

NIC. CRAGII
RIPENSIS
De Republica Lacedæmoniorum
LIBRI IIII.

AD

AMPLISS. DANIÆ CANCELLARIVM.

OPVS

Antiquitatum Politicarum, ac præsertim Græcarum, studiosis, lectu iocundum, nec inutile futurum.

APVD

PETRVM SANTANDREANVM.

CIↃ IↃ XCIII.

ILLVSTRI ET AMPLISSIMO DOMINO,

Virtutis, Sapientiæ & meritorum gloria inclito,

Nicolao Kaas,

Reipub. Danicæ gubernandæ ILLVSTR. VIRO *& Cancellario magno,*

Domino & Patrono ſummo ſtudio obſeruando

Nic. Cragivs S. D.

MAGNA enimuero, Ampliſſime Domine, veterum Rerumpub. gloria: magna item legumlatorum, qui eas condiderunt, ſapientia. Quis enim dubitet? Sed ex omnibus tamen Rebuſpub. quarum ſcriptores profani prodidêre memoriam, Spartana ita prolixè eorum nobilitata eſt commendatione, vt reliquas vna facilè laudibus ſuperârit. Nam de ea omnes ita ferè prædicant, vnoque quaſi ore hoc eius aſſerunt decus, quod ſinceros virtutis alumnos illa eduxerit, aut Reſpublica nulla. Nec

verò quod paucis quibusdam, vt Pausaniæ, Lysandro, Gylippo, Antalcidæ, & aliis, infamis noxæ crimen adhæserit, id eius minuendæ laudi esse potest. Hos enim ipsa fortunæ magnitudo transuersos egisse videtur, quæ solidam virtutem inuidit, quum permagnam rerum gestarum gloriam tribuisset. Sicut solet ad ludibrium nostrum res humanas inuidia quadam rotare, nec pati quenquam eorum, quos euexit, ex omni parte beatum esse. Quanquam si verum fateamur, mirari magis conuenit virtutem, qua res tantas illi ipsi, quos dixi, gesserunt, quam humanam imbecillitatem, qua tam splendidæ fortunæ blanditiis inescati, perditum se ierunt. Non enim cuiusuis est sibi moderari, quum felicitas humanæ sortis modum excessit, sed in procliui lapsus ad deteriora. Vt taceam horum ipsorum dedecus, qui flagitiis tam insignibus inter Lacedæmonios noti, in totam Rempub. haud posse redundare. Nam quis hortum ita benè cultum præstat, vt nulla noxia planta succrescat? Quis in formoso corpore, vnum aut alterum reperiri næuum, non ignoscat? Et in tot igitur præstantibus virtute Lacedæmoniis, flagitiosum vnum atque alterum extitisse, in accusa-

cusationem totius Reipub. haud quaquam verti debet. Idque vel eo magis, quòd paucitas ipsa malorum, quæ nominibus comprehendi facilè poterit, multitudinem præstantium hominum arguit. Vt sit igitur hæc permagna Reipublic. Spartanę laus, ac tantùm non summa, quod tam præstantes genuerit ciues; mea tamen sic ratio est, vt quærendum potius existimem, vnde, & quibus ex caussis illi tam laudabiles euaserint; quàm admirādum quòd tales extiterint. Quod quum haud dubiè in legibus & institutis eorum positum fuerit, necesse est eas tantò rectius fuisse constitutas, quantò Spartani reliquis populis virtute præstiterunt. Sed quę alia singularia istarum legum fuerint, suo loco ostensum: vnum hoc vel maximè eis proprium, nec in postrema earum laude ponendum, hîc attingam, puta quòd nulla pœnarum sanctione, aut suppliciorum metu, diligentissimè semper à ciuibus obseruatæ sint. Nec enim veteres Rhetræ, ita dictæ, pœnas vllas in delinquentes statuerunt; sed quæ ipsis additæ inueniuntur, fuêre saltim quas Ephori vsurparunt. Ac si spectârit hoc maximè Legislator, mentionem vti nullam pœnarum in legibus suis faceret, ne quis earum contemtu

legum auctoritatem eluderet. Non enim latuit virum longè sapientissimum, insitam hominibus plerisq; natura esse malignitatem, qua procliuiores multo ferũtur ad legum repagula perrumpenda, quum facilè pœnis defungi se posse norint. Atque ideo in sua constituenda Repub. in primis omnia èò referenda haud dubiè existimauit, videlicet, vt potius suos bonos faceret, quàm malos tolleret: magísque id operam dedit, vt ciues rectè institutos in virtute exerceret, quàm vt improbos factos aboleret. Ad bonorum medicorum exemplum, qui semper (quum res ita sinit) antiquius habent, imminentem antidoto auerruncare luem, quàm grassantem iam in corpora profligare. Ad quam tamen rem duo potissimum adhibuisse magnus hic Legislator nobis videtur. Primò enim rectam institutionis normam eum tradidisse apparet, vt ab incunabulis eos legum obedientia imbueret, qui idonei eius Reipub. ciues futuri. Deinde exercitia & studia ea, per totam vitam proposuit, quæ continua virtutis constarent meditatione, nec sinerent animos ad luxum & voluptates auocari. Nam hisce rationibus assecutum præcipuè arbitror Lycurgum, quæ laudabili

Reipub. propoſita bona, ídque ſine pœnarum metu & coërcitione. Qua in re, vt & aliis, ſapientiam Lycurgi magnoperè admirari eſt: & eam hoc nomine ſuſpexerunt, quicunque iudicio in literis maximè polluerunt. Itaque & apud quoſuis veterum ſcriptorum laudata paſſim eius inſtituta, & ſententiæ iſtarum legum, vndiq; in eorum ſcriptis interlucent. Vt videre eſt apud Theologos, Philoſophos, Hiſtoricos, Oratores, Poetas, Geographos, Philologos, Scholiaſtas, Lexicographos, & alios, qui omnes ex hiſce fideliis parietes ſuos dealbárunt. Quanquam ea ipſa, quę apud eos extant: cognitu iocundiſſima & vtiliſſima ingentis illius naufragij laceræ tantum tabulæ: & veterum, qui integrè hanc deſcripſerunt Rempub. ſaltim ſunt reliquiæ. Nam, ex antiquorum monumentis, qui hoc ſcribendi argumento laudem ſibi quęſiuêre, nullum temporum, ne dicam iniuria, an hominum incuria nobis reliquum fecit, præter quam exiguum quendam Xenophontis libellum, quem tum mendoſum, tum mutilum habemus. Quæ enim Terpander, Ariſtoteles, Dioſcorides, Sphærus, Heraclides, Hellanicus, Sæus, Critias, Molpis, Ariſtocles, Perſeus, Proxenus, & alij, de hac Re-

pub.reliquêre ingenij monumenta, perinde atque non relicta sunt, ita prorsus è memoria hominum exoleuerunt. Vix enim nomina, ac ne vix quidem nota sunt. Quod sanè hisce, cum præstantissimis aliis auctoribus accidisse, valde dolendum est, magnumq; id tum Rei politicæ, tum literariæ detrimentum, qui non deploret, næ is de genere humano haud bene meritum cupit. Quæ grauis tamen veterum istorum auctorum iactura aliquanto tolerabilior fieret, si ex recentioribus aliquis eam nobis resarciuisset. At horum quum pauci etiamnum in hac luce literarum tam felici sidere nati, vt ad id studij animum adiunxerint, tum Rempub.Lacedęmoniorum nullus descriptam dedit. Quod, siue argumenti huius sterilitate, siue rei ipsius difficultate factum, non disputo. Id tamen fateri necesse est, ieiunum hoc esse scribendi genus, & minimè capax exquisitæ istius verborũ elegantiæ, quam ambitiosè quidam affectant. Deinde nec admodum promptum & in expedito positum censeo, vt Respub.tanto tempore euersa & pessundata ex libris restituatur. Id quod tamen in hac nostra Spartana eò maioris fuit operę, quod indigenæ ipsorum scriptores nulli, sed tantum

exo-

exotici, qui hoc ſolum egerũt, vt leui manu pro ſuo cuiuſque inſtituto,huius Reipub. Antiquitates attingerent. Vt non pręteream vel hinc etiam aliquid difficultatis eſſe , quod Spartani ipſi ſua ignorata omnibus voluerint , & quantum quidem facere poterat,exteros ea celarint.Quæ quum ita habeant , quumq́ue tanta fuerit huius Reipubl. præſtantia : nec tamen aut veterum quenquam, aut recentiorũ, qui de ea commentatus ſit, extare animaduerterem , viſum mihi veterum auctorum veſtigia ſublegenti, quę paſſim de ea obſeruaſſem conſcribendo,bonis literis pro virili hac in parte conſulere. Quid autem hic induſtria aſſecutus ſim , quidue ſtudio meo præſtiterim,iudicij eorum facio, quos animi candor,& harum rerum peritia,idoneos eſſe iudices ſinit. Ac in primis quidem Ampliſſime Domine,tuæ grauiſſimæ ſententiæ hoc ſcriptũ; ſumma cum obſeruantia ſubmitto,quam beneuolam fore , & ſpero & opto. Etenim ſi T. A. Lycurgo fauere placuerit , non dicam ſapienti iſti,cui omnes ſapientes fauent; ſed huic noſtro, non eſt fortè quod magnoperè acriorem aliorum formidem cenſuram. Quamuis mens non ignara maleuolentiæ inuidorum hominum, ſa-

tis præſagiat non defuturos, qui dentem Theoninum his impingant.Sed plus mihi in tua ſumma æquanimitate fiduciæ,quàm ab illorum improbitate metus.Nec dubito,quum huc accommodaueris tuum,quod ſolet eſſe integerrimum & ſinceriſſimum iudicium , quin patrocinium inde aduerſus quorumuis obtrectationem mutuari liceat.Cuius ſpem firmam à tua illuſtri virtute præſumens , hunc etiam commentarium tuo nomini dicare,eumq; ſub T.A.protectione in publicũ emittere volui. Mouit id adeò me vt facerẽ,in primis Lycurgi laudatiſſima tua imitatio : mouit item me magnorũ,quibus A. T. obſtrictus ſum,beneficiorũ obligatio. Nam quum plurima tibi cum ipſo Lycurgo ſicut cõmunia, quem debuit ille in lucem prodiens , potius appellare,quàm te? Quumque ſapientia & meritis nobis alter Lycurgus ſis, ad quem ſe ille libẽtius applicaret,quàm ad te, ſui ſimillimum? Etenim ſi ille proditũ ſeu Tutorem Regium agẽs, Spartanam conſtituit Rempub. legéſq; tulit , quibus illa maximè floruit : Et tu,dum Illuſtr. vir Rempub.Danicam eximia æquitate & moderatione adminiſtras, ne vis legũ periculoſiſſimo tempore exoleſceret , veterũ auctoritatem interpretatione

tione tua publicata asseruisti, nouarúmq; necessariò scribendarũ auctor extitisti. Si ille regnum summa prudentia & iusticia gubernans, pupillo Charilao id conseruauit: & tu constanti fide, incredibilíq; sedulitate, eò item omnes sapientiæ neruos intẽdis, vt Serenis. Regi electo, regnum ipsi à Deo destinatum, in manus tradas. Si ille Reipub. saluti post infinita adita pericula, tandem etiam vitam impendit: Et tibi item nihil antiquius esse indies comperimus, quàm vt Reipublicæ nostræ incolumitatem asseras, idque etiam exhauriendo vires tuas, assidua cura magis quàm ætate fugientes, & pro communi salute verè huc vsq; à Deo sustentatas. Quæ omnia tametsi tanta sint, quãta esse possent viri in quauis Repub. summi: vnum tamen est, in quo Lycurgi gloria tuæ meritò cesserit, puta quod Ecclesiam Christi, sanctissima prudentia & zelo, intaminata sana doctrina, ab omnibus motibus & seditionibus vindicas. Qua in re, ad turbarum & distractionum infamiam declinandam, & cursum inoffensum verbi Dei procurãdum, nescio an tuo laudatissimo exemplo quicquam possit esse illustrius. Meo quidem certè iudicio nemo tibi de hac summa tuæ pietatis gloria

quicquam detrahet, nisi qui rem parum æquo iudicij examine librans, patriæ hoc magnum tranquillitatis bonum inuideat. Quod nullus, vt arbitror, in animum inducet, qui non salutis suę prodigus, & erga te extremè ingratus haberi velit. Equidem quum hæc & alia tua merita in vniuersos, in totam nostram Rempub. necnon in ipsam Ecclesiam; imò in singulos, quibus priuatim benefaciendo nunquam fatigaris, insignia illa quidem vti maximè, cottidie in oculis haberem, animóque versarem, non potui committere, quin editurus hũc librum in publicum, de iis tibi publicè, omnium bonorum nomine gratularer. Tametsi & quam in me priuatim declarasti haud vulgarem beneuolentiam, Amplissime Domine, volui, vti decuit, hac itidem dedicatione, grata memoria apud omnes bonos testatam esse. De qua quum prolixè dicere oporteret, vetat pudor meus apud te dicere. Id paucis tamen nec inuitus, grata fatebor mente, me istius tuæ beneuolentiæ fructum eum percepisse vt tuo solius patrocinio salus mea constituta sit. Quo nomine quantum mortali deberi fas est, nisi me tibi debere agnoscam, magnitudinem beneficiorum tuorum haud quaquam

quam assequar. Sed nescio an hic commentarius, vel vllus alius longè fortè elegantior & doctior, ad gratam mentem indicandam, nedum ad meritorum tuorum memoriam conseruandam satis idoneus esse possit. Nec enim ita scriptus videtur vt virtuti & meritis tuis, immortalitatem, quæ eis apud omnes bonos est proposita, inde spondere audeam. Veruntamen animum certè meum, Amplissime Domine, hinc agnosces, in quo tibi persuadeas velim, perenne eorum fore monumentum. Quem meum animum si consequi possum, vt hac saltim ratione tibi probem, erit is mihi fructus huius scriptionis longè vberrimus. Neque enim aliud magis à me spectatum fuit. Testis mihi is, cui æuiternum imperium soli regenti, pro tua vita & incolumitate ex animo vota facio, cuique te vnicè commendo. Vale multum Amplissime Domine, salutatus à Musis vnicum decus & præsidium nostrum. Dabantur Hafniæ Calendis Ianuarij Anno CIↃ. IↃ. XCIII.

NOMINA SCRIPTORVM,

QVORVM AVCTORITATE HIC vſi ſumus.

Ælianus.
Æmilius Probus.
Æſchines.
Agatharchides.
Alcman.
Antipater.
Apollodorus.
Archilochus.
Archytas.
Arrianus.
Ariſtoteles.
Ariſtocrates.
Ariſtophanes.
Arnobius.
Aſconius Pæd.
Athenæus
Auguſtinus.

Clemens Alexandr.
Calliſthenes.

C. Plinius.
Columella.
Claudianus.
Cato.

Demoſthenes.
Dicæarchus.
Didymus.
Dieuchidas.
Dionyſius Halicar.
Diogenes Laërtius.

Epicharmus.
Epictetus.
Ephorus.
Eraſmus Roterod.
Euripides.
Euſtathius.

Feſtus Pompeius.
Felix Minutius.

Gel-

Gellius.
Glossarum auctor.
Græca Epigram.

Harpocration.
Heraclides Ponticus.
Herodetus.
Hesychius.
Hieronymus Magius.
Homerus.
Horatius.

Ibicus.
Iosephus Scaliger.
Isaacus Causabonus.
Isidorus.
Isocrates.
Iulianus.
Iulius Pollux.
Iustinus Trogi Abbreuiator.
Iustinianus.
Iuuenalis.

Lactantius.
Liuius.

Luctatius Gram.
Lucianus.

Macrobius.
M. Tull. Cic.
Machabæorum lib.
Maximus Tyrius.
Modestinus I.C.
Molpis.
Musonius.

Nicol. Damascenus.

Ouidius.
Oracula.

Palladas.
Pausanias.
Pericles.
Persius.
Philo Iudæus.
Philostephanus.
Philippus Epigram.
Phylarchus.
Plato.

Plautus.
Plutarchus.
Polyænus.
Polybius.
Polycrates.
Pomponius Mela.
Poſidonius.
Propertius.

Quinctilianus.

Scholiaſtes Ariſtoph.
Schol. Thucyd.
Seneca Philoſoph.
Seneca declamator.
Seruius in Virgil.
Simonides.
Spendon.
Statius.
Stephanus de vrbibus.
Stobæus.
Strabo.
Suidas.

Terpander.
Tertullianus.
Theopompus Comicus.
Theopomp. hiſtor.
Theophraſtus.
Theophilus Anteceſſ.
Thucydides.
Timagoras.
Tuditanus.
Tyrtæus.

Valerius Maxim.
Varro.
Velleius pater.
Victorius.
Virgilius.
Vlpianus.

Xenophon.

Tzetzes.

DE

DE REPVBLICA LACEDAEMONIORVM LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

Regionis Laconicæ descriptio.

OMPLECTIMVR hoc libro primo totam Rempublicam Spartanam, eámque instar corporis alicuius consideramus & describimus. Nam qualis eius forma & constitutio in vniuersum fuerit initio demonstramus. Deinde Republica in partes suas distributa, ciuium diuersitatem & potestatem explicamus, ac quo iure vixerint, qui in ciuium numero non erant, exponimus. Sed quædam initio præmittimus de regione & vrbibus, ne in locis prorsus obscuris & incognitis animus hisce legendis versetur. Existimauimus enim fieri non posse, quin cum loci ignoratione, rei ipsius aliqua obscuritas esset coniuncta. Nam locorum passim in sequentibus necessariò nobis facienda est mentio. Deinde etiam in Republica quæuis multa pro regionis natura & situ institui solent. Tum existit quoq; regio antequam condatur Respublica, vt rectè vel idcirco in vestibulo prius de illa dicatur. Quapropter eam indicatis nominibus, limitibus, partibus, situ & natura spectandam hoc capite ob oculos ponere visum est. Fuerunt itaque nomina huic regioni antiquitus complura & diuersa.

Libri primi in suas partes distributio.

Primò enim, & quidem vetustissimo suo nomine, Lelegiam eam dictam fuisse inuenio. Hoc inditum ei nomen scribunt auctores à Lelege indigena, qui princeps in hac terra imperauit. Ita enim Pausanias initio Messenicorum: ἀποθανόντος λέλεγος, ὃς

Varia nomina Lacedæmoniorum Reipub.

1. Lelegia & vnde sic dicta.

ἐβασίλευσεν ἐν τῇ λακωνικῇ, τότε δὲ ἀπ' ἐκείνου λελεγία καλουμένῃ, μύλης πρεσβύτερος ὢν τῶν παίδων ἔσχε τὴν ἀρχήν, Id eſt, *Mortuo Lelege, qui in Laconica regnauit, ab eo tum Lelegia dicta, Myles maior natu filiorum imperium ſuſcepit.* Ac Lelegem primum Regem fuiſſe Lacedæmoniorum, in Laconicis ipſe etiam teſtatur. Eadem eſt alias dicta λελεγὶς forma nominis tantum differente. Nam apud Heſychium λελεγγὶς dicitur ἡ Λακεδαίμων πάλαι. Vbi tamen ſatis patet legẽdum λελεγίς. Quamuis apud Strabonem lib. VII. Lelegia antiquo nomine ipſa ſit Ionia, vel potius Caria

Lelex primus Rex Lacedæmoniorum. Lelegia.

2. Oebalia & unde. Alterum nomen eſt Oebalia, quod ipſum etiam antiquum. De hoc Seruius IIII. Georg. *Oebalia*, inquit, *ipſa eſt Laconia: Vnde de Caſtore & Polluce ait Statius, Oebalidæ fratres.* Rectè. Inde enim Oebalij duces Spartani intelliguntur apud eundem Statium, Thebaidos II. exponente Poeta poſterius paulò, *Sparta genitos*: & Luctatio interpretante, Laconicos. Dicta autem Oebalia, ab Oebalo Cynortæ F. Spartanorum Rege, de quo eſt etiam apud Pauſaniam in Laconicis.

Oebalidæ fratres qui dicantur. Oebalij duces qui dicantur. Oebalus quis.

Tertio inuenio apud Strabonem dictã fuiſſe hanc regionem Argos Achaicum: ſicut & tota Peloponeſus eo nomine appellabatur. Scribit enim Geographus lib. VIII. Cum Pelope Achæos in Peloponeſum ingreſſos, ita virtute excelluiſſe, vt Peloponeſus, quæ iam ab antiquo Argos dicebatur, tum Argos Achaicum ab iis denominaretur. Poſteaque addit: καὶ οὐ μόνον γε πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ ἰδίως τὴν λακωνικὴν οὕτω προσαγορευθῆναι, Id eſt, *Neque ſolùm Peloponeſum, ſed & peculiariter Laconicam ita appellatam.* Atque eo ſenſu explicanda ait illa Homeri ex Odyſſ. III.

3 Argos Achaicũ.

—ποῦ Μενέλαος ἔην;
Ἠ οὐκ Ἄργεος ἦεν Ἀχαϊκοῦ;

Quamuis auctor Scholiorum Græcorum, ad Argos propriè ita dictum referat.

Sed quum illa rariora ſunt, tum Laconicæ & Lacedæmonis nomina ſunt longè vſitatiſſima. Laconica dicitur etiam Græca forma Laconice, vt eſt apud Melam, & Laconia, vt ſæpius eſt in Seruij commentariis. Lacedæmon à Lacedæmone Rege appellata eſt, quem Iouis & Taygetæ filium fuiſſe ferunt: quamuis Stephanus etiam aliam rationem adfert. Sed quum intelligatur Lacedæ-

4. Laconica. 5. Lacedæmon. & unde. Lacedæmon quis fuerit.

Lacedęmonis nomine vsitatè, & vt plurimum regio, sicut locus illustris Herodoti lib. VII docet, vbi ait: ἔστι ἐν τῇ λακεδαιμονίῃ σπάρτη πόλις, &c. Aliquando tamen vrbs Sparta eo etiam intelligenda venit. Ita Scholiastes Homerum vsurpare notat: ποτὲ μὲν (inquit) πόλιν καλεῖ λακεδαίμονα, ποτὲ δὲ τὴν χώραν. Idem tradit & Pausanias ita scribens: ἐκ δὲ θόρνακος προελθόντι ἐστιν ἡ πόλις σπάρτη μὲν ὀνομασθεῖσα ἐξ ἀρχῆς, προσλαβοῦσα δὲ ἀνὰ χρόνον καὶ λακεδαίμων ἡ αὐτὴ καλεῖσθαι. τέως δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔκειτο τῇ γῇ, Id est, *à Thornace descendenti, vrbs ipsa se ostendit, initio Sparta, posteris deinde temporibus etiam Lacedæmon nuncupata, quum antea regionis nomen hoc esset.* Quin & Strabo idem ex Homero cum Scholiaste probat. lib. VIII. ita inquiens: ὅτι δὲ λακεδαίμων ὁμωνύμως λέγεται καὶ ἡ χώρα καὶ ἡ πόλις, δηλοῖ καὶ ὅμηρος, Id est, *Lacedæmonis voce & vrbem notari & regionem, etiam ostendit Homerus.* Postea tamen idem Strabo addit, quod obseruandum est; Lacedæmonis nomine Laconicam vnà cum Messenia apud Poetam intelligi. Quò pertinet quod est apud Pausaniam initio Messenicorum, vbi scribit Polycaonem Lelegis F. ducta vxore Messene Triopæ filia Argiua, primò regionem istam occupasse, & ab vxoris nomine Messenem appellasse, tanquam antea vtraque vno Lacedæmonis nomine comprehensa fuerit.

Lacedæmonis nomine Laconicam cum Messenia intelligi.

Inclusa autem fuit, & cincta Laconica propriè sic dicta, nobilissimis hisce regionibus, Argia, Arcadia & Messenia. Ab Argiuis & Tegeatis in occidentem & meridiem vergens Laconica, distinguebatur Hermis in monte Parnone sitis, vt ait Pausanias fine Corinthiacorum. A Messenia quæ in occidentem sita est, diuidebatur Taygeto monte, qui à mari excurrens attingit ferè Arcadicorum montium radices, vbi flexũ facit, qua parte Messenia Laconicæ est contermina, vt ferè Strabo ait, & Chærio saltu, vt Pausanias. Arcadiam autem ad Septentrionem ferè habebat, à qua dirimebatur montibus Arcadicis, & Alphæo fluuio. A meridie mare, atque ante Tænarum promontorium Cythera insula, cum aliis quibusdam, quarum quædam viciniores, quædam remotiores, vt Strabo scribit lib. VIII. Totius verò regionis amplitudinem, quam referre possimus, definita aliqua & certa mensura expressit nemo. Strabo & Plinius litus legendo

Laconica quibus regionibus inclusa.

Laconicæ amplitudo.

etiam per ſinus, ambitus ſtadia accuratè enumerant, mediterranea hic nihil, leuiter ille attingit. Thucydides autē ait ex quinque Peloponeſi partibus Lacedæmonios duas poſſidere. Quod in hūc ſenſum accipio, ac ſi diceret; Diuiſa Peloponeſo in quinque partes, duas fere Laconicæ. Niſi tamen hoc potius ad Laconicam ſimul & Meſſeniam referendum, vt vult Scholiaſtes Hiſtorici Græcus. Ariſtoteles politico ſecūdo, ſcribit eam tanta eſſe amplitudine, vt ſufficere poſſit alendis mille quingentis equitibus, peditum triginta millibus. Ac plerique conſentiunt ex regionibus Peloponeſi Laconicam fuiſſe latiſſimam. Quò referunt Epitheton, quo eam inſigniuit Homerus κητώεσσαν appellans, vt eſt apud Strabonem.

Laconica partitio vetus. Porro vetus partitio Laconicæ quæ fuerit, aliqua in obſcuritate eſt. Ephorus apud Geographū auctor, Eryſthenem & Proclem Laconicam in ſex partes diuiſiſſe, quarū vnam, Amyclas ſcilicet, dederint ei, qui regionem ipſis prodiderat. Reliquarum nomina nuſquam inueni. Stephanus quidem ἀφροδίσια, κάρυα, κορυφάσιον, μεσαπέας & ἀσάρτων, ait χωρία ſeu regiunculas & ditiones eſſe Laconicæ, vt Strabo idem de Amyclis ſcribit, ſed an ad hanc diuiſionem ea referēda, pro certo affirmare non habeo.

Laconica poſterior diuiſio. Sed poſterior diuiſio, quæ fuit Lycurgi, ea verò ſatis perſpicua. Nam is inſtituens Rempublicam diſtribuit cæteram Laconicam in τρισμυρίους κλήρους ſeu *triginta millia ſortium*, ex quibus Spartiatis quem attribuit agrum in nouem millia ſortium diuiſit, vt ſcribit Plutarchus in Lycurgo. Quamuis de Spartiatarum ſortibus diſſenſio aliqua eſt, aliis ſex, aliis pauciores ſtatuētibus. Harum ſortium quælibet fuit æqualis, vti in aliis quęſita æqualitas, teſtante etiam Liuio, qui ait, vti libertatis, ita & fortunæ æquationem apud Lacedæmonios fuiſſe. Nec eſt numerus ſortium vel auctus vel diminutus, donec ſtetit veteri diſciplina Reſpub. ſicut de numero ac æqualitate infrà dicemus. Quanta autem quælibet fuerit ſortium, docet Plutarchus in Lycurgo. Sors (inquit) erat cuiuſque tanta, vt ἀποφορὰν ſeu *penſionem* ferret, viro cuique ſeptuagenos hordei medimnos, mulieri duodenos, & liquidorum fructuum pro proportione prouentum. Tantum enim cibarij ad bonum habitum, & ad valetudinem tuendam ſatis eſſe

tis esse, neque re præterea vlla putauerunt opus. Nec an vlla alia regionis diuisio fuerit nobis compertum.

Sitam Regionem scribit Xenoph. VII. Hellenicôn, in mediterraneis, eámque ita commẽdat, vt tametsi mari arceantur Lacedæmonij, possit tamen regio eis honestè alendis sufficere. Ita enim de iis verba facit Procles Phliasius: Πρῶτον μὲν γὰρ οἰκοῦσιν ἐν μεσογαίᾳ· ὥστε τῆς γῆς κρατοῦντες, καὶ εἰ θαλάττης εἴργοιντο, δύναιντ' ἂν καλῶς διαζῆν. Natura soli qualis fuerit, docet ex Euripide Strabo libro VIII. ita scribens: περὶ τῆς φύσεως τῶν τόπων καὶ τούτων, καὶ τῶν μεσσηνιακῶν, ταῦτα μὲν ἀποδεκτέον, λέγοντος Εὐριπίδου. Τὴν γὰρ λακωνικὴν φησὶν ἔχειν γῆν πολλὴν μὲν ἄροτον, ἐκπονεῖν δ' οὐ ῥᾴδιον. Κοίλη γὰρ ὄρεσι περίδρομος, τραχεῖά τε, δυσείσβολός τε πολεμίοις, Id est, *De natura locorum tùm Laconicæ, tùm Messeniæ, Euripidi credi par est. Is ait Laconicæ soli multum esse ad arandum, sed difficile elaboratu. Esse enim regionem cauam, montibus cinctam, & hostibus aditu difficilem.* Xenophon lib. VI. Hellenicôn etiam ait Laconicam δυσεμβολωτάτην, seu ad ingrediẽdum difficillimam. Quin & Homerus etiam κοίλην vocat Ὀδυσσ. Δ. Vbi annotat scholiastes ita eam à Pòeta appellari, ἐπεὶ ὑψηλοτάτοις ὄρεσι περικέκλεισται. Erat præterea Laconicæ ea natura, vt terræmotibus fuerit obnoxia. Et memorant quidam Taygeti verticem hoc modo abruptum. Herodotus dicit Lacedæmonios degere ἐν χώρῃ ἀγαθῇ καὶ πλήθει οὐκ ὀλίγων ἀνδρῶν, Id est, *In bona regione, nec exigua hominũ multitudine.* Habuit etiam Laconica λατομίας λίθου πολυτελοῦς, seu *lapicidinas lapidis pretiosi,* vt olim Tænarij marmoris in Tænaro monte. Deinde posterioribus temporibus in Taygeto, quidam metalla aperuerũt iustæ magnitudinis, Romanorum magnificentia sumtus suppeditante. Ita vti nec metalla, nec lapides pretiosi ibi defuerint, tametsi in illa prisca frugalitate Lacedæmoniorũ è terræ visceribus ea non eruta fuerint. Montes Laconicæ Taygetus, Ilium, Amæ, Cnacadium, Lapersa, Asia, Thornax, Mẹnalus. Fluuij Eurotas, Scyras, Psellias, Tiasa, Gythius. De quibus omnibus legẽdi Liuius, Strabo, Pausanias, Stephanus, Mela & alij. Nobis eorum descriptio prolixior omittenda visa est, quòd non Geographica hîc tractemus.

Laconicæ regionis situs.

Natura loci qualis.

Montes Laconicæ.

CAPVT II.

De vrbibus Laconicæ.

Laconicæ vrbes centum.

A Regione consequens est vt ad vrbes trãseamus. Eas autem distribuimus in principem vrbem seu Metropolin, quæ erat ipsa Sparta, & ei subiectas alias vrbes. Laconica enim per πόλεις seu vrbes olim habitabatur, sicut Attica per δήμους, vt scribit Isocrates. Fuit autem tota Laconica in vniuersum antiquitus ἑκατόμπολις, seu centum vrbium, Cretæ exemplum in hoc, vti in aliis compluribus imitata. Quod docet Strabo lib. VIII. Itémque Græcus scholiastes Dionysij Alexandrini, cuius hæc verba: Ἑκατόμπολις ἡ Λακωνικὴ τὸ παλαιὸν, κατὰ καὶ ἡ Κρήτη λέγεται, Id est, *Centũ vrbium Laconica olim fuisse perhibetur, vt & Creta.* Quod idem videre est apud Stephanum de vrbibus, vbi obseruare licet has vrbes eo numero censeri, quæ sunt: Æthea, Amyclæ, Anthana, Aulon, Crocea. Nam de hac postrema inquit, Κροκέα πόλις λακωνικὴ τῶν ἑκατὸν πόλεων μία. Et de reliquis eodem fere

Hecatombe vnde dicta.

mòdo. Ideo etiam ἑκατόμβαι seu sacrificium centum boum, Homero sæpius celebratum, apud Lacedæmonios immolabatur, tanquam pro salute cẽtum istarum vrbium, vt est apud Strabonem, & dictum scholiasten. Etenim sacrificium hoc propriè Lacedæmoniorum erat. Sed tamén & alia opida, seu vici extra hũc numerum fuisse videntur; & multa enumerantur apud Stephanum, vbi non additur ex centum illis fuisse. Postea verò sicut frequentia hominum diminuta est Laconica, κρινομένη πρὸς τὴν παλαιὰν εὐανδρίαν, Id est, *Si conferatur ad veterem hominum abundantiam*, vt Strabo inquit: Ita & numero vrbium multum decessit.

Laconica redacta ad vrbes triginta.

Nam tandem ad triginta redactæ sunt, quæ ipsæ, excepta Sparta, πολίχναι τινες εἰσὶ, Id est, *opidula quædam facta sunt.* Ac prius quidem omnium harum vna Respub. cuius sedes Spartæ. Posterioribus verò temporibus, auulsæ quædam à potestate Spartanorum, & sui iuris factæ, quales fuerũt initio viginti quatuor, postea factæ octodecim. Harum quæ sequuntur extant nomina apud Pausaniam, Gytheum, Teuthrone, Las, Pyrrichus, Cenepolis, Ætylos, Leuctra, Thalamæ, Alagonia, Gerenia, Asopus, Acriæ, Bææ, Zarax, Epidaurus Limera, Brasiæ, Geronthea, Marios.

rios. Qui has inhabitabant incolæ ἐλευθερολάκωνες dicti, quasi liberi Lacones, à liberatione Augusti Imperatoris beneficentia impetrata. Cætera opida in curias descripta erant, quæ Spartana ciuitate continebantur, ac cum ea censebantur, neque suis legibus vtebantur, vti vrbes iam enumeratæ.

Liberi Lacones qui dicti.

Sparta autem vti semper antea, ita & meritò tum etiam omnium princeps vrbs mansit, & præ reliquis eminuit. Eius auctor vel conditor Lacedęmon Rex fuisse perhibetur, qui dictam voluit Spartam ab vxore Sparta Eurotæ Regis filia. Pausanias initio Laconicorum. Συνῴκει δὲ ὁ Λακεδαίμων θυγατρὶ τοῦ Εὐρώτα. τότε δὲ ὡς ἔσχε τὴν ἀρχὴν πρῶτον μὲν τῇ χώρᾳ καὶ τοῖς ἀνθρώποις μετέθετο ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τὰ ὀνόματα. Μετὰ δὲ τοῦτο, ᾤκισε καὶ ὠνόμασεν ἀπὸ τῆς γυναικὸς πόλιν, ἣ σπάρτη καλεῖται καὶ ἐς ἡμᾶς, Id est, *Lacedæmon vxorem sibi iunxit filiam Eurotæ. Tunc verò simulatque ad regnum accessit, primum regionem & incolas nomen eorum mutando à se ipso appellauit. Deinde extruxit vrbem, quam ab vxore denominauit, quæ etiamnum ad nostram etiam memoriam Sparta vocatur.* Stephanus tamen à Spartis, qui cum Cadmo in Laconicam venerint, dictam fuisse ex Timagora refert. Alibi autem idem scribit à Sparto Amyclantis F. Lelegis N. Sparti pronepote appellatam.

Sparta princeps vrbs Laconicæ.
Sparta quis conditor.
vnde Sparta dicta.

Lacedæmonis autem nomine vti monuimus, etiam Sparta ipsa audit aliquando, atque tum sæpenumero addi solet vrbis nomen. Est enim apud Thucydidem lib. I. πόλις Λακεδαίμων. Quod & Latini obseruarunt, vt apud Liuium lib. XXXVIII. Vrbs Lacedæmon. Eodemq; modo apud auctores alios. Quod quum obseruetur, rectè euitatur omnis nominis ambiguitas. In gentilibus hinc deductis vix inuenire est alium vsum, quam quòd Spartani dicti sint, qui vrbem incoluerint: Lacedęmonij autem, qui regionem passim inhabitarint. Hoc modo Herodotus eas discernens, scribit in exercitu Pausaniæ aduersus Mardonium, dextrum cornu decem millia Lacedæmoniorum obtinuisse, quorum quinque millia fuerint Spartiatarum. Quin & ita distinguit Xenophon lib. VI. Hellenicôn, vbi scribit occubuisse ex Lacedæmoniis mille, ex Spartiatis autem quadringētos. Atque etiam ita Diodorus lib. XI. τῶν μὲν σὺν Λακεδαιμονίων ἦσαν χίλιοι, καὶ σὺν αὐτοῖς Σπαρτιᾶται τετρακόσιοι.

Sparta etiam dicta Lacedæmon.
Spartani qui propriè.
Lacedæmonij qui propriè.

Spartæ situs & figura.

Porro situs & figura vrbis quæ fuerit, describit accuratè & paucis, tum grauissimus auctor Polybius lib. v. tum etiam alij. Primum Polybius ait eam σχήματι περιφερῆ, Id est, *Figurá rotundam seu circularem fuisse.* Postea addit κειμένην ἐν τόποις ἐπιπέδοις, Id est, *Sitam in planis locis.* Deinde ait περιέχουσαν κατὰ μέρος διαφόρους ἀνωμάλους καὶ βουνώδεις τόπους, Id est, *comprehendisse aliquibus partibus diuersa inæqualia & montosa loca.* Postremo dicit fluuium labi ἐκ τῶν πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς μερῶν, *ad partes Orientales vrbis*, qui Eurotas dictus sit. Quem Liuius scribit sub ipsis ferè mœnibus fluere. Idē ferè cū Polybio testatur Strabo, qui ait Spartam infra Taygetum in Mediterraneis sitam, καὶ ἐν κοιλοτέρῳ χωρίῳ τὸ τῆς πόλεως ἔδαφος, καίπερ ἀπολαμβάνον ὄρη μεταξύ. Postea addit nullam iam eis partem stagnare, etsi olim in suburbio stagnum habuerit, οὐδέν γε μέρος αὐτοῦ λιμνάζει· τὸ δὲ παλαιὸν ἐλιμνάζετο τὸ προάστειον, καὶ ἐκάλουν αὐτὸ Λίμνας, Inquit.

Spartæ muri qui.

Muri vrbis huius antiquitus nulli fuerunt, idque ex Lycurgi instituto, de quo infrà plura dicemus. Postea verò necessariis locis vrbs communita est. Ita enim Liuius lib. XXXIIII. *Fuerat,* inquit, *quondam sine muro Sparta. Tyranni nuper locis patentibus planisque obiecerant murum. Primò autem Demetrio & Pyrrho eam oppugnantibus, tumultuario opere extructi muri fuerant. Postea autem Nabis Tyrannus tales faciundos curauit, vt nihil ad firmitatem desideraretur. Quos tamen Achæi deiecerunt, quum Spartam iuris Achaici fecerunt. Tandem verò muri à Romanis restaurati.* Quæ omnia habet Pausanias Achaicis seu lib. VII. Ac meminit etiam Plutarchus in Pyrrho. Arx vrbis neque vlla fuit. Non enim habebant Spartani aliquam arcem in excelso extructam loco, vt Athenienses Acropolin suam, Thebani Cadmeam, & Argiui Larissam: sed quum in vrbe multi essent colles, eorum eminentissimum arcem appellabant, vt auctor est Pausanias.

Partes vrbis illustriores.

Partes vrbis illustriores multæ fuerunt, vti fora, vici, porticus, templa, Basilicæ, Leschæ & alia, quæ breuitatis causa missa facimus. De iis plura qui scire cupit, consulat Pausaniam in Laconicis.

CAPVT III.

De populo Lacedæmonio & Lingua.

DEscripta Regione & vrbibus, habitatores introducendi. Eorum autem, si vt decet, paulò altius repetamus originem, inueniemus longè antiquissimos fuisse.

Nam habitatores, qui primi omnium hîc degerint, ferũt fuisse Leleges, quos ita vetustos aiunt, vt αὐτόχθονας seu Indigenas extitisse autument, qui & sparsim hinc illinc habitarint. Scribit enim Stephanus, τοὺς πρώτους συνοικήσαντας τὴν πόλιν διεσπαρμένους fuisse, vnde Sparta appellata fuerit. Dicti Leleges à Lelege Rege indigena, vel testibus ipsis Lacedæmoniis, vt scribit Pausanias initio Laconicorum. Quod autem aiunt indigenas fuisse, id eo sensu accipio, quod obscuræ originis fuerint, quodque in Græcia nullus populus esset, qui sibi eorũ ortum vindicare posset. Alioquin mea fuerit sententia, ex Asia eos in hæc loca demigrasse, & fortè à Lelegibus, quos Homerus & alij ibi agnoscunt, tanquam colonos traductos. Cuius rei, si ita fortè habet, obscura est memoria.

Habitatores primi Laconicæ. *Leleges vetusti Laconicæ habitatores.* *Leleges vnde dicti.*

Deinde iidem augustiore nomine dicti Lacedæmones, vel Lacedæmonij, à Lacedæmone Rege. Nam is quum à Lelege alienus sanguine esset, nihil pensi habuit nomen eius abolere, & suæ memoriæ prodendę causa, incolas à se denominare. Qua de re plura Pausanias.

Lacedæmones.

Postremo etiam Lacones dicti, siue hoc à nomine Lacedæmonis κατὰ συγκοπὴν dicatur, vt vult Apollodorus apud Stephanum de vrbibus: siue πρωτότυπον & primigenium sit: siue vt alij volunt ὑποκοριστικῶς, & per diminutionem dicatur. Cuius fœminino genere deriuatum est Lacæna, & Laconicus possessiuum. Atque hæ duę postremę appellationes semper etiam mansẽrũt, vtcunque habitatores vel mutati, vel auersione aliorum aucti. Quod ego obseruaui quater potissimum contigisse, factis totidem illustribus aliorum exterorum populorum præter Leleges in Laconiam immigrationibus, quas breuiter iam hoc loco exponam.

Lacones. *Laconicæ habitatores mutati vel aucti.* *Quatuor immigrationes in Laconicam.*

Itaque qui primi ab exteris Laconicam ingressi sint, atque

Primi im-

Migratio Achæorũ qui primi ab externis Laconicã ingressi. Achæorũ origo.

hic ſedes poſtea habuerint, feruntur fuiſſe Achęi. Incertum tamen quo tempore, niſi quòd vnà cum Pelope hanc regionem, vt fertur, occupauere. Origo eorum fuit ex Phthiotis. Teſtis locuples Strabo lib. VIII. Geograph. Ἀχαιοὺς τοὺς φθιώτας φασὶ συγκατελθόντας πέλοπι εἰς τὴν πελοπόννησον, οἰκῆσαι τὴν λακωνικὴν, Id eſt, *Memoriæ proditum eſt, Achæos Phthiotas cum Pelope in Peloponeſum profectos, Laconicam inhabitaſſe.* Etſi poſtea hæc ferè repetens eodem libro, dicit etiam Achæum Xuthi F. homicidio per imprudentiam perpetrato, in Laconicam perfugiſſe, & effeciſſe, vt qui ibi habitarent Achæi dicerentur: vbi & alia hac de re plura. A quo in aliquibus tamen diſſentit Pauſanias. Nam ſcribit lib. VII. Achæi filiōs Archandrum & Architelen, ad Danaum Argiuum veniſſe, qui eis binas filiarum nuptum dederit. Ac quum potentia ipſorum creuiſſet, obtinuiſſe vſum, vt Lacedæmonij & Argiui ſimul Achæi dicerentur; ſed Argiui etiam peculiariter Danai. Inde autem Achæi, vt ſcribunt, poſtea profligati, ad cognatos Ionas ſe contulerunt, in regionẽ, quæ tum Ægialia ſeu Ægialos dicebatur, quã poſtea Achaiã vocarũt. Vbi & gentis huius non minus nomen clarum, quàm potẽtia fuit illuſtris.

Secunda immigratio Spartorum qui ſecundi ab externis Laconicam ingreſsi. Sparta dicta à Spartis.

Venerunt deinde etiam in Laconicam, vti ferũt, Sparti, quorum Dux Cadmus fuiſſe dicitur. Ab his Spartis vrbem Spartam ſunt qui dictam volunt. Timagoras enim apud Stephanum de Spartis loquens inquit: ἐκπεσόντας (vel potius εἰσπεσόντας) αὐτοὺς εἰς τὴν λακωνικὴν, Σπάρτην ἀφ᾽ ἑαυτῶν ὀνομάσαι, Id eſt, *adorientes ſeu incidentes in Laconicam, Spartam à ſe nuncupaſſe.* Quo pertinere videtur, quod Pauſanias ſcribit apud comitium varium Spartæ dictum, inter heroica ornamẽta, etiã Cadmi Agenoris F. fuiſſe.

Tertia immigratio Minyarũ in Laconicam. Minyæ pulſi ex Laconica, & aſtu vxorũ elapſi.

Poſtea & Minyę Argonautarũ poſteri, pulſi Lemno à Pelaſgis, in Laconicam nauigarunt, ac in conſortium honorum & agrorũ ibi benignè recepti ſunt. Itaq; ij repudiatis vxoribus, quas in Lemno habuerunt, alias ex Lacedæmoniis duxerũt. Qui interiecto tempore ſuperbia elati, quum regnum affectarent, in carcerem vt necarẽtur coniecti ſunt. Vnde aſtu vxorum veſtes cum illis commutantium elapſi, ad priores ſedes circa Taygetũ reuerterunt. Sed quum adhuc morte eos afficere conarẽtur Lacedęmonij, Theres hoc deprecatus eſt, qui & in coloniam eos

duxit,

duxit,in insulam,quę postea ab ipso Thera dicta est. Cuius migrationis historia accuratè descripta est ab Herodoto lib. IIII. Itemq; à Val. Max. lib.IIII. cap.VI. Meminit eius etiam Pausanias, qui hanc secundā deductam ex tota Gręcia coloniam esse scribit, lib.VII. A quo Strabo lib. VIII. in eo variat, quòd pulsos ex Laconica Minyas circa Triphyliam habitasse scribit.

Postremo in Laconicam, sicut & in Argiam, & Messeniam, *Quarta immigratio in Laconicam Heraclidarū.* accesserūt Heraclidę reducti huc auxiliantibus Doribus, cuius migrationis meminerunt veteres scriptores ferè omnes. Ex quibus tamen alij potissimum Heraclidis, alij Doribus eam attribuunt, grauissimi vtrinque auctores. Plato lib. v. de Legibus dicit fuisse, τὴν τῶν Ἡρακλειδῶν ἀποικίαν, quā & εὐτυχεῖν, Id est, *Felicem fuisse asserit.* Idem testantur Plutarchus & Pausanias, locis pluribus hoc repetentes. Thucydides vocat Δωριέων κτίσιν, seu *Doriensium ædificationem vel coloniam* lib. I. Qui & tempus eius notat, videlicet hoc factum inquiens, octoginta annos post bellum Troianū. Isocrates Archidamo, τὸ παλαιὸν Δωριεῖς fuisse dicit. Itemq; Panathenaico scribit eos, quum Dorienses essent, & paruas ingloriásq; ciuitates tenerent, bellum primariis Peloponesi ciuitatibus intulisse, atq; illas occupasse. Idem & plures dicunt auctores. Sed videtur Heraclidis, tanquam ducibus, potissimū gloria huius colonię tribuenda: tametsi nomen Dorū, vtpote longè plurium, vulgatius est. Nā pręcipuum Heraclidis ius horum trium regnorū, ab Hercule acquisitū erat. Etenim constat (vt de Laconica iam tantum loquar) ab Hippocoonte regnum sibi iure ætatis vendicante, Tyndareum eiectum, quem Hercules pro Tyndareo oppugnans interfecit, ac regnum ab ipso asseruit. Quod tamen ille recuperatum sibi non reseruauit, sed Tyndareo quasi fiduciarium tradidit. Vnde non iniuria hoc repetitum venerunt Heraclidæ. Sed & Dores videntur haud parum iuris habuisse in hanc regionem. Quod luculentius patebit, si diligenter aduertamus ad ea, quę sunt apud Platonem lib. III. de Legibus. Nā ibi de his Doribus scribit, q orti illi quidē fuerint ab Achæis, sed deinde reduces ex bello Troiano, patria pulsos ab iis qui domi remāserāt. Atq; ita à Doriensi quodā collectos, ab eo Dores dictos fuisse. Et ab his, vt inqt, Lacedęmonij initiū

historiæ suæ capiunt, ibique consistunt. Itaque, si hæc ita habēt, Achæi isti Dores dicti consimili ferè iure quo Heraclidæ hanc regionem, vtpote initio suam, repetere potuerunt. Et forte an huc etiam respicit Strabo, quum mentionem facit τῶν Ἡρακλειδῶν τοὺς Δωριέας καταγαγόντων, tanquam Heraclidæ Dores ad sua reduxerint. Sed tota historia reditus Heraclidarum & Dorum, tum in Laconicam, tum in Argiam, & Messeniam, quo Duce vsi, & qua diuisione regiones distribuerint, luculenter describitur apud Apollodorum lib. II. circa finem, & passim apud Pausaniam & Strabonem pleraque etiam commemorantur. Quæ omnia hîc adferre non attinebat. Hæ igitur sunt quatuor istæ

Dorum in Laconicā immigratio auspicatissima.

celebres Coloniæ in Laconicam deductæ, ex quibus postrema nomine Dorum fuit auspicatissima. Nā postea obtinuit, vt Lacedæmonij pro Doribus semper haberētur. Apud Herodotum enim est, vbi narrat Crœsum misisse ex oraculi sententia, vt potentissimos Græcorum sibi conciliaret, Lacedæmonios in Dorico genere antecelluisse. Et Brasidas ipse Lacedæmonius apud Thucydidem oratione ad milites, quæ est lib. V. ait, *Doras contra Ionas pugnaturos*, intelligens Lacedæmonios Doras, & Athenienses Ionas.

Lingua Lacedæmoniorum qualis.

Porro fuit Lingua eorum ex eo tempore etiam Dorica, quæ eadem ferè est cum Æolica, vt est apud Strabonem initio libri VIII, aut certè mixta fuit lingua ex Dorica & Æolica. Huic tantum honoris habitum propter Doras Lacedæmonios, vt omnes Peloponesi ciuitates viderentur δωρίζειν διὰ τὴν συμβᾶσαν ἐπικράτειαν, Id est, *quodammodo Doricè loqui propter ipsorum potentiam.*

Mineruæ optiletidos ædes vnde dicta.

Vnde Plutarchus in Lycurgo de æde Mineruæ optiletidos agens, dicit istam ædem ita appellatam à Lycurgi oculo excusso: Eo quòd ὀπτίλους oculos, eius regionis Dores dicāt. Et apud Hesychium aliosque Grammaticos multa obseruare licet Lacedæmoniorum vocabula, quæ Doricæ formæ sunt. Inter reliquas autem Græciæ Dialectos, Lingua hæc habita rudis & insuauis, ideoque minus exculta, vel ad musas ac carmina pangenda idonea.

Alcmanis poetæ laus.

Itaque Alcman poeta haud exiguam meruit laudem, quòd gratiam suis carminibus, insuauitate eius nihil officiente, conciliârit. Auctor Pausanias lib. III. τοῦ σεβρίου ἐστὶν ἐν δεξιᾷ μνῆμα Ἀλκμᾶνος,

μᾶνος, ᾧ ποιήσαντι ἄσματα, οὐδὲν ἐς ἡδονὴν αὐτῶν ἐλυμήνατο τῶν Λακώνων ἡ γλῶσσα ἥκιστα παρεχομένη τὸ εὔφωνον, Id eſt, *Ad Sebrij à dextra eſt Alcmanis tumulus, cui in pangendis carminibus nihil impedimento fuit Laconica lingua minus per ſe ſuauis, quo minus eis gratiam & venuſtatem compararit.* Hæc itaque populi origo, taliſque eius Lingua.

CAPVT IV.

De Forma Reipublicæ apud Lacedæmonios, eiúſque duratione.

INdicauimus qui & vnde incolæ, itaque Rempublicam illis iam conſtituamus, qualiſque ea fuerit, declaremus. Quod autem Megillus apud Platonem lib. IV. de Legibus profitetur, inquiens, *τὴν ἐν Λακεδαίμονι πολιτείαν, οὐκ ἔχω σοι φράζειν οὕτως ἥντινα προσαγορεύειν αὐτὴν δεῖ*, Id eſt, *Politiam Lacedæmoniam quomodo appellare conueniat, haud in procliui eſt tibi dicere*: Idem mihi confiteri pudor non eſt, videlicet difficile videri, de forma Reipub. Spartanæ rectè pronunciare. Dabimus operam tamen vt lectoribus huius rei cupidis, aliquali ſuper hac re diſſertatione ſatisfaciamus. Quod vt commodiore via fiat, in primis diuerſorum temporum rationem habendam exiſtimo. Nec enim ex vnius aut alterius ſeculi conſideratione, prorſus de tota Repub. iudicium ferri poteſt, quod quidam confidēter nimis, vt ferè omnia, facit: ſicut nec qui de ea ſcripſerunt, vnum aliquod tempus ſpectarũt. Itaque fuit Reipub. forma diuerſis temporibus diuerſa, & quidem aliàs Simplex, aliàs Mixta, ſi his quæ iam adducentur, grauiſſimorum auctorum ſententiis ſtare libet.

Lacedæmoniorum Reipub. forma diuerſis temporibus diuerſa.

Initio autem, ac in prima quaſi Reipub. huius infantia, haud dubiè monarchiam fuiſſe ſeu regnum ſtatuendum, & quidem fortean tale, vt Reges eſſent liberrimæ poteſtatis. Fuit enim vnius ſummum imperium, idque nullis quod conſtat legibus adſtrictum. Atque hæc duraſſe videtur Reipub. forma vſque ad Heraclidas, Proclem & Euryſthenem Ariſtodemi filios. Nec obſtat quod Caſtor & Pollux fratres, ſimul ad gubernacula ſederint, quandoquidem Imperij vices inter ſe ſumma concordia commutarint, & vnius inſtar Regis fuerint. Sicut Fabula de iis conficta quoque hoc indicare videtur, qua per vices feruntur mortalitatem inuicem commutaſſe, atque alternatim apud in-

Prima forma Reipu. Lacedæmoniorum monarchica.

Quouſque prima illa forma Monarchiæ durauerit.

Caſtor & Pollux inſtar vnius Regis habendi.

feros superósque versati. Quamuis Hygenus & alij aliò hanc narrationem referant.

Secunda Reipub. Lacedæmoniorum forma seu secunda ætas incerta.

Postea altera ætate, Id est, ab initio Heraclidarum vsque ad Lycurgum, qualis Reipub. forma fuerit, haud facile dictu est. Nam si nomen spectemus, Monarchiam vocare non possumus, quod ea proprie vnius imperium dicatur, quum semper duo simul fuerint, qui imperium Lacedæmone gesserint: si rem verò putemus, haud aliud quàm regnũ appellare licebit. Nam vterq; eorum qui summæ rerum præerant, regio nomine simul imperabant. Nec reperire licet vllos magistratus, qui summæ potestatis aliquid sibi præter eos vindicarint. Nõ negauerim tamen fuisse aliquos magistratus, quorum in Reipub. administratione vsus fuerit, sed ab ipsis Regibus creatos, qui & iis idcirco obnoxij erant. Lycurgus enim recens natum Charilaum inter magistratus cœnans accepit, & Regem natum eis exhibens in solio Regio statuit, vt est apud Plutarchum in Lycurgo. Sed de hac ætate, vt dixi, difficile est iudicare, quod nullus extet satis luculentus auctor rerum, quæ tunc contigerunt.

Tertia ætas seu forma Reipub. sub Lycurgo. quæ Aristocratica esse videtur.

Cæterum tertia ætate, videlicet per id temporis, quo Lycurgus ad Rempub. accessit, longè maior importata est innouatio, ita vt videatur Regnum, etsi nomine manserit, re tamen prorsus sublatum fuisse. Nam Reges tum in ordinem quasi redacti sunt, debilitata ipsorum potentia, & adiecti ipsis senatores, quibus in negotiis publicis non multò minor quàm Regibus fuit auctoritas, & sine quibus Regibus ferè publicè nihil gerere concessum. Hunc itaque Reipub. statũ respicientes, formam quæ tunc extitit, appellandã iudicarũt pleriq; Aristocratiam. Ex quib. est Plato lib. IV. de Legibus, vbi sic inquit: τὸ δὲ μὴ φάναι ἀριστοκρατίαν αὐτὴν εἶναι, παντάπασιν ἄτοπον, Id est, *Negare eam esse optimatum administrationem omninò absurdum.* Et Isocrates scribens Nicocle,

Isocratis locus expositus.

Oligarchia & Aristocratia idem.

Lacedæmonios οἴκοι ὀλιγαρχουμένους, hanc laudatã Oligarchiam intelligit, quæ eadem est cum Aristocratia. Nam veteribus hoc significatu vocabulum Oligarchię etiam acceptum est. Quibus consentit Aristoteles politico secũdo, nec non Plutarchus VIII. Sympoliacon, vbi scribit Lycurgũ vsum in sua Republica geometrica proportione, & formam instituisse Aristocraticam.

Quemad-

Quemadmodum Maximus Tyrius quoq; oratione VI. de Rebus publicis agens, Laconicam inter Aristocraticas cum Cretica, Mantinea & Thessalica recenset. Cuius sententiæ sunt plerique alij, vt & Plutarchus libello de tribus politiæ generibus, Aristocratiæ exemplum in Repub. Lacedæmoniorum proponit. Etenim nec consilium Lycurgi fuit, vt popularem aliqua ratione suam Rempub. faceret, sed Aristocraticam, sicut Apophthegmate suo satis docuit. Nam postulanti cuidam, vt populo administrationem Reipub. traderet Lycurgus: *Tu prior*, inquit, *domi tuæ imperium domesticis trade*. Quod autem Nabis apud Liuium lib. XXXIV. ait, *non voluisse Legislatorem Rempub. in paucorum manu esse*: Id intelligendum vti dictum à Tyranno accommodatè ad suum propositum.

Liuij locus exp. situs.

Deinde quarta ætate, videlicet centum triginta annis pòst quam instituti Ephori, sunt qui factam Rempub. popularem arbitrantur, vt Aristoteles & Isocrates. Nam tum vt Aristoteles scribit, Polit. II. *δημοκρατία δ'ἐξ ἀριστοκρατίας συνέβαινε.* Sicut & Isocrates Areopagitico ait, *λακεδαιμονίους διὰ τοῦτο κάλλιστα πολιτευομένους ὅτι μάλιστα δημοκρατούμενοι τυγχάνουσιν.* Quibus tamen minimè consentit Plutarchus, qui hoc magistratu creato mansisse Aristocratiam existimat, ac potius optimatum auctam & confirmatam potentiam, quam diminutam putat. Ita enim in Lycurgo scribit: *ἡ τῶν ἐφόρων κατάστασις, οὐκ ἄνεσις ἦν, ἀλλ' ἐπίτασις τῆς πολιτείας, καὶ δοκοῦσα πρὸς τοῦ δήμου γεγονέναι, σφοδροτέραν ἐποίησε τὴν ἀριστοκρατίαν*, Id est, *Ephororum creatio, non remißio Legum, sed contentio fuit, quippe quæ tametsi popularis appareret, optimatum tamen vim amplificauit.* Quod quidem si initio Ephoris creatis ita fuisse fateamur, haud tamen intra eos moderationis cancellos se continuerunt. Nam tandem optimatibus multum detraxerũt. Quò Aristoteles & Isocrates sine dubio respexerunt.

Quarta ætas siue forma Reipub. Lacedæmoniorũ Democratica.

Plutarchi loci cũ Aristot. & Isoc collatio.

Quinta ætas seu forma Reipub. Lacedæmoniorũ mixta.

Itaque vt de his, quæ secuta sunt, agamus temporibus, quibus quinta ætas cõtinetur, post illa videri potest extitisse ea Respub. quam plerique mixtam affirmant, quando videlicet dominantibus Ephoris, magna ex parte tamẽ remansit Regibus sua potestas, & Senatui adhuc sua constitit auctoritas. Quamuis quomodo ea mixta fuerit diuersæ sint auctorum sententiæ. Nam

Variæ sententiæ de hac quinta forma mixta

quidam volunt ex duabus mixtam, vt Isocrates Panathenaico, qui ait fuisse δημοκρατίαν ἀριστοκρατίᾳ μεμιγμένην, seu *quod constiterit ex Democratia mixta Aristocratia.* Quod non carere videtur ratione. Nam si Aristòcratia à Lycurgo instituta, vt omnes consentiunt, & postea additus Ephororum magistratus popularis, atque ex iis Reipub. forma mixta, haud alia videtur existere potuisse mixtio, quàm ex Aristocratia & Democratia. Sed plures tamen sunt, qui ex tribus mixtam asserunt. Quorum princeps Plato, qui legum lib. III. vbi de Regibus, Senibus & Ephoris locutus, quomodo magistratus quilibet eorum cum aliis temperatus, atq; ex tribus istis Rebuspublicis vna conflata fuerit, tandem addit: κατὰ δὴ τοῦτον τὸν λόγον ἡ βασιλεία παρ' ὑμῖν ἐξ ὧν ἔδει σύμμικτος γενομένη, καὶ μέτρον ἔχουσα, σωθεῖσα αὐτὴ, σωτηρίας τοῖς ἄλλοις γέγονεν αἰτία, Id est, *Ad istum sane modum regnum apud vos ex quibus oportebat mixtum & temperatum, tum seipsum conseruauit, tum aliis salutis causa extitit.* Atq; ita Aristoteles etiam mixtionem eam clarius expressit politico secundo cap. VI. Vbi Rempub Lacedæmoniorum ait ex Monarchia, Oligarchia & Democratia mixtam, vt Regum fuerit Monarchia, Senum Oligarchia seu Aristocratia, Ephororum verò Democratia, διὰ τὸ ἐκ τοῦ δήμου εἶναι τοὺς ἐφόρους, *quod ex populo Ephori essent.* Sicut Polybius quoque libro VI. iudicat, hanc fuisse eius Reipub. constitutionem, Lycurgo eam tribuens. Sic enim de ea ait. Οὐχ ἁπλῆν, οὐδὲ μονοειδῆ συνεστήσατο τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ πάσας ὁμοῦ συνήθροισε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἰδιότητας τῶν ἀρίστων πολιτευμάτων. Quod postea latius declarat. Verum alij mixtionem eam Reipub. Lacedæmoniorum, nõ ex tribus tantum, sed ex quatuor conficere non dubitarunt. Vt Archytas Pythagoreus apud Stobæum Ser. CXLI. Qui existimat ex quatuor ita compositam Lacedæmoniorũ politiam, vt Regum statuat fuisse monarchiam, Senum Aristocratiam, Oligarchiam Ephororum, Democratiam verò sitam dicat in Hippagretis & iuuenibus. Quæ tamen Archytæ sententia parum videtur consentanea: sicut nec reliquæ probari omnes nobis possunt, vt alio loco disputamus.

Alij ex duobus, Aristocratia & Democratia.

Alij ex tribus, Monarchia, Oligarchia, Democratia.

Alij ex quatuor, Monarchia, Oligarchia, Aristocratia & Democratia

Atque huiusmodi fuerunt præcipuæ illæ stantis Reipublicæ ætates, quibus imperij seu publicæ gubernationis forma quodammodo.

dammodo mutata. Ex quibus tamen Aristocratia potissimum obtinuit, vt & auctorum pleriq; eam statuerunt. Nam in vigore suo, cumque florebat maximè Respub. Aristocratica fuit. Quò etiam tota nomothesia comparata, vt & consilium propositumque Legislatori fuit eam saltem formam Reipub constituere. *Aristocratia potissimum obtinuit.*

Fuerunt tamen huius Reipub. quamuis optimè constitutæ, παρεκβάσεις seu excessus quidam & labes, vel corruptelæ, ad vitiosas formas vergentes & inclinanres. *Reipub Lacedæmoniorum παρεκβάσεις.*

Nam primò ante Lycurgum, graues Rempub. exagitarunt seditiones, quibus videtur quodam modo status Ochlocraticus quæsitus. Ita enim scribit Thucydides lib. 1. ἡ λακεδαίμων μετὰ τὴν κτίσιν τῶν νῦν ἐνοικούντων δωριέων, ἐπὶ πλεῖστον ὧν ἴσμεν χρόνον στασιάσασα, Id est, *Lacedæmon à conditu Dorum, qui iam eam tenent, per longo tempore seditionibus agitata fuit.* Sicut & Plutarchus Lycurgo idem testatur, qui scribit Regem Eurytionem ambitione & populari aura ductum, nimium dominatum relaxasse. Vnde populus ferocire cœperit, & Reges contemnere, ac illi vicissim violentius agendo populum offendere, vt legibus tandem proculcatis confusio Reipub. exstiterit, in qua & pater Lycurgi interfectus sit. Quò refero etiam quod Herodotus ait lib. 1. Vbi de Lacedæmoniis scribit, quod ante Lycurgum κακονομώτατοι ἦσαν σχεδὸν πάντων ἑλλήνων, κατά τε σφέας αὐτοὺς, καὶ ξένοισι ἀπρόσμικτοι. *Graues seditiones & status Ochlocraticus.*

Secundo videtur deinde etiam quædam species Oligarchiæ erupisse, quum videlicet potestate sua abutentes Ephori imperium arriperent, premerentq; Reges & Senatum, ita vt tandem eos & quosuis suo arbitratu solio deturbare, vel è medio tollere, veriti non sint. Sicut tum alia, tũ quæ circa Agidem & Cleomenem contigerunt, manifestè ostendunt. *Oligarchia vsurpata.*

Ex quibus postremo factum, vt nec à tyrannide libera fuerit hæc laudatissima Respublica, quam inuasit primo Machanidas, continuauit deinde Nabis, donec Spatta concilij Achaici facta fuit. Ex quo vsque ad Romanorum tempora fluctuare, & imperium Dominósque mutare non destitit, vt videre est apud Polybium, Plutarchum, tum aliis locis, tum etiam in vita Pyrrhi, Itemque apud Strabonem & Pausaniam. *Tyrannis.*

Sed tametsi hisce motibus omnibus & mutationibus, ac for-

tean aliis, obnoxia fuerit Respub. Lacedæmoniotum, ficuti funt res omnes humanæ inftabiles, & variis cafibus fubiectæ, optimè tamen eam conftitutam fuiffe grauiffimi auctores confentiunt. Quod Polybius tamen eatenus verum ait, vt nihil eius defuerit conftitutioni, quantum ad fua tutanda fpectârit. Itaque dum iis contenta erat, manfit Refpub. etiam immota. Poftquam verò vicina affectare cœpit, & paulatim pluribus bellum faciendo imperium in alios quærere, tum verò in eas mutationes incidit, de quibus dictum.

Laconica fuis contenta, manfit, vicina affectans in varias mutationes incidit.

Duratio Reipub. Lacedæmoniorum feptingentorum ferè annorum.

Sed has tamen diu pertulit, vt longo tempore iis non cefferit, fed inftar Athletæ, fæpè eluctata ad leges priftinámque difciplinam redierit. Quare donec id factum nulla tumultuantium proteruia, vel inquietorum hominũ ambitio, eam labefactare potis erat. Stetit itaque hæc Refpub. tot feculis, quot vix vllius imperij fuiffe legimus. Sicut Polybius quoque teftatur, diutiffimè Lacedæmonios libertatem fuam feruaffe. Ita enim de Repub. à Lycurgo inftituta ait: *Οὕτω συστησάμενος πλεῖστον ὧν ἡμεῖς ἴσμεν χρόνον διεφύλαξε τοῖς λακεδαιμονίοις τὴν ἐλευθερίαν*, Id eft, *Quum ita cõftituiffet Rempub. quam diutiſsimè conferuauit Lacedæmoniis libertatem.* Nam alij annos ei tribuunt octingentos, vt Liuius lib. XXXIX, vbi ait Spartam difciplinæ Lycurgi per annos octingentos affueuiffe. Quod tempus longè fatalem periodum, quæ exiftimatur effe Imperiorum omnium, excedit. Ifocrates oratione de pace, fcribit *ἑπτακοσίοις ἔτεσιν οὔθ' ὑπὸ κινδύνων, οὔθ' ὑπὸ συμφορῶν κινηθεῖσαν*, Id eft, *Septingentis annis neq; periculis, neq; cafibus vllis labefactatam.* Quod idem in Panathenaico repetit. Sic & Cicero pro Flacco, ait Lacedæmonios folos toto orbe terrarum feptingentos annos amplius, vnis moribus & nunquam mutatis Legibus vixiffe. Plutarchus Lycurgo ait Spartam *εὐνομίᾳ καὶ δόξῃ* Principatum Græciæ tenuiffe annis quingentis, dum vfa legibus Lycurgi, quas ex quatuordecim Regibus, qui eum fecuti funt, vfq; ad Agin Archidami filium nemo mouerit. Quo tempore tametfi Plutarchus videtur finem ftatuere Reipub. tamen non vfq; adeò abolita difciplina, & labefactatus publicus ftatus, vt non Leges Lycurgi aliquatenus retinentes fuftinuerint vfq; ad Tyrannos. Quare & nos Reipub. durationem eò continuamus, ita

Imperiorũ fatalis periodus.

vt

vt septingentorum ferè annorum fuerit secundum Isocratem & Ciceronem. Quod & rectè conuenienterque fieri autumo.

CAPVT V.

De Iure ciuitatis.

Ius ciuitatis. — *Ciuium diuersa ratio.*

EXstructa Repub. videamus qui Lacedęmone eius participes fuerint. Erant autem Reipub. participes quotquot ciuium numero habebantur. Sed non fuit vna eademque ciuium omnium ratio. Alij enim erant ciues nati, alij ciuitate donati.

Ciues nati qui. — *De Ciuibus natis iudicium quomodo fieri solitum.* — *Primus gr. dus Ciuium natorum in infantia.* — *Secundus gradus in pueritia.* — *Tertius in pubertate.* — *Εἴρενες qui dicti apud Lacedamonios.*

Nati ciues, qui ex parentibus ciuibus legitimè iunctis, procreati erāt. Hi quidem simul ac editi, ius ciuium habuerunt. Sed tamen ad id rursus, quasi per gradus ascendebant, dum iusti & legitimi ciues fierent, & pro ciuibus se gererent. Primùm enim in his hoc quasi legitimum obseruabatur, vt iudicium penes tribules esset de recens natis, an Infans tollendus esset vt ciuis fieret, vel non. Id docet Plutarchus Lycurgo: Arbitrium partus, inquit, non erat penes parentem, sed portabat eum in locum Leschen dictum, vbi tribulium natu maximi considētes, Infantem spectabant. Qui si membris compactis & robustis esset, tolli iubebant eum, sortémque ei ex nouem millibus assignabant: Debilem & distortum amandabant in locum voraginosum propter Taygetum, quas Apothecas nuncupabant: Quasi nec illi ipsi, nec ciuitati, qui non esset à primordio ad bonum habitum, neque ad robur comparatus, expediret viuere. Postea si parentes eos agnouissent, & ita probati fuissent à tribulibus, septennes facti in ἀγέλας, seu *classes pueriles* distribuebantur, vt docet Plutarchus in Lycurgo. Deinde certo modo enutriebantur & educabātur ad pubertatem vsque, de qua re alio loco. Tandem verò fuit legitima ętas, quum ex pueris excederent ad Ephebos. Existimo autem fuisse annum ætatis octauum decimum. Nam is annus plenę pubertatis dicitur etiam iure ciuili, vt refertur ex libro I. Differentiarum Modestini L. XL. D. de adoptionibus. Atque illa ætate poterat ex institutione Laconica rigida valdè & austera satis confirmata esse natura. Hunc annum qui biennio excesserant εἴρενες dicebantur. Plutarchus Lycurgo: εἴρενας καλοῦσι τοὺς ἔτος ἤδη δεύτερον ἐκ παίδων γεγονότας, Id est, *Irenas vocāt*

eos qui iam alterum annum è pueris egreßi sunt. Inter pueros ipsos autem mellirenas dicebãt huic ætati proximos. Idem Plutarchus μαλλείρενας δὲ τῶν παίδων τοὺς πρεσβυτάτους, Id est, *Mellirenas vocant maximos natu inter pueros.* Itaque quod hanc ætetem constituo pubertatis, videor posse colligere, tum ex his quæ iam dicta, tum ex Plutarchi verbis quæ sequuntur. Nam postea addit; Quum Iren maior fuerit viginti annis, tum ducit cohortem suam in prælium. Quod hoc sensu accipio, tanquam ex pueris excesserint anno ætatis decimo octauo. Deinde Irenes facti fuerint anno vigesimo. Tandem eo anno completo esse ductores suarum cohortium cœperint, id est, puerorum. Postremo fuit & legitima ætas, qua inter viros censebantur, & quæ virorum erant gerere poterant. Hanc censeo fuisse annum ætatis trigesimum. Tot enim annos natis quæ virorum erat gerere licebat, atque eò vsque inter Ephebos habebantur. Quare ἔξηβος dicitur ἔξω τῆς ἥβης, τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν Hesychio. Ex Ephebis autem qui inter viros referebantur, & hunc ordinem recens ingressi erant, Sphærei dicebantur apud Lacedæmonios. Ita Pausanias lib. III, vbi quum locutus esset de simulacro Herculis, cui sacrificant Sphærei, postea addit statim hæc eos describens: οἱ δὲ εἰσὶν οἱ ἐκ τῶν ἐφήβων, εἰς ἄνδρας ἀρχόμενοι συντελεῖν, Id est, *Sphærei sunt qui ex Ephebis iam excesserunt, & inter viros censeri cœpti sunt.* Atque huc refero pro argumento, quod apud Plutarchum est in Lycurgo: Qui scribit non licuisse in forum procedere ante annum ætatis trigesimum: quod perinde fortè est, ac si diceret, publicum nihil ante hanc ætatem attingere potuisse. Nec est inconcinnus hic annorum numerus. Nam à pueritiæ initio ad pubertatem erunt anni duodecim, à pubertate ad virilem ætatem itidem duodecim. Itaque hanc ætatem, quam diximus, qui compleuerant, ij legitimi & iusti ciues erant. Diximus autem oportere ciues ex vtroque parẽte esse Lacedæmonios, & legitimè natos. Nam aliàs pro nothis & adulterinis habiti fuerunt. Omitto iam de Leotychide & Demarato Regibus aliisque dicere, qui huius suspicionis damnati regno exciderunt. In Partheniis illustre eius exemplum, qui quod non satis legitimè procreati fuissent, ciues non sunt habiti. Erant enim Parthenij ex virginibus geniti ante nuptias:

μελλείρενες qui dicti sint.

Quarta ætas virilis.

Sphærei qui dicti apud Lacedæmonios.

Ciues ex vtroq; parente Lacedæmonios esse oportuit.

Leotychides & Demaratus cur regno exciderint.

Partheny apud Lacedæmonios qui fuerint.

nuptias: *οἱ γινόμενοι παρθένῳ πρὸ τῶ γήμασθαι* inquit Suidas. Sed quales hi Partheni fuerint Lacedæmoniorum, de quibus nobis hic sermo, docet Ephorus apud Strabonem luculenta historia, quam integram hîc adscribam. *Lacedæmonij, inquit, bellum intulerunt Messeniis, quod hi illorum Regem Teleclum Messenam sacrificandi causa profectum occidissent, iuramento se inuicem obstringentes, non prius se domum reuersuros, ni Messeniam cepissent, aut vniuersos ibi occubituros. Itaq; ad belliũ profecti vrbis custodes relinquũt ex ciuibus natu minimos & natu maximos. Pòst anno belli decimo vxores Lacedæmoniorũ facta concione, quasdã suarũ ad maritos miserunt, quæ eos reprehenderẽt, vt iniquis erga se conditionib. belliũ Messeniis facientes: Quippe quod aliqui interim liberos procrearẽt: aliqui relictis vxoribus vti viduis in hostico castra haberẽt. Itaq; periculũ ne patria ad extremũ viris vacua foret. Tũ Lacedæmonij & sui iurisiurandi memores, & vxorũ habentes rationẽ, robustissimos & ætate minimos, ex castris mittunt, quos nouerant Sacramenti religione non teneri. Iis præcipiunt vt cum omnibus virginibus omnes rem haberent, ita existimantes copiosiorem sobolem exstituram. Hi autem qui ita geniti erant παρθενίαι, seu virginum filij dicti sunt.* Postea addit hos non in eodem honore cum reliquis habitos, vtpote non ex coniugio natos, cum Helotis conspirasse, & patefacta conspiratione patrio solo ad quærendas nouas sedes excessisse, ac Duce Phalantho tandem Tarentum in Italia condidisse. Quam historiam refert quoque Iustinus ex Trogo, sed ab hac in aliquibus dissentientem. Ex illis itaq; intelligi potest, qui fuerint Parthenij Lacedæmoniorum. Hesychius tamen auctor est, eos Parthenios fuisse, *οἱ κατὰ τὸν μεσσηνιακὸν αὐτοῖς πόλεμον γινόμενοι ἐκ τῶν θεραπαινῶν*; tanquam ij ita dicti, qui in castris ex ancillis nati fuissent. Sed hoc quod ad nostrum institutum nihil intereſt. Constat enim hinc, qualescunque Parthenij fuerint, extra coniugium genitos pro ciuibus haberi non potuisse. *De Parthenijs alia opinio.*

Cæterum qui ciuitate donabantur ciues, initio complures facti sunt. Nam primi Reges (vt est apud Strabonem) permiserunt *δέχεσθαι συνοίκους τοὺς βουλομένους τῶν ξένων, διὰ τὴν λειπανδρίαν*, Id est, *vt reciperentur in ciuium numerum, propter hominum penuriam, ex peregrinis quicunque vellent.* Et Aristoteles Politico II. scribit, initio multos ciuitate donatos ad augendum ciuium nume- *Ciues donati ciuitate qui.*

Tyrtæus Atheniensis ascitus in Lacedæmoniorum ciuium numerum.

rum. Postea autem peregrinis non nisi singularibus quibusdam & certis de causis ciuitatis ius communicatum. De Tyrtæo Atheniensi nota historia, quod in ciuium numerum ascitus, vt eo belli Duce vterentur, quum ex oraculi sententia iussi essent aduersus Messenios ab Atheniensibus Ducem petere. Strabo lib. VIII. & Pausanias lib. IV. & Poliænus lib. I. Ac ciuem eum factũ fuisse, probat etiam Apophthegma illud Pausaniæ, quo indicatur simul quare id ei contigerit. Nam interrogatus Pausanias quare Tyrtæum Poetam Spartani ciuitate donassent, Respondit: *Ne vnquam videremur peregrino Duce vsi*, vt est apud Plutarchum Apophthegmatis Laconicis. Itidemq; Terpander, Thales, Pherecydes; & alij ciuitate donati. Nam verum haud existimo, quod Herodotus scribit libro vltimo, solum Tisamenum & fratrem ciuitate donatos, nisi id iuuetur interpretatione.

Μόθακες qui dicti sint apud Lacedæmonios.

Fuerunt præterea & alij liberi homines, non illi tamen Lacedæmonij; sed qui à pueris educabantur in disciplina Laconica, quos idcirco etiam postea ciuitate donabant. Hi peculiari nomine Μόθακες dicebantur. Athenæus Dipnosophisticon VI. ex historiarum Phylarchi libro XXV. *εἰσὶ δὲ οἱ μόθακες σιώτροφοι τῶν λακεδαιμονίων. ἕκαστος γὰρ τῶν πολιτικῶν παίδων ὡς ἂν καὶ τὰ ἴδια ἐκποιῶσιν, οἱ μὲν ἕνα, οἱ δὲ δύο, τινὲς δὲ πλείους ποιοῦνται συντρόφους αὐτῶν. εἰσὶν οὖν οἱ μόθακες ἐλεύθεροι μὲν, οὐ μὴν λακεδαιμόνιοι, μετέχουσι δὲ τῆς παιδείας πάσης*, Id est, *Mothaces erãt qui vnà cum ipsis Lacedæmoniis educabantur. Quilibet enim puerorum ex ciuibus genitorum habent sibi adiunctos contubernales, hi vnum, illi duos, aliqui etiam plures. Sunt itaque Mothaces liberi quidem (homines) sed non Lacedæmonij. Participes enim sunt totius institutionis (Laconicæ.)* Qui locus malè acceptus ab interprete Veneto. Ita ferè etiam Mothaces describuntur ab Æliano lib XII. cap. XLIII. Vbi & de hoc nomine ait: *ὄνομα ἦν ἄρα τοῦτο τοῖς τῶν εὐπόρων, οὓς συνεισέπεμπον αὐτοῖς οἱ πατέρες συναγωνισομένους ἐν τοῖς γυμνασίοις*. Scholiastes Aristophanis, Hesychius, Suidas, eosdem *μόθωνας* dicunt, illi tamen *παρατρεφομένους*, hic *παρεπομένους* esse describentes. Vbi in Hesychio mendum irrepsit, & legendum videtur *τοῖς ἐλευθέροις παιδίσκοις*, quo loco habet, *τοὺς λεγομένους παιδίσκους*. Eius generis ciuem fuisse Lysandrum existimant, *τὸν καταναυμαχήσαντα*

Lysander ciuis factus ob virtutem.

τοὺς

τοὺς Ἀθηναίους πολίτην γενόμενον δι' ἀνδραγαθίαν Id est, *qui Athenienses nauali prælio superauit, ciuis deinde factus ob virilitatem* vt ait idem Phylarchus apud Athenæum. Idemque testatur de eo Ælianus, qui tales etiam fuisse Callicratidam & Gylippum scribit. Quamuis à Plutarcho genus Lysandri relatum ad Heraclidas, patre Aristoclito, vt videre est in vita ipsius.

Callicratides & Gylippus.

Ex Libertinis quinetiam aliquando ciues quoque fiebant. Illustre eius exemplum in Helotis iis, quos bello Messeniaco libertate donatos ciues fecerunt, & Epeunactos vocarunt, quasi qui in lectum Dominorū successerint. Auctor apud Athenæum dicto libro Dipnosoph. Theopompus, cuius hæc verba referuntur ex XXXII. Historiarum. *Ἀποθανόντων πολλῶν λακεδαιμονίων ἐν τῷ πρὸς μεσσηνίους πολέμῳ, οἱ περιλειφθέντες εὐλαβηθέντες μὴ καταφανεῖς γένωνται τοῖς ἐχθροῖς ἐρημωθέντες, ἀνεβίβασαν τῶν εἱλώτων ἐφ' ἑκάστην στιβάδα τῶν τετελευτηκότων τινὰς, οὓς καὶ πολίτας ὕστερον ποιήσαντες προσηγόρευσαν ἐπευνάκτους, ὅτι κατετάχθησαν ἀντὶ τῶν τετελευτηκότων εἰς τὰς στιβάδας*, Id est, *Cæsis compluribus Lacedæmoniis bello Messeniaco qui supererant, vt præcauerent, ne hostibus viderentur ad paucos redacti, in quod libet stratum seu lectum demortuorum Helotas quosdam restituerunt, quos postea ciues factos Epeunactos appellarūt, quod loco mortuorum in lectos subrogati fuissent.* Atque ad eundem modum aliquoties alij Libertini. His itaque ad hunc modum ius ciuitatis communicatum. Aliás verò ęgrè impetratum vt ciuitate aliquis donaretur, quod permagna id cum dignitate esset coniunctum. Quo nomine reprehendit, tum Lacedęmonios, tum Athenienses & Thebanos Dionysius Halicarnasseus lib. II. Archæologias Rom. vbi hoc ab eis fieri ait ad conseruandam generis nobilitatem. Sic enim de his populis scribit; *φυλάττοντες*, inquit, *τὸ εὐγενὲς καὶ μηδενὶ μεταδιδόντες, εἰ μὴ σπανίως τῆς παρ' ἑαυτοῖς πολιτείας.* Ac verum hoc de Lacedæmoniis, docemur quoque exemplo Tisameni vatis. De quo Herodotus in vltimo memorat, quod quum eius indigerent Lacedæmonij, petiisse eum ciuitatis ius, nec tamen principio hoc obtinuisse. Postmodum verò imminente Persarum exercitu, quum maiorem in modum eius egerent, tum sibi, tum fratri hoc impetrasse. Quod decus rarum fuit, huicq; soli datum, vt & sibi & alteri ciuis ius acquireret. Nam in

Libertini ciues facti.

Ἐπευνάκτοι ciues quos dixerint Lacedæm.

Ciuitatis ius rarò à Lacedæm. aliis communicatum.

Tisamenes vates ciuis Lacedæm. factus.

hunc ſenſum verba Hiſtorici accipio, quorũ ſuprà meminimus.

CAPVT VI.

De populi diſtributione.

CIues qui fuerint aperuimus, iam quæ ciuium inter ipſos ordo & diſtributio, quantum licet inquiramus.

Diſtributio populi Lacedæm. in Tribus.

Conſtat autem à Lycurgo primò ciuitatem, quamuis τῶν ὀλιγανθρώπων πόλεων οὖσαν, Id eſt, *perpaucorum hominum eſſet*, vt ait Xenophon, per φυλὰς ſeu *tribus* diſcretam fuiſſe. Nam Rhetra ab oraculo ei reddita, hoc manifeſtè exigit, quã refert Plutarchus in vita Lycurgi. Iubetur enim ab oraculo Legiſlator φυλὰς φυλάξαι, qđ Plutarchus interpretatur διέχειν καὶ κατανεῖμαι τὸ πλῆθος εἰς μερίδας; ſeu *populos dirimere & diſtribuere in partes.* Ac capite præcedente oſtendimus recens natos infantes ad tribules adferri ſolitos, ac ibi probari: Vt idcirco non dubium eſſe queat, quum diſtinctæ fuerint in populo tribus, & diuerſi in vnaquaq; earum tribules. Quot verò fuerint tribus, & quibus nominibus appellatæ, nuſquam adhuc ſatis luculenter explicatum inueni.

Quot Tribus fuerint.

Si tamen locus aliquis eſſe poterit coniecturæ, ſex fuiſſe dicamus, eámque ſententiam retineamus tantiſper dum aliud animaduertere licuerit, vel nos alij rectius docere potuerint. Atque hic numerus tribuum nobis videtur conſentaneus, quod ſupra diximus ex Strabone, in ſex partes etiam antiquitus regionem diuiſam fuiſſe. Quò fortaſſe referẽdum etiam quod Plutarchus ſcribit, aſſeruiſſe quoſdam regionem non in nouem, ſed in ſex tantum ſortes diſtributam, tanquam ea populi fuerit diuiſio, diuerſa à Regionis diſtributione. Vt prætercam iam, conuenire ita cum ea rectè exercitus, quæ olim vſurpata fuit, diſtributionẽ in ſex moras, de qua paulò poſt. Sed hæc tamen omnia fortean non ſatis certa argumenta. Itaque ſi quis aliter ſentiat, cum eo non magnopere contendamus, tantúmque doceri ex ſcriptoribus aliter, vel aliud rationibus melioribus euinci petamus. Harum verò ſex tribuum, ne eas temere ſtatuiſſe videamur, edamus etiam nomina à nobis reperta.

Prima Tribus Heraclidarum.

Prima itaque tribus & præcipua videtur nobis fuiſſe Heraclidarum, ſeu eorum qui à Diuina Herculis ſtirpe erãt oriundi.

Hos

Hos enim à reliquis diſtinctos fuiſſe certum eſt, tantúmq; mixtos cum Doribus. Teſtatur hoc Plutarchus Lyſandro, vbi in hunc modum ſcribit: τῶν ἀναμιχθέντων Δωριεῦσι ἡρακλειδῶν, καὶ κατελθόντων εἰς πελοπόννησον, πολὺ μὲν ἐν σπάρτῃ καὶ λαμπρὸν ἐνῆν ἔθνος. Id eſt, *Genus Heraclidarum mixtorum cum Doribus, Spartæ erat magnum & illuſtre.* Ideo etiam ab hac Heraclidarum gente ſcribit Plutarchus regni ius abſtractum voluiſſe Lyſandrum in medio omnibus ſtatuere. Nam id verius exiſtimo, quam quod alij ſenſerunt, voluiſſe eum regnum ademptum ſaltem Ægiadis & Eurytionidis, Heraclidis omnibus proponere. Nam id fortè nō obtinuiſſet Lyſander, nec Spartano populo etiam ea ratione aliquid acceſſiſſet, ideóque nec id in vulgus gratum futurum.

Secunda tribus ſtatuatur à nobis Ægidarum. Nam Ægidas fuiſſe peculiaris cuiuſdam tribus Spartæ, auctor nobis Herodotus. Sic enim lib. IV. ait. Οἰλύκου γίνεται Αἰγεὺς, ἀπ' οὗ Αἰγεῖδαι καλέονται φυλὴ μεγάλη ἐν σπάρτῃ, Id eſt, *Ægeus filius fuit Oilyci, à quo Ægidæ dicti, tribus Spartæ permagna. Sicut & Ægidæ alij Athenis fuerunt.* *Secunda tribus Ægidarum.*

Tertia tribus videtur nobis Limnatarum. Dicti autem Limnatæ à parte quadam vrbis Spartanæ, quod Λιμναῖον vocatur, quaſi ſtagnum, vel partem ſtagnantem. Nam vt Strabo ait, τὸ παλαιὸν ἐλιμνάζετο τὸ προάστειον, καὶ ἐκάλουν αὐτὸ λίμνας. Poſtea verò exſiccata ea pars, templúmque Bacchi quod in Limnis erat, ſicco conſtitit. Et Pauſanias etiam ait, χωρίον ἐπονομαζόμενον λιμναῖον, ſeu locum Spartæ ita dictum, qui Dianæ Orthiæ fuerit ſacer. Idemque poſtea commemorans quoſdam λιμνάτας σπαρτιατῶν, indicat aliquos Spartiatarum Limnatas dictos, qui fuerūt hanc vrbis partem habitantes. *Tertia tribus Limnatarum.*

Quarta tribus nobis obſeruata Cynoſurenſium eſt. Tribus ipſa dicta κυνόσουρα. Ita Heſychius κυνόσουρα φυλὴ λακωνική. Huius tribules dicti κυνοσουρεῖς, qui cum reliquis coniuncti apud Pauſaniam. *Quarta tribus Cynoſurenſium.*

Quintam tribum ſtatuamus eam, quæ μεσσόα dicta. Nam & hanc tribum Spartæ fuiſſe teſtis eſt Stephanus de vrbibus, vbi ita ſcribitur. Μεσσόα φυλὴ λακωνική. Dicta hæc etiam ab vrbis parte, cuius nomen Meſſoa. Strabo lib. VIII. μεσσόα δ' ἐστὶ τῆς χώρας *Quinta tribus Meſſoa.*

εἶναι μέσος, τῆς αἰ ἄρτης δὲ. Ita enim Causabonus vir doctissimus Geographum eo loco emendat. Apud Suidam verò tantum est μεσοάτοπος. Huius tribules dicti μεσοάται. Stephanus, ἐθνικὸν μεσοάτης. Quamuis apud Pausaniam dicuntur οἱ ἐκ μεσοάς.

Sexta tribus Pitanatarum. Sexta tribus fuerit nobis Pitanatarum. Auctor Hesychius: ἡ πιτάνη φυλή. Et apud Pausaniam est, Crotanos fuisse pitanatarum partem. Videtur autē hæc antiqua satis tribus. Nam Menelaus, vt ait Hesychius, ex Pitanatis fuit. Vnde exercitus eius dictus Pitanates, siue à parte, siue quia Menelaus Pitanates, cuius gratia comparatus erat. Atque hæc habuimus de tribubus. Nam quæ earum iura fuerint, & quales tribuum principes seu Phylarchi nondum reperi.

Tribuum in minores partes distributio. Deinde verò fuit ipsarum tribuum iterum aliqua in partes suas minores distributio. Nam oraculum etiam vult Lycurgum ὠβὰς ὠβάξαι, Quod Plutarchus interpretatur de aliis quibusdam partibus, in quas populus tributus fuit. Fuerunt autem hæ partes, quæ ὠβαὶ dictæ, triginta. Tot enim ὠβὰς iussus facere Lycurgus. *ὠβαὶ quæ dictæ apud Lacedæmonas.* Harum autem partium videntur fuisse quinque cuiusque tribus, quæ suis nominibus distinctæ. Nam ita suprà retulimus ex Pausania, quod οἱ κρωτανοὶ μοῖρα τῶν πιτανατῶν, Id est, *ex Pitanatis quidam Crotani dicti.* Atque his partibus existimare possumus præfuisse eos, qui apud Hesychium γεροάκται dicuntur, *Γεροάκται qui dicti apud Lacedæmonios.* quos ait fuisse δημάρχους παρὰ λάκωσι. Nam si tribus respondent tribubus, & δῆμοι Atheniensibus partes tribuum, vt Obæ apud Lacedæmonios, erunt Geroactæ qui Obis Lacedæmoniorum præerant. Hæc nobis de tribubus & earum partibus dicta sint. Porro Cum hac distinctione (vt diximus) conuenit aliquatenus *Moræ in quas distribuebantur Lacedæmonij.* altera, qua domi in moras distribuebantur. Nam & politicas seu vrbanas quasdam moras agnoscit Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum, quibus domi inter se distincti. Erant istæ moræ vrbanæ, quemadmodum & tribus, sex numero, atque haud dubiè vna mora ex qualibet tribu descripta. Nam continere videtur mora eos, quibus ætas esset militaris. Vt idcirco existimare liceat Iuniores & Seniores non fuisse in moris. Nam tametsi in tribubus suis censebantur: tamen haud-quaquam in moris comprehensi, quod illis non dum per ætatem patuerint moræ, hi iam

hi iam ex eo numero quaſi emeriti dimiſſi. Vnde expreſsè apud Xenophontem dicuntur educti ad bellum, Seniores & Iuniores,quibus militiæ vacatio erat. Et aliàs apud eundem,domi relicti ad cuſtodiam vrbis Seniores & Iuniores,tanquam qui legitimi milites non eſſent. Cæterum quælibet mora iterum in ſuas partes diſtributa, ſicut tribus in Obas,ita vt habuerit mora vnaquæque λόχους ſeu *turmas*,Pentecoſtyas,& Enomotias,quæ quales fuerint partes, quotque in qualibet earum, inferius vbi de militia nobis agendum, explicabitur. Nam hæc diſtributio prorſus militaris, & ad militiæ rationem comparata: ſicut in omnibus benè conſtitutis Rebuſpublicis peculiaris quædam domi ciuium ad militiam diſtributio vſurpari ſolet. Præfuit cuiuis etiam moræ domi Polemarchus, ſicut & in bello,cui reliqui ſuberant, qui itidem ad bella egredientibus imperabant, vt latius ſuo loco diceemus. Atque huiuſmodi ferè iſta domi per moras diuiſio fuerit,cuius meminit Xenophon,quę & rectè ad tribus conueniebat.

Moræ in λόχους distributæ.

Moris ſingulis Polemarchi præfuerũt.

Cæterum nec omnino diſſimilis huic tertia, eaque vulgaris diſtinctio per choros fuit,etſi in ſolennibus & ludis quibuſdam tantum vſitata Erant autem iſti chori tres, vnde τειχορία dicitur,videlicet puerorum,Iuuenum & Senum.

Diſtributio alia in Choros tres.

Primus chorus erat Senum,qui in ſacris exorſus ſic canebat: *Primus Chorus ſenum.*

Ἄμμες πόχ᾽ ἦμες ἄλκιμοι νεανίαι.

Nos quondam eramus fortes iuuenes.

Alter chorus erat iuuenum,qui ſic reſpondebat: *Alter Iuuenum.*

Ἄμμες δὲ γ᾽ εἰμέν· αἰ δὲ λῇς, πεῖραν λαβέ.

Nos ij ſumus,fac,ſi velis,periculum.

Tertius puerorum ita retulit: *Tertius Puerorum.*

Ἄμμες δὲ γ᾽ ἐσσόμεσθα πολλῷ κάῤῥονες.

Nos verò erimus multo præſtantiores.

Auctor autem huius diſtinctionis per choros Lycurgus,vt ſcribit Plutarchus libro περὶ φιλαυτίας, & vita Lycurgi: Quamuis Pollux eam ad Tyrtæum referat. Sic enim lib. IV. Onomaſtici ſcribit: τειχορίαν δὲ τυρταῖος ἔστησε, τρεῖς λακώνων χορὺς καθ᾽ ἡλικίαν ἑκάστην παῖδας, ἄνδρας, γέροντας. Sed quicũque tandem auctor, videmus certè hac non tam ciuium ordines diſcretos, quàm

In Choros diſtributionis quis auctor.

ætates diuersas consideratas, quæ certo annorum numero quomodo definienda, ex iis quæ præcedente capite diximus, intelligi poterit. Vsum eius distinctionis ait Plutarchus, vt familiaria & proxima exempla iuuenibus per ipsa gesta exponerentur, atque ita animi iuniorum ad æmulationem maiorum accederentur. Ac respicit hoc etiam haud dubiè Plato lib. 11. de Legibus, quum in sua Repub. condenda tres itidem institui vult choros: Quorum primum παιδικὸν seu *puerilem* facit, vbi pueri collocandi: In secundo vult eos esse, qui sunt triginta annorum: In tertio omnes statuit, qui egressi annum trigesimum ad sexagesimũ vsque ætatis annum. Nam hæc distributio non parum vtilitatis habet, vt Philosophus eò loci disputat.

Vsus distributionis in choros.

Distinctio populi non confundebatur.

Memorabile est hoc de populi distinctione, quod non confundi patiebantur inter se quosuis, nec alios in aliorum transire munus & conditionem. Constat præcones ex præconibus nasci solitos, tibicines ex tibicinibus, coquos ex coquis, & eodẽ modo de reliquis. Atque hoc ex instituto fiebat Ægyptiorum, vbi legislator id didicerat. Herodotus libro VI. Συμφέρονται καὶ τάδε Αἰγυπτίοισι λακεδαιμόνιοι. οἱ κήρυκες αὐτέων, καὶ αὐληταὶ, καὶ μάγειροι ἐκδέχονται τὰς πατρώας τέχνας· καὶ αὐλητής τε αὐλήτεω γίνεται, καὶ μάγειρος μαγείρου, καὶ κήρυξ κήρυκος, οὐ κατὰ λαμπροφωνίην ἐπιθέμενοι ἄλλοι σφέας παρακληΐουσι, ἀλλὰ κατὰ τὰ πάτρια ἐπιτελέουσι, Id est, *Cum Ægyptiis etiam Lacedæmonij in hoc cõgruunt, quòd eorum præcones, tibicines & coqui in paterna artificia succedunt & coquus è coquo, tibicen ex tibicine, præco ex præcone gignitur: Neque vlli propter vocalitatem aliis insidiantes seipsos ingerunt, sed in paterno opere perseuerant.* Ad hunc modum quantum nobis animaduertere licuit, inter se discreti Lacedæmonij.

Distinctio Lacedæmoniorum ab aliis populis.

Cæterum ab aliis populis aliter distincti, & præ omnibus hæc peculiaria habuerunt, quibus dignosci poterant, videlicet tonsuram, calceos, vestes, nomen. Pausanias Achaicis seu lib. VII. vbi loquitur de Achæis impetũ in Spartanos Corinthi facientibus: συνήρπαζον δὲ πάντα τινὰ, καὶ ὃν λακεδαιμόνιον σαφῶς ὄντα ἠπίσταντο, καὶ ὅτῳ κουρᾶς, ἢ ὑποδημάτων εἵνεκα, ἢ ἐπὶ τῇ ἐσθῆτι, ἢ κατ᾽ ὄνομα προσγένοιτο ὑπόνοια, Id est, *corripuerunt quemcunque vel certò intellexerunt eorum Lacedæmonium esse, vel de quibus tonsuræ, aut calceorum*

causa,

causa siue etiam propter vestem, aut nomen suspicio erat. Sed hæc qualia fuerint non est huius loci explicare: Verum in sequentibus pro vt se occasio obtulerit, passim de iis nobis erit dicendum.

CAPVT VII.

De concione seu congregatione populi.

OStendimus quale ius ciuis fuerit, quòd quum in concionibus potissimum vsurpatum sit, non incōueniens fuerit iam de iis disserere. Conciones intelligo, cōuentus ciuium frequentiores, magistratus auctoritate in locum legitimum iusto tempore conuocatorum. Vocabāt eas ἐκκλησίας, sicut & Athenienses. Sed Concionum apud Lacedæmonios fuit hoc discrimen: quod alia esset concio maior, alia minor seu μικρὰ ἐκκλησία dicta. Quam diuisionem ideo statuere visum, quia apud Xenophontem lib. III. Hellenicôn manifestè mentio fit μικρᾶς ἐκκλησίας. Maior concio, seu ἐκκλησία simpliciter dicta, omnium fuit Lacedæmoniorum, qui videlicet ex omnibus Laconicæ oppidis conueniebant. Huius erat concionis, vt cum sociis de grauissimis quibúsque rebus consultaret, vt si bellum decernēdum, vel pax facienda, vel si quid aliud, omnes attingerent. Ideo cum hac ecclesia σύμμαχοι seu *socij* plerunque coniunguntur. Xenophon lib. V. Hellenicôn de legatis Apolloniatarū & Acanthiorum loquens: ἀκούσαντες δὲ οἱ ἔφοροι, ὧν ἕνεκα ἧκον, προσήγαγον αὐτοὺς πρός τε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς συμμάχους, Id est, *Quum audissent Ephori, cuius rei nomine venissent, adduxerunt eos ad concionem & socios.* Quæ ita accipienda, quod de bello Olynthiis inferendo, non solùm Lacedæmonij, sed & socij rogati sententias fuerint. Nam socij hîc diuersi à concione. Ac vt intelligatur eos ex vniuersis fuisse Lacedæmoniis, qui has frequentabant conciones, vocātur aliquoties ἔκκλητοι λακεδαιμονίων apud Xenophontem. Atque itidem opponuntur συμμάχοις, vti videre est, tum alibi, tum VI. Hellenicôn, vbi de legatis Atheniensium loquens dicit eos adductos ad ἐκκλήτους λακεδαιμονίων καὶ συμμάχους. Minor concio seu μικρὰ ἐκκλησία fuisse videtur tantum ipsorum Spartiatarum, qui vnà cum magistratibus de rebus incidentibus decernebant. Ac ne quis hanc concionem cum collegio seniorū

Conciones populi quales.

Concionū apud Lacedæmonios distinctio.

Maior concio Lacedæmoniorū quæ dicta sit.

Minor concio quæ fuerit.

eandem esse existimet, discernitur à Xenophonte lib. III. Hellenicôn, vbi de patefacta conspiratione seruorum scribens ait, quod Ephori stupefacti οὐδὲ τὴν μικρὰν καλουμένην ἐκκλησίαν συλλέξαντες, ἀλλὰ συλλεγόμενοι τῶν γερόντων ἄλλοθεν ἄλλος ἐβουλεύσαντο, Id est, *quòd conuocare minorem concionem dictam non potuerint, sed collectis senibus hinc inde consultârint.*

Conciones qui conuocare soliti.

Cæterum magistratus qui conciones initio conuocabant, erant Reges & Senatores: postea verò Ephori ferè hanc potestatem ad se totam traduxerunt. Eorum enim erat populum conuocare, qui & ad populum referre poterant, quod ferè Ephori sibi tandem vindicarunt. Itaque Herodotus Thucydides, Xenophon & alij Historici, vbi de concionibus Lacedæmoniorũ mentionem fecerunt, Ephoros ei præficiunt, & ab iis gubernatas fuisse scribunt. Cuius rei crebriora sunt exempla, quam vt huc pro testimonio aliqua adducere necesse sit.

Concionũ celebrandarum locus. Primis temporibus in Campo sub dio.

Locus vbi conciones celebrabantur, erat in Campo sub dio ad amnem Cnacionem, quem postea Oenuntem dixerunt, & iuxta pontem Babycam. Qui locus iussu oraculi, cuius antea meminimus, electus erat. Plutarchus Lycurgo de Cnacione amne & Babyca ponte ex Aristotele disserens: *In medio horum,* inquit, (Intelligit autem amnem & pontem iam dictum) *conciones habebant, vbi neque porticus erant, neque vlla alia structura.* Nihil enim ea arbitrabantur ad Εὐβουλίας seu *consilia* rectè capienda interesse, quin citius officere, quod futiles & fluxas inani sensu congredientium mentes efficiant, quum in signa & tabulas, & proscenia theatrorum, & lacunaria fabrefacta, illi qui in cōcionem veniunt, defigunt oculos. Quò pertinet etiam illud Lysandri. Nam quum ciuis Megarensis in concilio liberè cum eo ageret: *Oratio tua,* inquit, *hospes vrbe indiget.* Quod est apud Plutarchum in Lysandro.

Posterioribus in loco extructo quem σκιὰς dixerunt.

Sed posterioribus temporibus nutante Repub. & ruentibus veteribus legibus, etiam alij loci concionibus attributi. Et quidem locum qui σκιὰς dictus, in hunc ipsum vsum exstructum tradunt. Pausanias Laconicis, seu libro III, ἑτέρα δὲ ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐστὶν ἔξοδος, καθ᾽ ἣν πεποίηται σφίσιν ἡ καλουμένη σκιὰς, ἔνθα καὶ νῦν ἔτι ἐκκλησιάζουσιν, Id est, *Alter est è foro exitus, circa quem locus ædificatus, qui Scias* (seu vmbraculū) *dicitur, in quo hac ipsa etiam*

ætate

ætate conciones habent. Et fortè aliàs aliis locis conciones habitæ.

Porro videntur antiquitus armati ad conciones venisse, aut saltem baculos gestantes. Nam ex historia Alcandri, qui oculum Lycurgo excussit, tale aliquid colligere licet. Et Plutarchus ait eo facto desiisse Lacedæmonios baculos in concionem deferre. Romani in campo Martio extra vrbem armati comitia celebrantes, videntur vtrunque à Lacedæmoniis mutuati.

Habitus ad Concionem venientium.

Quod ad tempora attinet, fuerunt aliæ conciones indictiuæ, quum inciderunt negotia, quæ cõciones requirebant. Ita enim exponunt hoc quod in oraculo est, ὥρας ἐξ ὥρας ἀπελλάζειν, vt sit, *pro vt temporum articuli requirunt*, conciones habere. Aliæ Statæ seu anniuersariæ, vt in magistratuum annorum lectione, & aliis causis ordinariis. Quæ quantum licet ex iis quæ in sequentibus libris disseremus, satis manifesta fient.

Concionum habendarũ tempora. Conciones indictiuæ. Conciones Statæ.

CAPVT VIII.

De Suffragiorum ratione.

EXplanato concionum modo, consideremus quid in iis, & quo pacto agi solitum. Diximus autem initio penes Reges & Senatum fuisse conciones moderari. Itaque ad populum referre quum voluerũt, iis etiam saltem permissum. Populi autem potestas in disputando sita erat & sanciendo, quæ magistratus iusserat. Auctor Plutarchus Lycurgo: τῦ πλήθους ἀθροισθέντος εἰπεῖν μὲν οὐδενὶ γνώμην τῶν ἄλλων ὑφεῖτο, τὴν δὲ ὑπὸ τῶν γερόντων καὶ τῶν βασιλέων προτεθεῖσαν ἐπικρῖναι κύριος ἦν ὁ δῆμος, Id est, *Populo congregato nemini ex aliis sententiam ferre permisit; sed quæ à Senatu & Regibus promulgata erat, de ea decernere populo ius erat.* Postea autem populus hac ipsa qualicunque potestate abusus est, ita vt vel adiiciendo vel detrahendo peruerteret & adulteraret decreta. Itaque Regès Polydorus & Theopompus ad Rhetram veterem de concionibus hoc adscripserunt: αἰ δὲ σκολιὰν ὁ δᾶμος ἕροιτο, τοὺς πρεσβυγενέας καὶ ἀρχαγέτας ἀποστατῆρας εἶμεν, Id est, *Si prauè populus rogaßit Senatui Regibusque retractandi ius esto.* Atq; huius Deum auctorem laudârunt testantibus versibus Tyrtæi, qui sunt apud Plutarchum. Sed non erat hoc reuera cum populo in concione communicare, quin potius adsciscendi & comprobandi neces-

Suffragiorum quæ ratio fuerit. Regum & Senatus quæ partes. Populi in suffragiis quæ potestas.

ſitatem ſubmouere. Verum enimuero huius Rhetræ vis tãdem exoleuit inſtitutis Ephoris. Nam ſub iis populo poteſtas iterum ſua in concionibus reſtituta.

Cauſæ in concionibus tractari ſolitæ.

Porro cauſæ ſeu negotia, quæ in concionibus tractari ſolebãt erant maximè quæque ardua, quæ ad hæc genera referri poſſe puto, videlicet vt ageretur vel de magiſtratibus, vel de legibus, vel de bellis, vel de pace, vel de fœderibus, vel de iudiciis. Magiſtratus vſque adeò concionibus ſubiecti, vt etiam ipſorum Regum ius à populi Suffragiis dependeret. Neque item reliqui magiſtratus ferè aliter, quam populo conſentiente creabantur, vt ex ſequentibus patebit. Deinde Leges quæ populum tenere deberent, etiam ad conciones referebantur. Ita Lycurgus Rhetras ſuas initio in populi concilio promulgauit. Eodemque modo quæ poſtea Rhetris Leges adſcriptæ, plerumq; populo conſentiente perlatæ ſunt. Bella etiam ſi decernenda prorſus populum rogari conueniebat. Ita Sthenelaidas Ephorus ſuper bello Peleponeſiaco, primò ad Lacedæmonios, poſt etiam ad ſocios retulit, vt eſt apud Thucydidem lib. 1. & paſſim obuia alia exempla. Pacem facere neque licuit inconſulto populo. Quapropter quum Tithrauſtes ab Artaxerxe miſſus in Aſiam cum Ageſilao ageret, vt remearet domum, miſiſſetque ad eam rem qui pecuniam offerrent, Reſpondit Ageſilaus, pacis penes ciuitatem arbitrium eſſe: ſe verò malle milites ditare, quam ipſum diteſcere: Et haberi alioquin præclarum apud Græcos, non dona, ſed manubias referre ab hoſtibus. Vt ſcribit Plutarchus in vita Ageſilai. Quia & fœdera comprobare vel improbare populo ius erat, ad quem Ephoros retuliſſe initio legimus, priuſquam fœdera rata eſſent, vt infrà, vbi de fœderibus agemus, copioſius dicendum. Iudicia etiam ſumma ad populum deuoluebantur. Nam de Regibus ipſis iudicabant, quibus & aliis quamuis etiam pœnam irrogabãt, quæ res ſuo loco clarius patebit. Cæterum quod ad ſuffragiorum rationem attinet, fuit ea ſimpliciſſima & fraudibus minimè obnoxia, adeóque reliquæ Reipub. conſtitutioni cõſentanea. Nam recepto more acclamationibus indicauit populus quid fieri vellet. Thucydides lib. 1. de Lacedæmoniis loquens: κρίνουσι (inquit) βοῇ, καὶ οὐ ψήφῳ, Id eſt, *Clamore decernunt non calculis.*

De Magiſtratibus. De Legibus. De bellis decernendis. De Pace. De fœderibus. De Iudiciis. Suffragiorum ratio ſimplex. Acclamationes.

calculis. Docet idem Plutarchus quoque in Lycurgo, vbi & qualis ordo seruatus sit in hac suffragiorũ ratione, proposito exemplo de Senatorum lectione, ostendit. Verba eius latinè reddita ita ferè sonant. *Concione,* inquit, *aduocata delecti viri includebantur propinqua domo, qui neminem videbant, neque ipsi conspiciebãtur, sed tantum clamorem exaudiebant ἐκκλησιαζόντων* seu concionis. *Acclamatione enim tum alia, tum competitores dijudicabant. Nec tamen omnes simul, sed singuli sorte introducebantur, & taciti per concionem transibant. Hoc autem dum fieret, conclusi illi tabulas habebant, in quas de singulis retulerunt plausus magnitudinem, nescij cui facta esset, tantúmq; scientes primum esse, vel secundum, vel tertium, aut quotusquisque esset introductus. Cui ex illis omnibus plurima & maxima acclamatio facta esset, hunc tandem renunciabant.* Huiusmodi fuit acclamatio illa quæ dicitur à Lycurgo instituta. Atque eandem rationem in reliquis obseruatam fuisse putandum. Nam quæ sequuntur in Plutarcho de honore habito Senatoribus renunciatis, quomodo videlicet à grege iuuenũ & mulierum virtutem eorum collaudantium deducti sint, quomodo item cœna à familiaribus honorarentur, & qualiter ij viciſſim maximam matronarum neceſſariarum ornarent, ea, inquam, omnia peculiaria opinor Senatorum. Porro in hac suffragiorum ratione, neceſſe erat contingere, vt aliquãdo obscurum eſſet de plausu & acclamatione iudicium, ita vti nõ discerni potuerit, populus ne iuberet an vetaret aliquid, hunc ne vel illum potius probaret. Hoc quum fiebat, id remedij adhibebant, vt in partes secedere suas mandarent, quicunque iuberent aliquid, in alias qui vetarent, vt numerari poſſent suffragia. Cuius est illustre exemplum apud Thucydidem lib. 1. Nam habita concione ab Archidamo, quum Ephorus Lacedæmonios in suffragia miſiſſet, vt decernerent vtrum bellum Atheniensibus facere vellent, an non, quum non plausum satis internoscere poſſet, iuſſit in vnum locum seorsum concedere, quibus fœdera rupta, & Athenienses iniurij videbantur: In diuersum verò abire qui aliter sentiebant. Ac tum inito numero, plures multo inuenti, qui rescissa fœdera iudicabant. Itaque postea ad socios relatum, & communi omnium nomine contra Athenienses bellum decretum. Atque ad hunc modum suffragia in concionibus publicis

Acclamationũ quæ ratio.

Acclamationum iudicium obscurũ quomodo discretum.

C

Suffragiorum ratio in Senatu & iudiciis. ferebantur. Cæterum in Senatu & iudiciis videntur sententiæ suffragiis atque oratione à quolibet prolatæ, vbi Regibus plerunque inter se dissidentibus, cui eorum plura suffragia consentiebant, is obtinebat, vt infrà copiosius dicemus. De suffragiis autem in Syssitiis capite sequenti dicetur. Atque hæc de concionibus.

CAPVT IX.

De quibusdam aliis populi conuentibus.

Conuentus aly solemnes apud Lacedæmonios. A Gentibus nobis de concione, non ab re fuerit hoc loco aliqua superioribus adiungere de aliis solemnibus populi congregationibus. Nec tamen quosuis cœtus hoc capite attingere volumus; sed tantum vulgares aliquos epulandi causa institutos. *Syssitiorum conuentus. Quando et à quo instituta Syssitia.* Ex iis præcipuus erat conuentus Syssitiorum, seu conuictus publici. Fuerunt autem Syssitia instituta primùm à Lycurgo exemplo Cretensium, & initio dicta ἀνδρεῖα, sicut & Cretenses sua vocabant ἀνδρεῖα, vt scribit Strabo lib x, siue ἀνδρια, vt *Ανδρεῖα.* est apud Plutarchum. Postea, vt idem ait Plutarchus, dicta φιδίτια παρὰ τῆς φιλίας, mutata litera media λ in δ, quod ad amicitiã *φειδίτια.* & beneuolentiam pertinerent. siue φειδίτια à φειδὼ, quod ad parsimoniam & frugalitatem assuefacerent. Quamuis idem auctor tradit, ex aliorum sententia dicta, quasi ἐδίτια, adiecta aspirata ad *φειδῖται qui dicti.* frontem dictionis, ab eo conuictu, siue ab edẽdo. φειδῖται autem *Syssitia qui frequentarint.* appellati, qui Phiditiorum participes erant. Patebant hæc Syssitia, seu phiditia tantum viris, nec mulieribus in his locus erat, vti docet Plato lib. VIII. Legum. Neque iis tamen omnibus, sed qui à reliquis probati atque asciti fuerant. Quod fiebat in hunc mo-*Συσσίτων assumendorum ratio.* dum. Quilibet συσσίτων seu *conuictorum* fructum pastilli in manus accipiebat, & quum minister vas in capite circumferret, placidè illud pro calculo iniiciebat, ita vt qui probaret simpliciter, qui reprobaret validè id manu cõpressum iaceret. Quod compressum erat, calculi perforati vim obtinebat. Et si vnum compres-*Καδδίζεσθαι quid sit.* sum reperissent, non recipiebant aduenientem, eò quod vellent omnes lubenti animo inter se conuenire. Qui autem repudia-*Pueri ad συσσίτια admissi.* batur, dicebatur κεκαδδίσθαι. Κάδδος enim dictum vas illud, in quod frusta coniiciebant. Neque solùm viri, sed & pueri hæc frequen-

frequentabant, tanquam ad *διδασκαλεῖα σωφροσύνης*, seu *ludum temperantiæ ventitantes*, vt sermones ibi de Repub. exciperent, doctores conspicerent ingenuos, assuescerent ipsi iocari, dicteriáque citra scurrilitatem iacere, & aliorum non ægrè ferre cauilla. Atque vt quisq; puerorum intrabat, eis natu maximus monstratis foribus aiebat: Sermo hinc nõ egrediatur, vt scribit Plutarchus in institutis Laconicis. *Silentium præscriptũ.* Sustentabãtur Syssitia, eo quod singuli conferebant secundum capita. *Syssitia vnde sustentarentur.* Ita enim Aristoteles lib. II. Politicôn cap. x. De his scribens ait: *ἐν μὲν Λακεδαίμονι κατὰ κεφαλὴν ἕκαστος εἰσφέρει τὸ τεταγμένον.* Vbi indicat etiam constitutum fuisse, quantum à quolibet conuictorum ad Syssiria præstaretur, quod in mensem erat, farinæ medimnus, vini congij octo, casei libræ quinque, ficuum selibræ quinque, prætereáque ad obsonia parum aliquid pecuniæ, vt scribit Plutarchus. De quibus tamen paulo aliter Athenæus lib IV. Dipnosophisticôn. Nam contribui ait ab vnoquoque farinę medimnum Atticum, vini choas vndecim aut duodecim, inde libram casei & ficuum, ac præterea ad obsonium decem obulos ęgineticos. Deinde verò etiam qui sacrificauit primitias, & qui venatus fuerat, mittebat portionem prædæ ad conuiuium. Nam ei qui sacrificasset, aut venatus esset, licuit domi manere, reliquos oportuit adesse.

Distincti autem fuerunt in Syssitiis per quinos denos, nec erant vna classe multo plures vel pauciores. *Syssitia quomodo fuerint distincta.* Quamuis Dicæarchus apud Athenæum auctor est, cœnam seorsim cuique antiquitus appositam fuisse, quæ nihil cum alio haberet commune. Inter pulmenta præcipuum erat ius nigrum dictum, quod caput cœnæ erat, ac eo seniores ordine distributi vescebãtur, carnium ipsi non indigentes, sed iunioribus eas permittentes. *Syssitiorũ victus. Ius nigrũ.* Atramen placentæ quantum quisque vellet, accipiebat, & potus, idque quandocunque animus tulit inter accumbendum. *Placentæ.* Opsonium omnibus semper ferè idem, videlicet caro suilla elixa, ex qua ius fiebat, quod omnibus distribuebatur. *Caro suilla.* Postea diuidebantur *ἐπαΐκλα*, quæ erant quasi corollaria cœnæ & secundæ mensæ, vt est apud eundem Athenæum. *ἐπαΐκλα.* Tandem vbi mediocriter biberunt, sine face receperunt se domum. Atque hæc ferè Phiditiorum ratio fuit. *Receptio syssitarum domum.* Meminit autem huius conuictus & iuris nigri Cicero

Tuſculana v. referens hiſtoriam de Dionyſio tyranno: *Quid, inquit, victum Lacedæmoniorum in Phiditiis nónne videmus? Vbi quum tyrannus cœnauiſſet Dionyſius, negauit ſe iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Tum is qui illa coxerat, minimè mirum, inquit, condimenta enim defuerunt. Quæ tandem inquit ille? Labor in venatu, ſudor, curſus in Eurota, fames, ſitis. His enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur.* Cui non diſſimilis eſt hiſtoria, quę de Ponti Rege refertur apud Plutarchũ. Ac pertinet etiam huc, quod Sybarita quidam protulit. Nã quum in Phiditiis vnà cœnaſſet inquit: Meritò fortiſſimi omniũ Lacedęmonij. Optandum enim potius ducies millies mori, quam huius tenuis victus participem eſſe. Quæ hiſtoria eſt apud Athenæum lib. IV. & repetita ab eodem lib. XII. paululum mutata oratione. Eodémque ſpectat Pauſanię factum Mardonij apparatum & cœnam illudentis, vt eſt apud Herodotum in IX. quam & repetit Athenæus dicto lib. IV. Tãdem verò deſierunt Lacedæmonij ad Phiditia conuenire, neglecto veteri patrio inſtituto, & lauticias magnificentiámque circa victum adhibuerunt. Cuius rei auctores Areus & Acrotatus, *αὐλικὴν ἐξουσίαν ζηλώσαντες*, Id eſt, *Aulicam licentiam imitantes*, vt Athenæus ſcribit. Sed Cleomenes priſtinos mores & veterem frugalitatẽ reuocare inſtituens, fruſtrà id tentauit ſuo cum exitio, vt præter Athenæum docet luculenter Plutarchus in Cleomene. Erant præter Phiditia aliæ item cœnæ ſolemnes, quarum vna *κοπὶς*, altera *αἴκλον* dictæ. Ad Copidas admittebantur non ſolum ciues, ſed & peregrini & pueri. Fiebant eæ in vrbe, & in locis vbi nutriebãtur pueri, ſcenas extruxerunt, ac lectos ſtrauerunt, quibus tapetas iniecerũt. Singulis accedentibus caſei recentis, ventris, & inteſtini craſſi fructum conferebant: ac deinde bellaria, caricas, fabas, & Phaſelos virides. Ex Molpide refert Athenæus, quod *κοπὶς* ſit *δεῖπνον, μάζα, ἄρτος, κρέας, λάχανον ὠμὸν, ζωμὸς, σῦκον, τράγημα, θέρμος*. Et totidem verbis copida deſcribit Heſychius. Æclum aliqui cœnam ipſam in Phiditiis vocarunt, ſicut Epæclum, quod poſt æclum dabatur, vt Epicharmus: Alij ad ſacra Hyacinthiorum ea referunt, vt Didymus Grammaticus Polycratem auctorem laudans. Sed Copis & æclum vti apud Lacedæmonios fuerunt rariora, ita & apud auctores ſunt obſcurioris memo-

Phiditia ſiue Syſſitia deſierunt.

Cœnæ ſolemnes aliæ præter Syſſitia.

Copides cœnæ, qui admiſſi.

Quis victus.

Æclum cœna quæ fuerit.

memoriæ Atque Athenęus ipſe nimis quam confuſè eorum refert hiſtoriam, de quibus idcirco non hoc loco plura addam.

CAPVT X.

De Spartanorum Libertate.

IN Republica Lacedæmoniorum non ſolùm ciuium fuerunt inter ſe diuerſi ordines: ſed quatenus liberi omnes, multo magis à Seruis diſtinguebantur. Quare de hac diſtinctione iam nobis dicendum, qua alij liberi, Serui alij dicuntur. Et primò quidem de Liberis.

Diſtinctio Lacedæmoniorum in Liberos & Seruos.

Aduertendum autem id in primis, quod apud Plutarchum eſt in Lycurgo, ac quaſi prouerbio vulgo iactatum erat; ἐν Λακεδαίμονι τὸν ἐλεύθερον μάλιστα ἐλεύθερον, καὶ τὸν δοῦλον μάλιστα δοῦλον, Id eſt, *In Laconica liberum maximè liberum eſſe, & Seruum maximè Seruum.* Nam reuera Lacedæmonij præ omnibus ſe maximè liberos profitebantur, atque inde in primis gloriabantur. Id quod adeò ſibi vendicabant, ὡς μηδὲ τὰς τῶν ἐλευθέρων ἰσηγορίας ἀνασχέσθαι, Id eſt, *vt ne alios quidem liberos ſibi exæquari paßi ſint*, vt ait Iſocrates Archidamo. Itaque Laco quidam interrogatus, quid potiſſimum ſciret, Reſpondit: *Liber eſſe.* Fuit autem iſta libertas omnibus æqua, vti patet ex loco Liuij ſuperius adducto. Nam Lycurgus Rempub. inſtituens, ſummum libertatis bonum & ex omnibus maximè optabile, commune eſſe voluit. Æqualitas enim æmulationem non parit, nec idcirco tam facilè ſeditio metuenda, ſicut dicitur: τὰ ἴσα πόλεμον οὐ ποιεῖν. Nec enimuero conueniebat ſortibus ex æquo diſtributis libertatē eſſe inæqualem. Omnes itaq; Laconici ſanguinis optima lege liberi erant, ac ex Lacedæmoniis prorſus ſerui nulli. Qua in re cum Indis Lacedęmonios conueniſſe ſcribit Arrianus in Indicis, cuius hęc verba: καὶ τόδε μέγα ἐν τῇ Ἰνδῶν γῇ, πάντας Ἰνδοὺς εἶναι ἐλευθέρους, οὐδέ τινα δοῦλον εἶναι Ἰνδόν· τοῦτο μὲν Λακεδαιμονίοις εἰς ταὐτὸ συμβαίνει καὶ Ἰνδοῖσιν. Λακεδαιμονίοις μέν γε οἱ εἵλωτες δοῦλοι εἰσί, καὶ τὰ δούλων ἐργάζονται, Id eſt, *Hoc memorabile in India, omnes Indos liberos eſſe, nec quenquam ſeruum Indum. Qua in re Indis cum Lacedæmoniis conuenit. Lacedæmoniis enim Ilotes tantum ſerui ſunt, & ſeruilia obeunt.* Atque idem tribuitur Cretenſibus à Strabone, vnde Legiſlator hoc

Liberi Lacedæmonij.

Libertas omnibus æqua.

Seruus nullus ex Lacedæmoniis.

dubio procul mutuatus est.

Libertatis duo gradus, ὅμοιοι & ὑπομείονες.

Sed tametsi par libertas omnium, tamen quasi hi duo gradus fuisse videntur, vt alij ὅμοιοι, alij ὑπομείονες dicerentur, vtrique tamen verè liberi.

Ὅμοιοι qui dicti sint.

Existimo autem dictos fuisse ὁμοίους, qui pari inter se iure gaudebant, quibúsque honores omnes æqualiter patebant. Quales fuerunt qui legibus præscripta præstiterant & obseruarant; quíque onera publica ferre poterant. Nam qui in eo numero censebantur, ij meritò æquales quodammodo & pares fuerunt, reliqui deterioris conditionis. Xenophon dilucidè hoc docet, libro de Repub. Lacedæm. εἰ δέ τις ἀποδειλιάσειε τοῦ τὰ νόμιμα διαπονεῖσθαι, τοῦτον ἐκεῖ ἀπέδειξε μήτε νομίζεσθαι ἔτι τῶν ὁμοίων εἶναι, Id est, *Si quis præ socordia legibus præscripta non præstaret, eum Lacedæmone similium in numero non habendum decreuit.* Itaque non instituti disciplina Laconica, vel minus eam obseruantes, ὅμοιοι non erant, vt Cinadon ille apud Xenophontem III. Hellenicôn.

Ὑπομείονες qui dicti sint.

At ὑπομείονες, quorum mentio item apud Xenophontem in III. Hellenicôn, sunt ipsi qui ὁμοίοις inferiores erant, ac fortean tum aliis, tum vel eò illis cedebāt, quod magistratus capere non poterant. Neque enim ij omnibus liberis hominibus promiscuè patebant, vt infra dicemus. Ideo quidem in horum ὑπομειόνων numero, mea sententia, præter eos quos diximus, qui legibus præscripta obire non poterant, sint censendi præterea pauperiores quique, & Libertini, exque Libertinis geniti. Neque enim illos existimo omnia iura ciuium participasse; sicut nec apud veteres Romanos libertate donati, vel eorum liberi, ingenuis per omnia exæquabantur.

Libertatē in quibus potissimum suam Lacedæm. duxerint.

Porro sita fuit libertas Lacedæmoniorum potissimum in hisce, in quibus excellere maximè decorum existimabant. Ac primum eam ponebant in summa animi constantia, mortis contemptu, & turpitudinis fuga, qua se ad indignum aliquid patrandum adigi non patiebantur. Inde est quod facturi pacem Lacedæmonij cum Antipatro, ita in eam consentirent, dum modò nihil turpe imperaret, vt est apud Plutarchum libello qui inscribitur, de discrimine adulatoris & amici. Indidémque Aristocratidę illud magni animi responsum. Nam postquam Agis Rex ad

ad Megalopolin fuit ab Antigono pugna ſuperatus, dicenti cuidam, quid facietis Spartani? an Macedonibus ſeruietis? Reſpondit: *Quid? An impedire poteſt victor, ne pugnantes pro Sparta mortem oppetamus.* Ideo etiam puer ille Spartanus captus & venũdatus, nec dum ſeruilem animum induere poterat. Nam quum emtori in reliquis facilè morem gereret, quæ libero homini conuenirent, ſimul ac iuſſus matulam afferre, id recuſauit, ſeruiturum ſe negans. Ac quum à domino vrgeretur, conſcenſo tecto fatus, Scies quid emeris, præcipitem ſe inde dedit, ac vita deceſſit. Id enim ſibi potius patiendum eſſe exiſtimauit, quam vt ſeruile aliquod munus obiret. Deinde ſita libertas eorum in contemtu rerum caducarum, diuitiarum, ſplendoris, magnificentiæ, luxus, & quæ ſunt huiuſmodi. Itaq; Buris & Sperthes, qui ad Xerxen ſpontè profecti erant, daturi pœnas ciuitatis nomine ex oraculo, ob præcones Perſarum interfectos, quum abſoluti eſſent à Rege ipſorum virtutem admirante, & rogante vt apud ſe manerent, idque Indarne impenſius hortante, tantum aberat, vt perſuaderentur, vt Indarni reſponderent; ignorare eum, quanta res vera libertas, quam qui guſtaſſet, non eam permutaturum Perſarum regno. Quæ hiſtoria ab Herodoto lib. VII. luculentius expoſita, breuius à Plutarcho in Apophthegmatibus Laconicis, variante tamen vtriuſq; narratione, tum in nominibus, tum aliis. Ac pertinet huc etiam hiſtoria contemti conuiuij, magnifico ſumtu & prodigo luxu ad Perſarum morem iuſſu Pauſaniæ inſtructi, quum is caſtra deripuiſſet Mardonij, & ſupellectilem cepiſſet, qua de re eſt itidem apud Herodotum libro vltimo. Denique hæc Lacedæmoniorum libertas præterea in aliis multis ſe oſtendit, vt in artibus vilibus & ſordidis fugiendis, in otio ingenuo vſurpando, & pluribus, de quibus inferius ſuo loco agimus.

Id verò hîc addendum, adeò ſtabilem fuiſſe Lacedæmoniis hanc ſuam libertatem, vt nec eſſet quomodo excidere hoc ſuo iure potuerint. Non enim inuenio vllam damnationem ad ſeruitutem, nec ex Lacedæmoniis aliquos pœnæ ſeruos factos legimus, quamuis aliæ pœnæ ſatis graues delictis eorum ſeueriſſimo magiſtratuum iudicio infligerentur. *Libertas Lacedæmoniorum quàm ſtabilis.*

Liberi Lacones quomodo quidam dicti.

Deinde & hoc aduertendum, quod quidam posterioribus temporibus ἐλευθερολάκωνες seu liberi Lacones dicti sint, id non cò pertinere, quasi reliqui in seruitutẽ redacti fuerint: sed quod hi sui iuris facti, & à potestate Spartanorum exemti fuerint, vt à nobis iam ante disputatum est. Talis itaque Spartæ libertas generosis prorsus animis conueniens, & Reipub. huic consentanea. Itaque ob hoc summum libertatis commune decus nihil seruile, ne domi quidem gesserunt, nec artes liberales hominibus indignas attrectarunt: sed summo in otio, quale nulla in Repub. alia, viuebant vniuersi, rebus bellicis tantum studentes.

CAPVT XI.

De Lacedæmoniorum seruis.

De seruis.

Seruorum alij δοῦλοι, alij οἰκέται dicti.

QVum Libertatem illustriorem reddat ei opposita seruitus, atque illa magis commendetur istius acerbitate & duritia, faciendum vt iam hanc declaremus, quo libertati maiorem splendorem & æstimationem demus. Intelligimus autem seruos, tam δούλους, seu initio in seruitutem redactos; quàm οἰκέτας, id est domi genitos, ac vernas propriè dictos. Vtriusque generis, præcipuè tamen vernarum multos fuisse Lacedæmone, ac plures quã in vlla alia Repub. passim animaduertere licet. Ideo enim Thucydides Chiis multos tribuens seruos, nusquam plures esse scribit, præterquam Lacedæmone. Vbi & scholiastes addit, quod ἡ λακεδαίμων πλείστους εἶχεν οἰκέτας, Id est, *quod quamplurimos Lacedæmonij vernas haberent.* Quod vel hinc perspicuè videri potest ita esse, quod Plutarchus scribit, Ætolos Laconicam incursantes, quinquaginta millia Helotarum abduxisse. Quare & semper metus Lacedæmoniis à seruis suis, quod ij numero superarent liberos homines, & aliquando bella, aliquando clandestinæ aduersus Dominos machinationes. Nam & insidiari eos nunquam destitisse, præcipuè in casibus aduersis, auctor Aristoteles politico 11. Et Thucydides lib. IV. ait: ἀεὶ τὰ πολλὰ λακεδαιμονίοις πρὸς τοὺς εἱλώτας τῆς φυλακῆς πέρι μάλιστα καθεστήκει, Id est, *quod Lacedæmoniis plurimum negotij fuerit in custodiendis Helotis.* Vbi addit bis mille seruos, qui sibi strenuissimi in bello visi fuerant, segregatos à reliquis tanquam liberandos, quum eorum iuuentutem

Serui multi Lacedæmone.

Metus Lacedem. à seruis suis.

tutem & multitudinem formidarent, non multò post ex oculis hominum subtractos, ita vt nemini, quomodo perierint, constiterit. Quam rem attigit & Plutarchus in Lycurgo, vt morem sæpius frequentatum adducens, quum non nisi vna vice ita factum reperire liceat. Nam quam Crypteiam vocarunt ad seruorum minuendam multitudinem inuentam, ea huc non pertinet, vt arbitror.

Cryptiæ ratio quæ apud Lacedæmonios.

Sed Cryptiæ istius rationem, si quis requirat, hanc fuisse docet Plutarchus Lycurgo. Magistratus, inquit, solertissimos ex iuuentute certis temporum interuallis, per agros nulla certa de causa mittebant, cum pugionibus & necessariis cibariis, nulla re præterea alia. Hi interdiu per latebras dispersi, recondebant se, & quieti dabant, noctu insidentes itinera Helotas, si qui in ipsos incidissent, perimebant. Ita enim multitudinem seruorũ exundantem amouere visum est. Quod institutum quidam Lycurgo perperam faciunt tribuentes, longè ab ipsius humanitate alienum. Atque hoc illud videtur bellum quod Ephori recẽs creati Helotis indicebant, vt est apud eundem Plutarchum.

Seruitutis Laconicæ origo vnde profecta.

Sed origo seruitutis Laconicæ à duobus præcipuè profecta populis, videlicet ab Helotis & Messeniis. Vnde duplices quasi serui, veteres seu Helotæ, & recentiores seu Messeniaci. Quam distinctionem agnoscit etiam Pausanias in Laconicis, vbi de secessione Helotarum loquens in montem Ithomen, hæc subdit: ἀπέστησαν δ' οὐχ ἅπαντες οἱ εἵλωτες, ἀλλὰ τῶν μεσσηνιακῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων εἱλώτων ἀποσχισθέντες, Id est, *Defecerunt autem non omnes Helotæ, sed ex Messeniacis, qui se à veteribus Helotis auulserunt.*

Helotæ serui qui dicti sunt.

Dicti autem fuerunt Helotæ, Helos ciuitatem olim incolentes, qui reliquis Lacedæmoniis imperata facere non detrectantibus, quum soli rebellassent, bello subiugati & in seruitutem acti sunt. Vnde hoc seruorum mansit nomen. Harpocration: εἵλωτες οἱ μὴ γένῳ δοῦλοι λακεδαιμονίων, ἀλλ' οἱ πρῶτοι χειρωθέντες τῶν ἕλος τὴν πόλιν οἰκούντων. Hoc bellum dixerunt πρὸς τοὺς εἵλωτας πόλεμον, seu *aduersus Helotas bellum*, vt ait Strabo lib VIII. Cuius auctorem Agidem Regem fuisse scribit, eámque seruitutis rationem, quam ipse instituit, ad tempora Romanorum continuo in vsu fuisse testatur. Id enim Strabo superioribus hæc ver-

ba addens docet: σχεδὸν δέ τι, καὶ τὴν εἱλωτείαν τὴν ὕστερον συμμείνασαν, μέχρι τῆς ῥωμαίων ἐπικρατείας, οἱ περὶ Ἆγιν εἰσὶν οἱ καταδείξαντες, Id eſt, *Totum ferè Helotarum ſtatum, qui deinceps perdurauit, ad id tempus, quo rerum potiti ſunt Romani, Agis inſtituit.* Ac quum inde reuera primum Helotæ cœperint, obtinuit tamen vſus, vt promiſcuè Helotarum nomine appellarentur, etiam Meſſenij, & vndecunque orti acceſſerint ſerui. Pauſanias de Helotis, ſeu Heleos ciuitatis incolis loquens: πρῶτοί γε, inquit, ἐγένοντο οὗτοι λακεδαιμονίων δοῦλοι τοῦ κοινοῦ, καὶ εἵλωτες ἐκλήθησαν πρῶτοι, καθάπερ γε καὶ ἦσαν· τὸ δὲ οἰκετικὸν τὸ ἐπικτηθὲν ὕστερον δωριεῦσι, μεσσηνίους ὄντας ὀνομασθῆναι καὶ τούτους ἐξενίκησεν εἵλωτας, Id eſt, *Primum Helotæ facti publicè Lacedæmoniorum ſerui, Helotaque primum dicti, quia & reuera erant. Poſtea euicit conſuetudo, qua acquiſita deinde à Doribus* (ſeu Lacedæmoniis) *ſeruitia, tametſi ex Meſſeniis eſſent, itidem Helotæ vt appellarentur.* Quoniam autem grauis admodum eſſet eorum ſeruitus, ideo quaſi in prouerbium abiit, grauiore ſeruitute premere quàm Helotas. Vnde eſt, quod Iſocrates panathenaico de Lacedæmoniis ita loquitur: ὡς μὲν ἐλευθερώσειν ὡμολόγησαν, κατεδουλώσαντο μᾶλλον ἢ τοὺς εἵλωτας, Id eſt, *quos ſe in libertatem aſſerturos promiſerant, eos grauiore ſeruitute quàm Helotas oppreſſerunt.* Vt non ſatis capiam quare Pollux Helotas medios inter liberos & ſeruos eſſe dicat.

Seruitus Helotarū grauis.

Sed Meſſenij ex omnibus tamen acerbiore ſeruitute afflicti erant, idque vt exiſtimo, ea de cauſa, quod cum eis bella ſuſcepta eſſent, non pro gloria & Imperio, ſed pro vita & ſalute: contenderéntque inter ſe, vter populus eſſet, non vter imperaret. Itaque idem Iſocrates Archidamo dicit eos, χαλεπώτερον τῶν ἄλλων δεδουλωκότας. Vnde & prouerbium extitit δουλότερος μεσσηνίης. De quo [redacted] in Chiliadibus ſuis. Verum tamen quum tales eſſent Helotæ, atque ita affligerentur, vt tamen vulgo iactatur, Seruum ſeruo præſtare, Dominum Domino: Ita dubium non eſt, quin aliqui eorum fuerint, quorum fides & integritas eſſet Dominis probata & commendata. Tales autem qui eſſent peculiariter Argeos vocabant. Heſychius: Ἀργεῖοι, οἱ Ἕλληνες, καὶ ἐκ τῶν εἱλώτων οἱ πιστευόμενοι οὕτως ἐλέγοντο, Id eſt, *Argei vel Argiui Hellenes dicti, itémque ex Helotis fideliores ita vocabantur.*

Meſſenij ſerui & quanta ſeruitus eorū.

Ἀργεῖοι ſerui qui dicebantur.

bantur. Itaque aliqui horum etiam probi.

Hoc etiam vel in primis de Helotis vniuersis memorabile, quod tametsi proprietas in iis singulorum Dominorum esset, vsu tamen communes fuerint, & publici quasi iuris. Itaque rectè Strabo ait, quod *τρόπον τινὰ δημοσίους δούλους εἶχον οἱ λακεδαιμόνιοι τούτους*, Id est, *quod quodammodo publicos seruos hos habuerint Lacedæmonij.* Quod etiam ex loco Pausaniæ paulo antè adducto patet. Aristoteles quinetiam politico II. scribit, quod inuicem alter alterius seruis vsi sint Lacedæmone. Cuius verba super hac re ita habent: *ἐν λακεδαίμονι τοῖς τε δούλοις χρῶνται τοῖς ἀλλήλων, ὡς εἰπεῖν, ἰδίοις· ἔτι δ' ἵπποις καὶ κυσὶ, κἂν δεηθῶσιν ἐφοδίων ἐν τοῖς ἀγροῖς κατὰ τὴν χώραν*, Id est, *Lacedæmone vtuntur seruis inuicem vti propriis: Et præterea equis & canibus, & si eguerint etiam viaticis, dum in agris versantur in sua regione.*

Helotæ semy proprietate singulorum dominorum vsu publici iuris fuerunt.

Opera autem Helotarum erant, tum vt omnia seruilia munera obirent, tum potissimum vt agros colerent imposito tributo. Ita Plutarchus in Lycurgo: *οἱ δὲ εἵλωτες αὐτοῖς εἰργάζοντο τὴν γῆν, ἀποφορὰν τὴν εἰρημένην τελοῦντες*, Id est, *Helotæ agros eis colunt, dictam pensionem pensitantes.* Vnde & Liuius vocat Helotas Castellanos, ac agreste genus. Quanta autem esset pensio suprà attigimus, quum de sortis cuiusque tributo actum est. Idem & Aristoteles docet quadantenus lib. II. Politicorum. Sicut & Iosephus lib II. contra Apionem scribit, Lacedęmonios ad omnia vitæ necessaria seruis vti, & victum paratum ab iis accipere. Ita enim de Lacedæmoniis ait: *ἐπὶ τῆς πόλεως δίαιτον ἄλλοις ὑπηρέταις πρὸς ἅπαντα τὰ τοῦ βίου χρώμενοι καὶ τροφὴν ἑτοίμην παρ' ἐκείνων λαμβάνοντες.* Itaque præclarè Cleomenes Anaxandridæ F. Homerum Lacedæmoniorum Poetam dicebat, Hesiodum seruorum seu Helotarum. Illum enim præcepisse, quomodo bellum sit gerendum: Hunc quomodo agri colendi, vt est apud Plutarchum in Apophthegmatis Laconicis. Sed & extra regionem eorum ministerio vtebantur, maximè in bellis, vt suo loco dicendum erit, vbi aliquoties egregiam præstiterunt operam, quam & præmio libertatis recompensari meruerunt. De quo eorum præmio, nobis sequenti capite restat differendum.

Helotarũ opera.

Agrorum cultura.

Vsus in bellis.

CAPVT XII.

De Manumißione & Libertinis.

HElotarum etsi dura admodum esset seruitus, vt diximus: non erant tamen vsquequaque à spe libertatis exclusi. Patere enim libertatem bene merentibus volebant, ne desperatio melioris status extrema audendi fiduciam animis insereret. Obseruabatur autem hoc in primis, ne priuatim à suis quique Dominis eam consequerẽtur, quod & serui non essent prorsus priuatorum, sed publici quodammodo iuris. Itaque videtur Respub. libertatis conferendæ ius quasi proprium sibi retinuisse. De Dominis, initio constitutæ seruitutis, id sancitum erat, ὥστε μήτ' ἐλευθεροῦν ἐξεῖναι, μήτε πωλεῖν ἔξω τῶν ὅρων, Id est, *Vt neque ius manumittere seruos, seu libertate donare liceret, neque extra fines vendere*, vt scribit Strabo lib. VIII. Atque hæc τακτὰ illa erant seu Agidis instituta, περὶ εἱλωτείας seu *de statu seruorum*, quæ ad Romanorum tempora vsu frequentata & custodita sunt. Cæterum populus, cuius summa in seruos potestas, sæpe hoc magnum libertatis bonum per se vel per magistratus tribuebat: aliàs etiam, si necessitas requireret, libertatem vẽdebat. Prioris illustre testimonium peti potest ex seruis, qui cum Brasida in prælio fuerant, quos re benè gesta domum reportatos à Clearida, populus liberos esse iussit, vt auctor est Thucydides lib. V. Posterioris exẽplum suppeditat Cleomenes, qui occupata ab Antigono Tegea, direptísque Orchomeno & Mantinea, quum redactus in fines Laconicos esset, Helotas qui quinque minas Atticas præstitissent, manumisit. Qua ratione talenta quingenta coegit, vt est apud Plutarchum in Cleomene. Forma autem seu modus manumittendi non videtur in exquisitis aliquibus solennibus sita fuisse, in illa fori simplicitate, quæ apud eos obtinebat. Id tamen vsurpatum obseruare licet, vt post manumissionem coronarentur. Nam corona insigne honoris & libertatis, tum apud Græcos in vniuersum, tum apud Lacedæmonios. Deinde etiam vt circa templa ita coronati ducerentur. Quod colligimus ex verbis Thucydidis lib. IV. quæ capite præcedente delibauimus. In quibus & hoc est, de istis bis mille seruis, quod ἐστεφανώσαντο καὶ

Libertatē Helotæ quo modo consequerentur.

Libertas vel ob bene merita tributa, vel vendit.

Prioris exemplum.

Posterioris exemplum.

Manumißionis seu Libertatis tribuendæ modus.

Corona libertatis & honoris signum.

τὰ ἱερὰ

τὰ ἱερὰ περιῆλθον, ὡς ἠλευθερωμένοι, Id eſt, *quod coronabantur, & templa circuierunt tanquam manumiſſi.* Vt vtrunque horum in ſeruis manumittẽdis obſeruatum, dubium non ſit. Merita autem quibus potiſſimum libertas tribuebatur, fuiſſe animaduertimus vel res bello benè geſtas, vel aliâs auxilium in periculis præſtitum. Ita iis, qui obſeſſis in Sphaſteria Inſula Lacedæmoniis commeatum aduexerunt, libertas fuit præmium. *Merita quibus Libertas tribuebatur quæ fuerint* Nec tamen qui ita manumittebantur in libertatem, omnia iura ciuium participaſſe crediderim. Sed vt Libertini peioris vbique conditionis, quam ingenui: Ita & Lacedæmone veriſimile eſt inferiores fuiſſe. Idque vel eò ſic ſtatuerim, quò magis ſe aliis hoc nomine anteferebant Lacedæmonij, non paſſuri idcirco ſeruitutis nota inſignitos ſibi prorſus exæquari. *Libertini peioris conditionis quam ingenui.* Hoc tamen eis datum, vt quidam in numerum ciuium referrentur, aliis potius vt vbicunque vellent habitandi poteſtas eſſet, conceſſum. Quibuſdam etiam vt in Colonias ducerentur permiſſum. Vtrunque hoc poſterius Braſidianis contigit ſeruis. Thucydides lib. v. οἱ λακεδαιμόνιοι ἐψηφίσαντο, τοὺς μὲν μετὰ Βρασίδου εἵλωτας μαχεσαμένους ἐλευθέρους εἶναι, καὶ οἰκεῖν ὅπου ἂν βούλωνται, καὶ ὕστερον οὐ πολλῷ αὐτοὺς μετὰ τῶν νεοδαμωδῶν εἰς λέπρεον κατέστησαν, Id eſt, *Lacedæmonij ſeruos qui ſub Braſida pugnauerant, liberos eſſe decreuerunt, habentes vbicunque liberet habitandi poteſtatem: Eóſque non ita multò poſt in Lepreo cum Neodamodibus, collocauerunt.* Vbi & hoc obſeruandum in verbis grauiſſimi hiſtorici νεοδαμώδεις diſtingui à ſeruis Braſidianis manumiſſis, ſicut & inferius eodem libro diſtincti ſunt. *Neodamódeis diſtincti à ſeruis Braſidianis.* Ita & apud Xenophontem lib. III. Hellenicôn νεοδαμώδεις alij ſunt: alij εἵλωτες, & ὑπομείονες, & περίοικοι. Vnde exiſtimare licet hoſce dictos νεοδαμώδεις, qui libertatem conſecuti Lacedæmone remanſerunt, & poſtea in ciuium numerum relati fuerunt. *Neodamódeis qui dicti.* Quamuis Pollux ſimpliciter libertinos hoc nomine donat, inquiens: τοὺς μὲν τοὶ εἰς ἐλευθερίαν τῶν εἱλώτων ἀφιεμένους, οἱ λακεδαιμόνιοι νεοδαμώδεις καλοῦσιν. Cui conſentit Heſychius, apud quem νεοδαμώδεις ſunt, οἱ κατὰ δόσιν ἐλεύθεροι ἀπὸ τῆς εἱλωτείας. Quorum vterque hoc à Thucydide didicit, qui vim huius vocis explicans inquit: δύναται δὲ τὸ νεοδαμῶδες ἐλεύθερον ἤδη εἶναι. Vbi & Græcus ſcholiaſtes addit: Νεοδαμώδης ὁ ἐλεύθερος παρὰ τοῖς λακεδαιμονίοις. Sed ciues

fuisse νεοδαμώδεις vel inde colligi potest, quod mille tantum eorum, cum quatuor millibus aliorum Peloponesium, in auxilium ciuitatum Ionicarum iuncti sunt & comparati, haud dubiè addituris Lacedæmoniis alios milites, nisi νεοδαμώδεις ciues fuissent, nec Harmosten missuris nisi ciuibus munitum. Item quod Agesilaus contentus duobus millibus Neodamodωn fuerit, quũ tamen sex millia sociorũ requireret profecturus in Asiam, haud quaquam Rex quum esset tam paucis confisurus, nisi Lacedæmoniis ciuibus. Non negârim tamen quosuis etiam libertinos militasse. Nam & Cleomenes, quos præstitis quinque minis liberauerat, in prælium ducens, aduersus Argyraspidas Arcadum opposuit. Quin & Agesilaus centuriauit ipsos Helotas bello contra Thebanos. Sed hæc necessitatis erant, & fidem expertus Agesilaus prorsus seruilem, id est, perfidiam summam & transfugia non pauca, vt refert Plutarchus in Agesilao. Atque hæc de Libertinis.

DE REPVBLICA LACEDÆMONIORVM LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

De Magistratibus in genere.

De Magistratibus Lacedæmoniorum.

VÆ superiore libro disputauimus, eò pertinent, vt Reipub. Spartanę corpus cum pręcipuis eius partibus explicarent: Nunc edisserendum est, quibus illæ partes quasi vinculis continebantur. Nam vt in corpore membra inter se neruis, venis, arteriis coarctantur & coniunguntur: Ita quæ iam exposita sunt Reipub. membra aliqua requirunt, vt inter se nexu quodam conueniente aptentur & copulentur. Ea verò sita in his existimamus, quæ sunt, magistratus, leges, onera publica, actiones & iudicia, præmia & pœnæ. Nam hæc potissimum politias tum ornant & conseruant, si rectè habent: tum

Republica quibus potissimum rebus conseruentur, aut euertantur.

patuo

paruo momento euertunt, si segnius constituta sunt. De his itaque ordine pertractabimus facto initio à magistratibus. Conuenit enim ante omnia magistratus aliquos in Repub. creari, quod sine eorum auctoritate, nec leges scribi, nec onera indici, nec iudicia reddi, nec præmia & pœnæ decerni possunt.

Magistratus ante omnia in Repub. creãdi.

Intelligo autem hîc magistratuum nomine, non modò eos, qui cum imperio publicum munus administrârunt, vt iuris consulti propriè vocabulum vsurpant: sed generaliter quosuis, qui Reipub. gubernationi aliqua in parte præfuerunt bono publico, vel publicum aliquod munus gesserunt. Atque ad magistratus Spartanos quod attinet, existimamus ita satis perspicuam nostram explicationem de iis fore, si hæc quatuor declarauerimus, vt aperiamus quot & qui fuerint, quæ ipsorum inter se distinctio, quomodo quibusue causis magistratus crearētur, quosque ab illis repellere moris fuerit. De quibus omnibus, paucis verba faciamus.

Magistratus nomine qui comprehendantur.

Primo itaque fuisse Lacedæmoniorum magistratus numero non ita multos, pro eius Reipub. quæ habebatur dignitate, ex hisce constat. Nam & Respub. ipsa nec admodum abundabat hominibus, vt necesse esset plures ad eos regendos adhibere magistratus, vt suprà attigimus. Deinde educatio ipsa talis fuit, vt neque opus ad coercendam malitiam & mores emendandos multis rectoribus, vt infrà patebit. Quare Brasidas quoque apud Thucydidem lib. IV. milites ad fortitudinem adhortans, ita loquitur, iubens eos nihil formidare multitudinem hostium, οἵ γε (inquit) μηδὲ ἀπὸ πολιτειῶν τοιούτων ἥκετε ἐν αἷς οὐ πολλοὶ ὀλίγων ἄρχουσι, ἀλλὰ πλειόνων μᾶλλον ἐλάσσους, Id est, *quod non venistis ex talibus Rebuspub. vbi non multi paucis imperant, sed potius perpauci multis.* Et Cleomenes apud Plutarchum Ephoros oppugnans, ait tantum Reges cum Senatu initio Reipub. præfuisse, sine vllis aliis magistratibus. Hęc enim Cleomeni Plutarchus verba tribuit in vita eius: ἔφη ὑπὸ τοῦ λυκούργου τοῖς βασιλεῦσι συμμιχθῆναι τοὺς γέροντας, καὶ πολὺν χρόνον οὕτω διοικεῖσθαι τὴν πόλιν οὐδὲν ἑτέρας ἀρχῆς δεομένης. Quod quidem si ita omnino habuit, fuerunt tamen alij magistratus additi postea. Nam obseruauimus hos in vniuersum fuisse apud Lacedæmonios magistratus, vt sunt, Reges, Senatus,

Magistratus apud Lacedæmonios quot fuerint.

Magistratuum apud Lacedæmonios variorū nomina.

Ephori, Bidiæi, Nomophylaces, Harmosyni, Empelori, Pythij, Proxeni, Prodici, Pædonomi, Harmostæ, Hippagretæ, Polemarchi, Symphorei, Nauarchi, Epistolei. Hos enim omnes publica munera Reipub. gessisse animaduertimus, quamuis alia alij ratione. De qua diuersitate iam dicamus.

Prima Lacedæmon. Magistratuum distinctio. *Alij perpetui.*

Itaque vt ad id, quod secundo loco proposuimus, accedamus, inuenitur hæc in magistratibus iam dictis distinctio. Alij enim erant perpetui, quibus non nisi cum vita honos ipse terminabatur, qualis erat Regum & Senatorum dignitas. Nec enim lege certum aliquod tempus his præfinitum: sed eos magistratus retinere ius erat, donec vita superesset, nisi alicuius sceleris conuicti indigni essent iudicati. Alij autem magistratus ad tempus creabātur, quales videntur ferè reliqui omnes, etsi de aliquibus eorum non ita certò constat. Atque horum qui nec perpetui erant, sed temporales, alij eò vsque in magistratu seu officio commisso manserunt, dum Reipub. vsus exigeret, id est, tempore incerto: Alij definito temporis spatio magistratu abibant, vt puta, qui vel annui erant, vel aliâs certi alicuius temporis. Nam de his intelligendus, vt arbitror, locus Xenophontis lib. VI. Hellenicôn, vbi ait quosdam, qui domi relicti fuerant ad capessendos magistratus, etiam in militiam scriptos. Ita enim de delectu ab Ephoris habito scribit: τοὺς ἐς ἀρχὰς δὲ τότε καταλειφθέντας ἀκολουθεῖν ἐκέλευον. Deinde fuit & hæc in magistratibus varietas, vt alij essent Vrbani seu domestici, quorum potestas Regionis Laconicæ limitibus erat circumscripta: Alij essent prouinciales, qui ad prouincias seu socias ciuitates (sic enim prouincias suas vocabant Lacedæmonij) gubernandas, vel in fide retinendas mittebantur, vt Harmostæ: Alij denique militares, vt Polemarchi, symphorei: Alij mixti, quorum sua, domi item & militiæ, erat potestas & auctoritas, vt suo loco dicetur. Denique videtur & talis aliqua diuersitas in magistratibus distinguendis vsurpata, vt quidam essent magistratus maiores seu maximi. Nam μεγίστας ἀρχὰς seu *magistratus maximos* aliquos agnoscit Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum. Quo in numero habendos censeo Reges, Senatum, Ephoros & Harmostas. Quidam verò rursus magistratus essent minores, vt plerique aliorum. Quæ distinctio

Alij ad tempus. *Temporalium Magistratuum subdistinctio.* *Alij tempore incerto.* *Alij annui.* *Secunda Magistratuum distinctio.* *Alij Vrbani.* *Alij prouinciales.* *Tertia Magistratuum distinctio.* *Alij maiores.* *Alij mi-*

distinctio haud dubiè etiam admittenda, quod non sit verisimile eiusdem fuisse dignitatis & potestatis quosuis magistratus.

...nores.

Verùm in quorumuis horum magistratuum creatione, hic obseruatus modus, vt omnes suffragiis legerẽt, nec sorti aliquid tribuerent. Itaque Aristoteles Politico II. ait: πάσας (ἀρχὰς) αἱρετὰς, καὶ μηδεμίαν κληρωτὴν fuisse. Et Isocrates Panathenaico in fine, ἀρχὰς οὐ κληρωτὰς, ἀλλὰ αἱρετὰς fecisse Lycurgum scribit. Quæ ratio per electionẽ Reipub. Aristocraticæ maximè etiam conueniebat, sicut sortitio Reipub. Democraticæ propria est. Quamuis electio in Rege non prorsus libera erat. Respiciebatur enim alia caussa in Regibus creandis, aliæ in aliis magistratibus. Nam in Regibus necessariò certum genus spectabatur, nec eorum alij creabantur, quàm ad quos regnum eo iure pertinebat, de quo tamen populo statuere & iudicare fas erat. In Ephoris verò requirebatur, vt populares essent, ac vt quisque maximè visus Regibus & Senatui aduersari, ita animo lubentissimo populi Ephorus factus. Cæterùm & Senatui & reliquis virtus potius & merita suffragabantur. Nam virtutis præcipuè habita fuit ratio, vt in aliis omnibus apud Lacedæmonios; ita etiam in quibusuis magistratibus cõferendis. Neq; enim aliter Aristocratica Respub. consistere posset, sed paulo momẽto esset muratura. Ita iudicauit de hac Repub. Plato lib. III. de Legibus, vbi hæc eius verba: δίκαιον μὲν ὦ λακεδαιμόνιοι τοῦτο γε τῇ πόλει ὑμῶν ἀποδιδόναι, ὅτι πενίᾳ καὶ πλούτῳ, καὶ βασιλείᾳ καὶ ἰδιωτείᾳ διαφέρουσαν οὐδ' ἥντινουοῦν τιμὴν καὶ τροφὴν νέμετε, Hoc est, *Æquum est, ô Lacedæmonij, vestræ hoc tribui ciuitati, quod ex diuitiis vel paupertate, itémque ex regio vel priuato statu, nullum singularem honorem aut præmium conferatis.* Nam τροφὴν hîc pro generali præmij nomine poni existimo. Cuius sententiæ fuit & Xenophon libro de Repub. Lacedæmoniorũ, vbi de Legislatore eorum ita loquitur: ἐπέθηκε δὲ καὶ τὴν ἀνυπόστατον ἀνάγκην ἀσκεῖν ἅπασαν πολιτικὴν ἀρετήν. τοῖς μὲν γὰρ τὰ νόμιμα ἐκτελοῦσι ὁμοίως ἅπασι, τὴν πόλιν οἰκείαν ἐποίησε, καὶ οὐδὲν ὑπελογίσατο οὔτε σωμάτων οὔτε χρημάτων ἀσθένειαν, Id est, *Legislator etiam suis irrefragabilem necessitatem omnem ciuilem virtutem exercendi attulit. Nam iis qui iussa Legum exequerentur vniuersis, Rempub. propriam esse voluit, neq; rationem habuit vllius imbecillitatis corporum vel facultatum.*

Magistratuum quomodo creati soliti.

Regum electio qualis.

Ephororũ electio qualis.

Virtutum habita ratio maximè in electionibus.

τροφῆς specialis significatio.

D.

Quod Plato haud immeritò magnoperè commendat, & diuinitus hoc allatum consilium affirmare non dubitat. Non enim, inquit, decet in ciuitate honores ideo in pretio esse, quòd is qui eos gerat diuitiis excellat: Nec quidem quod is, qui illos administrat, aut celer sit, aut formosus, aut robustus, nisi aliqua præter hæc adsit virtus, & ea quidem virtus, à qua temperantia minimè absit. Quod politicum præceptum in quauis Republica seruari ex vsu esset.

Tenuiores non admissi ad Magistr. tus gerendos.

Postremò quanquam virtus inprimis circa magistratus legẽdos semper spectata sit: hoc tamen peculiariter obseruatum tradit Aristoteles Politico II. vti tenuiores ac sumptibus Syssitiorum ferẽdis impares, Reipub. non essent participes. Ita enim inquit: Ὅρος τῆς πολιτείας οὗτος ἐστὶν αὐτοῖς ὁ πάτριος, τὸν μὴ δυνάμενον τοῦτο τὸ τέλος φέρειν, μὴ μετέχειν αὐτῆς, Id est, *Hoc quasi limite à maioribus posito Respub. ipsis constituta est, vt qui non possit pendere vectigal hoc (ad communionem Syssitiorum requisitum) is vt minimè particeps esset ipsius.* Illos autem qui soluendo vectigali erant, quique publicum munus gerere poterant, peculiariter dictos puto δαμώσεις, Hesychij verbis adductus. Nam illi dicũtur δαμώσεις, οἱ ἐντελεῖς λάκωσι. Quibus etiam contrarij quodammodo superius à nobis memorati ὑπομείονες. Verum illud institutum fortean tum demum obtinuit, quum Diuitiæ honori esse cœperant. Quamuis Aristoteles culpam aliquam in eo agnoscit Legislatoris. Quod nos in medio relinquamus. Deinde neq; videntur ad magistratus admissi fuisse, quibus non erat legitima ætas. Nec enim infra virilem ætatem magistratus munia capessere, vel officium publicum gerere licebat. Certè maximi qui dicebantur magistratus, eorum tantum erant, qui ex Ephebis excesserant, atque inter viros censebantur. Ita enim Xenophon scribit de Repub. Lacedæmoniorum: τοῖς γε μὴν τὴν ἡβητικὴν ἡλικίαν πεπερακόσι, ἐξ ὧν ἤδη αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται. Quæ tamen ætas, an in Regibus eodem modo requisita, haud facilè dixerim. Fuit tamen certus haud dubiè ætatis annus, quum ipsi regnum administrare inciperent, prius à Prodico tutorio nomine gubernatum. De quo tamen nihil inuenimus, vt & alia. Item quædam, quæ hic dicenda fuerant, auctorum silentio obruta sunt. Quare his de magistra-

δαμώσεις qui dicti.

Aetatis habita ratio.

magistratibus expositis contenti simus. Nunc de singulis ordine dicamus.

CAPVT II.

De Regibus.

SIcut apud gẽtes ferè omnes, Regiæ dignitatis fastigium, summo in Repub. semper loco fuit: ita præcipuus, idemque antiquissimus magistratus Lacedæmoniorum erat, cui regium nomen dabatur. Sed vt nomen diuersum ab aliis gentibus vsurpabant Lacedæmonij in appellandis suis Regibus, ἀρχαγέτας eos vocantes, vt testatur Plutarchus: ita fuere permulta alia, quæ quasi propria & peculiaria circa Reges suos obseruabant, nec alibi vspiam ita moribus vsurpabantur. Ea verò sita potissimum animaduerti in hisce sex: in familiæ præeminentia, in successionis iure, in puerili educatione, in corporis externa specie, in imperandi potestate, & honoris exhibitione. Quę vniuersa quo pacto se habuerint, quàm poterit fieri breuissimè hoc capite declarabimus.

Reges antiquissimus Lacedæmonorũ Magistratus.

ἀρχαγέται dicti Reges Lacedæmoniorum.

Regum Lacedæmoniorum sex propria & peculiaria.

Primùm itaque familia Regia, post recuperatam à Doribus Peloponesum, non fuit alia quàm Heraclidarum, seu ex Diuina Herculis stirpe oriundorum. Quorum ius vnde extiterit, superius à nobis explicatum est. Verum ante eos triplicem mutationem Regię Lacedæmoniorum familiæ fuisse, ex Pausania discimus, diligenter à primis initiis eos referente; vt in vniuersum fuerint eorum familiæ quatuor. Primæ familiæ erãt tres tantum Reges, quos scribit fuisse Indigenas, suntque Lelex, Myletes & Eurotas. Secundæ familiæ recensentur hi, Lacedæmon Iouis & Taygetæ Filius, ad quem regnum per vxorem deuolutum, quique cum exceperunt ab ipso progeniti, Argalus, Cynortas, Oebalus, Hippocoon, Tyndareus, ac postremò Castor & Pollux alternatim regnum commutantes fratres. Tertia Pelopidarum dicta familia, ex qua Menelaus, qui Helenam Tyndarei filiam vxorem ducens regnum consecutús est, à quo prognatus Orestes, & ab eo Tisamenus, qui nouissimè cum Achæis regno pulsus. Quarta demum erat Heraclidarũ, quibus regnum fuit diuturnius, & successio prolixior. Nam continuata ea per annos

Regia familia apud Lacedæm. Heraclidarum.

Regiæ Lacedæm. familiæ triplex mutatio ante Heraclidas.

Prima familia tres Reges.

Secunda.

Tertia familia.

Quarta familia Heraclidarũ.

complures, vſque dum oppreſſa Repub. tyranni regnum inuaderent. Atque de hiſce poſtremis apud veteres ſcriptores multa mentio, quos & nos plerunque in hac commentatione noſtra intelligi volumus. Verùm enimuero Regum huius familiæ vſq; adeò regnum erat proprium & quaſi peculiare, vt genuinos & veros prorſus Heraclidas eos eſſe oporteret, qui ad illud capeſſendum exiſtimarentur idonei. Aliâs ſi tantum eſſent ab altera parte eius proſapiæ, vel ſi ſpuriæ progeniei, non admittebantur, ſed admiſſi potius remouebãtur. Cuius non ſunt obſcura exempla. Ita quum Demaratus Ariſtonis filius patris temeraria apud magiſtratus inſimulatione generis adulterini ſuſpectus eſſet, regno tandem æmulo Cleomene accuſante exuitur. Vt eſt apud Herodotum lib. VI. & Pauſaniam in Laconicis. Eadémque ratione Leotychidæ Agidis filio, quod pater inconſiderata garrulitate eum Alcibiade exule genitum effutiiſſet, Ageſilaus, adnitente in id potiſſimum Lyſandro, præfertur. Quæ hiſtoria copioſè exponitur apud Plutarchum in Ageſilao, & Alcibiade, itémque in Laconicis Pauſaniæ. Quin nec matre alienigena prognatum Regem ſibi eſſe volebant, vt iccirco etiam Heraclidis exteras iungi vetarent. Quod perſpicuè docuit nos Plutarchus de Lyſandro quodam Ephoro ſcribens in Agide ad hunc modum: *Lyſander (inquit) ad huc in magiſtratu poſitus, inſtituit Leonidam arceſſere lege quadam vetuſta, quæ Heraclidam vetat ex muliere alienigena liberos tollere.* Itaque ex hac cauſa inſtitutum videtur, vt vxores Regum ab Ephoris cuſtodirentur, ne quis videlicet ſupponeretur, néve Regia familia aliena & adulterina ſobole inquinaretur. Auctor Plato Alcibiade I vbi ita ſcribit: ἢ οὐκ ᾔσθησαι τοῖς τε λακεδαιμονίων βασιλεῦσιν ὡς μεγάλα τὰ ὑπάρχοντα· ὧν αἱ γυναῖκες δημοσίᾳ φυλάττονται ὑπὸ τῶν ἐφόρων, ὅπως εἰς δύναμιν μὴ λάθῃ ἐξ ἄλλου γενόμενος ὁ βασιλεὺς ἢ ἐξ ἡρακλειδῶν, Id eſt, *Nũquam ne audiuiſti quantæ ſint Regum apud Lacedæmonios facultates? quorum vxores ab Ephoris publicè cuſtodiantur, vti quantum fieri poßit prouideatur ne ex alio genere Rex clam fiat, quam ex Heraclidis.* Cæterum fuére huius Herculeæ ſtirpis ſtatim initio duo quaſi rami Lacedæmone, ex quorum propagine Reges poſtea ſemper petebantur, Ariſtodemi, inquam, filij, qui Procles & Euryſthenes dicti & ex

vtroque

Heraclidarum regnũ proprium & peculiare.

Reiectionum ex adulterina familia regũ exẽpla.

Cleomenes regno exutus.

Leotychidas.

Heraclidis extern iungi vetitum.

Regum vxores ab Ephoris cuſtodiri ſolita.

Heraclidarum duo rami ex quibus Reges petiti. Procles & Euryſthenes.

vtroque horum familia vna Regia ab altera prorsus distincta, ita vt semper essent simul duo Reges pari potestate ac dignitate, sicut item exemplo horum duos consules Romæ factos, scribit Dionysius lib. IV. Erat enim Regum Lacedæmoniorum semper alter ex Proclidis, alter ex Eurysthenidis. Nam sic eos vocare tum placuit, à primis vtriusque huius familiæ auctoribus. Docet hoc luculenter præter Pausaniam & alios, Probus in Agesilao ita scribens. *Mos est*, inquit, *à maioribus Lacedæmoniis traditus, vt duos haberent semper Reges, nomine magis quàm imperio, ex duabus familiis Proclis & Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis Spartæ Reges fuerunt. Harum ex altera in alterius locũ fieri non licebat, itaq; vterq; suum retinebat ordinem.* Meminit & Cicero libro II. de Diuinatione, vbi scribit Procli vitam fuisse breuiorem, multò tamen eum fratri rerum gestarum gloria præstitisse. Quod tametsi de Procle Ciceroni credendum est ita habuisse: tamen ex Herodoto nobis constat, & primas inter hosce fratres Eurysthenem obtinuisse, eiq; vt primogenito plus honoris tributum. Verùm quomodo monitu oraculi vterque frater Rex creatus sit, ac primogenitus Eurysthenes deprehensus, grauissimus auctor Herodotus historia hac à Lacedæmoniis ipsis accepta prodidit, quam breuitatis causa verbis interpretis tantum adscribere hîc voluimus. *Aristodemi vxorem*, inquit, *nomine Argiuam peperisse geminos ferunt. Aristodemum hos intuitum morbo decessisse. Lacedæmonios autem qui tum erant, inito consilio creasse Regem è pueris eum, qui esset Primogenitus, vt Lex iubebat. Sed nescientes vtrum puerorum eligerent, quum essent similes & pares, id quum nequirent ipsi discernere, prius fuisse percontatos genetricem, eáque negante se dignoscere seu dissimulante, quod videlicet (vt credibile est) magnopere cuperet ambos effici Reges: ita de hoc dubitantes Lacedæmonios misisse Delphos, sciscitatum quid in ea re agerent. Et iis Pythiam respondisse, vt vtrumque puerorum Regem ducerent, sed primogenitum magis honorarent. Hoc responso à Pythia edito, Lacedæmonios incertos nihilominus quo pacto primogenitum reperirent, admonitos fuisse à quodam Messenio, nomine Panite, vt obseruarent vtrum puerorum mater priorem lauaret cibarétque: quam si deprehenderent eodem semper modo facere, habituros id omne quod quærerent, & inuenturos quod vellent: sin illa alternando erraret, palàm fore ne ipsam quidem quippiam*

Eurysthenes quomodo sit primogenitus deprehensus.

magis nosse, vt & isti aliam rationem inirent. Ibi Spartiatas ex admonitu Messenij obseruãtes matrem puerorum, ignaram cur obseruaretur, animaduertentésque illam præferentem alteri primigenitum, tum cibando, tum lauando, accepisse puerum, qui magis honorabatur à matre tanquam primigenitum, publicéque alendum curasse, imposito ei nomine Eurysthenis, iuniori Procli Hactenus Herodotus. Itaque Eurysthenes Herodoto, vt & Ciceroni, itémque Pausaniæ, maior natu: Procles minor. Postea manentibus hisce familiis discretis, non ita multo exinde tempore mutata sunt iis nomina. Nam qui Eurysthenidæ prius dicti fuerant, deinceps appellabantur Agidæ, ab Agide ipsius Eurysthenis filio: qui antea Proclidæ vocabantur, Eurytionidæ seu Eurypontidæ, ab Eurypõte seu Eurytione (nam in nomine hoc variant auctores) Soi filio, Proclis Nepote denominati. Auctor Pausanias in Laconicis, vbi de prioribus ita scribit: Εὐρυσθένει πρεσβυτέρῳ τῶν Ἀριστοδήμου παίδων ὄντι ἡλικίαν, γενέσθαι λέγουσιν υἱὸν Ἆγιν. ἀπὸ τούτου δὲ τὸ γένος τὸ Εὐρυσθένους καλοῦσι Ἀγίδας, Id est, *Eurysthene Aristodemi Filio natu grandiore Agin genitum ferunt: à quo omnis Eurysthenis posteritas sunt Agidæ appellati.* De posterioribus hæc eius verba: Προκλῆς ὁ Ἀριστοδήμου τῷ παιδίῳ ὄνομα τίθεται Σόον. Εὐρυπῶντα δὲ τὸν Σόου φασὶν ἐς τοσοῦτον ἀφικέσθαι δόξης, ὡς καὶ τὴν οἰκίαν ταύτην Εὐρυπωντίδας ὄνομα ἀπ' αὐτοῦ λαβεῖν, Προκλείδας ἐς ἐκεῖνον καλουμένους, Id est, *Procles Aristodemi F. habuit filium cui Soo nomen: Soo Eurypon genitus. Hic tantum gloriæ est consecutus, vt tota eorum familia, qui Proclidæ ante sunt appellati, Eurypontidarum ab eo cognomẽtum acceperit.* Eò verò profuit hæc Regũ geminatio, & binorũ creatio, vt iis perpetuò animis dissentientibus, quemadmodum tradit Herodotus, esset apud Lacedæmonios imperij consentanea quædam moderatio. Id quod diuinum Platonem etiam sensisse animaduertimus, referentem hoc non iniuria ad numinis prouidentiam. Cuius sententia libro III. de Legibus his verbis scripta est: θεὸς οἶμαι κηδόμενος ὑμῶν τις, ὃς τὰ μέλλοντα προορῶν, δίδυμον ὑμῖν φυτεύσας τὴν τῶν βασιλέων γένεσιν ἐκ μονογενοῦς, εἰς τὸ μέτριον μᾶλλον συνέστειλε, Id est, *Deus opinor aliquis de vobis curam gerens, & futura prouidens, geminam vobis Regum progeniem ex vna stirpe producens, ad moderationem eorum potestatem retraxit.* Non fuit itaque alia huius regni ratio, quam secundum genus. Vnde &

Eurysthenidæ iidem et deinceps Agidæ.

Proclidæ iidem & deinceps Eurytionidæ siue Eurypontidæ.

Regum binorum creatio quid profuerit.

& idem Plato apud Laertium quinque regnorum genera constituens, ab hoc exemplum regni à genere petit: *κατὰ γένος δ' ἀρχὴ τοιαύτη τις λέγεται, οἷον οἱ βασιλεῖς λακεδαιμόνιοι ἄρχουσιν. ἀπὸ γὰρ γένους τινὸς ἡ βασιλεία*, Id est, *Regnum per genus tale fere quale Lacedæmoniorum regnum existit.* Ac durauit ita eis regnum, vt non adimeretur per totam ipsorum vitam, nisi conuictis & damnatis alicuius criminis. Vnde Polybius ait lib. VI. *παρὰ λακεδαιμονίοις οἱ μὲν βασιλεῖς ἀΐδιον ἔχουσι τὴν ἀρχήν*, Id est, *Reges perpetuum regnũ apud Lacedæmonios habent.* Ad hunc itaque modum familia Regia habuit, atque ita in duas stirpes moderandi imperij causa distributa. *Regnum perpetuum Lacedæm. reges habuerunt.*

Deinde considerandum est, quomodo succedendi ius constitutum fuerit. De quo non difficile intellectu hoc in genere, quandoquidem secundum genus regnum semper transmissum, vti iam disputauimus, necessariò id fuisse hæreditarium. Sed tamen, sicut ex alterutra familia vnus tantum semper erat Rex: ita ex pluribus liberis cuiusque regis defuncti, vnus solummodo in sua familia locum eius tenuit, reliqui cuiuscunque gradus cum ciuibus aliis pari iure viuebant. Quod ita intelligẽdum tamen, vt liberos primo fuisse loco sciamus, atque inter eos illum ordine primum, qui maximus natu, postea cæteros pro ætatis ratione. Deficientibus autem liberis, fratres defuncti erant proximi. Qui si & ipsi non extarent, tum qui sanguine propior & successione. Hoc ita obtinuisse ipsa Regum series indicat, apud Herodotum, Plutarchum & Pausaniam: & docet non obscurè etiam Æmilius Probus ita scribens. *Primus, inquit, in eo regno habebatur, qui maximus natu esset ex liberis eius, qui regnans decessisset. Sin is virilem sexum non reliquisset, tum diligebatur qui proximus esset propinquitate.* *Succedendi ius quomodo constitutum.*

Atque huius successionis ordini, quem indicauimus, nihil ætas officiebat. Siue enim puberes, siue impuberes, siue etiam posthumi relicti fuissent; regni iure non excludebantur, quamuis ad legitimam eorum ætatem administratio esset penes tutores. Quod accipiendum quoque tàm de nepotibus, quàm de filiis, ita vt nepotes filij maioris patrum in locum succederent, & patruis præponerentur. Exempla illustria in Charilao, & Arco, vt alia omittamus. Charilaus enim Polydeclæ filius, post obitum *Ætas non obstat successioni.* *Exempla.* *Charilaus.*

patris in lucem editus, Lycurgo patruo volenti, & id agenti, quum mater vitæ eius insidias strueret, prælatus est, vt copiose scribitur apud Plutarchum in Lycurgo. *Areus.* Areus item Acrotati filius, Cleomenis nepos, auo Cleomeni, cùm pater prius mortuus esset, in regnum succedit, superato Cleonymo patruo, qui sibi illud proximitatis nomine vēdicauit, quippe Cleomenis filius. Sed cedere coactus Cleonymus, quod minor natu esset, & ius Acrotati maioris filij in Areum translatum, sententia lata conseruatum, vt est apud Pausaniam. *Penes filios mansit ius successionis licet capitis supplicio affectis patribus.* Quin adeò stabile hoc ius succedendi erat, vt idem obtineret etsi exilio mulctati, vel capitis pœna affecti essent patres & aui, quibus successores quærebantur. Non enim pœnæ personam egrediebantur; sed ad quos regnum deuolutum erat, ij ius suum retinebant. Argumento sunt *Exempla Archidamus.* Archidamus, Agesipolis, & Eurydamidas. Archidamus Zeuxidami filius, Leotychidę nepos, auo Tegeas in exilium profugo, quod pater Zeuxidamus iam in viuis esse desiisset, Rex creatus *Agesipolis.* est. Agesipolis patri Pausanię, Plistonachis filio, subrogatur, cui minor frater Cleombrotus deinde succedit, vterque filius patri *Eurydamidas.* exulanti substitutus, fraterque vicissim fratri. Denique Eurydamidas Agidis filius patre in carcere ab Ephoris necato, ad ius successionis nihilominus admissus. De quibus omnibus Pausanias agit copiosius, & quædam etiam apud Herodotum & Plutarchum inuenias. Nec vnquam immutatum hoc ius stante Repub. nisi ea de causa, quam suprà attigimus, animaduertere licet.

Regum educatio qualis. Tertio educatio Regum & ipsa singularis erat, adeóque non solum ab aliarum gentium moribus diuersa, sed & liberior multò quàm reliquorum Lacedæmoniorū: Nam quum cæteri Lacedæmonij ea viuendi disciplina instituerentur, quæ ἀγωγὴ dicebatur, rigida illa admodum & seueta: Quibus regnum debebatur, ab hac educatione lege quadam liberi erant. Itaque Plutarchus agens de educatione Agesilai, qua à puero ille nulla dū regni spe sub rigore & seueritate disciplinæ Laconicæ institutus fuerat, hæc de Regiis pueris addit: ταύτης, inquit, ἀφίησιν ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης τοὺς ἐπὶ βασιλείᾳ τρεφομένους παῖδας, Id est, *hac necessitate soluit Lex pueros, qui ad regnum educabantur.* Verū tamen quum victus ratio liberior esset: tamē ad omnem morum honestatem assuefa-

Ad grauitatem & seueritatem educabantur.

assuefacti fuerunt, & in primis ad grauitatem & seueritatem. Inde enim est, quod eodem ferè loco apud Plutarchum scribitur, Agesilaum præter reliquorum Regum consuetudinem se popularem præstitisse ex institutione. Id enim in eum sensum accipio, quod reliqui Reges non fuerunt populares, nec Regum educationi fuerit consentaneum, popularem se præstare.

Reges non fuerunt populares.

Itaque si minus seueri Reges dabatur magno hoc ipsis vitio. Idcirco Charilaus Rex reprehensus, quod adeò miti mansuetóque esset ingenio, vt nec aduersus improbos esset austerus.

Charilaus reprehensus.

Quò pertinet etiam Cleomenis illud. Nam dicente ciue quodam, bonum Regem vsquequaque debere esse beneuolum: *Sanè respondit ille, dum tamen non exponat se contemtui.* Deinde etiam in Legibus erudiebantur, & iustitię rationem à parentibus potissimum discebant.

In legibus erudiebantur.

Ita Acrotatus Rex, quũ parentes iniusti aliquid ab eo petiissent, fatetur se ab iis ad iustitiam honestatémque eruditum, ac facturum idcirco potius, quæ ipsi docuerant, quàm quæ iam peterẽt.

Acrotati ad parẽtes responsum.

Et Agesipolis Rex gloriatur de eo præcipuè, & sibi iuris notitiam ante alios vendicat. Nam prouocantibus Atheniensibus de controuersia quadam ad Megarensium iudicium: Respondens, inquit, *turpe principibus Græciæ minus esse ius notum quàm Megarensibus:* Innuens sibi non minus quod iustum esset cognitum, quàm vllis aliis.

Agesipolis responsum.

Denique in vniuersum ad obedientiam omnium legum acrius, quàm alij erudiebantur, ita vt tametsi aliis modis multa illis indulgerentur: tamen minor illis delinquendi potestas esset, quàm cæteris.

Ad omnium legũ obedientiã.

Quod planè de iis scribens docuit nos disertissimus Orator Isocrates. Nam quum suadet æmulari & imitari Reges Lacedæmoniorum, postea rationem addens ait: Ἐκείνοις γὰρ ἀδικεῖν μὲν ἧττον ἔξεστιν, ἢ τοῖς ἰδιώταις, Id est, *Iis enim* (Regibus) *minus delinquere licet, quàm priuatis.* Quod vtinam omnium gentium Reges sibi imitandum proponerent, tum verò felicius cum Repub. ageretur. Sed iam eò ventum est demẽtiæ, vt etiam docti & rerum politicarum non imperiti disputent, Regiam potentiam in absoluta & liberrima rerum omnium licentia positam esse, magísque vt Reges dominentur legibus, quàm leges ipsis. Quod tamen cordati Reges, & moderati principes haud ipsi probauerint, nec qui Reges boni & legitimi audire volue-

runt, vsurparunt. Certè iuris & iustitiæ antistites ita statuere salua Repub. vix poterũt. Sed de ea re aliàs videbimus, vbi aliarum instituta de Regum educatione & institutione referemus.

Corporum constitutionum in Regeligẽdis habita ratio. Claudus rex vitabatur. Oraculum de rege claudo vitando.

Quarto loco requirebãt in Regibus suis Lacedæmonij multa, quæ ad corporis cõstitutionem fecerunt. In primis enim necesse erat Regem integris esse membris. Etenim claudũ Regem vitandum veteris cuiusdam oraculi monitu docti erant. Nam claudum exitio ipsis futurum prædictum erat. Oraculum hoc extat apud Plutarchum in Agesilao. *Diopithes,* inquit, *erat Spartæ vir fatidicus, habebatúrque in rebus diuinis sapiens & doctus. Hic nefas esse ostendit, regnare quenquam Lacedæmone claudum, atque oraculum in iudicio hoc recitauit.*

Φράζεο δὴ σπάρτη, καίπερ μεγάλαυχος ἐοῦσα,
Μὴ σέθεν ἀρτίποδος βλάψῃ χωλὴ βασιλεία.
Δηρὸν γὰρ νοῦσοί σε κατασχήσουσιν ἄελπτοι,
Φθισιβρότου τ' ἐπὶ κῦμα κυλινδομένου πολέμοιο.

Quos versus interpres ita vertit:

Tu quamuis animo tumeas, ô Sparta, superbo,
Te rectam pedibus prorsus circumspice: Claudum
Ne lædat regnum. Longi te namque labores
Et subiti cingent, Martisque agitaberis vndis.

Oraculum de claudo vitãdo Rege quomodo elusum.

Quod tamen oraculum, quum contra Agesilaum claudum, in contentione de regno, inter ipsum & Leotychiden exorta, allegaretur, Lysander Agesilao studens, de eo qui progenie quasi claudicaret, & alterutro parente adulterinus esset, interpretatus est, vt hanc rationem commentus, claudicatem, cuius in oraculo mentio, in ipsum torqueret Leotychiden, vt scribitur eodem loco apud Plutarchum. Quamuis postea quum Epaminondas victor, successu elatus Laconicam inuaderet, oraculum in mentem recurrerit, atque ciuitatem ingens perculerit mœstitia religióque, quasi Respub. ideo afflicta esset, quòd rectum regno deiecissent, claudum verò luxatúmque sublegissent. Cæterum huius instituti, si quis rationem quærat, fortean ea non abs re ad sacra referri poterit. Nam cum Regibus sacra pleraque essent obeunda, eáque non nisi à perfectis membrorum numero & conformatione hominibus peragi possent, necessariò integritas

Cur claudus Rex vitandus fuerit. Regibus sacra plerunq; obeũda.

corporis

corporiis in iis desiderata fuit. Quod coniicere licet ab Ægyptiis ad Lacedæmonios deriuatum, illos certè ab Hebræis prius didicisse consentaneum est. Ac quod ad claudicatem attinet, videtur ea non solum Regibus, sed in vniuersum omnibus Spartanis probrosa fuisse, tanquam minus idonei essent claudi ad res bellicas, in quibus Lacedæmoniis præcipuum studium. Itaque miles quidam hoc nomine à quibusdam derisus argutè opprobrium redarguebat: dicens, in bello non fugientibus, sed stantibus & locum suum tuentibus opus esse. Deinde etiam circa Reges in corporis statura proceritatem exigebant, haud dubiè illam decorandæ personæ Regiæ existimantes. Quare Archidamus Rex ab Ephoris est pecunia multatus, saltem quia vxorem pusillam duxisset, addentibus hanc eis rationem: Quod tali vxore ducta non Reges, sed Regunculos gigneret. Quod relatum ex Theophrasto extat apud Plutarchũ vita Agesilai, itém que libro qui inscribitur περὶ παίδων ἀγωγῆς. Ac enimuero Agesilaus ipse huius Archidami filius, pusillus existens, tum domi, tum in Ægypto specie aspernanda habitus est, & paruitatis nomine spretus. Quãquam hilaritas eius & alacritas, vrbanitásque aliena ab omni vocis vel vultus morositate & acerbitate, amabiliorem eum præstiterit omnibúsque formosis ad senectutem vsque, vt idem Plutarchus auctor est in Agesilao. Atque huiusmodi corporis externa species eis in regibus requisita.

Claudit as omnibus Spartanis probrosa.
Militis claudi argutum responsum.
Proceritas corporis in Regibus requisita.
Archidamus parua vxore ducta pecunia est multatus
Agesilaus paruus existens, fuit contẽptus.

Quinto super potestate Regum etiam peculiariter obseruabant, quod Reipub. ipsorum erat in primis consentaneum Nam Regibus Spartanis non erat παμβασιλεία, seu *plena & liberrima omnium rerũ potestas*, nec quiduis faciendi arbitrium penes ipsos. Hęc enim tyrannicũ animũ sæpe Regibus ingenerare, & subiectorum magna cum inuidia coniuncta esse existimarunt. Quorum vtrunque Legislator præcanere voluit Id quod elegantissimus auctor Xenophon etiam in eum finẽ rectè monuit à Legislatore obseruatum: οὐκ ἐβουλήθη, inquit, οὔτε τοῖς βασιλεῦσι τυραννικὸν φρόνημα παραστῆσαι, οὔτε τοῖς πολίταις φθόνον ἐμποιῆσαι τῆς δυνάμεως. Quare non alia eorum potestas, quàm quæ legibus initio constituta, quarum vinculis quoque prorsus ea erat adstricta. Ideo rectè Aristoteles lib. III. cap. IV. ἡ ἐν τῇ λακωνικῇ πολιτείᾳ δο-

Regum potestas qualis fuerit.

κεῖ μὲν εἶναι βασιλεία μάλιστα τῶν κατὰ νόμον. Οὐκ ἔστι δὲ κυρία πάντων, Id est, *quod in Laconum Repub. regnum est, videtur esse maximè legibus adstrictum. Non sunt omnia enim arbitrij ipsius.* Ac vt securi huius essent

Sacramentum à Regibus singulis mensibus exactum.

Ab Ephoris præstitum sacramentum singulis mensibus.

Lacedæmonij, solemne sacramentum quot mensibus exigebatur à Regibus, quo iurabant regnum se secundum leges administraturos, adigentibus eos in sua verba Ephoris: vt & ipsi exigebant euicissim ab Ephoris iuramentum, quo promittebant se regnum iis hoc facientibus conseruaturos. Auctor Xenophon libro de Repub. Lacedæmoniorum: ὅρκους δὲ ἀλλήλοις κατὰ μῆνα ποιοῦνται, ἔφοροι μὲν ὑπὲρ τῆς πόλεως, βασιλεὺς δ᾽ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ ὅρκος ἐστὶ τῷ βασιλεῖ, κατὰ τοὺς τῆς πόλεως κειμένους νόμους βασιλεύσειν· τῇ δὲ πόλει, ἐμπεδορκοῦντος ἐκείνου, ἀστυφέλικτον βασιλείαν παρέξειν, Id est, *Singulis mensibus iure iurando se inuicem astringunt, Ephori quidem ciuitatis nomine, Rex autem suo. Iusiurandum verò Regis est, secundum conditas Reipub. Leges se imperaturum Ciuitatis autem* (vel Ephororum ciuitatis nomine) *Rege iusiurandum inuiolatum seruante, regnum inconcussum præstare.* Meminit & huius Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum, etsi non quot annis, sed ante regni initia

Regum potestas aliter domi, aliter militiæ constituta.

iuramentum eiusmodi à Rege præstari solitum sciebat. Quod quum ita sit, tamen aliter potestas Regum constituta domi, aliter militiæ; hîc liberior & amplior, ibi angustior & in arctum quasi redacta. Ita Herodotus ait, Alia fuisse ἐμπολέμια, alia εἰρηναῖα, quæ ipsis tributa erãt. Præcipuè autem fuit hoc potestatis Regiæ domi, quod sacrorum omnium, eorúmq; quę ad Deos

Reges Sacrorum omnium administri.

pertinebant arbiter & moderator esset Rex. Aristoteles loco superius indicato: ἔτι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀποδέδοται τοῖς βασιλεῦσιν. Idémque ferè Herodotus ait, qui ad Deorum venerationem spectantia, Regibus fuisse commissa scribit. Et quidem eodem

Regũ duo propria sacerdotia.

auctore peculiariter erant Regum duo propria sacerdotia, videlicet Iouis Lacedæmonij, & Iouis cælestis. Nec non singulis Neomeniis seu Calendis, & septimo quoque die mensis ineuntis, victimam perfectam, vtrique eorum ex publico dari solitam immolandam in Æde Apollinis, cum farinæ medimno, & quartario vini Laconici, apud eundem est lib. VI. Quin Xenophon addit, quod omnia sacrificia pro salute Reipub. offerenda eis etiam tributa fuerint, tanquam qui Deo oriundi Deos etiam facilius,

lius placaturi essent. Vt mittam iam sacrificia belli causa à Regibus solis offerri solita. Præterea ius erat Regibus per se quosdã magistratus & sacerdotes creandi, eos videlicet, qui dicebantur Proxeni & Pythij. Nam Herodotus de hisce Regibus loquens scribit: προξείνους ἀποδεικνύναι τούτοισι προσκέεσθαι, τοὺς ἂν ἐθέλωσι τῶν ἀστῶν, καὶ πυθίους αἱρέεσθαι, Id est, *ius tributum fuit, vt ex ciuibus quos vellent Proxenos declararent, & Pythios legerẽt.* Præterea si quid noui sanciendum, vel si veteribus legibus derogandum esset, Regi tanquam summo magistratui tribui solebat ea potestas. Itaque quum aliquando Tresantes, id est, qui metu territi bello profugerant, legitima ignominia pœna afficiendi essent, nec id sine periculo mutationis fieri posset, quòd ij plures numero forent, Agesilaum in eam rem Legislatorẽ seu Harmosten creant. Tum verò iudicia quarundam causarum solummodo ad Reges pertinebant, apud quos istarum disceptatio finiebatur. Quæ qualia fuerint, infrà commodiore loco explanabimus. Sed & Legatis siue hostium, siue amicorum auditis, Regibus datũ est eos cum responsis dimittere. Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: τὸ μέντοι πρεσβείας ἀποπέμπεσθαι, καὶ φιλίας καὶ πολεμίας, τοῦτ' αὖ βασιλέως, hoc est, *Legationes dimittere, tùm amicas tùm hostiles, id verò Regis est.* Atque hæc domi Reges potuêre. Quantum verò ad bellum attinet, non solùm in eo inceptando Regis potissimum auctoritas intercessit: sed & cœptum, eius consilio prorsus administrabatur, nullo alio Imperatore creato, modò is idoneę esset ętatis. Qua de rę hîc paucioribus, quia vbi de militia agimus, tum verò copiosius super ea re nobis differendum est.

Sacrificia belli causa à solis Regibus offerri solita.

Regum potestas per se creare quosdam magistratus.

Nouas leges condere vel aliquid veteribus derogare.

Tresantes qui.

Soli de quibusdã causis iudicare solebant.

Hostium aut amicorum legatos audire & dimittere.

Regum potestas in bello.

Postremò ad honores Regibus præstitos veniamus. In his autem tribuendis satis indulgentes Lacedæmonios fuisse animaduertimus: Etsi potestatem multis modis imminuerint. Verumtamen erga eos mortuos hac in parte benigniores & effusiores, in viuos restrictiores, & quidem militiæ quàm domi augustiores ipsi Reges. Nam quæ domi iis præstabãtur, non longè à priuatorum discedebant honore. Itaque Xenophon ait: αὗται μὲν τιμαὶ αἱ οἴκοι ζῶντι βασιλεῖ δίδονται, οὐδέν τι πολὺ ὑπερφέρουσαι τῶν ἰδιωτικῶν, Id est, *Honores qui domi Regibus deferuntur, non multum superant priuatos.* Quod conueniebat in ea Repub. quam quoad po-

Regibus qui honores præstiti.

Alij honores viuis, alij mortuis præstiti.

terat maximè ad æqualitatem reducere voluit Lycurgus. Sed in plerisque tamen respectum ad Regem per magnum habitum, agnoscẽdum est. In primis quicquid id erat, quod publice agendum, ita demum incipiebant, vt à Rege auspicarentur. Xenophon de Repub Lacedæmoniorum: ἄρχονται μὲν πάντες ἀπὸ βασιλέως, ὅταν βούλονται πρᾶξαί τι, Id est, *Ordiuntur omnes à Rege, quum agere aliquid volunt.* Atque hoc ita fieri necesse erat, non solùm quia Rex summus magistratus: sed etiam quia auspicia ei subiecta, vt ideirco quasi boni ominis esset à Rege initium facere.

Honores viuis Regibus habiti. A Rege, aliquid à flu..., auspicabantur.

Deinde procdria seu supremus consessus semper Regibus honoris causâ cedebatur, idque tùm in libationibus tùm certaminibus. Herodotus lib. VI. ἢν θυσίην τις δημοτελὴς ποιέηται, πρώτους ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἵζειν τοὺς βασιλέας, Id est, *moris erat in libationibus faciendis primo loco Reges in conuiuio collocare.* Idémque auctor ἐν τοῖσι ἀγῶσι πᾶσι προεδρίας ἐξαιρέτους eis attribuit. Præterea Regibus etiam omnes assurgebant, quocunque in cætu reuerentiam eis, vt par erat, exhibentes. Nam Regi soli & Ephoris ex omnibus magistratibus assurgere moris fuit. Ita enim Heraclides de Politiis. Οὐδενὶ, inquit, ὑπανίστανται πλὴν βασιλεῖ καὶ Ἐφόρῳ. Ab hoc tamen honore Regibus prẽstando Ephori erant liberi, ipsorum munere id non ferente. Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: ἕδρας πάντες ὑπανίστανται βασιλεῖ, πλὴν οὐχ ἔφοροι ἀπὸ τῶν ἐφορικῶν δίφρων, Id est, *Omnes è sedibus suis Regibus assurgunt, exceptis Ephoris, qui è cellis se Ephoricis non leuãt.* Quod tradit etiam Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum. Quò pertinet apophthegma quod est apud Plutarchum. Nam Anaxilas miranti cuidam cur Ephori Regibus non assurgerent, quum quidem ab iis constituerentur, Respondit: causa, inquit, eadem cum ea, ob quam Ephori sunt. Quod ita intelligendum, Ephoros constitutos, vt quodammodo Regiam potentiam infringerẽt, non esse itaque consentaneum iis honorem tribuendo concedere.

Proedria. Regibus omnes assurgebant. Ephori soli Regibus nõ assurrexerunt.

Assignata etiam erat Regibus peculiaris terra & ager, ex iis quæ circumiacentium vrbium fuerant, vnde necessaria ipsis suppeditari poterant. Nam Legislator, vt Xenophon inquit, γῆν ἐν πολλαῖς τῶν περιοίκων πόλεων ἀπέδειξεν ἐξαίρετον τοσαύτην, ὥστε μήτε δεῖσθαι τῶν μετρίων, μήτε πλούτῳ ὑπερφέρειν, Id est, *tantam terram ex adiacentium vrbium*

Regibus peculiaris terra & ager assignatus.

vrbium agris secretam eis dedit, vt mediocri contenti non indigerent, nec diuitiis abundarent. Erant quoque Regibus, vt apparet, iam inde à primis temporibus suæ Regiæ seu domus & habitationes, vbi semper ad id honoris fastigium euecti habitarent. Quod indicare voluisse videtur Plutarchus, quum scribit Agesilaum in iis habitasse ædibus, quas Aristodemus extruxerat. Fuit autem Agesilaus ille ex Eurypontidis. Et euicissim Agidarum habitatio fuisse videtur in Boonetis. Quæ ita dicta, quod ab vxore Polydori Regis, qui ex Agidis erat, post eius obitum boum permutatione fuerant comparata, vt scripsit Pausanias. Nec ab his dissentire existimo Xenophontem, qui ad commodiorem habitationem eorum ædibus aquarum stagnum seu riuum adiectum fuisse testatur: περὶ τῇ οἰκίᾳ δὲ λίμνην ὕδατος ἀφθονίαν παρέχει· ὅτι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς πολλὰ χρήσιμον, οἱ μὴ ἔχοντες αὐτὸ μᾶλλον γιγνώσκουσιν. Quod ita esse non poterat, nisi in iisdem semper ædibus eorum habitatio fuisset. Quin & publicum erat Regum tabernaculum, vbi seorsum cum suis cibum capiebant. Ita enim Xenophon: ὅπως καὶ οἱ βασιλεῖς ἔξω σκηνοῖεν, σκηνὴν αὐτοῖς δημοσίαν ἀπέδειξε, Id est, *vt Reges seorsum ab aliis vel foris discumberent, publicum eis tabernaculum dedit.* Quò facit etiam quod idem Xenophon Pythios ei contubernales adiunctos fuisse scribit. Etenim in publico eos cœnare solitos indicat etiam Herodotus, quum scribit eis ad cœnam non venientibus, domum mitti, ἀλφίτων δύο χοίνικας ἑκατέρῳ, καὶ οἴνου κοτύλην, Id est, *binos farinæ chœnicas vtrique, ac vini sextarium.* Sed & hoc honori Regũ dabatur, vt duplo plus acciperent in cœna, quàm alij. Quòd Xenophon etiam Lycurgo adscribit, quod is scilicet Regem διμοιρίᾳ ἐπὶ τῷ δείπνῳ ἐτίμησεν, Id est, *duplici portione in cœna honorauerit.* Quod nec omisit Herodotus dicens, παρεοῦσι διπλάσια πάντα δίδοσθαι, Id est, *Regibus præsentibus omnia duplicia dari.* Vbi addit Historicus contingere iis idem ad priuatorum conuiuia inuitatis. Cuius reddit hãc rationem Xenophon, videlicet hoc fieri οὐχ ἵνα διπλάσια καταφάγοιεν, ἀλλ᾽ ἵνα καὶ ἀπὸ τοῦδε τιμῆσαι ἔχοιεν εἴ τινα βούλοιντο, Id est, *Non quod ipsi duplum vorarent; sed vt inde aliquem honorarent, si ita visum esset.* Qua de re idem auctor meminit in vita Agesilai. Quin & ex libaminibus, seu sacrificiis, pars aliqua honoratij loco Regis erat.

Regibus data domus Regia ad habitandum.

Regũ erat publicum tabernaculum.

Regum in cœnis publicis duplex portio.

In sacrificiis pars aliqua Regibus honorarij loco data.

Xenophon: ἔδωκε δὲ καὶ γέρα ἀπὸ τῶν θυομένων λαμβάνειν. Quod Herodotus quodammodo exponens, inquit: (πονδαρχίας εἶ) τυσίων, καὶ τῶν θυθέντων προβάτων τὰ δέρματα, Id est, *Primitias libaminum Regum fuisse, & ouium immolatarum pelles.* Idem Xenophon auctor, permisisse Legislatorem, vt omnium Scropharum partu singulos porcos caperent, ne vnquam sacrificia Regiũ impedirentur, si qua re cum Diis communicata opus esset. Atque hæc Regi viuo præstabantur.

Scropharũ partu singulos porcos Reges capiebant.

Cæterum quæ mortuis impendebantur, ea longè maiora & quidem angustiora, quàm quæ homini conuenire possent, censebant. Nam tanquam Heroas, ita Reges post obitum honore prosequebantur, Xenophon nobis auctoritate sua præit. αἱ δὲ τελευτήσαντι, inquit, τιμαὶ βασιλεῖ δίδονται, τῇδε βέλονται δηλοῦν οἱ Λυκούργου νόμοι, ὅτι οὐχ ὡς ἀνθρώπους, ἀλλ᾽ ὡς ἥρωας τοὺς λακεδαιμονίων βασιλεῖς προτετιμήκασι, Id est, *honoribus qui mortuo Regi habentur, hoc nimirum indicant Leges Lycurgi, non hominum, sed Heroum cultum se Lacedæmoniorum Regibus tribuere.* Sed horum omnium honorum summam, qui qualésq; fuerint, breuiter ex Herodoto meis verbis, non longè tamen ab Historici recedentibus, exponere visum est. Primo mors Regis ita enunciabatur, vt equites per vniuersam Laconicam missi, Regem diem suum obiisse vulgarent: Mulieres autem per vrbem circumeuntes Lebetes pulsitarent. Qúmque tale quid fiebat, necesse erat ex singulis domibus liberos homines marem & fœminam luctu fœdari. Quod qui omisissent, graui afficiebantur pœna. Postea ad hanc indicationẽ conueniebant certo tempore ex tota Lacedæmone permulti numero, funus Regis honoris gratia ducturi, præter ipsos Spartiatas, quos vniuersos adfuisse verisimile est. Horum itaque ac Helotarum, Spartiatarúmque aliquot millibus congregatis, viri mulieribus permisti frontes suas intrepidè pungebant, & vlulatu immenso eiulabant. Atque inter ea exclamabant dicentes, hunc vltimum Regem iam mortuum omnium fuisse optimum. Quæ omnia barbaro ritu fiebant. Ac ita quidem domi mortuis funus fiebat. Si verò in bello Regem obiisse contigerat, eius simulacrum conformantes in toro benè strato efferebant In vniuersum autem quo tempore funus fiebat, decem dierum iustitium

Regibus mortuis qui honores habiti.

Mors Regis nuntiabatur certis ritibus.

Funus Regis elatum cum immenso vlulatu.

Regibus in bello mortuis qui honores habiti.

cium indicebatur, nec magistratuum vllus cõcessus habebatur; sed hosce dies vt funestos luctu traducebant. Heraclides de politiis addit, Mortuo Rege tribus diebus nihil vendi, sed forum paleis conspergi. Eius verba hæc. ὅταν δὲ τελευτήσῃ βασιλεὺς, τρεῖς ἡμέρας οὐδὲν πωλεῖται, καὶ ἄχυρσις ἡ ἀγορὰ καταπάσσεται. Post humationem, vt memoria mortui Regis esset apud omnes cara & veneranda, qui successit hoc eius honori tribuebat, vt liberaret ære alieno quemuis Spartiatarum, Regi vel Reipub. debito obstrictum. Quod item Persicum est. Atque hæc quidem, quæ ferè ex Herodoto retulimus, communia vtriusque familiæ Regibus. Sed locus tamen sepulturæ eis peculiaris & diuersus, atque alius his, alius illis legitimus. Eurypontidæ enim in Aphetaide sepeliebantur. Pausanias lib. III. ἐπὶ τῷ πέρατι ἀφεταΐδος ἐγγύτατα ἤδη τοῦ τείχους, Δικτυννῆς ἐστὶν ἱερὸν, καὶ βασίλειοι τάφοι τῶν καλουμένων Εὐρυποντιδῶν, Id est, *In extremo Aphetaidis prope murum Dictynnæ est ædes, & Regia sepulcra Eurypontidarum.* At verò Agidarum erat in loco quodam, qui Theomelida dicebatur. Idem diligentissimus scriptor paulò post: καλεῖται δὲ ἐν τῇ Σπάρτῃ Θεομηλίδα χωρίον. κατὰ τοῦτο τῆς πόλεως τάφοι τῶν Ἀγιαδῶν βασιλέων εἰσὶ, Id est, *Locus Spartæ est Theomelida dictus, circa hunc vrbis locum sepulcra Regum Agiadarum.* Atque hactenus quæ de Regibus obseruata nobis ad hunc locum pertinere visa sunt.

Post humationem Regum quid in eorum honorem factitatum.

Sepulturæ locus Regum duabus familiis peculiaris & diuersus.

Eurypontidarum sepulturæ locus.

Agidarum sepulturæ locus.

CAPVT III.

De Senatu.

POst Reges proximè Senatus sequi debet, quia & in Repub. ille Regibus adiungebatur. Dicebatur autem Senatus peculiariter Lacedæmone γερουσία, nomine Græcis scriptoribus ferè omnibus hac vsurpatione celebrato. Testis luculentissimus præ aliis Pausanias Laconicis: ἡ μὲν δὴ, inquit, γερουσία συνέδριον Λακεδαιμονίοις κυριώτατον τῆς πολιτείας, Id est, *Gerusia Lacedæmoniis est consessus, penes quem præcipua Reipub. auctoritas, vel est supremus Reipub. consessus.* Apud Hesychium tamen γερωχα etiam dicitur σύστημα γερόντων, γέροντες autem ipsi Senatores. Ratio nominis non obscura, eadémque quæ in latino, ab ætate videlicet senili petita. Ita Æschines in Timarchum de Lacedæmoniorum Senibus lo-

Senatus dictus Lacedæmone γερουσία.

quens: τὴν τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἐπωνυμίαν, ἀρχὴν μεγίστην εἶναι νομίζοντιν, Id est, *Summum magistratum denominatione ætatis ipsorum* (Senum) *cohonestandum existimant.* Ita & Cicero vtrunque nomen latinum & græcum inter se conferens à reipsa explicat, qui in de Senectute ad hunc modum scribit. *Consilium,* inquit, *ratio & sententia nisi esset in Senibus, non summum consilium maiores nostri Senatum appellassent.* Apud Lacedæmonios quidē hi, qui amplissimum magistratum gerunt, vt sunt, sic etiam appellantur senes. Sed quia minus in nomine difficultatis, eo omisso, rem ipsam despiciamus, quæ satis accuratè explicata esse videbitur, declaratis hisce quatuor, videlicet vt consideremus quo auctore Senatus institutus, deinde quid in Senatorum lectione spectatum, tum quo fine fuerit Senatus creatus, denique quanta polluerit is auctoritate.

De Senatu quatuor præcipua capita.

1. Senatus quo auctore institutus.

Ac primò quidem auctorem fuisse instituendi huius senatus Lycurgum, Reipub. ratio quæ ab ipso inchoata scribitur, monstrat. Docuítque idem perspicuè Plutarchus, qui hoc tanquam præcipuum & fundamētum reliquorum cum principio aggressum asserit. Ita enim in vita eius scribit: πλειόνων καινοτομηθέντων ὑπὸ τοῦ λυκούργου πρῶτον ἦν καὶ μέγιστον ἡ κατάστασις τῶν γερόντων, Id est, *Quum multa innouata sint à Lycurgo, primum ac præcipuum erat Senatorum constitutio.* Verumtamenq; non temerè hinc initium fecit Legislator: sed vt hunc magistratum eò lubentius admitterent ciues, Oraculi Rhetram proposuit, qua iubebatur Senatum legere. Verba Oraculi extant item apud Plutarchum in hunc sensum scripta. Vbi templum extruxeris Ioui Sillanio & Mineruæ Syllaniæ, populúmque distribueris in tribus & obas triginta, Senatum constitues adiunctis Regibus. Vbi paulò ante idem auctor de Senatorum etiam numero disputat, scribítq; Senatores propriè sic dictos, per se fuisse numero duodetriginta: cum Regibus, qui plerunque iis accensebantur, triginta. Sed de hoc numero, cur videlicet tot saltem placuerit initio Senatores esse, variant aliquantum scriptorum sententiæ, vt idem Plutarchus refert. Aristoteles enim scribit tot numero lectos Senatores, quod Lycurgus in constituenda Republica sua habuerit triginta socios. Sed duos ex illis ob ignauiam deficientes destituisse

Senatus cōstitutio ex Oraculo.

Senatorum numerus, & eius numeri quæ causa.

tuisse reliquos viginti octo. Atq; hanc extitisse totidem creandi Senatores occasionem. Sphærus autem asserit, duotriginta tantum initio fuisse consilij cum Lycurgo participes, ideóque tot etiam factos Senatores. Vtrumuis horum verum sit, manifestum inde est, qui adiutores Lycurgo fuére in Repub. constituenda, eos ipsos & primos factos Senatores. Cæterũ quod Plutarchus causam ex numerorum vi aliquam arcessit, puta quod septenarius quater multiplicatus, & partibus suis paribus plenus, efficax admodum sit, id non multum momenti ad hanc rem attulisse puto, quæcunque tandem causa huius numeri extiterit. Et quidem de auctore ita habendum. *Alia causa ex Plutarcho.*

Secundo videndum quid in Senatorum electione fuerit requisitum. Ac primis quidem Senatoribus, vt diximus, ob præstitam operam in constituenda Repub. id honoris tributum, in reliquis autem postea legendis & voluntas accedere debuit, & legitima ætas, prætérque ea vita honestè acta. Voluntas vsque adeò aperienda erat, vt necesse esset hunc honorem palàm petere, & postea populo probandi vel repudiandi sui potestatem facere. Nam qui huius honoris candidatus erat, per concionẽ transibat, atque ita clamore multitudinis, an placeret vel non, indicabatur. Perinde vt lib. 1. quum de suffragiorum ratione egimus ostensum est. Quod institutum Aristoteles politico 11. fuisse huius Reipublic. declarat, minimè tamen id probans. Locum eius integrè adscribere visum est, quia præter hoc insigne præceptum politicum continet: ἔτι δὲ (inquit) καὶ τὴν αἵρεσιν ἣν ποιοῦνται τῶν γερόντων κατὰ δὲ τὴν κρίσιν ἐστὶ παιδαριώδης. Καὶ τὸ αὐτὸν αἰτεῖσθαι τὸν ἀξιωθησόμενον τῆς ἀρχῆς οὐκ ὀρθῶς ἔχει. δεῖ γὰρ καὶ βουλόμενον, καὶ μὴ βουλόμενον ἄρχειν, τὸν ἄξιον τῆς ἀρχῆς. νῦν δὲ (ὅπερ καὶ περὶ τὴν ἄλλην πολιτείαν ὁ νομοθέτης φαίνεται ποιῶν) φιλοτίμους κατασκευάζων τοὺς πολίτας, τούτοις κέχρηται πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν γερόντων. οὐδεὶς γὰρ ἄρχειν αἰτήσαιτο, μὴ φιλότιμος ὤν. καί τοι τῶν γ' ἀδικημάτων ἑκουσίων τὰ πλεῖστα συμβαίνει σχεδὸν διὰ φιλοτιμίαν καὶ διὰ φιλοχρηματίαν τοῖς ἀνθρώποις, Id est, *Præterea delectus quem faciunt Senatorum per iudicationem quandam puerilis est. Et ipsum petere qui hoc honore dignus habendus est, Non rectè habet. Nam & volentem & nolentem modò dignus sit magistratu, ad magistratum admouere oportet. Nũc* *2. In Senatorum electione tria potissimum requirebantur.* *Voluntas ẽ aperire.*

autem idē quod in reliquis Reipub.partibus videtur legiſlator facere. Reddens enim cupidos honorū ciues,ipſis vtitur ad delectum Senatorum. Nullus enim magiſtratum peteret,qui non honoris cupidus eſſet. Et tamen maxima pars iniuſtorum factorum, quæ ſponte faciunt homines, fermè proficiſcitur ex ambitione & auaritia. hæc ille. Ætas deinde iuſta, lege quaſi annuaria definita in Senatoribus,fuit annorum ſexaginta. Non enim recipiebatur, qui non hunc annum attigerat, vel eo maior eſſet. Plutarchus vita Lycurgi: *τοὺς γέροντας αὐτὸς μὲν (ὡς εἴρηται) κατέστησε τὸ πρῶτον ἐκ μεταχόντων τοῦ βουλεύματος. ὕστερον δὲ, ἀντὶ τοῦ τελευτῶντος ἔταξε καθιστάναι τὸν ἄριστον ἀρετῇ κριθέντα τῶν ὑπὲρ ἑξήκοντα ἔτη γεγονότων*, Id eſt, *Senes ipſi (vt dictum eſt) primum qui conſilij fuerant participes deſignauit: Deinde in locum demortui ſuffici iuſſit eum, virtute qui eſſet præſtantiſſimus iudicatus, ſexaginta annis maior.* Quæ tamen ætas nobis videri poſſet ferè exoleta, & tātum non ad Reipub.negotia inutilis,niſi certum eſſet Lacedęmoniis animos ſimul & corpora ad extremum vſque vitæ,ex crebris exercitationibus & ſobria viuendi ratione, firma & vegeta fuiſſe.

Aetas ſexagenaria.

Cæterum vita honeſtè acta in Senatoribus præcipuè deſiderabatur. Nec enim aliis aditus ad hoc honoris faſtigium parebat, quàm quorum virtus cognita,& populo eſſet probata. Illuſtre teſtimonium in loco Plutarchi ſuprà adſcripto. Docuit etiam hoc Æſchines Oratione in Timarchum de Senibus hiſce loquens: *καθιστᾶσι δ' αὐτοὺς*, inquit, *ἐκ τῶν ἐκ παιδὸς εἰς γῆρας σωφρόνων*, Id eſt, *deligunt ipſos* (Senatores) *ex iis, qui à pueritia ad ſenectutē temperanter ſeu modeſtè vixerunt.* Et Scholiaſtes Græcus Demoſthenis ſcribit, tantum *τοὺς καλῶς βιοῦντας* in hunc ordinem cooptari. Sicut Polybius quoque lib. VI. de ſenibus hiſce ſcribit, quod *κατ' ἐκλογὴν ἀριστίνδην κεκριμένοι πάντες ἔμελλον ἀεὶ τῷ δικαίῳ προσνέμειν ἑαυτούς.* Idémque à Platone, Ariſtotele,& Demoſthene traditum. Itaque circa Senatores legendos hæc ſpectari ſolita perſpicuum eſt.

Vita honeſtè acta.

3. Finis in quem lecti Senatores duplex.

Tertiò videamus quem in finem ampliſſimus hic Senatorum ordo fuerit inſtitutus. Ac quidem videtur reſpexiſſe Legiſlator, aut Senes ipſos per ſe, aut Rempublicam. Quantum ad Senes, tripliciter eorum habita ratio, auctore nobis ad hanc rem Xenophonte. Nam de virtute ipſorum circa finem vitæ iudicium fieri

An propter Senes, aut Rempublicam.

Propter Senes triplex ratio.

fieri iubens, ἐποίησε μηδ᾽ ἐν τῷ γήρᾳ ἀμελεῖσθαι τὴν καλοκαγαθίαν,
Id eſt, *effecit vt nec virtutis ſtudium in ſenecla negligeretur*: ſed virtus *1. Vt virtus in ſenecta exerceatur.*
ad extremum vſque exerceretur. Meminit etiam Nicolaus de
moribus gentium apud Stobæum his verbis: κρίσεις δὲ ταῖς γερουσίαις ἐπὶ τῷ τέρματι τοῦ βίου προστίθενται τοῖς τε εὖ ἢ κακῶς ζῶσιν. Nam
de iſto iudicio verba hæc intelligenda. Deinde hoc præmium *2. Præmiũ virtuti Senum propoſitum.*
honoris virtuti Senum propoſitum eſſe voluit, vt eſſet ea ratione bonorum ſenectuti etiam conſultum. Nam vt Ariſtoteles
Politico II. ait, ἆθλον ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ἀρετῆς, Id eſt, *hic magiſtratus præmium virtutis.* Atque hoc modo διέπραξεν ἐντιμότερον εἶναι τὸ γῆρας τῆς τῶν ἀκμαζόντων ῥώμης, Id eſt, *Effecit vt honoratior eſſet ſenectus, iuuenilis ætatis robore.* Poſtremò voluit hoc quaſi certamẽ Se- *3. Certamen virtutis inter Senes.*
nibus inter ipſos exiſtere, vt haberẽt vbi animos in virtutis contentione exercerent, quum non eſſent ad corporis certamina
idonei Quæ certamina corporis ipſius lõgè vtiliora, vt elegãter *Certamen animi præſtantius corporis certamine.*
Xenophõ: ὅσῳ, inquit, κρεῖττον ψυχὴ σώματος, τοσούτῳ καὶ οἱ ἀγῶνες οἱ τῶν ψυχῶν ἢ οἱ τῶν σωμάτων ἀξιοσπουδαστότεροι, Id eſt, *Quãto præſtãtior animus corpore, tanto animorũ certamina corporũ certaminibus pluris æſtimãda.* Atq; hęc ad ſenes ipſos referũtur. Sed nec minus ipſam Rem- *Rempub. quomodo Senatorum creatio reſpexerit.*
pub. huius ordinis creatio reſpiciebat, quin potius hic verus inſtituti Senatus finis iudicandus. Nam hinc eius ſalus & conſeruatio pendebat. Erat enim Senatus quaſi intermedius inter Re- *Senatus medius inter Reges & populũ.*
ges & populum, eos ita vtrinque inter ſe continens, vt ſibi Reipub. corpus conſtaret, nec ſolueretur. Qua de re eleganter Plato III. de Legibus diſſeruit hiſce verbis: μετὰ τοῦτο ἔτι φύσις τις ἀνθρωπίνη μεμιγμένη θείᾳ τινὶ δυνάμει, κατιδοῦσα ὑμῶν τὴν ἀρχὴν φλεγμαίνουσαν ἔτι, μίγνυσι τὴν κατὰ γῆρας σώφρονα δύναμιν τῇ κατὰ γένος αὐθάδει ῥώμῃ, Id eſt, *Præter hæc natura adhuc humana Diuina vi mixta, perſpiciens imperium vel regnum veſtrum ſuppuratione tumidum, coniungit adhuc ſenum moderatam potentiam, cum iis qui inſolenter ſibi vendicabant poteſtatem propter genus.* Sed & prudenter Plutarchus obſeruauit hunc ordinem ab vna parte oppoſitum fuiſſe tyrannidi, ab altera plebis dominationi, vt à neutra Reſpub. per ſeditionem concitata opprimeretur. Verba eius in Lycurgo locum Platonis quaſi explicantia hæc ſunt: αἰωρουμένη ἡ πολιτεία, καὶ ἀποκλίνουσα νῦν μὲν ὡς τοὺς βασιλεῖς ἐπὶ τυραννίδα, νῦν δὲ ὡς τὸ πλῆθος ἐπὶ

δημοκρατίαν, οἷον ἕρμα τὴν τῶν γερόντων ἀρχὴν ἐν μέσῳ θεμένη καὶ ἰσορροπήσασα, τὴν ἀσφαλεστάτην τάξιν ἔσχε καὶ κατάστασιν, ἀεὶ τῶν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι γερόντων τοῖς μὲν βασιλεῦσι προστιθεμένων, ὅσον ἀντιβῆναι πρὸς δημοκρατίαν· αὖθις δ' ὑπὲρ τοῦ μὴ γενέσθαι τυραννίδα, τὸν δῆμον ἀναῤῥωννύντων. Quæ verba ita elegantia ſunt, vt pari felicitate latinè reddi nequeant, conandum tamen vt aliquo modo interpretata intelligantur. *Quum ſublata* (inquit) *quaſi in altum penderet Reſpub. & inclinaret nunc ad Reges vt in tyrannidem euaderet, nunc ad multitudinem, vt plebis dominatio exiſteret: Senum poteſtas quaſi munimentum in medio interiectum, & æquilibrium vtrinque ſeruãs, tutiſsimum (Reipub.) ſtatum & conſtitutionem præſtitit, viginti octo Senibus ſe Regibus iungentibus, quum plebis dominationi neceſſe erat contrauenire: ac viciſsim ne tyrannis exiſteret, populum corroborantibus.* Itaque ex his patet fuiſſe toti Reipub. quaſi communes Senes hos, vt nihilo plus Regibus, quàm populo eos obnoxios eſſe voluerint. Quare & Ageſilaum mulctarunt Ephori, quod cuilibet Senum deſignatorum bouem pro honorario miſiſſet: tanquam communes illos, ſibi proprios acquirere conatus eſſet, illorum captans fauorem, & donis eos demulcens, vt eſt apud Plutarchum vita Ageſilai, & libro *περὶ φιλαδελφίας*. Talis itaque cauſa inſtituti Senatus.

Ageſilaus ab Ephoris mulctatus.

4. Senatorum quæ fuerit auctoritas.

Reſtat poſtremò vt de eorum auctoritate agamus, quæ quidem fuit huic ordini, ſi vſpiam alibi, certè apud Lacedæmonios ſumma. Nam ante Ephoros inſtitutos Reſpub. ferè tota penes ipſos, ita vt cum Regibus ſupremi moderatores & Domini eſſent, omniáque ex ipſorum ſententia adminiſtrarentur, vt docet Plutarchus in Agide & Cleomene. Quam eorum auctoritatem reſpiciens Demoſthenes eos *κυρίους* & *δεσπότας τῆς πολιτείας* vocat. Nam aduerſus Leptinem de præmiis virtutis apud Lacedæmonios agens ita ait: *ἐπειδὰν τις* (inquit) *εἰς τὴν καλουμένην γερουσίαν ἐγκριθῇ, παρασχὼν ἑαυτὸν οἷον χρή, δεσπότης ἐστὶ τῶν πολλῶν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς ἆθλον, τῆς πολιτείας κύριον γενέσθαι μετὰ τῶν ὁμοίων*, Id eſt, *Simul atq; aliquis in Senatum cooptatus eſt, quod fit quum ſe quem decet præſtiterit, Dominus fit multitudinis. Ibi enim virtutis præmium eſt, Reipub. Dominum cum æqualibus fieri.* Ac latiſſimè eorum potẽtiam ſe initiò extẽdiſſe auctor locupletiſſimus Iſocrates, ita vt eorum guber-

gubernationi & potestati omnia Reipublic. negotia subiecta fuisse, asseuerare non dubitet. Etenim eos cum Areopagitis conferens magna circumspectione & grauissimo consilio creatos asserit. Verba eius quibus hanc rem disputat, digna memoria sunt. Ait enim, τὴν τῶν γερόντων αἵρεσιν τῶν ἐπιστατούντων ἅπασι τοῖς πράγμασι, μετὰ τοσαύτης σπουδῆς ποιεῖσθαι νομοθετήσαντος (Λυκούργου) μεθ' ὅσηπερ φασὶ καὶ τῶν περὶ τὸν εἰς ἄρειον πάγον ἀναβήσεσθαι μελλόντων, Id est, *Senatorum electionem, qui omnibus negotiis præficiuntur, tanto studio factam, legem super eo ferente (Lycurgo) quanto apud (Athenienses) qui in Areopagum conscendere deberent.* Quin vsque adeò potentes Senatores, vt in suffragiis Regibus nihilo essent inferiores. Itaque cum iis Reges coniuncti in Rhetra oraculi. Docuit hoc maximus Philosophus, qui lib. III. de Legibus ita scribit: τὴν τῶν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι γερόντων ἰσόψηφον εἰς τὰ μέγιστα τῇ τῶν βασιλέων δυνάμει, Id est, *viginti octo Senatorum potestatem, calculus suffragiorum æqualem in maximis quibúsque ipsorum Regum potestati.* Et Polybius lib. VI. ait, *Per ipsos & cum ipsis omnia administrari.* δι' ὧν καὶ μεθ' ὧν πάντα χειρίζεται τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν inquit. Præterea fuisse quoque liberrimam hanc ipsorum administrationem, & rationi reddendæ minimè obnoxiam animaduertimus. Nam Aristoteles auctor est politico II. Lacedęmone Senatores ἀνυπευθύνους fuisse. Quod tamen ille, vt alia permulta in Republica hac grauem reprehensionem mereri iudicat. Qua de re cùm disputasset, àdductis eius sententiæ causis, deinde addit: διόπερ βέλτιον αὐτοὺς μὴ ἀνυπευθύνους εἶναι. νῦν δ' εἰσί, Id est, *Quare præstaret, minimè immunes esse reddendarum rationem. Nunc autem sunt.* Sed hoc tamen ante Ephoros saltem obtinuisse existimo, postea enim ij ab omnibus rationem poscebãt. Et meritò ita quidem. Nam tametsi nõ cuiuis reddi rationem necesse: tamen magnopere è Repub. est aut eminentiori magistratui, aut collegio Senatorũ, singulos de rationibus teneri, nec quenquã qui Rempub. aliqua in parte gubernet, prorsus immunem vt & Plato sancit, δίκας τὴν ἀνυπεύθυνον οὐδένα δικάζειν, Id est, *Nullũ iudicẽ oportere non obnoxium esse reddendi rationem sui iudicij.* Quin & hoc multò maximè ad auctoritatem Senatus pertinebat, quod nemo nisi grauis sceleris conuictus ab hoc ordine moueretur:

ſed tota vita ea dignitas maneret in hoc collegium Seniorum ſemel cooptatum. Itaque Plutarchus hunc honorem dicit, *νικητήριον ἀρετῆς διὰ βίου*, Id eſt, *in certamine virtutis hoc præmium victoriæ per totam vitam manere*. Quod ipſum Ariſtoteles quoque fatetur, improbans tamen & hoc: *ἔχει δὲ* (inquit) *καὶ τὰ περὶ τὴν τῶν γερόντων ἀρχὴν οὐ καλῶς αὐτοῖς. Ἐπιεικῶν μὲν γὰρ ὄντων καὶ πεπαιδευμένων ἱκανῶς πρὸς ἀνδραγαθίαν, τάχ' ἂν εἴποι τις συμφέρειν τῇ πόλει. καὶ τὸ τοῦ διὰ βίου κυρίους εἶναι κρίσεων μεγάλων, ἀμφισβητήσιμον. Ἔστι γὰρ ὥσπερ καὶ σώματος καὶ διανοίας γῆρας*, Id eſt, *Quæ pertinent ad Senatorum magiſtratum non benè illis conſtituta ſunt. Si enim forent moderati viri, & ſatis inſtituti ad excellentem virtutem, fortaſſe diceret aliquis conducere id ciuitati. Quamuis eos maximarum rerum iudicandarum eſſe Dominos per totam vitam, an vtile ſit controuerſiam habeat. Eſt enim ſua ſicut corpori, ſic & menti ſenectus*. Denique cauſas quaſdam Senatus per ſe audiebat, & vel ſolus vel cum Regibus ſuo iudicio decernebat. Itaque Ariſtoteles loco ſupra dicto, vocat eos *κυρίους μεγάλων κρίσεων*. Et in hunc vſum curia ipſis erat in foro, quò conuenirent, quæ apud Pauſaniam dicitur *βουλευτήριον τῆς γερουσίας*. Sed de hac re infrà ſuo loco plura addimus. Durauit autem talis Senatus ordo vſque ad Cleomenem, qui eum oppreſſit & aboleuit, inſtitutis quibuſdam aliis, quos *πατρονόμους* appellauit. Pauſanias Corinthiacis de Cleomene loquens: *τὸ κράτος τῆς γερουσίας καταλύσας, πατρονόμους τῷ λόγῳ κατέστησεν ἀντ' αὐτῶν*, Id eſt, *Auctoritatem Senatus euertens* (Cleomenes) *patronomos in eius vicem, quod ad ipſum duntaxat nomen ſubſtituit*. Sed hanc Senatus abolitionem, fuga ipſius Cleomenis, & Reipub. interitus, non ita multo poſt ſecutus. Nam tametſi Antigonus victor Spartanis Rempub. & patria inſtituta reliquit: tamen moto ſemel Senatorum ordine, ægrè ad ſe Reſpub. vel tantillum temporis rediit, ſed ſtatim in tyrannidem conuerſa eſt. Qua de re eſt apud Pauſaniam in Achaicis & Polybium fine libri II. Hic itaque finis veteris Lycurgi Senatus, vbi & nos dicendi de eo finem faciamus.

Senatorius ordo quouſque durauerit.

CAPVT IV.

De Ephoris.

Ephori qui dicti.

EPhororum nomen curam Reipub. & inſpectionem accuratiorem in hoc magiſtratu requiſitam deſignat. Nam vt Suidas

das auctor est, Ἐφόρους ἐκάλουν διὰ τὸ ἐφορᾶν τὰ τῆς πόλεως πράγματα, Id est, *Ephoros vocarunt, quod Reipublic. negotia inspicerent.* Vnde ἐφορεύειν, ἐποπτεύειν, ἀπὸ τῶν ἐν Σπάρτῃ ἐφόρων, inquit Hesychius. Significat enim hoc verbum magistratum Ephororum gerere. Ἐφορεία ipsum Ephororum munus. Etsi in genere est quæuis ἐποψία & ἐπίσκεψις Suidæ. Sicut & ἔφορος, ἐπίσκοπος, ἐπιστάτης, θεατής, θεός, ἐπόπτης generaliter exponitur ab Hesychio. Porro de hoc magistratu, quæ nobis obseruata sunt, ad quatuor referemus, vt dicamus à quo Ephori, qualésque instituti, Deinde quot extiterint numero, quantóque tempore muneri præfuerint, Tum in quem finem primum creati. Denique quanta euaserit tandem ipsorum potentia. *De Ephoru obseruata quatuor capita.*

Ac initium quidem Ephororum factum à Lycurgo, cui totius Reipub. circa reliqua omnia innouatio debetur, sunt qui existiment, in primísq; grauis auctor Herodotus. Nam libro 1. vbi enumerauit quædam præcipua, quæ Lycurgus in cõformanda Repub. sua præstitit, tandem addit: πρὸς δὲ τούτοισι, τοὺς ἐφόρους καὶ γέροντας ἔστησε Λυκοῦργος, Id est, *Ad hæc Ephoros & Senes instituit Lycurgus.* Cuius sententiæ videtur etiam fuisse Xenophon libello de Repub. Lacedæmoniorum, vbi quodammodo institutionem eorum Lycurgo & Senatui simul tribuit. Sed aliis tamen magis placet à Regibus primum Ephoros creatos, vel saltem eorum potissimum auctoritate intercedente. Id enim Aristoteles lib. v. Politicorum cap. XI. scriptum reliquit. Ac in eandem sententiam disputat Cleomenes apud Plutarchum, & cum Probo in idem consentit etiam Valerius Maximus. Vt omittam doceri etiam posse hoc apophthegmate, quo ratio redditur, cur Ephori Regibus non assurgãt, quum tamen ab eis creentur. Est itaque posterior hęc opinio auctorum non aspernandorum, qui & Regem fuisse Theopompũ, à quo principes Ephori in Rempub. introducti cõsentiunt. Super qua re non pigebit historiam referre à Valerio Maximo expositam, libro dictorum & factorum memorabilium IV. *Theopompo*, inquit, *Spartanorum Rege moderationis testimonium reddamus. Nam quum primus instituisset, vt Ephori Lacedæmone crearentur, ita futuri Regiæ potestati oppositi, quemad. Romæ consulari imperio tribuni plebis sunt obiecti: Atque illi vxor dixisset, id* *1. A quo, qualésque instituti Ephori.* *Theopompi Spartanorum Regis apophthegma.*

egisse illum, vt filiis minorem potestatem relinqueret: Relinquam, inquit, *sed diuturniorem. Optimè quidem. Ea enim demum tuta est potentia, quæ viribus suis modum imponit. Theopompus igitur legitimis regnum vinculis constringendo, quò longius à licentia retraxit, hoc propius ad beneuolentiam ciuium admouit.* Hæc ille. Quæ historia desumpta ex Aristotele, extat etiam apud Plutarchum, libro qui inscribitur, in principe requiri doctrinam. Et quidem hic ipse auctor est vita Lycurgi, post ipsum Lycurgum centum triginta exactis annis demum Ephoros creatos, primúmque lectum ad hoc munus quendam Elati nomine dictum Rege Theopompo. Vbi additur etiam historia iam recitata de vxore Theopompi, posteà tamen haud dubiè à populo creati sunt, etsi non posthabita etiam Regum præiens vel consentiens voluntas. Quod Agidis exemplo satis ostendi potest, quo volente & adnitente Lysander quidam Ephorus factus, vt scribitur apud Plutarchum vita Agidis. Popularis enim prorsus hic magistratus, sicut & ex populo plerũque, ac quidem ex tenuioris fortunæ hominibus aliquando ad hunc magistratum extollebantur. Ita enim Aristoteles Politico II. de Ephoris scribens sentit: *γίνονται* (inquit) *ἐκ δήμου πάντες. ὥστε πολλάκις ἐμπίπτουσιν ἄνθρωποι σφόδρα πένητες εἰς τὸ ἀρχεῖον, οἳ διὰ τὴν ἀπορίαν ὤνιοι ἦσαν*, Id est, *E populo omnes creantur* (Ephori) *Quapropter sæpè incidunt in hanc curiam admodum pauperes, qui propter egestatem venales sunt.* Quod quum ita esset, reprehenditur etiam eo loci hoc ab Aristotele. Et quidem à quo instituti, qualésque Ephori, ex his planum est.

Ephori ex quibus legerentur.

2 Ephororum qualis numerus.

Deinde secundo loco de numero Ephororum videamus. Enimuero fuisse Ephoros semper quinque numero, passim obseruare licet: sicut & tribuni plebis quinque Romæ creati, Lacedæmoniorum fortè imitatione, si vera est sententia Dionysij Halycarnassei & Plutarchi. Nam aliter Asconius ex sententia Ciceronis, Attici, Tuditani, Liuij de tribunis Romanorum, vt suo quodam loco disputamus. Hunc numerum in Ephoris agnoscit Aristoteles politico II. de Republic. Cretensium agens. Nam, inquit, *οἱ μὲν ἔφοροι πέντε τὸν ἀριθμόν*, Id est, *Ephori quinq; numero sunt.* Et Suidas, *Ἔφοροι παρὰ Λακεδαιμονίοις τὸν ἀριθμὸν ε′.* Quò facit etiam quod apud Plutarchum in vita Cleomenis de Agide narratur:

narratur: Ageſilaum Ephorum ſauciatum ab iis quos ſubmiſerat Cleomenes, reliquos quatuor interfectos. Nec variatum in numero aliquid inuenio. Vt falſus idcirco ſit Etymologici Græci auctor, qui eos nouem fuiſſe autumat. Cęterùm durauit hic magiſtratus tantum in annum. Neq; enim conſentaneum erat diuturnum hunc eſſe, ita potentia ſua inſoleſcētem, vt etiam in Reges vindicaret ſibi poteſtatē. Docuit hoc Plutarchus Ageſilao: τῶν ἐφόρων ἦν τότε καὶ τῶν γερόντων τὸ μέγιστον ἐν τῇ πολιτείᾳ κράτος, ὧν οἱ μὲν ἐνιαυτὸν ἄρχουσι μόνον, οἱ δὲ γέροντες διὰ βίου ταύτην, Id eſt, *Ephororū & Senum tunc ſumma erat in Repub. potentia, quorū hi quidē in annū tantū magiſtratū gerunt, Senes autē tota vita eo honore fruūtur.* Sed apud Hiſtoricos plurima & luculētiſſima paſſim huius rei teſtimonia. Et quidē adeò finiebatur annuo ſpatio Ephoria, vt nec videatur exacto anno denuo legitimè peti à priorib. potuiſſe hunc magiſtratū. Quod hinc colligimus, q.a Ageſilaus Ephorus quū offendiſſet omnes, & extimeſceret ſęſos, ſecuritatis ſuę cauſa conatus ſit ſe denuo Ephorū facere, vt narrat de eo Plutarchus vita Agidis: Tanquam inuitis aliis per vim magiſtratū occupaturus. Atque ita de numero Ephororum & Ephoriæ tempore habendū.

Ephorū magiſtratus annuus tantùm.

Tertiò conſiderandus nobis finis, cur Ephori inſtituti, quem alij alium fuiſſe iudicant. Nam apud diuinum Philoſophum inuenio eò creatos, vt inſtar freni potentiam Regum adhuc luxuriantē inhiberent. Verba Platonis lib. III. de Legibus ita habent: ὁ τρίτος σωτὴρ ὑμῖν ἔτι σπαργῶσαν καὶ θυμουμένην τὴν ἀρχὴν ὁρῶν, οἷον ψάλλιον ἐνέβαλεν αὐτῇ τὴν τῶν ἐφόρων δύναμιν, ἐγγὺς τῆς κληρωτῆς ἀγαγὼν δυνάμεως, Id eſt, *Tertius Seruator vobis exultare adhuc & ferocire videns veſtrum imperium, ei tanquam frenum iniecit Ephororum poteſtatem, aduerſus hæreditariam (Regum) potentiam proximè obducens.* Cuius ſententiæ fuiſſe & Plutarchum in vita Lycurgi videmus, vbi hunc Platonis locum ferè integrum ad verbum adſcribit. Idémque reſpexit Cicero lib. III. de Legibus, quum Ephoros ſcribit ita Regibus oppoſitos fuiſſe, vt conſulibus tribuni: vt iam locum Valerij hîc non repetam ſuprà à me adductum. At Ariſtoteli placet, hunc magiſtratum quaſi neruum fuiſſe Reipublic. partes inter ſe coniungentem, acquieſcente videlicet plebe, quod & illa huius magiſtratus

3. Finem ob quem Ephori creati alij alium faciunt.

1. Ad Regum potentiam inhibendam.

communicatione particeps esset publici imperij. Nam libro secundo de Ephoris disputans ita ait: *συνέχει μὲν τὴν πολιτείαν τὸ ἀρχεῖον τοῦτο· ἡσυχάζει γὰρ ὁ δῆμος, διὰ τὸ μετέχειν μεγίστης ἀρχῆς*, Id est, *Continet Rempub. curia hæc: quiescit enim populus quod particeps sit magistratus.* Itaque si hęc Aristotelis opinio vera, populi ratio potissimum habita in huius magistratus institutione, videlicet vt haberet etiam de suo corpore magistratum, nec exclusus esset à Reipub. muneribus. Sed ab vtrisque horum dissentit Cleomenes apud Plutarchum, ita de Ephoris disputans, vt eos dicat constitutos initio, qui essent tanquam Regum absentum vicarij, & iusticiam ciuibus eorum auctoritate administrarent. In hunc enim modum Cleomenes, proscriptis octoginta ciuibus, ad populum super Ephororũ institutione & munere disseruisse scribitur. Docuit, inquit Plutarchus de Cleomene loquens, Regibus Senes à Lycurgo adiunctos fuisse, denique ea ratione procuratam Rempub. magistratu non alio quæsito. Pòst quia bellũ cum Messeniis gerebatur diutinum, districtos expeditionibus Reges dilegisse ad iudicia reddenda certos amicos, eósque reliquisse ciuibus vicarios, qui dicti Ephori fuerunt, longo æuo hos primum Regum administros fuisse, deinde sensim summam sibi vsurpasse potestatem, atq; ita clàm peculiarem suum magistratum reddidisse. Hoc ille disserit initium fuisse Ephororum, siue quòd reuera res ita habuerit, siue ita accommodatè ad suam causam dixerit. Quin idem Cleomenes postea addit, ac confirmãs hanc suam sententiam ait: Qui magistratum hunc princeps illustrauerit & amplificauerit, fuisse Asteropum, multis pòst ætatibus Ephorum. Ex quibus eius verbis intelligi datur, vt de prima Ephororum creatione iam nihil dicamus, angustioribus limitibus circumscriptam fuisse antiquitus eorũ potestatem, etsi postea in immensum aucta sit.

3. vt essent Regum absentium vicarij.

Ephororũ quanta potestas fuerit.

Qua de re quantáque euaserit tandem omnino Ephororum potestas, donec pòstmodum sublata sit, iam postremo loco nobis restat dicendum. Nam ille maximus ferè extitit in Republ. magistratus, vendicantibus sibi Ephoris, tùm sacrorum aliquam administrationem, tùm etiam totam aliquatenus ciuilium negotiorum gubernationem, vt iam ostendemus. Etenim sacris Palladis

Sacrorum Palladis administratio illis mandata.

Palladis, quum iuuenes armati ad sacrificium annuum ex more patriæ conueniebant, Ephori erant qui sacrificium peragebant. Nam de his sacris scribens Polybius in IV. ait: τοὺς ἐφόρους συντελεῖν τὰ περὶ τὴν θυσίαν, αὐτοὺς περὶ τὸ τέμενος διατρίβοντας, Id est, *Perfecisse quæ ad hoc sacrificium pertinebant Ephoros, ibi circa templum* (scilicet Palladis Chalciœcæ) *commorantes.* Vaticinia quædam, vt puta somniorum, etiam ad Ephoros pertinebant. Nam in templo Pasiphaes eo nomine aliquando dormisse solitos, auctor est Cicero I. de diuinatione, ita inquiens: *Qui præerant Lacedæmoniis* (Ephori) *non contenti vigilantibus curis; in Pasiphaes fano, quod est in agro propter vrbem, somniandi causa incubabant, quia vera quietis oracula ducebant.* Estque illustre exemplum somnij ab Ephoro visi de sublatis sellis Ephoricis apud Plutarchum in vita Cleomenis. Meminit & Tertullianus, libro de anima, Pasiphaes Laconicæ vbi dicit orbem hoc genus oraculis stipatū fuisse, inter oracula reponens hanc etiam ex somniis diuinationem. Quod Plutarchus quoque confirmare videtur, dum scribit auditam ab Ephoro in templo vocem. De templo Pasiphaes plura Plutarchus in vita Agidis. Sed & cœlum intuebantur Ephori, de Regum imperio Deos inde quasi cōsulentes. Quod qua ratione factum luculenter declarat Plutarchus in vita Agidis, loquens de Lysandro Ephoro & collegis in perniciem Leonidę cœlum obseruantibus. *Nono quoque anno* (inquit) *captata Ephori serena nocte & intermestri Luna, consident silentio in cœlum intenti. Quòd si aliqua ex parte stella in aliam traiecerit, Reges iudicant Deos offendisse: inque regnum eo vsque abrogant, dum fuerit Delphis vel Olympia oraculum allatum quod damnatos subleuet Reges.* Quin etiam festis quibusuis præerant Ephori, ludósque suo arbitrio moderabantur. Ita enim festum & ludos gymnicos chororum eos curasse, nec passos in publico luctu quicquam eorum, qui eò pertinebant, mutari, testatur in vita Agesilai Plutarchus. Atque hunc in modum circa hæc sacra versabantur & fortè an plura. Cęterum in politicis multo magis sibi permiserunt, & liberiorem potęstatem vsurparunt, nemine in Repub. illis se opponente. Vnde Plato lib. IV. de Legibus, tyrannicam fuisse eorum potentiam ait, ita scribens: τὸ τῶν ἐφόρων θαυμαστὸν ὡς τυραννικὸν ἐν αὐτῇ γέγονε, Id est, *Ephororum imperium mi-*

Vaticinia somniorū.

Cœlum intueri, de Regum imperio Deos quasi consulentes.

Festis præesse, ludósque moderari.

In politicis Ephororū potestas pene tyrannica.

rum in modum ibi tyrannicum. Et Ariſtoteles hanc Rempub. examinans, vocat ipſorum potentiam ἰσοτύραννον, ſeu *tyrannidi parem*. Quod nec Xenophon neglexit. Qua ex cauſa Iſocrates Panathenaico ſuper eis diſſerens, ita concludere ſibi permiſit: ἔξεστι τοῖς ἐφόροις ἀκρίτως ἀποκτεῖναι τοσούτους ὅσους ἂν βουληθῶσιν, Id eſt, *Ephoris licet indicta cauſa, tot occidere, quot libitum eſt*. Sed miſſis iis quæ in opprobrium eorum dicuntur, quæ ipſis Repub. permittente tributa erant, videamus.

Ephori ius in omnes magiſtratus habuerunt.

Itaque in magiſtratus omnes Ephoris ius erat ac poteſtas, ita vt vel officium eis abrogarent, vel in carcerem compingerent, vel in iudicium de vita vocarent. Nam hiſce tribus modis puniendi Xenophon ſcribit Ephoros vſos aduerſus quoſuis reliquorum magiſtratuum: κύριοι (inquit) ἄρχοντας μεταξὺ καὶ καταπαῦσαι, καὶ εἷρξαι γε, καὶ περὶ τῆς ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καταστῆσαι, Id eſt, *poteſtatem habent (Ephori) magiſtratus abrogandi, carceribus conſtringendi, vel in iudicium de vita vocandi*. Quorum omnium exempla vel in ipſis Regibus paſſim apud auctores obuia ſunt, quæ non neceſſe huc adducere. Itaque cedebant etiam iis reliqui magiſtratus omnes, ipſi autem nemini; idque adeò vt vocantibus aliquos Ephoris non ſatis haberent adire, niſi etiam curſu ad eos accelerarent. Ita enim Plutarchus de ciuili inſtitutione. *In Sparta* (inquit) *Ephoris Reges cedebant, & ſi quis è reliquis ciuibus publicitus vocabatur, non ceſſim is neq; otioſè, ſed curſim atque præpropere accedebat per forum, parendi ciuitati ſtudium præ ſe ferens, honoréque ſe in eo affici ratus, quòd imperio ciuitatis parere alacer videretur.* Quamuis moris eſſet, vt Reges ſemel atq; iterum vocantibus Ephoris obedientiam detrectarent, tertiò tandem parerent, vt diſſerit de iis Cleomenes apud Plutarchum.

Reges Ephoris quomodo parere ſoliti.

Ephori cuſtodes diſciplinæ iuuentutis.

Deinde diſciplinę iuuentutis erant Ephori quoque cuſtodes, itaque neceſſe habebant Ephebi ſe eis ſiſtere decimo quoq; die, vt de corporis habitu & vitæ ratione ab iis iudicium fieret. Quamuis ipſi interim Ephori, ſi Ariſtoteli fidem adhibemus, viuerent indulgentius & diſſolutius, neglecta legitima iſta victus ratione. Ita enim Ariſtoteles politico 11. ἔστι δὲ καὶ ἡ δίαιτα τῶν ἐφόρων οὐχ ὁμολογουμένη τῷ βουλήματι τῆς πόλεως. αὐτὴ μὲν γὰρ ἀνειμένη λίαν ἐστίν· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις μᾶλλον ὑπερβάλλει τὸ σκληρόν, Id eſt, *Eſt*

autem

autem vita Ephororum minimè congruat, quæ simitatis voluntati seu proposito. Ipsa enim remissa valdè est: In cæteris superat modum rigore.

Iam verò & in Helotas præcipuè Ephori vires suas exercuere. Nam vt Plutarchus refert ex Aristotele, recens magistratum hunc ingressi, Helotis bellum tantum non internecinum denunciabant. Plutarchus Lycurgo: Ἀριςοτέλης δὲ μάλιςα φησὶ, καὶ τοὺς Ἐφόρους, ὅταν εἰς τὴν ἀρχὴν καταςῶσι πρῶτον τοῖς εἵλωσιν καταγγέλλειν πόλεμον, ὅπως εὐαγὲς ᾖ τὸ ἀνελεῖν, Id est, *Aristoteles in primis ait, Ephoros inito magistratu primum Helotis bellum indicere, ne piaculum sit eos interemisse.* Ac hoc quidem bellum certis temporibus per delectos iuuenes exequebantur, interuenientes noctu quosuis obuios, vt supra quum Cryptiæ rationem in seruorum perniciem inuentam explicauimus, à nobis relatum est.

In Helotas vires suos exercuere maximè.

Iudicabant etiam Ephori quasdam controuersias ciuiles, ita vt ipsorum saltem muneris esset eas decidere. Qua de re plura suo loco. Itaq; habebant in eum vsum ἀρχεῖον seu ἐφορεῖον, Id est, *Curiam vel prætorium in foro*, vt testatur Pausanias. Erántque iis sua δίφρα ἐφορικὰ, seu *sellæ Ephoricæ*, in quibus iudicantes considebant, vt videre est apud Plutarchum vita Agidis, qui locus iampridem adscriptus est Nec minus dilucidè idem patet ex Æliano lib. 11. cap. XV. Var. historiæ, qui sellas eas θρόνους vocat, vbi de Clazomeniis hoc refert. *Clazomeniorum*, inquit, *quidam Spartam venientes per petulantiam & factum thronos Ephororum, in quibus sedentes ius dicere, & Reipub. negotia transigere consueuerant fuligine resperserunt. Qua re Ephori cognita, non molestè tulerunt, sed vocato præcone publico, mandarunt vt publicè in ciuitatem proclamaret hoc mirandum: Liceat Clazomeniis indecorè facere.* Quam historiam paulò aliter describit Plutarchus.

De controuersiis, quibusdam ciuilibus iudicabant.

Ephoricæ sellæ.

Quin & Ephori ærarium in potestate habebant, postquam publica pecunia coaceruari cœpit, inferente eam perniciem in Rempub. Lysandro. Nam iis tradebatur pecunia publica, qui & eius, sicut reliquorum omnium, rationem exegerũt. Docet Plutarchus in Lysandro, qui à Gylippo traditam Ephoris scribit pecuniam Athenis aduectam, eos denique apertis sacculis summæ rationes putasse.

Aerarium in potestate habebant.

Præterea temporum quoque ratio ab ipsis Ephoris pendebat.

Temporũ ratio ab iis pendebat.

Annum Lacedæmonij à bruma inchoabant.

Nam ineuntibus iis magistratum annum suum inchoabant Lacedæmonij. Id verò fiebat tempore brumæ, quod discimus ex Thucydide lib. v. Vt quod scripsit magnus ille Scaliger, amicus meus, Græcos omnes à bruma annum inchoasse, id rectè de Lacedæmonis enunciârit. Quin vsque adeò tempora ad Ephoros relata, vt fastos suos, annorumque seriem, eorum nominibus digererent, & à principe Ephoro annum quemq; quodammodo denominarent. Qui Ephorus eam ob causam ἐπώνυμος dictus est: sicut Athenis Archon Eponymus anno nomen dedit, & Romani per consules annorum rationem inierunt. Cuius rei meminit Pausanias Laconicis, qui scribit Ephoros ex se aliquē ἐπώνυμον παρέχεσθαι. Et exempla suppetunt creberrima apud historicos Græcos. Cæterum an ἐπώνυμος hic semper fuerit princeps Ephorus, an verò per vices alij atque alij huic collegio præfuerint, non satis habeo dicere. Videor tamen mihi hoc postremum ex verbis Plutarchi colligere posse, quibus describit, quæ inter Agesilaum & Lacratidā τότε προεστῶτα τῶν ἐφόρων gesta sunt, quum inuenta esset oratio Lysandri contra Heraclidas scripta. Nam quum scribit illum tum Ephoris præfuisse, indicare videtur aliâs alios præfuisse. Qua de re aliud mihi non obseruatum, vt ferè hîc mihi non liquere pronunciem.

ἐπώνυμος Ephorus cur dictus. & fuerit ne is semper princeps, an per vices.

Ephororū potestas summa.

Denique vt in pauca hæc conferam, præcipua quæque Reipub. Ephororum curæ subiecta. Illi concionem populi regebāt; bellum sciscebant, pacem rogabant, fœdus inibant, exercitum mittebant, commeatum præbebāt, præmiis & pœnis dignos afficiebant, καὶ τὰ ἄλλα διοικοῦσι σπουδῆς μάλιστα ἄξια, ait Pausanias; Id est, *Omnia administrabant in quibus aliquid momenti situm erat.*

Aduersus Ephororū potentiam remedium.

Tanta itaque ipsorum quum esset potentia, quanta iam à nobis breuibus exposita, vnum tamen inuētum remedium contra eos, videlicet mutua eorum inter se dissensio. Cuius ea vis erat, vt qua parte plures se eorum cōiunxissent, ea præualeret. Quod hinc animaduertimus, quod Pausanias Rex suffragantibus ipsi tribus ex Ephoris, quum Lysandro successum rerum inuideret, exercitum post eum aduersus Athenienses in Piræo rebellantes eduxit, vt est apud Xenophontem lib. II. Hellenicôn. Itaque haud dubiè quātum potuit tribuni intercessio apud Romanos: tantum.

tantum valuit Ephororum dissensio apud Lacedæmonios.

Cæterum mansit hic status Ephororum vsq; ad Cleomenem Leonidæ filium Reipub. statum conuellentem, qui eos interficiens sustulit. Quod eius factum ruina Reipub. cõsecuta, & non ita multò post, quæ Rempub. prorsus oppressit tyrannis exorta. Itaque sic expirauit celebris ille Ephoriæ magistratus, qui à nobis ad hunc modum descriptus sit.

Ephororũ status quãdiu mansferit.

CAPVT V.

De Beidiæis.

EPhoris adiungamus Beidiæos, qui ferè cum iis conueniunt. Exponitur autem nomen à Grammaticis, quasi ei insit gloriæ illustris significatio. Inquit enim Suidas, βείδιος ὁ ἔνδοξος; vnde haud dubiè Βειδιαῖος. Magistratum autem hunc Lacedæmonium fuisse testatur præter Eustathium Pausanias. Institutum verò eum arbitrari possumus à Lycurgo, eò quod Pausanias scribit ab eo leges dictas, de Epheborũ exercitationibus & pugnis, in quibus Beidiæorum munus prçcipuè versabatur. Nam dilucidè testatum facit nobis Pausanias, Beidiæorũ muneris fuisse potissimum in regendis Ephebis. Ij enim Platanista dicta ludicra, & alia Epheborũ certamina inspicientes moderabãtur. Nam sic in Laconicis Pausanias ait: τοῖς Βειδιαίοις μὲν ἐπὶ τῷ τὰ πλατάνιστα καλούμενα, καὶ ἄλλους τῶν ἐφήβων ἀγῶνας τίθεσθαι καθέστηκεν, Id est, *de Beidiæis constitutum erat, vt eis miungeretur cura ludicrorum, quæ Platanista dicta, & aliorum certaminum, quibus se Ephebi exercebãt.* Erant autem Platanista certamina, quæ fiebant in campo denso platanis consito, qui ob id πλατανιστὰς dictus, Euripo vndique circumdatus & pontibus iunctus. Pugnabãt ita in hoc campo, vt infestis manibus & calcibus insultantes, morsibus etiam corpora fœdãtes, & oculos sibi plerunque eruentes certarent. Ac bini quidem ad hunc modum congrediebantur, sed & totis agminibus impressionem faciebant, atque vna acies alteram in aquam detrudere omni nisu contẽdebat. De qua pugna plura libro sequente. Sed præter hæc videntur & Beidiæi præcipuè ius inter Ephebos dixisse, si quid controuersiæ inter eos incideret. Nam haud dubiè eo nomine curiam illam suam in foro habebãt. Pausanias enim

Beidiæi qui & vnde sic dicti.

A quo instituti.

Munus Beidiæorũ præcipuũ.

Platanista certamina quæ fuerint.

Beidiæorũ aliud munus, ius inter Ephebos dicere.

Beidiæi quot fuerunt. tum alia, tum χαλκευμάτων βειδιαίων ἀρχεῖον ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς fuisse agnoscit. Fuerunt Beidiæi numero quinque, sicut & Ephori, quod fortean eorũ talis ferè potestas in Ephebos, qualis Ephororum in reliquos, vt idcirco videri etiam possit diligentissimus auctor vtrosq; coniunxisse. Inquit enim, τοῖς τε ἐφόροις καὶ βειδιαίοις πέντε ἀριθμὸν ἑκατέροις ἔστι. Vbi quum hoc circa numerum pariter vtrisque tribuisset, postea officia eorum discernit, quæque explicauimus, Beidiæis assignat. Nec alia super his obseruare nobis licuit, quàm quæ iam ex huius vnius ferè auctoris scrinio compilauimus.

CAPVT VI.

Qualés fuerint qui nomophylaces dicti apud Lacedæmonios.

Nomophylaces alius Lacedæmoniorum magistratus, vnde dicti. NOmen νομοφυλάκων factum esse à diligenti legum custodia apparet. Quare eoipso muneris quodammodo ratio etiam explicatur. Fuisse autem talem magistrum in Rebuspub. veteribus benè institutis, rectè sensit Columella. Qui libro XII. de re rustica cap. III. in fine, ita scribit: *In benè moratis ciuitatibus* (inquit) *semper est obseruatum, quarum primoribus atque optimatibus, non satis visum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentissimos ciues creassent, quos Græci νομοφύλακας appellant.* Horum erat officium, eos

Eorum officium quale. qui legibus parerent, laudibus prosequi, nec minus honoribus: Eos autem qui non parerẽt, pœna multare. Cicero autem Græcorum hũc fuisse in primis magistratum agnoscit lib. III. de Legibus in hæc verba scribens: *Legum custodiam nullam habemus. Itaque hæ Leges sunt, quas apparitores nostri volunt: à librariis petimus: publicis literis consignatam memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius: apud quos νομοφύλακες creantur. Nec hi solùm literas (nam id quidem etiam apud nostros maiores erat) sed etiam facta hominum obseruabant, ad legésque reuocabãt.* Quum itaque ille benè moratis ciuitatibus, hic Græcis communiter hunc magistratum attribuat, par est Lacedæmoniis, qui in vtrisq; meritò censentur, nomophylaces etiam suos dare. Quod eò magis faciendũ, quia & Plato apud Cretenses eos etiam fuisse affirmat, qui Minoem dicit vsum nomophylace Rhadamantho & Talo. Verba eius, quibus de hac re agit, extant in Minoe circa finem. Rectè itaq;

Νομοφύλακες Græcorum in primis magistratus.

Pausanias

Pausanias lib. III. qui etiam eos inter ἄρχοντας Lacedæmoniorũ collocauit. Quamuis non diffiteor nomophylaces Atheniensium ex scriptoribus notiores. Fuit autem nomophylacum munus, vt ex superiorib. discimus, & ex ipsa re percipimus, potissimum vt legum curam gererent, earũmque custodiæ ad Reipub. vtilitatem præessent, nec eas aboleri, mutari aut auferri à quoquam sinerent. Deinde id operam dabant, ne vis legum exolesceret, vel memoria obliteraretur: sed facta quæq; ciuium notantes, & ad legum normam reuocantes, magistratus adigebant ad eorum crebram obseruationem, & officij sui executionem, vt est apud Harpocrationem & Suidam. ὅτι οὗτοι (inquiunt) ἐπαναγκάζον τὰς ἀρχὰς τοῖς νόμοις χρῆσθαι. Quin & existimare possumus, hos ipsos fuisse legum quoque interpretes, si quid fortè ambiguè positum, minúsue intellectum in disceptationem veniret. Postremò & rerum gestarum consignatio ad hos itidem pertinebat, vt extarẽt monumenta publica, ad quæ recurrere liceret, quum aliqua in re maiorum exemplum requireretur. Sed qualecunq; tandem horum munus apud Lacedæmonios fuisse sentiamus (neque enim satis dilucidè hoc traditum reperi) habuerunt certè & suam ipsi curiam Spartæ. Nam Pausanias vt Ephororum, & Bidiæorum ἀρχεῖα in foro Spartæ fuisse asserit: ita & nomophylacum. Nec aliam obseruaui nomophylacũ Lacedæmoniorum mentionem. Quæ apud Aristotelem sunt lib. IV. de his & Probulis, ea pertinebant ad complures Respublicas, vti ipse eo loci testatur. Quæ apud Platonem libris de Legibus, ea sunt eius Reipub. quam ipse instituit.

Nomophylacum munus, Legũ curam gerere.

Eisdem interpretatio.

Rerum gestarum consignatio.

Nomophylacum curia Spartæ.

CAPVT VII.

De Harmosynis.

VNde factum sit nomen huius magistratus, qui ἁρμοσυνῶν dictus est, non obscurum. Nam ad verbum ἁρμόττειν, vel ἁρμόζειν referẽdum, quod in Glossis Græcolatinis exponitur, congruere, competere, artare, quódque alij exponunt aptare, adaptare, concinnare. Cõuenit vtraque expositio Harmosynorum muneri, qui moribus ad leges concinnandis & aptandis præfecti erant. Vt sit idcirco Harmosynus, si latinum nomen quęras, mo-

Harmosyni qui & vnde dicti.

rum concinnator vel cenſor. Itaque cenſoris munus videtur hic magiſtratus apud Lacedæmonios geſſiſſe. Etenim in mulierum præcipuè vitam & mores horũ erat animaduertere: ſicut apud Athenienſes γυναικόκοσμοι in eandem curam incumbebant. Quare Heſychius Lacedæmoniorum ad hunc modum deſcribit: ἁρμόσυνοι ἀρχή τις ἐν λακεδαίμονι, ἐπὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν γυναικῶν, Id eſt, *Harmoſyni magiſtratus Lacedæmone ad mulierum decentem honeſtatem tuendam inſtituti.* Nec ferè aliud nobis de hiſce obſeruare licuit. Fuiſſe tamen hunc Spartæ magiſtratum non eſt dubium, eúmque (ſi diuinare nobis in re obſcura docti permittunt) choris, ludis & gymnaſiis etiam muliebribus præfuiſſe, vt omnia decorè fieret, exiſtimauerim. Quod magnoperè neceſſe, quum virgines nudæ etiam certamina ſua & corporum exercitia habuerint, vt inferius ſuo loco dicemus. Quamuis etiam vita moréſque omnium in vniuerſum fœminarum, horum etiam curæ ac cenſuræ ſubiecta fuiſſe videntur. Id quod, ſi vſpiam alibi, magnopere Lacedæmone requirebatur, vbi corrupti & deprauati admodum mores fuêre fœminarum, licentia earum nullis Lycurgi legibus repreſſa. Quam morum peruerſitatem in fœminis ſugillans Ariſtoteles lib. II. Politicorum cap. 9. ita ait: ὅλην τὴν πόλιν ὁ νομοθέτης εἶναι βουλόμενος καρτερικήν, κατὰ μὲν τοὺς ἄνδρας φανερός ἐστι τοιοῦτος ὤν, ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν ἐξημέληκε. Ζῶσι γὰρ ἀκολάστως πρὸς ἅπασαν ἀκολασίαν καὶ τρυφερῶς, Id eſt, *Quum totam ciuitatem Legiſlator vellet duram & laborum patientem efficere, in viris quidem palàm eſt, quod hæc conſecutus ſit. In mulieribus verò negligentior fuit. Viuunt enim diſſolutè in quouis intemperantiæ genere, & delicatè.* Poſteáq; inibi addit, aggreſſum quidem Lycurgum, emẽdare mores mulierum, verum illis obnitẽtibus deſtitiſſe. Cui tametſi in eo non conſentit Plutarchus: tamen & Plato lib. I. de Legibus, exprobrari poſſe docet Lacedæmoniis τὴν τῶν γυναικῶν ἄνεσιν. Hæc itaque quum ita eſſent, eò peruerſitatis mores abierunt, vt etiam viris dominari fiducia opum ſuarum fretæ mulieres, non veritæ ſint. Nam poſtquam diuitiæ honori eſſe cœperunt, eæ, vtpote ad quas pleraque tandem patrimonia deuoluebãtur, ita animos aduerſum viros ſumſerunt, vt nec à Repub. abſtinuerint. Quæ item ſunt apud Ariſtotelem, vbi dicuntur eo nomine γυναικοκρατοῦ-

Fœminarũ Lacedæmonicarum quanta morum peruerſitas.

κεκπνύμενοι Lacedæmonij. Qui & tandem addit: καὶ πολλὰ διῳκεῖτο ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, Id eſt, *Et omnino multa à fœminis adminiſtrabantur, quum Lacedæmonij rerum potiebantur.* Vnde & Gorgo, quum obiiciebatur, ſolas Lacęnas viris imperare, Reſpondit: & ſolæ viros parimus. Tanquã non diſſimulans γυναικοκρατείαν; ſed illam probans & laudi ducens. His itaque moribus, ſi emendator & cenſor Harmoſynus inſtitutus, prorſus id è re communi, & ex vtilitate Reipub. fuiſſe apparet.

CAPVT VIII.

De Empeloris.

SIcut pauca tradita ſunt de Harmoſynis: ita & quales ij, qui Ἐμπέλωροι dicti fuerunt, magiſtratus apud Lacedæmonios, nimio quam obſcurum. Videntur tamen, ſicut illi inſpectores erant morum muliebrium: ita & hi, ne quid in foro indecenter vel iniquè fieret, aduertiſſe. Etenim circa forum eorum magiſtratum verſatum intelligi poteſt ex interpretatione Heſychij. Exponitur enim ab eo ἀγορανόμος. Sic enim ſcribit, ἐμπέλωρος, ἀγορανόμος, λάκωνες Vbi indicat omnino hunc Lacedæmoniorum fuiſſe aliquem magiſtratum; ſicut ἀγορανόμος apud Athenienſes, & ædiles apud Romanos. Itaque huius magiſtratus munus videtur in eo ſitum, ne qui in foro verſarentur, quibus id per leges non liceret, vt iunioribus annis triginta & aliis. Deinde ne quid indecorè fieret, dum magiſtratus iuri dicundo vel aliis negotiis publicis vacarent. Poſtremò rerum venalium in primis videntur inſpectionem habuiſſe, videlicet ne venderentur alia quàm fas erat, néue precia rebus iniqua ſtatuerentur, nec etiam pecunia recepta mutaretur & corrumperetur, ac tandem vt arcerent foro, prohiberéntque eos commerciis, quibus ius emendi & vendendi publicè interdictum. Nam hæc omnia ad officia huius magiſtratus apud Lacedæmonios pertinuiſſe, ſi verè cum ἀγορανόμοις conuenit, exiſtimandum eſt. Erant itaque hi ferè tales, quales in benè conſtitutis ciuitatibus, vt Vandalicis, Belgicis & aliis etiamnum hac tempeſtate creari magiſtratus ſolent, qui merces probatas certo pretio æſtimant, prout æquum quoque tempore viſum. Ac tales magiſtratus requirit etiam in ſua

Empelori qui apud Lacedæm. magiſtratus.

Quale munus ipſorũ fuerit.

Repub. Plato libro de legibus vi. Vbi quinq; eos numero creandos censet. Sed quot tamen fuerint Empelori apud Lacedæmonios non constat, nec item quomodo creari soliti sint. Nec nobis huius magistratus qui meminerit vllus alius ex veteribus auctor obseruatus præter Hesychium.

CAPVT IX.

De Pythiis.

Pythij magistratus vnde dicti.

QVum nominis huius rationem quærimus, & qua ex causa Pythij dicti sint, indagare libet, occurrit facilè quo explicari possit. Nam aut à Pythio Apolline, aut à verbo πυνθάνεσθαι id deductum esse dicemus: quod est sciscitari & consulere, vtro modo dicatur, nominis ratio ipsum ostendit magistratus, seu mauis sacerdotij huius, officium.

Pythiorũ munus.

Nam erat Pythiorum munus, vt ad Deorum oracula consulenda mitterentur, quum Respub. super aliqua re diuinum responsum desideraret. Ita enim Herodotus lib. vi. de iis scribit: *οἱ δὲ πύθιοι, εἰσὶ θεοπρόποι εἰς Δελφοὺς, σιτεόμενοι μετὰ τῶν βασιλέων τὰ δημόσια*, Id est, *Pythij sunt Deorum consultores, ad Delphos mitti soliti, qui publicè cum Regibus cibum capiunt.* Xenophon vocat etiam eos *συσκήνους* seu *Regum contubernales.* sicut Cicero lib. i. de Diuinatione, Pythium assessorẽ Regum vocat, inquiens: *Lacedæmonij Regibus suis augurem assessorem dederunt.* Nam Auguris nomine Pythius hic intelligendus est.

Pythius aliquis semper fuit in Senatu.

Erat & in Senatu semper Pythius aliquis, vt eodem loco orator testatur. Sic enim addit: *Itémque Senibus* (sic enim consilium publicum appellant) *Augurem interesse voluerunt.* Qui itidem intelligendus Pythius, sicut superior.

Pythij à quibus creati.

Herodotus scribit hosce à Regibus ipsis creari solitos. Quod consentaneum, quia vaticinia Regibus cõmissa.

Pythij quot numero.

Erant autẽ Pythij quatuor. Nã Reges scribit, *πυθίους αἱρέεσθαι δύο ἑκάτερον*, Id est, *vtrinque duos eligere Pythios.* Et Xenophon idem scriptum reliquit, inquiens: *ἔδωκε δ' αὖ καὶ συσκήνους δύο ἑκατέρῳ προσελέσθαι, οἱ δὴ καὶ πύθιοι καλοῦνται*, Id est, *Legislator vtrique Regum permisit duos legere contubernales, qui Pythij vocantur.* Vt idcirco talem aliquam distributionem eorum fuisse conijcere liceat: Affuisse videlicet semper vnum aliquem vtrique Regi, vnum Senatui, quartum ferè occupatum circa oracula. Neque enim,

quod

quod Herodotus sensisse videtur, Delphos tantum mittebantur Pythij: sed etiam ad Iouem Ammonem, & Dodonæum. Nam hos cõsuluisse Lacedæmonios eodem loco testis Cicero: *Idémque* (inquit) *de rebus maioribus semper aut Delphis oraculum, aut ab Ammone, aut à Dodona petebant.* Et quidem Ioui Ammoni gratam fuisse Lacedæmoniorum Ευφημίαν, quam Ευχὴν seu *precationem* eorum Plato interpretatur, adeò vt hinc felicitas eorum extiterit in bellis, scribit idem Alcibiade II. Erat autem ipsorum precatio solemnis talis, qua rogabãt Deos, vt honesta bonis addendo cumularent. Qua de re plura ibi Philosophus, & nos aliquid infrà dicemus.

Oracula vbi petierint Lacedæm.

Ευφημία Lacedæm. Ammoni grata.

CAPVT X.

De Proxenis.

PRoxenorum magistratus etiam, sicut reliquorum ferè omnium, nomen ab officio manauit. Sunt enim ideo dicti πρόξενοι, quòd hospitum curã gererẽt, qui ξένοι Græcis sunt. Quanquam ξένοι Lacedæmoniis hostes essent, vt testatur Herodotus. Quorũ imitatione Festus ait, *Hostis veterem significationẽ apud Latinos fuisse vsitatam.* Itaq; πρόξενοι tanquã peregrinis & hospitibus præpositi. Hesychius ita eos describit: πρόξενοι, οἱ προστάται τῆς ξενίας ἐπιμελούμενοι, ἤγουν τοὺς ξένους ὑποδεχόμενοι, Id est, *Proxeni, præsides curã hospitum gerentes, aut hospites excipientes.* Idẽ ferè apud Suidã est. Nã inquit; προξένους ἐκάλουν τοὺς τεταγμένους εἰς τὸ ὑποδέχεσθαι τοὺς ξένους ἐξ ἄλλων πόλεων ἥκοντας *Proxenos vocabãt ordinatos ad hospites excipiendos venientes ab aliis vrbibus.* Creabãtur Proxeni apud Lacedęmonios à Regibus ipsis, legebanturq́; ad hoc muneris ex ciuibus quos illi volebant. Nã ita de Regibus scribit Herodotus in VI. προξείνους ἀποδεικνύναι τούτοισι προσκέεσθαι τοὺς ἂν ἐθέλωσι τῶν ἀστῶν, Id est, *iis attributum fuisse ex ciuibus Proxenos creare quos vellent.* Quod in primis ita fieri conueniebat. Nam quum legatis ad Reges primum accedendum esset, & horum prętur aliorum hospitum pręcipuè cura esset Proxenis cõmissa, meritò Reges sibi eos designabant, quorum opera hac in re vterentur. Erat itaq; Proxenorum officium, seu ipsa προξενία, vt quodammodo ex iam dictis intelligi potest, in his sita.

Proxeni magistratus vnde dicti.

Munus proxenorũ.

A quibus creati.

Proxenorū officium.

Primum vt hoſpites publicè aduenientes exciperent, & de diuerſoriis proſpicerent. Deinde eorum etiam vt curam agerent, dum ibi degerent. Quamuis non dubitem etiam proxenos Lacedæmoniorum in hoc quoque incubuiſſe, vt viderent ne quid contagij à peregrinis in Rempub penetraret, quod mores & diſciplinam benè conſtitutam labefactaret. Id enim mali vix euitari poterit, commeantibus in vrbem aliquam frequentibus peregrinis, niſi quibuſdam magiſtratibus peculiariter hęc cura demandetur. Cæterum fuêre præter huiuſmodi Proxenos, quales hi erant Lacedęmoniorum, alij item Proxeni dicti; ſed an etiam Lacedæmone non ſatis habeo vt affirmare auſim. Ij tales ferè erant. In magnis ciuitatibus quidam aliis ciuitatibus publicè quaſi hoſpites & procuratores erant, omnium eorum curam gerentes, qui inde venerant, vt honorificè reciperētur: prouidentes etiam quo pacto ad populum introducerentur, & ſedes in Theatris conſequerentur. Ita enim ferè Pollux, cuius hæc verba: ὁ μὲν πρόξενος, ὅταν πόλεως δημοσίᾳ προξενῇ τις, ἐν ἄλλῃ πόλει ὤν, ὡς ὑποδοχῆς τῶν ἐκεῖθεν φροντίζειν, καὶ προσόδου τῆς πρὸς τὸν δῆμον, καὶ ἕδρας ἐν τῷ θεάτρῳ. Talis fuit Polydamas Lacedęmoniis in Theſſalia, vt eſt apud Xenophontem lib. VI. Sed tales Proxeni, vt dixi, an aliqui fuerint apud Lacedæmonios non conſtat, etſi fuiſſe veriſimilius eſt. Nam reperio fuiſſe priuatim multos, quibus cū Lacedæmoniis ius hoſpitij erat, ſicut Pericli cum Archidamo & aliis. Qua de re non hic dicendi locus.

Proxenorū aliud genus. (margin note beside "mandetur. Cæterum fuêre…")

CAPVT XI.

De Prodico.

Prodicus vnde dictus.

PRodicus exponitur ab Heſychio συνήγορος, Id eſt, *Patronus.* Sonat autem quaſi ius alterius nomine defendens, vel alterius ius vſurpans, eáque ſignificatione vulgò accipitur. Sed Lacedæmonij aliter nomine hoc vſi. Nam quum ἐπίτροπος in genere tutor vocetur: apud Lacedæmonios tamen πρόδικος tutor Regi datus dicebatur. Vnde Heſychius προδικεῖν etiam exponit ἐπιτροπεύειν. Plutarchus itaque in Lycurgo Prodicos Lacedæmoniorum rectè deſcribit, inquiens: τοὺς τῶν ὀρφανῶν βασιλέων ἐπιτρόπους Λακεδαιμόνιοι προδίκους ὠνόμαζον, Id eſt, *Regum pupillo-*

Prodicus quis fuerit apud Lacedæmonios.

rum tutores Lacedæmonij Prodicos appellabant. Talis fuit Lycurgus Charilao fratris filio, vt est apud Plutarchum in Lycurgo. Idémque munus gessit Pausanias impubere adhuc Leonida, vt est apud Thucydidem in 1. Nec non Aristodemus item Agesipolidis pueri tutelæ ita præpositus fuit, vt est apud Xenophontem lib. IV. Hellenicon. Magnam autem fuisse hanc tutoriam dignitatem, vel solius Pausaniæ exemplo patet. Qui quòd tutorem Regis ageret, etsi leges multis modis transgressus, insúperque proditionis suspectus esset, pœnas tamen in hoc officio constitutus euasit, nemine audente vel accusare vel damnare, vt est apud Thucydidem. Munus autẽ eius magistratus in his præcipuè versabatur, vt res pupilli Regis tueretur, & ipsius educationi cõsuleret. In primis autẽ munus Regiũ Prodicus pupilli sui nomine administrabat, ita vt, tùm alia, tùm etiã bella gereret, quæ pupillo si adultę ætatis foret, iniũcta fuissent. Ita Pausanias tutorio nomine bellũ Medicũ aduersus Mardoniũ confecit, potitus memorabili illa victoria ad Platęas, vnde salus extitit totius Gręcię. Vt nihil dicã de Aristodemo, qui aduersus Thebanos eorũq; socios itidem tutorio nomine rem gessit. Legebantur autẽ ad hoc munus Prodici, proximi agnati Regum pupillorum, quibus regnum debebatur morte pupilli, vt quorum esset emolumenti spes, iisdem & onus incumberet. Quod exemplis superioribus apparet, in quo hoc vel maximè est admirandum, quod quum Prodicus omnia in potestate haberet, nullus ferè tamen eo munere fungens inuentus, qui pupillo suo insidias struxerit, vel ius suum ei interuertere conatus sit. Quod adeò verum, vt Lycurgus, quum iam octo menses Rex fuisset, sponte se abdicarit, nato ex fratre filio postumo, cuius regnum erat. Nec passus est à matre nuptias & regnum offerente, & filio necem parante, nefario scelere sibi id tradi: sed pupillo superstiti regnum insigni iusticiæ exemplo conseruauit.

Prodici, sine Tutoriæ dignitatis quanta authoritas.

Prodici quale munus.

Prodicus vnde eligeretur.

Lycurgus se nato ex fratre postumo sponte abdicauit.

CAPVT XII.

De Pædonomis.

PÆdonomi, seu pueris instituẽdis & regendis præfecti, etiam publicum officium gerebant. Neque enim Lacedęmonij, vt reliqui Græci mercenarios, vel emtitios seruos, ad pueros suos

Pædonomi magistratus publici.

inſtituendos adhibebant; ſed publici quidam erant horum magiſtri. Itaque Heſychius ait; παιδονόμος, ἀρχή τις παρὰ Λάκωσι. Legebantur hi magiſtratus ex optimis quibuſque viris, & quorum eſſent ſpectati mores. Quod Plutarchus Lycurgo docuit: παιδονόμος (inquit) ἐκ τῶν καλῶν κἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐτάττετο, Id eſt, *Pædonomus ex honeſtis & bonis viris creabatur.* Quin Xenophon ſcribit, Pædonomos fuiſſe ex iis quorum erat maximos magiſtratus gerere. Ita enim ait: Λυκοῦργος ἀντὶ μὲν τοῦ ἰδίᾳ ἑκάστοις παιδαγωγοὺς δούλους ἐφιστάναι, ἄνδρα ἐπέστησε κρατεῖν αὐτῶν, ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται, Id eſt, *Lycurgus pro eo, quod alij ſeorſum ſingulis pædagogos ſeruos præficiunt, virum eis præeſſe voluit ex eorum numero, vnde magiſtratus maximi petuntur, qui vocatur pædonomus.* Conſtat autem magiſtratum maximum ex virtute conferri: itaque eadem ratio pædonomos creandi. Ac talis quidem pædonomus vnus ſummus fuit, cui tamen ſuberant ex ipſis pueris prouectioribus lecti alij, tanquam inferiores pædonomi, qui tot erant, quot puerorum ἀγέλαι ſeu *claſſes.* Nam cuique claſſi vnus præficiebatur, qui viſus callidior & animoſior reliquis. Plutarchus loco ſuprà indicato: ἄρχοντα αὑτοῖς παρίστατο τῆς ἀγέλης, τὸν τῷ φρονεῖν διαφέροντα καὶ θυμοειδέστατον ἐν τῷ μάχεσθαι, Id eſt, *Horum* (puerorum) *cohorti cuilibet præfectum dedit eum, ingenio qui præcelleret, & in pugnis animoſiſſimus erat.* Xenophon ſcribit, τῆς ἴλης ἑκάστης τὸν τορώτατον τῶν ἀρρένων (fortè εἰρένων) ἄρχειν, Id eſt, *cuiuſlibet alæ acerrimum quémque eirenum imperare.* Inuenio autem apud Heſychium hunc puerum dictum βουάγορα. Ita enim in Lexico ſuo ſcribit: βουάγωρ ἀγελάρχης, ὁ τῆς ἀγέλης ἄρχων παῖς, λάκωνες. Itaq; hinc fiebat, vt pueri nunquam ſine præceptore & monitore eſſent. Et quidem vt eò magis hac in parte conſultum eſſet, cuilibet virorum poteſtas erat eos reprehendendi, & monendi, tanquam communes eſſent omnium patres, & liberi communes. Quod vterq; ſcriptor iam nominatus etiam teſtatur. Cæterum ad pædonomum ſeptennes pueri ducebantur, ac ſtatim in claſſes diſtributi cum aliis, vnà cibum capiebant, & colludentes exercebantur. Nam ita legitima pueros educandi ratio exigebat, vt vnà degerent, nec parentes poterant priuatim apud ſe eos alere vel inſtituere. Plutarchus Lycurgo: οὐδὲ ἐξῆν ἑκάστῳ τρέφειν,

Vnde legebantur pædonomi.

Quot eſſent pædonomi.

Buagor apud Laced. qui dicitur.

Pueri ad Pædonomum quoto anno ducerentur.

Pueri vnà educati nō priuatim à parentibus ſinguli.

φειν, οὐδὲ παιδεύειν ὡς ἐβούλετο τὸν υἱὸν, ἀλλὰ πάντας εὐθὺς ἑπταετεῖς γενομένους παραλαμβάνων αὐτὸς (ὁ παιδονόμος) εἰς ἀγέλας κατελόχιζε, καὶ συννόμους ποιῶν καὶ συντρόφους, μετ᾽ ἀλλήλων εἴθιζε συμπαίζειν καὶ συσχολάζειν, Id eſt, *Non poterat quiſquam pro arbitrio ſuo alere vel inſtituere filium: ſed omnes vt ſeptimum annum exceſſerunt centuriauit ipſe (pædonomus) in claſſes, parique libertate, vnóque contubernio colludere inter ſe, & ſtudiis vacare docuit.* Ac fuit hæc inſtitutio admodum rigida & ſeuera, cúmque dura caſtigatione coniuncta. Nam Xenophon addit de pædonomo ita inquiens: τοῦτον κύριον ἐποίησε καὶ ἀθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα εἴτις ῥᾳδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν. ἔδωκεν αὐτῷ καὶ τῶν ἡβώντων μαστιγοφόρους, ὅπως τιμωροῖεν ὅτε δέοι, Id eſt, *Penes hunc* (pædonomum) *eſſe voluit & conuocare pueros, & ſi quem inſpexiſſet negligentius viuere, in eum grauiter animaduertere. Eidémque ex Ephebis quoſdam qui flagella geſtarent adiunxit, vt quum res poſceret, pœnas iis irrogarent.* Talis itaque pædonomorum magiſtratus.

Puerorum inſtitutio rigida & ſeuera.

CAPVT XIII.

De Harmoſtis.

HArmoſtæ nomen ab eadem origine eſt, vnde Harmoſyni, videlicet à verbo ἁρμόττειν vel ἁρμόζειν, vt ſuprà diximus; etſi officij ratio lõgè diuerſa. In Gloſſis exponitur ἁρμοστὴς aptator: poſſumus & moderatorem dicere. Rationem nominis reddit Vlpianus, Scholiaſtes Demoſthenis in orationẽ contra Leptinem. Ita enim de iis ſcribens inquit: ἐκάλουν δὲ αὐτοὺς οὕτω, διὰ τὸ ἁρμόζειν τὰ ἤθη τῶν πολιτῶν τοῖς τῶν λακεδαιμονίων, Id eſt, *Harmoſtas vocabant, quod ciuium, quibus præerant, mores ad Lacedæmoniorũ conformarẽt.* Quod de prouincialib. harmoſtis tamen intelligendũ. Nam inuenio Harmoſtarũ duo genera, vnũ vrbanũ, alterũ externum. Vrbanũ Harmoſten cõfert Halicarnaſſeus cũ Dictatore Romano: qui tũ (vt ait) creabatur, quoties Leges aut non ſatis tuebãtur iuſticiam: aut qui magiſtratus & curationes Reipub. gerebant, ij opẽ ferre legibus non poterant: aut quũ tempus multa innouãs, amplecti cogeret inſtituta nõ tàm optima, q̃ ad præſentẽ rerum ſtatũ accõmodatiſſima, nõ ſolũ improuiſis caſuũ aduerſitatibus,

Harmoſtæ qui & vnde dicti.

Harmoſtarum duo genera.

Harmoſtes vrbanus, quis fuerit & cur electus.

verùm etiam in immodicis prosperitatibus, quæ bonã Reipub. constitutionem corrumperent, celerémque ex vnius arbitrio correctionem postularent. Tum enim necesse erat Regias & tyrannicas potestates in medium proferre, cõuelatas honestioribus vocabulis. Tales Thessali ἀρχοὺς, Lacedæmonij ἁρμοστὰς vocabant. Verebantur enim Reges & tyrannos nominare. Ad hunc modum ille. Itaque hîc auctor est, huiusmodi Harmostas etiam apud Lacedæmonios fuisse. Ac talis videtur factus Agesilaus, quum perplexa Respub. & consilij anceps ei legum potestatem faceret, ac vt de pœna Tresantum, quæ cum magno periculo publicæ salutis coniuncta erat, ille solus suo arbitrio decerneret, iussit. Atque hanc potestatem affectauit Agis, quum Rempub. ad leges Lycurgi restituere conaretur. Nam quum nouas tabulas & alia introducere vellet, eam tyrannidis mercedem appetere ipsum criminabantur. Vtrumque horum apud Plutarchum. At Harmostæ externi erant, qui ad prouincias regendas mittebãtur, aut victis ciuitatibus cum imperio præficiebantur. Harpocration: ἁρμοσταὶ οἱ ὑπὸ λακεδαιμονίων εἰς τὰς ὑπηκόους πόλεις ἄρχοντες ἐκπεμπόμενοι, Id est, *Harmostæ sunt qui ad subiectas ciuitates è Lacedæmoniis mittebantur magistratus.* Eodêmque ferè modo Suidas. Hesychio dicuntur etiam ἁρμοστῆρες. Regebãt autem Lacedæmonij, vt docet Plutarchus in Lysandro, & alij multi, ita prouincias & ciuitates, vt eas quidem liberas relinquerẽt; sed ad politię formam tamen adducerent Aristocraticam, instituta decarchia, cui ex suis Harmostem tanquam Ducem pręposuerunt. Perinde ferè vt Romani in municipiis passim Decuriones crearunt, & prouinciis suis proconsules aut proprætores dabant. Sed enimuero & sociæ ciuitates quandoque Duces à Lacedæmoniis spontè petebant, quos etiam Harmostas seu σωφρονιστὰς vocarunt. Tanta de ipsorum virtute apud omnes excitata opinio. Qua de re præclarè Plutarchus in vita Lycurgi circa finem, vbi in hæc ferè verba scribit: *Lacedæmonij non obedientiam, sed desiderium infundebant alijs ipsos sequendi & obtemperandi. Nempe postulabant per legatos ab ipsis non classem, non pecuniam, non copias: sed vnum Spartiatam ducem. Quem nacti vtebantur eo cum honore & metu. Ita Gylippo Siculi vsi, Brasida Chalcidenses, Lysandro, Callicratida, Agesilao,*

Harmostæ externi qui

Harmostæ dati à Lacedam. sociis ciuitatibus.

silao, omnes qui Asiam incolebant, appellantes illos Harmostas & Sophronistas, Id est, Rectores & moderatores populorum & magistratuum. *Caeterum semper ciuitatem Lacedaemoniorum ceu magistram vel praeceptricem honestae vitae & compositae Reipub. respiciebant.* Haec ille. Sed quum priores Harmostae incerti temporis essent, posteriorum qui prouinciales fuerunt, videtur fuisse magistratus in annuum spacium lege constitutus. Id quod docere voluisse existimo Xenophontem lib. III. quum scribit, Dercillidae, exacto anno, in sequentem prorogatum fuisse imperium. Ac Harmostas habuisse exercitum, praesertim si prouinciae ciuitatésque in propinquo hostes haberēt, Thimbronis, ac dicti Dercyllidae exemplis, vt alia ferè infinita omittam, manifestum est. Porro id peculiariter de Harmostis notandum, quod qui mitteretur ad Insulam Lacedęmoniorum Cythera, diceretur proprio suo nomine κυθηροδίκης. Ita enim Hesychius: Κυθηροδίκης ἀρχή τις τὰ ξενικὰ διοικοῦσα. Nam ad ius dicendum, iis qui hanc insulam inhabitabant, magistratus hic quotannis mittebatur. Ea itaque ξενικὰ illa Hesychij.

Harmostarum annuus magistratus.

Harmostae habuerunt exercitum.

Κυθηροδίκης qui dictus.

CAPVT XIV.

De officiis quibusdam militaribus, quatenus res vrbanas administrârunt.

PRaeter magistratus iam explicatos, erant quidem alij militares dicti, quorum tamen aliqui, non solum belli muneribus vacabant: sed domi creati, inibi etiam officij sui aliquam partem exercēbant. Hi erant Hippagretae, & Polemarchi, de quibus paucis restat nobis dicendum. Et primum quidem de Polemarchis, qui & digniores.

Magistratuum aliorũ quorundam domi militiaque nomina.

Polemarchi qui.

Fuerunt enim Polemarchi Regum per omnia quasi administri & vicarij. Sed eorum, quae domi egerunt, praecipuum hoc fuisse obseruaui, vt tum moribus vrbanis, tum etiam Syssitiis praeessent, atque mitterent absentibus portionem quae debebatur, si legitima ex causa non praesto essent. Quod tum licebat, si quis venatui operam dedisset, aut sacrificasset. Qui aliàs temerè Syssitiis abfuisset, multabatur. Quę discimus ex Plutarcho in Lycurgo, vbi de Agide haec refert. *Quum reuersus Rex*

Polemarchorũ munus domi.

Syssitiis abesse quibus de caussis licuerit.

Agis bello, quo Athenienses deuicerat, apud vxorem vellet cœnare, portionem postulanti non miserunt Polemarchi; cui, quod postridie solemnia sacra offensus non fecisset, Ephori multam dixere. Sed & alia multa iis commissa, quæ ad bellum pertinebant, vt arma publica, exercitia bellica, & alia: De quibus tamen nihil ferè ab auctoribus traditum. Cæterum Hippagretæ, qui ἱππεῖς etiam dicti, sicut apud Cretenses, quum habeant quidem nomen ab equis colligendis: equis tamen apud Lacedæmonios carebant, vt testatur Strabo. Quare & Hesychius eos à præfectura grauis armaturæ militum definit. Scribit enim sic: ἱππαγρέται ἀρχὴ ἐπὶ τῶν ἐπιλέκτων ὁπλιτῶν. Id est, *Hippagretæ magistratus delectus armatis præfectus.* Erãt autem Hippagretæ numero tres, qui legebantur ab Ephoris ex iis, qui virilem & adultam ætatem attigerant. Xenophon; αἱρεῦνται οἱ ἔφοροι ἐκ τῶν ἀκμαζόντων τρεῖς ἄνδρας. οὗτοι δὲ ἱππαγρέται καλοῦνται. Præfecti hi fuêre trecentis illis qui in ciuitate optimi habebantur, quos & hi quidem legebant, alium alij prçferentes, addita censuræ suę ratione. Vnde illi λογάδες dicti Herodoto. Quare & Xenophon de iis loquens superioribus hæc adiungit: τούτων ἕκαστος ἄνδρας ἑκατὸν καταλέγει, διασαφηνίζων ὅτου ἕνεκα τοὺς μὲν προτιμᾷ, τοὺς δὲ ἀποδοκιμάζει, Id est, *Horum* (Hippagretarum) *quilibet centum viros legit, edisserens qua de causa alios quidem in hoc honore præfert, alios repudiat.* Vnde virtutis, vt idem ait, magna æmulatio extitit, quod quilibet in hoc numero censeri cuperet. Nam hîc primus honoris gradus in ciuitate erat, vt scribit in apophthegmatis Plutarchus. De quibus intelligendum illûd Pædareti scitum. Nam quum non allectus esset inter trecentos, hilaris ac renidens discessit. Reuocatus autem ab Ephoris, quum rogaretur, qua de causa risisset, Respondit: congratulor, inquiens, ciuitati, quod habeat trecentos ciues me meliores & præstantiores. Atque hi fortean etiam domi Regi operam dabãt, cúmque obseruabant. Nam in bello hos fuisse qui Regem semper stipârunt, infrà dicemus. Et qui cum Leonida profecti trecenti ad angustias Thermopylarum contra Persas obstruendas, mihi persuadeo etiam fuisse huius ordinis. Ab his deductus etiam Sparta honoris causa Themistocles, vt scribit Herodotus lib. VIII. Sed & quod Herodotus & Hesychius meminêre quorundam, qui di-

Polemarchorum munia publica.

Hippagretæ qui & vnde sint dicti.

Hippagretæ quot essent numero.

Quibus præfecti.

Trecenti viri ab Hippagretis lecti primus honoris gradus Lacedæmone.

Pædareti scitum dictum.

cti

cti ἀγαθοεργοὶ quasi benefactores, vel re bene gesta emeriti, eos existimo huc etiam pertinere. Quos describit Hesychius, vt iam Herodotum prætermittamus, in hunc modum, inquiens: ἀγαθοεργοὶ οἱ ἐκ τῶν ἱππέων ἐξιόντες πέντε ἑκάστου ἔτους, Id est, *Agathoergi dicti qui ex equitum ordine egreßi sunt, quotannis quini.* Nam hunc ordinem, equitum nomine ab eo intelligi existimo, etsi equis carebant, vt suprà ex Strabone retulimus. Sed de his aliquid infrà. Atque hæc nobis de magistratibus iam sint dicta. *Ἀγαθοεργοὶ qui dicti sint.*

DE REPVBLICA LACEDÆMONIORVM LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

De Legibus seu institutis in genere.

TERTIVS hic liber dabitur Legibus Lacedæmoniorum, de quibus eò difficilioris operæ nobis videtur scribere, quòd ipsi scribi eas noluerint. Faciundum tamen, quandoquidem magistratus declarauimus, vt eis etiam leges suas tribuamus, quibus Rempub. gubernârint. Nam sine legibus magistratus munus nomen inane erit, nec quę officij ratio satis intelligi poterit. Sed quum nullum extiterit hucusque corpus istarum legum, nec quisquam eas in tabulas digesserit, & tamen multis multæ earum laudatæ, visum nobis quas sparsim inuentas, & hinc inde collectas habuimus, in hunc quasi pandectem conferre, ex auctoritate veterum scriptorum addita earundem breui explicatione. Quod vt ordine fiat, distribuamus eas in duodecim quasi tabulas, ita vt quælibet Leges inter se quodammodo consentaneas, & eodem pertinẽtes comprehendat. Sed tabulas singulatim postea promulgabimus, dicturi prius hoc capite de iis, quæ nobis ad vniuersas facere videbuntur. *Lacedæmonij Leges suas scribi noluerunt.* *Sine legibus Magistratus nomen inane.* *Lacedæmoniorum leges in duodecim tabulas distribuũtur.*

Existimamus autem quatuor esse, quæ potissimum de iis considerãda sunt, videlicet, à quo datæ & latæ sint istæ leges, ex *In legibus Lacedæmoniorum quatuor cõsideranda in genere.*

quibus fontibus petitę, quales eæ fuerint, & quanta denique earum auctoritas. De quibus ordine videbimus.

1. Quis autor. Lycurgus qui fuerit. Ac primò quidem auctorem harum legum, Lycurgum fuisse Lacedæmonium, Regię stirpis virum, Eunomi videlicet Regis filium, nullus non veterum scriptorum, tàm sacrorum, quàm profanorum, qui huius meminerunt, agnoscit. Nam & reliqua Reipub. constitutio ei tribuitur: & νομοθεσία seu legum ipsarum latio in primis illius fuisse perhibetur. Ante eum verò Regum arbitria pro legibus erant. Itaque sæpè motus, sæpè seditiones excitatæ, vt pessimè sit administrata Respub. quemadmodū testatur Herodotus. Ac quidem quum in tali statu fluctuarēt Lacedæmonij, ex peregrinatione accersitus est Lycurgus, vt Rempub. capesseret, Regibus ipsis minimè aduersantibus. Acquisierat enim iam per magnam sapientiæ gloriam, ita vt etiam oraculi Delphici testimonio, Deo gratus, Deúsque hoc nomine sit declararus. *De Lycurgo Oraculum.* Cuius oraculi meminêre Plutarchus & alij, extátq; apud Herodotum lib. 1. his versibus scriptum.

Ἥκεις ὦ λυκόεργε ἐμὸν ποτὶ πίονα νηὸν
Ζηνὶ φίλος, καὶ πᾶσιν ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχουσι.
Δίζω ἤ σε θεὸν μαντεύσομαι, ἤε καὶ ἄνδρα,
Ἀλλ᾽ ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι, ὦ λυκόεργε.

Quæ ita reddidit interpres.

Ad mea venisti præpinguia templa Lycurge,
Grate Ioui & cunctis, qui templa tuentur Olympi.
Ambigo, vaticinor sis vtrum, vir ne, Deus ne:
Sed multò magis esse Deum te, credo Lycurge.

Hoc ornatus elogio, & quasi Lacedæmoniis commendatus domum rediit, & ad Rempub. accessit. Ac primùm de consilio constituendi Rempub. priuatim cum amicis communicat. Deinde adiunctis sibi ciuitatis primoribus triginta, forum armatis septum occupat, ratus ad grauem & diuturnum morbum, violento opus remedio. Quumque iam Respub. ei potestatem permisisset, νομοθεσίαν suā felici auspicio inchoat, instituto primùm Senatu, pòst redactos in ordinem Reges, deinde reliquis magistratibus. Quæ omnia sunt apud Herodotum, & Plutarchum in vita Lycurgi: & præter eos meminêre Plato, Aristoteles, Xenophon,

phon, Isocrates & plurimi alij, vt ex multis eorum locis patet, quos partim infrà adiecimus, partim superius adscripsimus. Facta est autem hæc Lycurgi νομοθεσία annis centum quinquaginta ante Olympiadum initium. Ita enim scribit Clem. Alex. lib. 1. Strom. λυκοῦργος δὲ μετὰ πολλὰ τῆς ἰλίου ἁλώσεως γεγονὼς ἔτη, πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν πεντήκοντα νομοθετεῖ λακεδαιμονίοις, Id est, *Lycurgus natus annis multis post Ilij excidium, ante olympiadum initium annis centum quinquaginta Lacedæmoniis leges tulit.* Quod ille postea eodem libro aliquatenus explicans, scribit ex Dieuchida, viguisse Lycurgum circa cẽtesimum nonagesimum annum ab Ilij excidio. Hoc itaque initium legum Spartanarum. Cæterum non solus Lycurgus omnes, quibus Respub. vsa est, leges tulit: sed accessêre multæ aliæ. Nam post eum, vt quique ad Rempub. emendandam adierunt, veteribus Rhetris seu legibus suas addiderunt. De Regibus minimè hoc dubium. Nam Polydorus & Theopompus, vt scribit Plutarchus Lycurgo, hanc sanxerunt legem: Quæ prauè populus rogasset, ea Senatui Regibúsque retractandi ius esto. Locus Græcè superius à nobis adscriptus est. Ita Agis, ita Cleomenes nouas Rhetras seu leges suas ad populum ferre conati sunt, vt est apud Plutarchum in eorũ vita. Sed & Ephori aliquando etiam Rhetras aliquas populo sciscente promulgarunt. Nam Epitadeus Ephorus legem de sortibus alienandis tulit, cuius infrà mentionem facimus. De Harmostis qui instar Dictatorum erant, quòd & illi potestatem legum habuerint, ex iis quæ suprà de Agesilao retulimus notum esse opinor. Ac videtur ipse Lycurgus non dissimilis dictatoris fuisse, quum munus Legislatoris obiret. Itaque quatuor reuera auctores omnium legum Spartanarum, Lycurgus primus Legislator, Reges, Ephori, & Harmostæ. Præcipuus tamen & princeps Lycurgus; omnium legum ac institutorum ferè pater. Nec de aliis quicquam inuenio.

Lycurgi νομοθεσία quando sit facta.

Leges Lacedæmoniorum non solus Lycurgus condidit, sed alij alias addidere.

Reges etiã Lacedæmonii leges sanxere.

Itẽ Ephori.

Item Harmostæ.

Legũ Spartanarum quatuor auctores.

Deinceps dicamus, vnde leges suas petierit Lycurgus. Ac primum in Cretam eũ nauigasse, ac ibi leges Minois didicisse scribunt. Herodotus ait hoc ipsos Lacedæmonios fateri, quum inquit: ὡς δ' αὐτοὶ λακεδαιμόνιοι λέγουσι, λυκοῦργον ἐπιτροπεύσαντα λεωβώτεω, ἀδελφιδέου ἑωυτοῦ, βασιλεύοντος δὲ σπαρτιητέων, ἐκ κρήτης

1. Vnde petita Leges Lacedæmoniorum à Lycurgo.

1. A Cretensibus.

ἀγαγέσθαι ταῦτα, Id eſt, *Ipſi Lacedæmonij volunt Lycurgum, quum eſſet tutor & idem patruus Leobotæ Spartiatarum Regis, è Creta hæc attuliſſe.* Sed quem Leobotem vocat Herodotus Lycurgi pupillum, alij rectius Charilaum dicunt. De Lycurgo idem teſtatur Plato lib. 11. de legibus, vbi & hoc addit, Cretam & Lacedæmonem vti ἀδελφοῖς νόμοις ſeu *fraternis legibus.* Quod tùm alibi, tùm in Minoe, & libris de Repub. repetit. Sed copioſius perſequitur hanc rem Ariſtoteles lib. 11. cap. x. Qui demonſtrat item in multis, vtranque conuenire Rempub. Quod Strabo etiam lib. x. prolixè facit, ac prætereà hiſtoriam Lycurgi etiam refert, quæ ex his auctoribus deprompta luculentiſſimè à Plutarcho exponitur in eius vita. Habuit autem in Creta Lycurgus doctorem Thaletem poetam Lyricum, qui leges condebat, à quo didicit modum legum Rhadamanthi & Minois. Quem etiam ad ſedandos Reipub. motus poſtea Spartam miſit, interim dum ille peregrinaretur, vt teſtantur Strabo & Plutarchus. Deinde ab Ægyptiis etiam multa habuit Lycurgus. Ibi enim percipiens bellatores à reliquis corporibus diremtos, eum morem poſtea ad Lacedæmonios tranſtulit, ſegregans & abducens eos à ſordidis & illiberalibus operis, vt ſcribit Plutarchus. Iſocrates autem laudatione Buſiridis, multa alia ab Ægyptiis accepta refert. Quem luculentiſſimum eius locum integrum huc adiicere viſum eſt. Nam ſcribens adeò excellere Ægyptiorum Rempub. vt Philoſophi qui de hac re diſputant, eam cæteris anteponant, poſtea hæc addit; καὶ λακεδαιμονίους, μέρος τι τῶν ἐκεῖθεν μιμουμένους, ἄριστα διοικεῖν τὴν αὑτῶν πόλιν. καὶ γὰρ τὸ μηδένα τῶν μαχίμων ἄνευ τῆς τῶν ἀρχόντων γνώμης ἀποδημεῖν, καὶ τὰ συσσίτια, καὶ τὴν τῶν σωμάτων ἄσκησιν· ἔτι δὲ τὸ μηδενὸς τῶν ἀναγκαίων ἀποροῦντας τῶν κοινῶν προσταγμάτων οὐκ ἀμελεῖν· μηδ᾽ ἐπὶ ταῖς ἄλλαις τέχναις διατρίβειν, ἀλλὰ τοῖς ὅπλοις καὶ ταῖς στρατείαις προσέχειν τὸν νοῦν, ἐκεῖθεν ἅπαντα ταῦτα εἰλήφασι, Id eſt, *Lacedæmonios partem eorum imitatos, optimè Rempub. ſuam adminiſtrare. Nam vt militum nemo ſine magiſtratuum venia peregrè abeat, & Syßitia, ac corporum exercitationem, prætereaque ne inopia rerum neceſſariarum coacti publica edicta negligant, aut aliis artibus occupentur, ſed omne ſtudium in armis & expeditionibus occupent, ab Ægyptiis hæc omnia petita ſunt.* Sic Strabo quoque lib. x. teſtatur, Lycurgum

1. Ab Aegyptiis.

gum in Ægyptum commeasse, & eorum instituta percepisse. Sed & in Ioniam transiisse fertur Lycurgus, vt Creticam austeritatem & tenuitatem, cum Ionico luxu & affluentia compararet.

3. Ab Ionibus.

Ibi autem nactus Homeri poemata, vt sentit Plutarchus, quę apud Cleophili posteros seruabantur, ea descripsit, ac in Græciam asportata euulgauit, quum antea rara quædam fragmenta eorum extarent. Obseruauit enim in iis contineri non solum oblectationem: sed ciuilem in primis prudentiam & eruditionem. Quamuis Strabo auctor est, ipsum Lycurgũ, voluisse nonnullos, cum viuo Homero in Chio insula congressum, consentiente etiam Cicerone Tusculana v. Quod quidem si ita est, potuit ab eo viuo etiam poemata ista obtinuisse, & complura ad institutum suum pertinentia impetrasse. Itaq; poemata Homeri sæpe laudata sunt à Lacedæmoniis, quod tamen instituto fiebat Ionico, non Laconico, vt scribit Plato lib. III. de Legibus. Fuitque beneficium hoc Lycurgi, tùm in Spartanam Rempub. tùm in omnes literatos permagnum, quod conseruarit nobis Homerum.

Homerus Lycurgi beneficio conseruatus.

Præter has peregrinationes, ait Aristocrates Lacedæmonius, Lycurgum etiam Africam & Hispaniam lustrasse, Indiámque emensum, vbi ei vsus fuerit cum Gymnosophistis. Sed hæc ait Plutarchus solum tradere Aristocratem, vt de eo subdubitare videatur.

4. Ab Afris, Hispanis & Indis.

Id verò apud omnes in confesso est, Oraculũ Delphicum plurimum ad hanc nomothesian contulisse, siue Pythia Lycurgo exposuerit instituta, quæ Spartanis tradidit, vt sensisse quosdam scribit Herodotus in I. & Strabo lib. X. & Clemens lib. I. Strom. Siue etiam constitutio illa, quam mente agitabat, oraculo probata inde confirmabatur & Lacedæmoniis commendabatur, vt vult Plato, Xenophon, Cicero, Plutarchus & alij.

5 Ab oraculo Delphico.

Vtraque sententia eò pertinet, vt tam insignis Reipub. constitutio, non fuisse humani ingenij, sed diuinæ mentis opus existimetur. Ideo enim & Deus agnitus Lycurgus, & diuini honores ei habiti, exstructo in eius memoriam delubro, vbi pro Deo colebatur, vt docet Herodotus, & refert Plutarchus ex Aristotele.

Lycurgus Deus habitus.

Qui addit insuper familiares eius anniuersaria, & conuentum instituisse, qui longo tempore permanserit, diésq; quibus conuentus celebrabatur Lycurgidas, seu Lycurgi dies, di-

Lycurgidæ, siue Lycurgi dies.

ctos fuisse. Hi igitur in vniuersum fontes, vnde leges suas Lacedæmonij hauserunt. Iam quales eæ fuerint leges videamus.

Leges Lacedæmoniorũ quales.
1. Ab omnib. Rerũpub. legibus diuersæ.

In primis itaque tenendum, fuisse hasce Lycurgi leges tales, vt ab omnium Rerumpub. legibus fuerint diuersæ. Id quod præ aliis luculentissimè testatur Xenophon libro de Republ. Lacedæmoniorum: vbi dicit Lycurgum non solũ diuersa, sed & contraria plurimis sanxisse. Sic enim inquit: λυκοῦργον μέντοι τὸν θέντα αὐτοῖς τοὺς νόμους, οἷς πειθόμενοι ηὐδαιμόνησαν, τοῦτον καὶ θαυμάζω καὶ εἰς τὰ ἔσχατα μάλα σοφὸν ἡγοῦμαι. Ἐκεῖνος γὰρ οὐ μιμησάμενος τὰς ἄλλας πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἐναντία γνοὺς ταῖς πλείσταις, προέχουσαν εὐδαιμονίᾳ τὴν πατρίδα ἀπέδειξεν, Id est, *Lycurgum quidem, qui eis (Lacedæmoniis) leges tulit, quibus obtemperando felices euaserunt, ipsum tùm admiror, tùm summè sapientem fuisse existimo. Nam is haud quaquam alias ciuitates imitatus, immo etiam contraria plurimis statuens, vt patria felicitate præstaret, effecit.* Quæ postrema disertissimi scriptoris verba ita intelligenda puto, vti Græcorum ciuitates nullas sit secutus Lycurgus in nomothesia sua: sed iis contrarias leges tulerit. Idem testatur etiam Plato de legibus, qui ait, Lacedæmonios & Cretenses, leges posuisse ab aliorum moribus prorsus diuersas. Et quidem Xenophon, eo quem dixi libro, totus in eo est, vt ostendat quomodo Lacedæmoniorum instituta, ab aliorum legibus fuerint diuersa. Quod tametsi non per omnia ita sit: in plerisque tamẽ reuera sic habet. Deinde & hoc singulare in hisce legibus,

2. Non certis tabulis sed animis insculptæ.
Legum Lacedæmoniarum varia nomina.
Rhetræ cur dictæ sint.

quod non fuerint tabulis certis scriptæ seu comprehensæ, sed in animis ex institutione hæserint. Vnde & instituta dicta seu καθεστῶτα, vt vocat Isocrates: seu καθεστηκότα, vt vocat Demosthenes: vel ἐπιτηδεύματα vt Plutarchus. Quo nomine vtpote latius patente, & ad omnia se extendente, nobis etiam in iis appellandis vti visum est. Nam quod quædam Rhetræ dictæ sint, id ad diuinam promulgationem respicit, quamuis postea latius patuit nomen, eóque intelligebantur aliorum etiam leges. Ita enim Plutarchus: τὰ μὲν οὖν τοιαῦτα νομοθετήματα ῥήτρας ὠνόμασεν ὡς παρὰ τοῦ θεοῦ νομιζόμενα, καὶ χρησμοὺς ὄντα, Id est, *huiusmodi leges Rhetras vocauit, quod à Deo sancitæ fuissent, & quasi oracula essent.*

Cur Leges Lacedæmoniorum non scriptæ sint.

Ac videtur vna Rhetra hæc ipsa fuisse, ne scriberentur Rhetræ. Sic enim accipio verba Plutarchi de non scriptis legibus. Cuius instituti

rationem

elegantissimis verbis reddit idem Plutarchus, quorum summa ad hæc ferè recidit. Quod legislator præcipua, & quæ maximè faciunt ad ciuitatis felicitatem & virtutem, moribus putârit, & institutionibus ciuium inhærere inconcussa. Deinde quod stabilem institutione reddi voluntatem existimârit, atque ita quasi fortissimum vinculum & necessitatem parendi animis ingenerari iudicârit. Tum quod ipsa institutio quasi δόγματον seu habitum ipsius Legislatoris in animum inseruerit, circa quæque negotia. Postremò quod minuta quæque Legibus comprehendi non potuerint: sed pro tempore accessiones & decessiones accipere permiserit. Itaque summam & caput nomothesiæ suæ ad ipsam retulit institutionem. Atq; his de causis, vt ille sentit, Leges scriptæ nõ sunt. Quò pertinent & apophthegmata quæ sunt apud Plutarchum. Nam interrogatus Lycurgus cur scriptis legibus non esset vsus, Respondit: Quia rectè instituti & educati norunt vtilitatem temporis. Item rogatus Zeuxidamus, cur leges non scriptas seruarent, neque potius literis conceptas adolescentibus ad legendum proponerent: Quia inquit condocefaciendi sunt, vt facinoribus fortibus potius animum aduertant, quàm scripturis. Verumtamen etsi vulgata, & ab omnibus recepta ea opinio, Lacedæmoniis leges scriptas non fuisse: inuenio tamen Terpãdrum carminibus eas complexum, modulis & numeris concinnasse. Quod in primis testatur Clemens Alexandrinus 1. libro stromatum, vbi in hæc verba scribit: *μέλος τε αὖ πρῶτος περιέθηκε τοῖς ποιήμασι, καὶ τοὺς λακεδαιμονίων νόμους ἐμελοποίησε τέρπανδρος ὁ Ἀντισσαῖος*, Id est, *Modos poematibus primus adiecit, & Lacedæmoniorum. Leges numerosis versibus reddidit Terpander Antissæus.* Meminit & Plutarchus, qui & versus eius quosdã adducit. Ac videtur etiam Tyrtæus, quæ ad res bellicas pertinebãt suis versibus inseruisse, vt indicat Plato lib. 1. de legibus. Postea fuit etiã hoc à Legislatore peculiariter in his legibus prouisum, vt paucæ eæ essent, ne multitudo ipsa neglectũ & confusionem pareret. Quod in nomothesia sapiente & stabili magnoperè requiritur: Quãdoquidem ita contingit, quam paucissimas etiam esse ciuium inter se controuersias. Itaque & Isocrates Nicoclem instituens, exigit vt leges ponat, quæ paucas lites generent. Atq;

Terpander carminibus leges Lacedæm. cõplexus.

3. Paucæ fuerunt.

hoc instituto Lacedæmoniorum in primis consentaneum, qui semper paucis vtebantur verbis. Huc enim apophthegma illud. Nã Charilaus interrogatus, cur paucas leges tulisset Lycurgus, Respondit: *Qui verbis non multis vterentur, non multas quærere leges.* Plutarchus in Lycurgo, & Apophthegmatis. Deniq; verò & illud aduertẽdum in hisce legibus, quod ipsis maximè quasi proprium est, videlicet, quod tum ad alias virtutes relatæ sint, tum pleræque ad fortitudinem respexerint, & rerum inanium voluptatumque contemtum. Propositum enim in primis Legislatori, vt ad militiæ studium suos condocefaceret, atque eò omnia referre voluit. Itaq; Plato dicit in hac nomothesia partem virtutis tantum spectatam, vt est lib. IV. de legibus. Et lib. I ait, omne studium ad res bellicas in his legibus conuersum fuisse. Sic enim ibi Clinias loquitur: θαυμάζω γέ μὴν, εἰ τά τε παρ' ἡμῖν νόμιμα, καὶ ἔτι τὰ περὶ λακεδαίμονα μὴ πᾶσαν τὴν σπουδὴν τούτων ἕνεκα πεποίηται, Id est, *Miror sanè, si nostræ & Lacedæmoniorum leges, de hisce non omni cura & studio prouiderint.* Loquitur autem de rebus bellicis. Ac eandem sententiam posterioribus libris sæpiusculè repetit. Vt & in Lachete ait, Lacedęmonios prę omnibus nihil aliud studere, quàm quo modo bello reliquos antecellere possint. Idémq; Aristoteles lib. VII. Politicôn. cap. II. sentit, ita enim scribit: ἐν λακεδαίμονι καὶ κρήτῃ πρὸς τοὺς πολέμους συντέτακται σχεδὸν ἥ τε παιδεία καὶ τὸ τῶν νόμων πλῆθος, Id est, *Lacedæmone & in Creta, tum disciplina, tum legum multitudo ad rem militarẽ comparata est.* Quod quum controuersiam nullam habere videtur: id sanè in primis res ipsa ostendit, Rhetras fuisse de publico tantùm iure latas. Nam priuatum ius in potestate magistratuum, & præcipuè Ephororum, qui αὐτογνώμονες erant, vt ait Aristoteles. Cæterum an certa forma verborum cõceptæ fuerint veteres Rhetræ, non habeo dicere. Quæ Rhetris postea sunt adscripta, ea verò suis quibusdam & solemnibus verbis ad nos relata peruenerunt, vt patet ex paucis iis quæ à nobis aliâs commemorata sunt.

4. Tum ad alias virtutes, tum maximè fortitudinem et voluptatū contemtum respexerũt.

Rhetræ de iure publico tantùm latæ.

4. Legum Lacedæmoniorum auctoritas.

Postremò de harum legum auctoritate nobis pauca dicenda, quibus maiorem, quàm vllis aliis tribui palàm est. Nam vt mittamus quod ad Deum Apollinem, vt auctorem referantur, sicut leges Cretenses ad Iouem, qua de re iam diximus: id non minus

eas

eas commendat, quod Oraculi elogio pronunciatum fit, clarissimam, eandémque felicissimam futuram Rempub. dum hisce vteretur legibus, vt est apud Plutarchum. Quod & verum fuit. Nam quoad disciplina publica viguit, laudatissimè est administrata Respub. & principatum Grçcię semper tenuit Sparta. Sicut enim Herculem fingūt pelle & claua orbem terræ peragrasse, vlciscentem passim sceleratos & tyrannos: ita hæc ciuitas ex vna Scytala & Læna dominans in Grçciam volentem & lubentem, obtriuit iniustas in Rebuspub. potestates & tyrānides, bellorum arbitrium habuit, seditiones compressit, crebrò ne vno quidem moto clypeo, vno tantùm legato misso, quem ilico omnes audiebant. Tanta enim effulsit huius ciuitatis disciplina & iusticia, eáque opinio virtutis & potentiæ. Deinde & hoc magnopere harum legum auctoritatē illustrat, quod immotæ fuerint, nec temerè iis quicquam derogatum, nec aliunde additum: sed tanquam sacrosancta oracula inuiolatæ stante Repub. semper manserint. Quod ita fuisse, & simul quæ eius rei causa extiterit, Pausaniæ Plistonastis F. apophtegmate ostenditur. Nam is interrogāti, cur de antiquo iure nihil Lacedęmone liceret conuellere, Respondit, id eò fieri: *Quia legum in viros, non virorum in leges esset auctoritas.* Itaque & Lysander quum statum Regium innouare in animo haberet, nihil prius aggredi tentauit, quàm oraculum consuluisset, vt est apud Plutarchum in Lysandro. Sed hoc, vt ita stabiles essent leges, ipsum Lycurgū, vt & cætera machinatum scribūnt, idque hac ratione. Nam postquam pręcipua eius præcepta moribus iam fuerunt expressa, & satis adoleuisset Respub. seque tueri per se & seruare valuit, accitis in concionem omnibus ciuibus, demonstrauit cæteris partibus Rempub. satis rectè ad felicitatem & virtutem comparatam: potissimùm verò & antiquissimum caput, priusquam cōsuluisset Oraculum se iis non editurum. Darent itaque operam, vt pręsentibus legibus inhęrerent, neque variarent & inflecterēt quicquam, dum esset ipse Delphis regressus, recepítque se quod Deus iussisset, acturum. Spondentibus cunctis, vbi iureiurando adegit Reges & Senatum, deinceps reliquos ciues, obseruaturos se, & vsurpaturos formam illam Reipublic. dum Lycurgus remeasset, ita demum

1. Quod oraculo commendata.

2. Quod immota.

Qua ratione Lycurgus leges suas immotas statuerit.

Delphos contendit. Vbi id ei redditum reſponſum, cuius antea meminimus. Poſtea ne ciues ſacramento ſoluerentur, ſtatuit nunquam redire: ſed ſibi ipſi mortem conſcîſcere, quum id ętatis eſſet, qua neque viuere, neque vitam deponere, pœniteret. Itaque mortem inedia ſibi conciliauit, ratus virorum Rempub. tractantium nec mortem otioſam, nec inertem vitæ exitum eſſe debere. Atque ad hunc ferè modum ſcribit Plutarchus Lycurgum leges ratas & immobiles effeciſſe. Quę hiſtoria documento eſt, inſigni illum amore patrię flagraſſe, cui vitam & omnia poſthabuerit. Fuere autem vſq; adeò ſtabiles leges, vt quatuordecim Reges nihil in iis mutarint, vt etiam eſt apud Plutarchũ.

Lycurgus ſibi mortem conſciuit.

Tertio verò harum legum vim & efficaciam id arguit, quod ęqua omnibus parendi neceſſitate impoſita, tanto tempore conſeruarint Rempub. vt vix vlla fuerit tam diuturna. Nam reliquę Græcię Reſpub. & aliæ, ſępè lapſę diuerſas mutationes pertulerunt: Spartana verò longiſſimo tempore ne tantillum quidem mota. Quare ſi is terminus beatę ciuitatis eſſe debet, vt eadem ſemper permaneat, περὶ δὲ μὴ, vt ait Plato, diſputans hac de re lib. IV. de Repub. Non eſt alia quę hac in re Spartanę pręferri poterit. Nam prorſus ita comparata in omnibus huius Reipub. conſtitutio, vt ſibi ipſi conſtaret. Nec enim amplificandę potentię, ſed potius conſeruandę ſalutis auctor Legibus ſuis Lycurgus eſſe voluit. Rectè itaque videtur Polybius hoc animaduertiſſe, legiſlatorem in ſua nomotheſia magis eò ſpectaſſe, vt Rempub. ſtabilem & validam potius ad depellẽdos hoſtes faceret, quam vt potentem ad ſubiiciendos ſibi alios. Sicut & dum ſuis contẽta fuit, nihil eſt labefactata. Verum vbi affectare plura & aliena cœpit, contra naturam ſuam & leges poſitas, tum demum paulatim mutare cœpit, vt quò longius à legibus priſtinis recederet, eò propius ruinę inſtaret, donec prorſus corruit. Itaque ſępè ab auctoribus repetitum, violationem tum legis de auro & argento vetito, tum etiam aliarum cauſam extitiſſe, vt Reſpub. hęc cõciderit, ac minus aduerſus hoſtes valuerit. Poſtremo hoc in primis, ſi quicquam aliud, pręſtantiam legum Spartanarum indicat, quod tum ab omnibus ſanis ſemper ſint laudatę: tum verò à nulla tamen ciuitate ſint prorſus imitando vſurpatæ. Nec enim

3. Quòd æqua omnibus parendo neceſſitate impoſita, Reſpub. fuerit diuturna.

Ciuitatis beatæ terminus.

Sparta quãdiu manſit.

4. Ab omnibus laudatæ à paucis vſurpatæ.

enim quiſquam ferè eſt, qui eas vituperârit, quod conſtat, præter Polycratem, quem ait Ioſephus lib. I. contra Appionem, hãc Rempub. ſugillaſſe, vt Theopompum Athenienſium. Ita enim ſcribit: καὶ γὰρ ἐθνῶν τινὲς καὶ τῶν ἐνδοξοτάτων πόλεων ῥυπαίνειν τὴν εὐγένειαν, καὶ τὰς πολιτείας ἐπεχείρησαν λοιδορεῖν, Θεόπομπος μὲν τὴν Ἀθηναίων, τὴν δὲ Λακεδαιμονίων Πολυκράτης, Id eſt, *Quidam etiam gentium, vel glorioſiſſimarum ciuitatum fœdore nobilitatem, & politiæ detrahere, tentauere: Theopompus quidem Athenienſium, Polycrates Lacedæmoniorum.* Itaque quum omnibus aliis honori fuerit hæc Reſpub. quæ leges eius vniuerſas tolerare potuerit inuenta eſt ciuitas nulla. Quare vt quanq; ciuitatem in poteſtatem redegerunt Lacedæmonij, mutarunt quidem aliqua ad ſuam Reipub. conſtitutionem: ſed prorſus ad eius leges illam conformare nequiuerunt. Vnde Iſocrates Panathenaico de ſubiectis ciuitatibus ſic ait: Λακεδαιμόνιοι καθίστησαν οὐθ᾽ ὁμοίαν τῇ παρ᾽ αὐτοῖς, οὔτε ταῖς ἄλλοθί που γινομέναις, Id eſt. *Lacedæmonij conſtituerunt Reſpub. neque ſuæ, neque aliorum Rebuſp. ſimiles.* Quod intelligendum non minus de coloniis Lacedæmoniorum, quam aliis ciuitatibus prouincialibus. Quare nec Romani ab Lacedæmoniis leges mutuari voluerunt, quum tamen leges ab Athenienſibus acceptas vſurparint, ſi vera eſt ſententia Auguſtini relata lib. II. de ciuitate Dei cap. XVI. Quæ tamen doctis minus probatur, vtpote contraria verbis Iuſtiniani initio inſtitutionum, & rei veritati parum conſentanea, ſi vtriuſque Reipub. inſtituatur comparatio. Qua de re plura hîc non addam, remittẽs ſtudioſum lectorem ad Dionyſium Halycarnaſſ. & Hieronymũ Magium in Miſcellaneis cap. VIII. lib. I. Atque hæc de legibus in vniuerſum dicta nobis ſint.

TABVLA PRIMA CONTINENS LEGES SACRORVM.

INSTITVTVM I.

Omnes Dij Deæque colantur armati.

VEMADMODVM reliqua huius Reipub. inſtituta, ab aliorum legibus & moribus erant diuerſa, vt iam diximus: ita circa cultum Deorum idem ſpectatum. Eſt *I. Legum Inſtitutum. Dij armati colendi.*

enim antiquitus ab eis obſeruatũ, vt Dij ipſorum in armis conſpicerentur, ſiue hoc ad commonitiones reſpiciebat, ſiue ſuperſtitionem eorum ſtabiliebat. Vtraq; enim de cauſa id receptum fuiſſe exiſtimare licet. Primò enim videntur ideo Deos voluiſſe armatos ob oculos proponi, vt ab iis hanc virtutem petendam indicarent, ac quòd veram fortitudinem à Deo dari putarent. Quamuis aliter Charilaus, qui id factum autumat, ne quod in hominibus ignauiæ opprobrium eſſet, ad Deos etiam referri poſſet, ſi inermes eſſent. Ita enim ipſius habet apophthegma, quod extat apud Plutarchum. *Cauſam* (inquit) *ſcitanti cuidam à Charilao, cur Spartæ omnia Deorum ſimulacra eſſent armata*, Reſpondit: *Ne qua opprobria hominibus obiiciuntur, ob ignauiam in Deos referamus, ac ne inermes noſtri iuuenes Diis vota nuncupent.* Deinde ſi ſuperſtitionis fuit hoc inſtitutum, vt Deos ſuos hac ratione ornarent, conueniebat præ aliis armorum ornatu in Deis ſuis Lacedæmonios vti, quod in armis ſummum decus ponerent. Hæ itaque rationes iſtius legis fuerint. Cęterùm vſque adeò Spartani Deos armis indutos eſſe volebant, vt nec ipſa Venus ibi armis careret, aliâs vbique nuda, vel ſaltem ſine armis culta. Quod qua de cauſa factum, narrat Lactantius lib. I. Diuinarum inſtitutionum cap. XX. De qua re eſt etiam apud Pauſaniam lib. III. qui ſcribit eam Morphus nomine dictam fuiſſe. Sed & meminit eius Quintilianus lib. II. cap. IV. Ac extant Epigrãmata Græca lib. IV. Anthologiæ, quæ item armatam Venerem celebrãt, ex quibus reliquis omiſſis vnum hoc adiicere placuit:

Cur à Lacedæmoniis Dij armati colerentur.

Venus armata apud Lacedæmonios.

Καὶ Κύπρις σπάρτας οὐκ ἄστεσιν οἷάτ᾽ ἐν ἄλλοις
　Ἵδρυται, μαλακὰς ἑσσαμένα στολίδας.
Ἀλλὰ κατὰ κράτος μὲν ἔχει κόρυν ἀντὶ καλύπτρας,
　Ἀντὶ δὲ χρυσείων ἀκρεμόνων κάμακα.
Οὐ γὰρ χρὴ τευχέων εἶναι δίχα τὰν παράκοιτιν
　Θρᾳκὸς ἐνυαλίου, καὶ λακεδαιμονίαν.

Plutarchus auctor eſt, non ſolùm Venerem armatam ibi cultam: ſed omnes alios Deos, tàm mares, quàm fœminas haſtatas Spartę fuiſſe, tanquam omnibus virtutem bellicam habentibus, vt eſt in inſtitutis Laconicis.

INSTI-

INSTITVTVM II.

Sacrificia quam minimo ſumtu fiant.

RElígionem non vult lex eſſe magnificam & ſumtuoſam, ne in externis rebus animorum deuotio occupetur. Id intellexiſſe quodammodo paganorum ſimplicitatem, ideóque damnaſſe eorum opinionem, qui luxum & opes huc adhibuerunt, ex aliis quoque patet. Notum quid apud Ciceronem lib. II. legum, ſuper hac re ſancitum. Ita enim ſcribit: *Ad Diuos adeunto castè pietatem adhibento: opes amouento: Qui ſecus faxit, Deus ipſe vindex erit.* Item poſtea: *Aurum & argentum in vrbibus & priuatim, & in fanis inuidioſa res eſt.* Et præclarè Satyricus aurum & argentum à ſacris arcens: 1. *De Sacrificiorum ſumptu.*

Dicite pontifices in ſacro quid facit aurum?
Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine puppæ.

Nec enim Deus hæc reſpicit: ſed potius animum, vt præclarè ſcripſit Plato Alcibiade II. vbi hæc eius verba: καὶ γὰρ ἂν δεινὸν εἴη, εἰ πρὸς τὰ δῶρα καὶ τὰς θυσίας ἀποβλέπουσιν ἡμῶν οἱ θεοί, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν ψυχὴν ἄν τις ὅσιος καὶ δίκαιος ὢν τυγχάνῃ, πολλῷ μᾶλλον, οἶμαι, ἢ πρὸς τὰς πολυτελεῖς ταύτας πομπάς τε καὶ θυσίας, ὧν οὐδὲν κωλύει πολλὰ μὲν εἰς θεοὺς πολλὰ δ' εἰς ἀνθρώπους ἡμαρτηκότας, καὶ ἰδιώτην καὶ πόλιν ἂν ἕκαστον ἔτος τελεῖν, Id eſt, *Etenim graue eſſet, ſi Deus ad donaria & ſacrificia reſpiceret potius, quàm ad animum, vtrum iuſtus ſanctúſque ſit: Ad quem equidem arbitror Deum magis attendere, quàm ad multi ſumtus pompas & ſacra, quæ nihil prohibent eum qui multa in Deum hominéſque peccauerit, ſiue priuatus ſit, ſiue magiſtratus gerat, ſingulis annis perficere.* Itaque & Satyricus animum offerre iubet ſincerum & ſceleribus intaminatum, prioribus hæc ſubiiciens. *Cur minimo ſumtu Deos colendos exiſtimarint Lacedæmonij.*

Quin damus id ſuperis, de magna quod dare lance
Non poterit magni Meſſalæ lippa propago,
Compoſitum ius, faſque animi, ſanctóſque receſſus
Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto.
Hoc cedo vt aduoueam templis, & farre litabo.

Pertinebat autem hoc inſtitutum eò tantùm apud Lacedæmonios, vt ſacrificia offerre cuiuis integrum eſſet, nec tenuioris

fortunæ homines paupertate prohiberentur. Id enim respondit super hac re Lycurgus. Nam percontanti de hostiis, quid tam exiguas & viles præscripsisset, Respondit: *ne vnquam Deum intermitteremus colere.* Plutarchus in vita Lycurgi, item in Apophthegmatis.

Lycurgi de exiguo cultu Deorum responsum.

INSTITVTVM III.

Votum omnium sit, vt Dij honesta ob bonas actiones dent, nihilque amplius.

3. Vota qualia esse oportuerit.

Εὐφημία Lacedæmoniorū Deo grata.

PRæcipuum cultum Dei rectam esse orationem, vndecunque edoctus videtur percepisse legislator, qui hoc institutum tradidit. Plato scribit solemnem quandam precationem fuisse Lacedæmoniorum, eámque ait dictam fuisse Εὐφημίαν, quasi rectè & Deo gratis verbis fuerit cōcepta. Vnde & ei acceptam refert felicitatem apud Lacedæmonios, oraculi testimonio id comprobans, atque hanc super ea re veterem historiam commemorans. *Volo* (inquit) *aliud quippiam tibi commemorare, quod aliquando audiui à viris ætate prouectis. Quum inter Athenienses & Lacedæmonios dissidia & bella essent, contigit semper nostræ ciuitati, vt terra maríque inferior esset, quoties pugna fieret. Nam nunquam potuit victoriam reportare. Itaque indignantes Athenienses, & anxij ecquam rationem præsentium malorum depellendorum inuenirent, re deliberata, rati operæ precium ad Ammonem mittere ipsum consulturos: ac præter hæc, quæsitum etiam quamobrem Dij Lacedæmoniis potius victoriam largirentur, quàm sibi, qui omnium Græcorum (vt aiebant) plurimas & pulcerrimas hostias offerimus, & ita donariis ipsorum fana exornamus, vti nulli alij: Pompas insuper sumptuosissimas & augustissimas quotannis celebramus, & impendimus plus pecuniæ, quàm cæteri omnes Græci. Lacedæmonij autem (inquiunt) nihil horum curæ est: sed tam negligentes sunt circa cultum Diuinum, vt aliquando mutila offerant, & in reliquis non paulò parcius Deos honorant quàm nos, quum tamen à nostra ciuitate diuitiis non superentur. His dictis à Legato, interrogat, Quid facere oporteat, ad inueniendam præsentium malorum depulsionem, cui vates nihil aliud respondit (videlicet quod Deus aliter non sineret) quàm vt ad se accersitum renunciare Atheniensibus hoc iuberet. Ita Ammon dicit: Lacedæmoniorum* Εὐφημίαν *sibi iucundiorem esse, quàm omnia Græcorum sacrificia. Hoc tantū, nec plura Deum*

respondisse ferunt, Mihi quidem igitur non aliud videtur Deus intellexisse εὐφημίας voce, quàm precationem illorũ. Illa enim multo aliis est præstantior. Hactenus Plato, cuius verba de iam relato voto seu precatione intelligẽda, quæ sola Lacedæmoniis legitima fuit. Quamuis Plutarchus refert adiici solere ad hanc solemnem precationem, vt iniurias tolerare possent. Quę digna prorsus Gręcorum humanitate precum appendix, magisque Christianorum conueniens æquanimitati & mansuetudini. Ratio autem huius instituti peti potest ex iis quæ sunt apud Platonem lib. III. de legibus, vbi inquit: ὅτι δὴ φημὶ εὐχῇ χρῆσαι σφαλερὸν εἶναι, νοῦν μὴ κεκτημένον, Id est, *Aio periculosum esse vt preces concipiat, qui prudentia non sit præditus.* Cum qua sententia conueniunt quę disputantur apud Iuuenalem Satyra x. quam ita concludit, vt tandem in fine doceat, quid solum precari oporteat. Ita enim ait:

Aliud votum præter εὐφημίας.

Orandum est, vt sit mens sana in corpore sano.
Fortem posse animum, & mortis terrore carentem,
Qui spacium vitæ extremum inter munera ponat
Naturæ: qui ferre queat quoscunque labores,
Nesciat irasci, cupiat nihil, & potiores
Herculis ærumnas credat, sæuósque labores
Et venere & cænis & pluma Sardanapali.

INSTITVTVM IV.

Virgines & pueri sacra habeant communia.

Gentilium profanitas eò progressa est, vt alios Deos viris propitios, alios fœminis existimaret. Itaque à quorundam Deorum sacris viros, quorundam item fœminas arcebant. Vnde eleganter Minucius Felix: *Quædam fana,* inquit, *semel anno adire permittunt, quædam in totum nefas visere est: quædam viro non licet, & nonnulla absque fœminis sacra sunt.* Quod verum est. Nam apud Romanos sacris bonę Deę viri prohibebantur, deferentes hunc honorem pudicitiæ Faunæ, qua adeò ea excelluit, vt nullus mas præter virum eam viderit, vel nomen audierit, vt ex Varrone refert Arnob. lib. v. & Lactantius lib. I. c. XXII. & Macrobius Saturnalium I. cap. XII. Et vicissim sacris Herculis non intermiscebantur fœminæ, quod sacerdotes bonæ Deæ ipsi aquam sacris

4. Sacra communia virginibus & pueris sancito.

Bonæ Deæ sacra apud Romanos.

vacantes denegaſſent, vt ait Macrobius loco iam dicto. Et Propertius lib. IV. Elegiarum. Quod item in ſacris Cereris & Veſtæ fiebat, vt teſtatur Lactant. lib. III. At Lacedæmonij pueris & virginibus iiſdem ſacris vti non interdicebant, ſed vt exercitia corporum pleraque vtriſque erant communia: ita & ſacra eadem frequentare eas voluerunt. Nec enim prohibebat pudor, quod Spartæ flagitiis non facilè locus pateret. Itaque rectè eadem ſacra omnibus viris & fœminis, pueris & virginibus, ac eo magis coniugibus, quippe quibus intercedit diuini & humani iuris cōmunicatio, vt loquitur Modeſtinus I.C. D. de ritu nuptiarum. Id quod lege Romuli etiam apud Romanos ſancitum, qui iuſſit marem & fœminam ſecundum leges iunctos, vt fortunas, ita & ſacra communia habere, vt ſcribit Dionyſius Halycarnaſſeus.

Cur Sacra communia fuerint apud Lacedam.

Cæterum iudico reſpexiſſe hoc inſtitutum de communione ſacrorum inter pueros & virgines, ad conciliandam mutuam amicitiam, quæ religionis vinculo tanquam nodo arctiſſimè constringitur, præſertim à teneris annis noticia intercedente. Vnde etiam poſtea publica concordia ſtabilitur, & coniugij occaſio exiſtere aliquando ſolet.

INSTITVTVM V

In Vrbe mortuos ſepelire fas ſit.

4. De ſepulturarū loco, qui fuit in vrbe.

Sepulchrorum locus antiquitus quis fuerit.

SEpulcra, tumulique variis in locis antiquitus extruebantur. Sancti patres ſuos ſimpliciter in agris condebant, vt docent ſacræ literæ. Romani itidem extra vrbē ſuos humabant. Id quod lege XII. tabularum mandatum erat, vt eſt apud Ciceronem lib. II. de legibus. Etſi contra hanc legem, virtutis cauſa, Poplicolę & Tuberto conceſſum fuit in vrbe ſepeliri, vt ſcribit Cicero. Irémque Fabricio & Valerio, vt auctor Plutarchus, ſi locus mendo caret. Sicut & ex triumphatoris mortui cadauere os deſumtum, in vrbe humi defodiebatur, vt tradit idem Plutarchus in quæſtionibus Romanis. Nam prętereo iam quæ Imperatores ſuper hac re conſtituerunt, de quibus videantur l. III. D. de ſepul. violat. & l. mortuorum C. de relig. & ſumt. fun. Quod Athenienſes, & alij plerique Græcorum vſurparunt, quibus ſolemne fuit ſuos extra vrbē in Demis ſeu pagis ſepelire. Idq; ideo conſen-

ſentaneum, quia ibi ſacra etiam Athenienſibus ſua erant. Spartani à reliquis gentibus plerumque moribus diſſidentes in vrbe ſuos ſepeliebant. Quod meo quidem iudicio ideo fieri voluerunt, vt ob oculos ſepulcra habentibus quotidie fortium virorum memoria in animis recurreret. Itémque vt indies inter monumenta defunctorum verſantes, mortem minimè ſibi exhorreſcendam putarent, poſt quam etiam viris ſuus conſtaret in vrbe honos. Quibus ferè conſentiunt, quæ ſunt apud Plutarchum in Lycurgo, vbi de hoc inſtituto agit. Et quidem ſiue his, ſiue aliis de cauſis, idem obſeruabant Ægyptij: Saitæ tamen in Regibus ſuis hoc tantum vſurpabant. Chriſtianis viſum hac tempeſtate, aliis quidem in vrbe, aliis extra vrbem mortuos ſepelire.

Cur Lacedæmonij ſepulcra in vrbibus habere voluerunt.

INSTITVTVM VI.

Monumenta defunctis iuxta templa fiant.

PLutarchus inſtitutis Laconicis hoc cum ſuperiore coniungit, nos illa diuidenda exiſtimauimus. Aliud enim in vrbe ſepeliri, aliud monumenta ad templa eſſe. Loca autem monumentorum, quæ apud delubra & templa Deorum Spartæ erant, non diſſimilia fuiſſe multum videntur Chriſtianorum areis circa ædes ſacras, & ſeptis illis ædificiis vacuis, quæ κοιμητήρια ipſis dicta, quod eò inferre ſoleant cadauera mortuorum, mortiferæ quietis ad nouiſſimam reſuſcitationem capiendæ cauſa. De quibus alio loco dicetur. Ac veriſimile eſt voluiſſe Lycurgum ſancire Spartanis hac lege iura ſepulcrorum, vt ipſa ſacra & ſancta eſſent, ſicut vicina templa. Qua ratione & templa cuſtodiri, & tuta ab hoſtium aliorúmque ſacrilegorum ac petulantium hominum violentia monumenta præſtari poterant. Etſi ius ſepulcrorum in ipſo quodammodò ſolo eſt, quod iure omnium ferè gentium, tum verò legibus Romanis eſt munitū. Quare in XII. tabulis lex eſt, quæ vetat forum Buſtúmue vſucapi, vt ait Cicero II. de legibus; forum veſtibulum ſepulcri interpretans. Quam etiam legem ſecundum naturam eſſe inibi ſcribit. Atque itidem ius ſepulcrorum defenditur iure ciuili. Nam D. de ſepulcro violato, extat edictum prętoris, quo actio datur in ſepulcri violatores. Et quidem inſtitutum hoc Spartanum, quod ad omnes ſę

6. De Monumentis iuxta templa ſtruendis.

Sepulchrorum ius.

extenderit, quodque omnibus concessum fuerit monumenta
Monumentorum ius quibus fuerit denegatum. sua ad templa extruere existimo. Maleficij tamen alicuius conuictis & damnatis hoc honoris denegatum infrà ostendemus.

INSTITVTVM VII.

Funere nemo polluatur.

7. Funere nemo polluebatur. HOc institutũ ex duobus præcedentibus quasi consequens. Nam si cadauera in vrbe sepeliri fas est, & monumenta ad templa extrui permissum, necesse etiam pollutiones tolli. Neq; enim funera in vrbe procurari, vel sepulcra haberi poterunt, si contaminentur qui hæc contingunt. *Funeribus aliæ Gentes præter Lacedæmonios polluebantur.* Apud alias tamen gentes funesta fiebat domus & familia, vbi mortuus aliquis. Itaque solebant lustrationes & purgationes adhiberi, & domus euerrebantur, tædæ circumferebantur, homines aqua abluebantur, aliáque plura fiebant, quæ gentilitiæ superstitionis profanitas tulit. Quorum sæpe mentio apud poetas & alios scriptores: & illustris inprimis locus est Æneid. VI. Ac eam ob causam Romanis institutæ feriæ Denicales, à numero denario dictæ, quod *Denicales feriæ apud Romanos quot.* decimo die fieret purgatio, conditis antea cineribus ipso die nono, vt scribit Festus. Quæ omnia & alia huiusmodi repudiábant à suis moribus Lacedæmonij, nihil admodum atri & horrendi in morte existimantes; quam etiam ouantes & læti oppetebant. Nec enim qui per omnem vitam virtuti dediti fuerunt, eos consentaneum in morte maculam contraxisse. Quales Lacedæmonij plerique.

INSTITVTVM VIII.

Cum mortuo nihil inhumetur.

8. Sepultura sine sumptibus fiebat. HEraclides de politiis scribit, quòd εὐτελεῖς αἱ ταφαὶ Lacedæmoniis fuerint: Et Plutarchus institutis Laconicis refert statuisse Lycurgum, ne circa cadauer liceret adhibere magnos sumtus, quò ornatius illud conderetur. Quod non immeritò ita sanxit. Nam conueniebat eos qui in tota vita ab omni luxu abstinuissent, etiam in morte hanc tenuitatis laudem non aspernari, vbi nullius opulentiæ & ornatus vsus. Itaque apud Athenienses quoque aurum addi lege vetitum, vt scribit Cicero II. de legibus. Et XII. tabulis, Rogum ascia polire non licebat, vt eodem

eodem loci tradit Orator. Coronæ tamen Romanis in mortuis ornandis postea vsitatæ fuerunt, nec non Græcis plerisque: à quibus tamen abstinuerunt veteres Christiani, quod beatus his non egeat, miser nõ gaudeat floribus, vt loquitur Minucius Felix. Antiquitus autem apud vtrosque aspersiones fiebant, item vnctura, quemadmodum apud Ægyptios & Iudæos. Sed illæ legibus etiam sublatę, vt ait Cicero. Lacedęmoniis nihil horum in vsu, sed tantum in veste punicea, & oleæ foliis compositum corpus cuiusque eodem modo sepeliri voluerunt, vt tradit Plutarchus in institutis & vita Lycurgi. Reliqua ad ornandum non pertinere iudicarunt. Quum itaque in tam præstantibus viris simplicitas humandi talis adhibita sit, nonne ex his & aliis huiusmodi institutis emendari mores corruptæ cuiusque Reipub. magnopere conueniret?

Sepeliendi mos Lacedæmoniorum.

INSTITVTVM IX.

Eiulatus non audiatur.

NOn erat fortitudinis Spartanæ eiulare mortuo aliquo necessariorum, ita vt fœmineum in modum lamentatio exaudiretur. Itaque Plutarchus ait, Legislatorem hoc etiam cauisse. Quod adeò moribus eorum inualuerat, vt fœminæ quæ aliàs lacrymas habent in statione paratas, vt ait Satyricus, neque ipsæ secus ac viri ab iis temperarint. Gyrtias, quum aliquando Acrotatus nepos ipsius ex quadam puerili pugna, in qua multas plagas acceperat, pro mortuo domum relatus esset, domesticis & familiaribus plorantibus, non tacebitis? inquit: ostendit enim quo sanguine ortus esset. Strenui non aliorum vociferatione, sed meditatione opus habent. Item quum nuncius ex Creta de morte Acrotati venisset, Nonne, inquit, hoc omnino futurum erat, quum ad hostes venisset, vt aut ipse occumberet, aut illos interficeret? Iocũdius autem est audire eum seipso, ciuitateque, maioribusq; dignã mortẽ oppetiisse, quàm si per omne vitæ tẽpus ignauè se gereret. Eodẽ modo mater Brasidę audiens ipsum præ reliquis Spartanis cõmendari, tantum abest, vt luxui indulserit vt potius affirmarit multos tales Spartæ viros esse. Qualia exẽpla sunt cõplura. Fletus igitur & cõploratio pro mortuis etsi

9. Fletus aut eiulatus non audiatur publicè.

aliquando factus, publicè tamen exaudiri eum non licebat. De Regibus secus constitutum, vt suprà retulimus, vbi de honore Regum mortuorum egimus. Idem & XII. tabulis vetitum. Nam ibi Lex hæc extitit, vt auctor Cicero: *Mulieres genas ne radunto, néue lessum funeris ergo habento*, lessum lugubrem eiulationem ex Lælio interpretans. Quales eiulationes & alias consimiles detestabilia lugendi genera, vocat Orator Tusculana sua III. *Detestabilia* (inquit) *genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, fœminum, capitis percussiones.* Hęc itaque fortes animos prorsus non decent.

INSTITVTVM X.

Luctus vndenis diebus finiatur.

Luctui præfinitum certum tempus.

LAmentari & eiulare in publico non licebat, ex lege superiore: luctum tamen vel vestibus vel corporis habitu indicare, hac lege permissum. Sed ne animi diutius luctui indulgentes emollescerent, à legislatore, vt ait Plutarchus, certum tempus est præfinitum, videlicet vndecim dierum. Inde enim sacrificium fiebat. Ita Plutarchus in institutis, & in Lycurgo, vbi hęc refert: χρόνον δὲ πένθους ὀλίγον προσώρισεν, ἡμέρας ἕνδεκα· τῇ δὲ δωδεκάτῃ θύσαντας ἔδει Δήμητρι λύειν τὸ πένθος, Id est, *luctum breui definiuit tempore, vndecim diebus: duodecimo sacrificare oportebat Cereri, & desinere luctum.* Quæ lex habet, vti decet, aliquid humanitatis. Nam vt non decet virum nimium dolori indulgere: ita stoicum est, nullo doloris sensu tangi. Vtrunq; ab homine alienum. Legibus Numę consimiliter certo temporis spacio luctus definitus erat, sed pro ętatis ratione is aliquantum variabat. Qua de re legatur Plutarchus in vita Numæ. Vxori tamen ob maritum annuus erat indictus luctus, id est, decem mensium. Tantus enim annus ordinatione Romuli, vt scribit Plutarchus, & testatur Ouidius initio Fastorum, de anno Romuli agens δεκαμήνῳ.

Luctus penes vxoribus præscriptus annus maritum mortuum. Annus Romuli δεκάμηνος.

INSTITVTVM XI.

Monumenta inscripta, nisi qui in bello occubuerint, non habeant.

Monumentorum elogia solis his qui pro patria occubuerunt concessa.

ERant quidem monumenta licita omnibus, vt ea necessariis suis statuere possent, quicunque vellent: sed titulum inscribere, & honoris elogium addere, in eorum monumentis saltem

licebat,

licebat, qui in bello pro patria mortem oppetierant, vt docet Plutarchus in Lycurgo, & institutis Laconicis. Itaque quum funera eodem modo omnibus aliis fierent, vt ex Plutarcho retulimus, & testatur etiam Heraclides: militaribus tamen viris hic honos præ aliis tributus est, vt in scripta monumenta haberent. Erat autem moris monumẽtis inscribere nomina, additis, vt arbitror, rebus gestis disticho saltem, aut aliis quàm paucissimis verbis conceptis. De nomine cõstat satis ex Plutarcho. Ita enim in Lycurgo scribit: ἐπιγράψαι τοὔνομα θάψαντας οὐκ ἐξῆν τοῦ νεκροῦ, πλὴν ἀνδρὸς ἐν πολέμῳ, καὶ γυναικὸς ἱερῶν ἀποθανόντων, Id est, *Qui suos sepeliebant, nomen mortui inscribere (monumentis) non poterant, nisi viri qui in bello, itémque mulieris, si sanctè fato concessserant.* Tanquam memoria aliorum non fuerit ad posteritatem conseruanda, nisi quorum mors virtute & pietate fuisset commẽdata. Dignum profectò institutum, quod nobis exemplo præluceat, ne quemuis temerè monumentorum elogiis ornari sinamus. De rebus gestis passim sunt versus apud Historicos alios, & apud Plutarchum. Sed præter hæc addi solebant etiam scuta, & alia insignia in monumentis præstãtissimorum quorumque. Inducor vt credam iis, quæ sunt in Epigrammate Græco de Leonida Spartano, quod sic habet:

Tituli, quo nomen & gesta mortui disticho vel paucis verbis comprehẽdebãtur.

Clypeus & alia insignia.

Ηνίκα λεωνίδεω κατιδὼν δέμας αὐτοδάϊκτον
Ξέρξης, ἐχλαίνου φάρει πορφυρέῳ.
Κἀκ νεκύων δ' ἤχησεν ὁ τὰς σπάρτας μέγας ἥρως.
Οὐ δέχομαι προδόταις μισθὸν ὀφειλόμενον,
Ἀσπίς μοι τύμβου κόσμος μέγας. ἔρρε τὰ περσῶν
Ἥξω κ' εἰς ἀΐδην ὡς λακεδαιμόνιος.

Quod ita vertamus:

Quando Leonideum vidit post fata cadauer
Xerxes, purpurea hoc induit ipse toga
At Rex Spartanus ex morte his vocibus infit:
Non capio infidus præmia digna viris.
Mi scutum tumuli est ornatus, Persica tolle,
Namque adiò manes vt Lacedæmonius.

Vult sibi scutum Leonidas in monumento statui pro sepulcri ornamento, quasi hoc Spartanæ consuetudinis fuerit. Atq; inde

videri poteſt profectum, quod viris militaribus honos ſcuti in monumentis attribuatur. Etſi iam nimis ille honos vulgatus, indignis etiam multis communicatur.

INSTITVTVM XII.

Qui in prælio cæſi, an ad ſepulturam domum ferendi ſint, inſpectis corporibus iudicent ipſæ matres.

12. Cæſorũ in prælio varia ſepultura.

Qui procul à patria ceciderant publica ſepultura humabantur.

Qui nõ procul à patria ceciderant, domũ ad ſepulturam reportabantur.

QVi longè à patria occubuerant in prælio, eos plerumque inibi publica ſepultura humare moris erat. Id quod videtur tamen aliquo cum diſcrimine factum, diuiſis iis, qui cæſi fuerãt, pro dignitatis ratione in diuerſa ſepulcra. Ita enim qui ceciderant Lacedæmonij in pugna aduerſus Mardonium, tribus ſepulcris conditi ſunt, Sacerdotes vno, Ciues altero, Serui tertio. At qui non longè à patria cæſi fuerant, eos domum ad ſepulturam reportare amicis licebat. Quod tamen non aliter fiebat, volẽtibus ita matribus, quã ſi laudabiliter ſe geſſiſſent, & aduerſa vulnera plura excepiſſent, quàm auerſa. Ita enim de hoc ſcribit Ælianus lib. XII. cap. XXI. cuius verba latinè reddita, hûc adiicere placuit. *Lacedæmoniorum matres*, inquit, *quotquot audiuerunt filios ſuos in pugna cecidiſſe, abire ſolebant, & inſpicere, vulnera, tàm auerſis, quàm aduerſis corporibus inflicta. Et ſi plura ex aduerſo eſſent facta, exultantes cum graui & ſeuero vultu, in patrum ſepulcra filios deferebant: ſin alio modo vulnera accepiſſent, pudefactæ inde, & lacrumantes, feſtinanter & clam diſcedebant relictis mortuis, vt in communi ſepulcro humarentur, aut furtim ſurreptos in propria ſepulcra deportabant.* Quod mea opinione ideo in primis factitatum, vt vnuſquiſque ſepulcri auiti cupidus, fortius aduerſus hoſtes pugnaret, ne fugiẽdo vulnus auerſo corpore exciperet. Nam hoc timoris indubitatum iudicium, à virtute & fortitudine Spartanorum prorſus alienum, quibus mors potior vllo vel minimo dedecore.

TABV-

TABVLA SECVNDA CONTINENS LEGES DE AGRO ET VRBE.

INSTITVTVM I.

Sortium numerus idem ſemper maneat.

DIXIMVS initio quomodo Regionem totam tribuerit Lycurgus in certas ſortes, videlicet triginta millium, quarum nouem millia ipſorum Spartiatarum facta. Hæ ſortes vt manerent ſanxit Legiſlator, nec plures earum ad vnum aliquem voluit transferri, ne pauciores fierent, vt ſcribit Plutarchus in Agide & alibi. Sed nec licebat per partes ſecando, ita in plures ſortes diuidere. Quod docuiſſe videtur Heraclides de Politiis, vbi ait: νενομίσθαι τῆς ἀρχαίας μοίρας οὐδ᾽ ἔξεστι. Ita enim hoc accipio, vt in minores & plures partes tribuere veteres ſortes non permiſſum fuerit. Contigit tamen poſterioribus temporibus, vt lex iſta labefactaretur, & penes paucos ſortes omnes eſſent. Nam idem Plutarchus ſcribit, vix ex ſeptingentis, poſt multa bella reliquis ciuibus, centum agrum & ſortem habuiſſe. Et Ariſtoteles ait lib. II. Sortes redactas ad mille tantum poſſeſſores. Deinde etiam multa ſortium ad mulieres traducta ſunt, vnde magna earum in Repub. extitit potentia, vt ait Plutarchus. Ariſtoteles ait ex quinque partibus totius Regionis duas factas eſſe mulierū. Ex hac itaque mutatione ſortium mala complura in Rempub. inuecta. Quibus Agis Rex occurrere volens, veterem Lycurgi legem conatus eſt reuocare. Quod vt facilius obtineret, ipſe ſuas facultates in mediū contulit, matrémque fœminam locupletiſſimam, vt idem faceret precibus impulit. Ac extat Rhetra eius ſuper hac re ad populum lata, apud Plutarchum, cuius hæc capita inter alia ſunt: obærati as alienum remittatur: Ager omnis diuidatur: Quod intra Pallenem vallē, Taygetum, Maleam, & Sellaſiam in quatuor millia quingentas ſortes diſtribuatur: Quod vltra eos limites in quindecim millia: Atque hæc finitimis qui arma ferre poſſunt diuidantur: Qui intra iſtos terminos ſunt Spartiatis. Veruntamen hoc non effecit Agis, ſed χρεωκοπίᾳ & nouis tabulis introductis, ager non eſt

Secunda tabula. I. Inſtitutū de ſeruando ſortium numero.

Quo lex poſterioribus temporibus labefactata ſit.

Eam Agis ſtudet reuocare.

diuisus, impediente diuisionem Agesilao auunculo, quod ære obrutus, multum tamen agri possideret. Ac tandem ipse Agis quum Rempub. moribus prauis corruptam, & auaritia imbutam perturbasset, odio expositus potentiorum ab Ephoris est necatus, quum factum Sparta dignum suscepisset, inquit Plutarchus. Talis exitus alios etiam mansit, qui idem tentarunt veteri disciplina iam obsolefacta. Pertinet autem hoc institutum Lacedæmoniorum, vt ego arbitror, in primis ad frequentandam vrbem ciuibus. Nam quum sortem eorum quilibet haberet, poterat eò melius subsistere ciuium numerus. Deinde etiam prohibendo hac ratione sortes plures ad vnum deuolui impedire voluit, ne vni alicui diuitiæ affluerent, qui posset potentiam sibi aliquam præ aliis acquirere. Quod posteà accidit, quum non seruaretur sortium numerus, vt ex iis quæ diximus intelligi potest.

Sed re infecta necatur ab Ephoris.

Quorsum pertineret lex illa de sortibus seruandis.

INSTITVTVM II.

Possessiones omnium sint æquales.

NOn solùm erat certus & definitus sortium numerus: sed erant possessiones & agrorum portiones omnibus æquales. Quod in primis conducebat ad Reipub. huius stabilitatem & tranquillitatem. Sicut Plato ait: *ἰσότης φιλότητα ἀπεργάζεται*. Vnde Leon rogatus, quanam in vrbe aliquis habitaret tutissimè, Respondit: *vbi æquales omnium ciuium possessiones essent, plurimumque haberet virium iustitia, minimum iniustitia.* Itaque æqualitas bonorum instituto Lycurgi potissimum quæsita, vt suprà ostendimus. Testatur hoc manifestè Polybius lib. VI *τῆς μὲν δὴ Λακεδαιμονίων πολιτείας ἴδιον εἶναί φασι, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τὰς ἐγγαίους κτήσεις, ὧν οὐδενὶ μέτεστι πλεῖον, ἀλλὰ πάντας τοὺς πολίτας ἴσον ἔχειν δεῖ τῆς πολιτικῆς χώρας*, Id est, *Reipub. Spartanæ hoc proprium esse aiunt, quod de fundorum possessionibus constitutum, ex quibus nemo altero plus tenet: sed oportet inter omnes ciues, ex æquo Reipub. regionem diuisam esse.* Idē docuit Iustinus lib. III. vbi ita de Lycurgo ait: *Fundos omnium æqualiter inter omnes diuisit, vt æquata patrimonia neminem potentiorem altero redderent.* Sed tamen hanc æqualitatem non admodum obseruatam fuisse putat Isocrates, qui in Panathenaico scribit, Lacedæmonios non æqualiter agrum diuisisse: sed multitudini deterrimam

2. De possessionum æqualitate. Quorsum hoc institutum.

Aequalitas illa non bene obseruata.

terrimam partem atttributam fuisse, vnde vix magno labore acquireret, quantum ad vitam sustentandam necessarium. Verùm minus hoc verisimile, quippe quod auaritiæ immunes prisci illi Lacedæmonij. Et côueniebat maximè hæc lex ciuitati omnium maximè libertati deditæ, vbi & in omnibus aliis æqualitas quæsita, vt infrà dicemus. Nec scio an non Reipub. huius solius fuerit hæc lex. Extitêre quidem in aliis Rebuspub. vt & Romæ, qui possessionibus modum imponere, & quodammodo ad æqualitatem reducere conati sunt: sed ægrè obtinuerunt, nec diuturna talis fuit legis obseruatio, cupiditatibus hominum semper in maius crescentibus.

INSTITVTVM III.

Emere vel vendere possessiones non liceat.

HAnc legem fuisse Lacedæmoniis scribit Aristoteles politi- *3. De non*
co 11. Quod testatur etiam Heraclides de politiis, qui ait: *emendis*
πωλεῖν γῆν λακεδαιμονίοις αἰσχρόν. Ac necesse fuit tàlem aliquam *aut vendē-*
poni, quum priores duæ de sortibus aliâs consistere non potue- *dis possessionibus.*
rint. Vnam itaque hanc rationem voluit legislator esse transferendi sortes agrorum, vt hæreditariæ essent, nec vendendo eas alienare liceret: filiúsque patri vt succederet in fundis, si extaret aliquis, quemadmodum scribit Plutarchus. Quòd etiam obtinuit vsque ad Epitadeum quendam, qui Ephorus factus contrariam huic aliam Rhetram obrogauit. Qua de re hæc sunt apud Plutarchum. *Vt Ephorus*, inquit, *fuit vir factiosus quidem, sed præfractus & acerbis moribus, Epitadeus nomine: simultate ei cum filio exorta, Rhetram promulgauit, ius vt cuique esset hæreditatem suam & sortem cuicunque vellet inter viuos donandi: & relinquendi testamento.* Quantuis Aristoteles indicare videtur, veterem legem fuisse, qua testamēto relinquere cuiuis possessiones liceret. Ac tolerari hæc lex antiquitus facilè poterat, quum nec pecuniæ copia esset, nec vsus diuitiarum: sed omnia quàm fieri poterant maximè ad com-
municationem mutuam referebantur. Porro consentit quo- *Lex Iuda-*
dammodo cum hoc instituto Lacedæmoniorum lex Iudæorū, *orū de pos-*
quæ vetabat agros assignatos à tribubus & familiis auelli, reuo- *sessionibus non auel-*
cabátque eos ad iustos possessores post annos legitimos termi- *lendis à familiis.*

no Iubilæi comprehensos. Qua ex causa extra familiam etiam nubere non licebat, ne possessiones ad alios transferrentur, vt in sacris legibus refertur. Aliæ Respub. quæ huiusmodi institutis conformatæ non sunt, talem legem non ferebant. Et lex Iudæorum non vetat prorsus alienationem, sed tempus tantũ præfinit.

INSTITVTVM IV.

Qui Institutis se submittit peregrinus, particeps sortis fiat.

4. De Ciuitate donatis ad sortiũ participationẽ receptis.

QVi ius ciuitatis consequebantur peregrini, ad sortium participationem etiam vocabantur. Requirebatur tamen hoc, vt disciplinam Reipub. non repudiarent. Id instituisse etiam Lycurgum, auctor est Plutarchus institutis Laconicis, vbi hæc scribit: *ἔνιοι δὲ ἔφασαν ὅτι καὶ τῶν ξένων, ὃς ἂν ὑπομείνῃ ταύτην τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτείας, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Λυκούργου, μετεῖχε τῆς ἀρχῆθεν διατεταγμένης μοίρας, πωλεῖν δ' οὐκ ἐξῆν,* Id est, *Aliqui inquiunt eos quoque peregrinos, qui institutorum Reipub. exercitationem paterentur, ex Lycurgi sententia portionis ab eo constitutæ participes fuisse: sed hanc vendere nõ licuisse.*

Sortes agrorum quomodo perceperint peregrini.

Qua autem ratione ad sortes agrorum peruenire potuerint, facilè intelligitur, videlicet si vel connubio eas acquirent, vel amicorum testamento caperent. Nam id licuisse suprà dictum. De seruis manumissis, quid statui debeat, non patet. Mea sententia est, ad sortes eos non venisse: sed potius aliò missos vel in colonias, vel ad opificia, & viliorum artium opera redactos, quibus in seruitute assueuerant.

INSTITVTVM V.

Sparta muros non habeat.

5. De muris Sparta non cingendis.

Prior huius instituti ratio.

HVius instituti duplex ratio reddi potest. Nam vetando legislator vrbem muris circumdari, in primis virtutem animis accendere voluit. Hac enim potius fidendum censuit, quàm muris & fossis. Id indicatur verbis Lycurgi, quibus ait vrbem nõ carere munitione, quæ viris non lateribus cincta esset, vt est apud Plutarchum vita Lycurgi, & in apophthegmatis. Atq; huc pertinet etiam, quod apud Senecam suasoria 11. fingitur dicere declamator nomine Laconis. Non est Sparta, inquit, lapidibus circumdata. Ibi muros habet, vbi muros nõn habet. Deinde voluit etiam Legislator hanc legem constituens, ne ex aris & focis

Sparta-

Spartani contra hostes dimicarent: sed vt arma potius extra fines suæ regionis efferrent. Quod & semper factitatum à Lacedæmoniis, nemine ante Epaminondā annis ferè sexcentis ipsorum agros incursante, vt est apud Plutarchum in Agesilao. Quò facit Apophthegma. Nam dicenti cuidam Atheniensi, Nos quidem vobis à Cephiso pulsis sæpenumero institimus, Respondit Antaclidas: At nos vobis nunquam ab Eurota. Cui sunt consimilia alia, quæ idem probant. Quin semper Lacedæmonij vt ignauos despiciebant eos, qui muris ciuitates cinxerunt. Agesilaus monstrante ei quodam vrbis alicuius muros validè extructos, & quærente pulcros ne eos iudicaret? Respondit: Ita per Deos, inquit, sed non vt viri, verum vt mulieres intus habitent. Et Panthoëdas monstrantibus quibusdam murum probè munitum, eúmque commendantibus, Respondit: pulcrum esse Gynæceum. Hæ itaque causæ Spartanis non exstruendi muros, vnde illi animis confidentiores. Sicut est consentaneum, patentes vrbes habere, id animorum fiduciam in habitatoribus excitare. Meminit huius instituti Epictetus apud Stob. vbi hæc præclara eius extat sententia: εἰ θέλεις τὴν οἰκίαν σου οἰκεῖσθαι, μίμου τὸν σπαρτιάτην λυκοῦργον. ὃν γὰρ τρόπον οὗτος οὐ τείχεσι τὴν πόλιν ἔφραξεν, ἀλλ' ἀρετῇ τοὺς ἐνοικοῦντας ὠχύρωσε, καὶ διαπαντὸς ἐτήρησεν ἐλευθέραν τὴν πόλιν· οὕτω καὶ σὺ μὴ μεγάλην αὐλὴν περίβαλλε, καὶ πύργους ὑψηλοὺς ἀνίστα, ἀλλὰ τοὺς ἐνοικοῦντας εὐνοίᾳ καὶ πίστει, καὶ φιλίᾳ στήριζε, καὶ οὐδὲν εἰς αὐτὴν εἰσελεύσεται βλαβερὸν, οὐδ' ἂν τὸ σύμπαν τῆς κακίας παρατάξηται στῖφος, Id est, *Si domum cupis benè habitari, Lycurgum Spartanum imitare. Sicut enim ille non muris vrbem muniuit, sed virtute ciues instruxit, & vrbem perpetuò liberam conseruauit: ita & tu quoque non magnum vestibulum circumda, nec turres altas erige: sed potius inhabitatores beneuolentia, fide & amicitia confirmes, & nihil noxiæ domum ingredietur, ne si vniuersa quidem malitiæ turma ingruat.* Apud Tzetzem de eodem hi sunt versus:

Πάλαι μὲν σπαρτιᾶται, καὶ γοῦν τῶν λακώνων
Κάλλιστα λογιζόμενοι σοφῇ τῇ διανοίᾳ
Ὡς ἄνδρες φύλακες τειχῶν, οὐ τῶν ἀνδρῶν τὰ τείχη,
Τοῖς ὅπλοις καὶ τοῖς σώμασι, ταῖς μάχαις ἐπυργοῦντο,
Τὰ τείχη δὲ τῶν πόλεων πολλάκις παρῃροῦντο,

Μὴ πῶς θαῤῥοῦντες ἐπ᾽ αὐτοῖς, ῥαςώνην χῶσιν ὅπλων.

Quæ ad verbum ita interpres reddit:

Olim quidem Spartiatæ, & genera (progenies) Laconum
Optimè ratiocinati sapienti cogitatione,
Quod viri custodes murorum, non virorum muri,
Armis atque corporibus, pugnis turres fabricabant,
Mœnia autem vrbium sæpe despiciebant:
Ne fortè fidentes in ipsis quietem haberent armorum.

Meminit & Claudianus Panegyri in quartum consulatum Honorij his verbis:

--Sic armipotens Lacedæmon
Despexit muros, rigido munita Lycurgo.

Item libro de Manlij Theodori consulatu vocat hac de causa Lacedæmona nudam, de Lycurgo ita loquens:

Ciuibus & vetitis ignauo credere muro,
Tutius obiecit nudam Lacedæmona bellis.

Sicut & Ouid. lib. x. Metamorph. ea de causa immunitam Sparten dicit. Sed de hoc etiam aliquid supra diximus.

INSTITVTVM VI.

Domus non nisi serra & securi extruantur.

6. De domorum extructione, in quibus sumtuosa & exquisita structura prohibetur.

VOluit legislator Dominum domui esse ornamento, non domum Domino. Itaque vetuit sumtuosam & exquisitam structurarum magnificentiam & ornatum. Plutarchus ait vita Lycurgi Rhetram vnam hanc fuisse, ita scribens: ἑτέρα δὲ πάλιν κατὰ τῆς πολυτελείας, ὅπως οἰκία πᾶσα τὴν μὲν ὀροφὴν ἀπὸ πελέκεως εἰργασμένην ἔχῃ, τὰς δὲ θύρας ἀπὸ πρίονος μόνον, καὶ μηδενὸς τῶν ἄλλων ἐργαλείων, Id est, *Altera* (Rhetra) *aduersus luxum, vt quæuis domus fastigium securi haberet fabricatum, fores serra, nec alio instrumento vllo.*

Huius instituti ratio.

Huius autem instituti rationem reddidit ipse Lycurgus luculẽtam satis hoc suo apophthegmate. Nam sciscitantibus quibusdam, cur ad fastigium domus faciendum solá securi, ad ianuam sola serra vti, nullóque alio instrumento permisisset, respondit: *Vt ciues mediocritatem seruent in omnibus, quæ in domum inferunt, neque eorum quicquam possideant, quæ ab aliis magnifiunt.* Quam rationem legislatoris illustrioribus aliis verbis declarat disertissimus & locuple-

cupletissimus auctor Plutarchus vita Lycurgi ita scribens. *Quod dixisse de mensa sua Epaminondam aiunt, tale prandium non capere proditionem: id primum in mentem venit Lycurgo, talem domum deliciarum & lauticiæ haud esse capacem. Neque tam sit ineptus vel amens vllus, vt in penates humiles & vulgares, lectos argenteis instructos fulcris, stragula purpurea, aurea pocula, & eum qui hæc comitatur inferat splendorem: sed comparandus est & æquandus ædificio lectus, lecto vestis, huic reliquus cultus & apparatus.* Hæc ille. Quare etiam contemtui habuerunt frugi illi veteres Lacedæmonij aliorum quorumcunque ædificiorum splendorem & ornatum. Leotychidas maior Corinthi cœnans, quum fastigium ædium magno sumtu structum & laqueatum cerneret, rogasse fertur hospitem, num in ea regione arbores nascerentur quadrangulæ? Vnde facilè colligitur, ex rudi materia & lignis nihil dolatis, aut fabrefactis domos suas exstruxisse Lacedæmonios. Atque hoc institutum respexisse videtur Epictetus istis sententiis:

Ne tabulis & picturis domum tuam circumda, sed temperantia ipsam depinge. Illud enim alienum & oculorum tantummodo præstigiatio: Hæc verò indelebilis æternusque domûs ornatus existit. Item, *Operam quidem dare, vt domus incrustata gypso, atque albedine sua resplendens, in admirationem spectantes trahat, hominis est imperiti: ingenium verò commoda familiaritate lustrare, honestatis humanitatisque studium testatur.*

TABVLA TERTIA DE IVRE CIVIVM.

INSTITVTVM I.

Ciuium numerus sortibus respondeat.

QVANDOQVIDEM sors vna in singula ciuium capita erat assignata, necesse est conuenisse ciuium & sortium inter se numerum. Initio itaq; sub Lycurgo ciuium nouem millia fuere, quot & sortes. Postea aliquando minor erat ciuium numerus, sicuti & aliquando haud dubiè potuit augeri, *Ciuium numerus sortibus æquatus.*

pro vt videlicet vel pax fuit vel bellum, quamuis potius minuebatur. Nam Demaratus oratione ad Xerxem ait: Spartam octo ferè millium virorum, vt est apud Herodotum lib. VII. Quod de ciuibus intelligendum, Aristoteles mille tantum sortes habuisse scribit. Plutarchus tandem redactos Spartiatas ad septingentos ait, vt lege I. superioris tabulæ diximus. Quæ tamen ruentis erant Reipub. & tolerabantur contra instituta vetera inuitis omnibus bonis. Nam mens legislatoris fuit, ciues vt æquarent numerum sortium. Itaque si contigit ciuium plures esse, tum verò in colonias deducebantur, quibus quasi exonerabātur Respub. superflua multitudine. Quod ipsum neq; rarum fuit. Nam multæ Lacedæmoniorum coloniæ, ex quibus has potissimum nos obseruauimus. Tarentini in Italia, Plato, Iustinus, Pausanias: Cnidij in Lycia, Heracleotæ in Sicilia, Herodotus: Lepreatæ, Melij, Thucydides: Cyrenæi, Isocrates: Lyctij in Creta, Aristoteles, Pausanias: Locri & Crotoniatæ in Italia, Iustinus: Magnesia in Asia, Velleius paterculus: Selge, Dionysij Scholiastes, & haud dubiè aliæ plures. Ex quibus facile videre est, non tulisse eos abundare Spartam numero ciuium. Sed vt ingenuè fateamur, hanc legem tam disertis verbis nusquam expressam inuenimus, vti nos posuimus, nihilominus eiusdem sententiæ aliquā fuisse ex iis quæ diximus, constare opinor. Plato certè lib de Legibus certum numerum ciuium in sua requirit Repub. atq; hoc minorem, haud dubiè exemplum à Lycurgo mutuatus. Sed quatenus aliis admittenda talis lex suo loco disseremus.

Ciuibus sortes superantibus, in colonias deducebātur. Coloniæ Lacedæmoniorum variis locis.

INSTITVTVM II.

Infans an tollendus sit, iudicent tribules, atque probato sortem inter ciues assignent.

2. De infantibus aut exponendis aut inter ciues recipiendis.

EXpositio infantum omnium ferè gentium fuit, sed & Græcorum plerorumque, exceptis Thebanis, apud quos lege vetitum infantes exponere. Lacedæmonij disciplina cæteris rigidiores ab hac exponendi consuetudine non abhorruerunt. Nam maximi natu tribules, id est, qui eiusdem erant tribus, allatum ad se infantem, vel probabant si tollēdus videretur: vel improbabant, si exponendus. Qui probatus fuerat, ei sors sua assignabatur,

gnabatur, atque ita ciuitatis ius consequebatur. Qua de re plura suprà lib. I. Rationem autem explorandi infantum habitum atque robur, scribit Plutarchus in Lycurgo hanc fuisse: Infantes, inquit, à fœminis abluebãtur vino non aqua. Quod ideo fiebat, quia comitiales ferunt & morbidos à mero flaccescere, salubres durescere & firmari habitu. Sed hæc lex quum videri possit aliis inhumana. Lacedæmoniis certè non fuit ingrata, qui in omnibus ad Rempub. potius, quàm ad se respexerunt.

Infantes explorandi ratio.

INSTITVTVM III.

Peregrini Spartæ non commorentur.

PEregrini Spartam temerè non adierũt, nec quam diu lubuit, ibi moram trahere potuerunt. Qua de re Proxenis cura erat, Xenophon de Repub. Lacedæmon. Plutarchus vita Lycurgi, & institutis Laconicis, & alij, huius instituti referunt eam fuisse rationem, ne aduenæ nulla vtili de causa irrepentes in vrbem, alicuius noxæ doctores forent, néve mollitiem, luxuriam, diuitiarum cupiditatem ab iis ciues discerent. Atque hæc vna eaque verissima huius instituti ratio. Sed Pericles tamen oratione funebri apud Thucydidem lib. II. Lacedæmonios perstringens huius consuetudinis nomine vituperat, tanquam hac expulsione hospites discere vel spectare Spartæ aliquid noluerint. Quod tamen non videtur verisimile, & reprehẽditur meritò à Plutarcho. Qui & in vita Agidis scribit, Lycurgum vita & institutis hospites potius exegisse, quàm peregrinos in ciuitatibus versantes. Hæc itaque lex illa ξενηλασίας, cuius nomine malè audierunt Lacedæmonij: sicut & Iudæus Iosephus lib. II. cõtra Apionem in fine, existimat eos culpa eximi non debere propter hoc institutum ἀνεπιμίκτου πολιτείας. Sed quod tantopere vitio dabatur, id meritò an immeritò factum, non dixerim. Herodotus lib. I. iudicare videtur, hanc ipsis consuetudinem fuisse ante Lycurgum. Qua de re iam non disputo. Fuerunt certè prorsus aliis gentibus hac de causa inuisi Lacedæmonij, quod essent περὶ τοὺς ξένους ἀπάνθρωποι, id est, *circa hospites inhumani*, vt ait Suidas: sicut econtrà Athenienses humanitatis & hospitalitatis laude apud omnes cõmendabantur. Theophilus institutionum libro I. διὸτι-

Lex ξενηλασίας, vel 3. de Peregrinis quibus Spartæ moram trahere non licuit.

Lacedæmonij inuisi propter ξενηλασίαν.

Athenienses hospitalitatis laude apud omnes commendati.

ἐστι παράδειγμα τοῦ πολιτικοῦ νομίμου ἡ τῶν λακεδαιμονίων πόλις, ἥτις ἐκέχρητο ξενηλασίᾳ, λυκούργου τοῦτο νομοθετήσαντος· ἵνα μὴ διὰ τῆς τῶν ξένων ἐπιμιξίας διαφθείροιτο καὶ χεῖρον γίνοιτο τὸ τῶν λακεδαιμονίων ἦθος. ὁ τοιοῦτος νόμος τιμᾶται μὲν παρὰ λακεδαιμονίοις. Ἀθηναῖοι δὲ τούτου καταφρονοῦσι, τοσοῦτον τῆς ξενηλασίας ἀφεστῶτες, ὥστε καὶ βωμὸς ἐλέου τιμᾶται παρ' αὐτοῖς· οὕτως ἑτοίμως τοὺς εἰς αὐτοὺς φοιτῶντας ὑποδεχόμενοι, ὅτι πολλάκις διὰ φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν καὶ πολεμεῖν ὑπὲρ αὐτῶν οὐκ ὤκνησαν, Id est, *Alterum exemplum iuris ciuilis prabet nobis Lacedæmoniorum ciuitas: quæ ex iure quod Lycurgus illis composuit peregrinos expellebat, ne immixtis peregrinis mores ciuium in deterius mutarēt corrumperenturue: Quod ius apud Lacedæmonios magna in veneratione est. At Athenienses penè irrident, qui adeò absunt ab expellendis peregrinis, vt etiam apud eos magno in honore sit ara misericordiæ, & tam officiosè eos qui ad se veniunt, excipiant, vt præ ingenti humanitate pro his sæpe bella gerere non sint veriti.* Idem ferè Tzetzes scribit, ponens hac de re tales versus, Chilia: VII Hist. cxxx.

Τοῖς Ἀθηναίοις νόμος ἦν, εἰσδέχεσθαι τοὺς ξένους,
Ὅθεν καὶ ὠνομάζοντο φιλόξενοι τοῖς πᾶσι.
Τοῖς λάκωσι δὲ νόμος ἦν, τοὺς ξένους ἀπελαύνειν.

Id est,

Atheniensibus lex erat excipere hospites.
Vnde & nominabantur amatores hospitum ab omnibus.
Laconibus autem lex erat, hospites abigere.

Meminit huius instituti etiam Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum Sermone CXLV. vbi ita ait: *ξένοις ἐμβιοῦν οὐκ ἔξεστιν ἐν σπάρτῃ.* Sed hęc omnia ita intelligenda, vt tamen certis quibusdam diebus Spartam adire, ibique commorari hospitibus licuerit. Ita enim Suidas scribit: *οὐκ ἐξῆν ξένῳ τινὶ ἀεὶ τῆς σπάρτης ἐπιβαίνειν, ἀλλ' ὡρισμέναις ἡμέραις*, Id est, *Non licebat peregrinis quouis tempore Spartam accedere, sed statis diebus.* Quod & verum puto. In festis certè non abigebantur peregrini. Nam apud Plutarchum in Agesilao est, ciuitatem peregrinis refertam fuisse in ludis gymnicis, quum nuncius cladis Leuctricæ veniret. Et commendatur Lichas apud Xenophontem I. memorabilium, quod hospitibus, qui in gymnopædiis Spartam accesserant, cœnam præberet. Sicut & Plato in sua Repub. certis quibusdam dicbus

Festis diebus peregrini non abigebantur vrbe.

dicbus

diebus concedit peregrinis ibi morari. Cæterum hanc legem tandem, vt pleraſque alias, neglectam & frequentibus exemplis violatam fuiſſe, ſcribit idem Xenophon. Et Pericles apud Thucydidem mittendos cenſet legatos ad Lacedæmonios, petituros inter alia, ne Athenienſibus, ſociíſque, ac peregrinis aliis vſu ſuæ vrbis interdicerent. Verumtamen perdiu manſit Lex, ſicut prorſus iſti Reipubl. neceſſaria fuit: neque aliter aboleri poterat, quin vnà cum illa conciderent multæ prætereà aliæ, vt ex diligenti collatione intelligi poterit. Romanis non erat multò diſſimilis lex Licinia & Mucia, cuius multa mentio, cùm aliâs, tum etiam apud Ciceronem, qui eam ſcribit minus fuiſſe humanam.

Romanis lex tādem neglecta.

Lex Licinia & Mucia apud Romanos.

INSTITVTVM IV.

Ciuium peregrè, niſi belli cauſa, eat nemo.

FRuſtra præcedens lex lata fuiſſet, niſi & hæc adiecta. Nam quorſum opus fuit peregrinos arcere, ne mores ciuium ab eorum conuictu inquinarentur, ſi ciues ipſi ad exteros commearent, atque inde luxuriæ & reliquorum vitiorum documenta afferrent. Rectè itaq; & Lex conſtituta, ne ciues temerè ad quaſuis gentes, vti libitum commearent. Eſt autem huius inſtituti ratio ſatis aperta & plana, videlicet ne peregrinitatem morum in vrbem inueherent peregrinantes. Plutarchus inſtitutis Laconicis: Ἀποδημεῖν οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς, ἵνα μὴ ξενικῶν ἐθῶν καὶ βίων ἀπαιδεύτων μετάσχωσι. Id eſt, *peregrinari ipſis non licebat, ne aliquos mores peregrinos & inſcita vitæ inſtituta aſſumerent.* Meminit idem & in vita Lycurgi & apophthegmatis. Ac prorſus Lacedæmonios decuit peregrinitatem nullam aſciſcere, quod id ſine morum corruptela, & legum extrèma pernicie fieri non poterat, à quibus ſolis Reipublicæ ſalus pendebat. Obſeruandum autem quod Iſocrates hoc ad viros militares tantum reſtringit, ſcribens μηδένα τῶν μαχίμων ἄνευ τῆς τῶν ἀρχόντων γνώμης ἀποδημεῖν. Vbi ait hoc ab Ægyptiis translatum. Qui locus extat in laudatione Buſiridis: Quum Harpocration tamen contrà lexico x i i. Rhetorum, dictione κάθετος, ex Ariſtotele referat hoc ad quoſuis Lacedæmonios pertinuiſſe:

4. De ciuium peregrinatione prohibita, niſi belli cauſa.

Huius inſtituti ratio.

Hoc inſtitutum virorum militarium proprium.

pertimuisse: ὁ Ἀριστοτέλης, inquit, οὐκ ἐξεῖναί φησιν ἀποδημεῖν τοῖς λακεδαιμονίοις, ὅπως μὴ δὲ ἐθίζονται ἄλλων νόμων εἶναι φίλοι, τοῦ μέντοι Ισοκράτους τοὺς μάχιμους λέγοντος κωλύεσθαι ἀποδημεῖν, οἱ περὶ Ἀριστοτέλην, τοὺς πάντας λακεδαιμονίους φασίν. Quam magnorum istorum auctorum dissensionem iam non disceptamus, etsi nobis Aristotelis verior videtur sentẽtia. Meminit huius instituti etiam Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum, qui ait non licuisse σπαρτιάταις ξενιτεύειν. Cæterum quod de nihilo hoc institutum non fuerit, documento esse poterit Pausanias, qui diutius patria emanens, & cum Persis congrediens, prorsus eorum moribus accessit, vt tandem patriæ & toti Græciæ seruitutem inducere cogitaret. Vt taceam iam Leonidam, Lysandrum & totum eius exercitum Athenis reductum, totúmque exercitum Agesilai ex Asia reportatum, quibus multa vitia diutina extra patriam commoratio affricuerat, vt tantùm non Reipub. perniciem secum aduexerint. Externi itaque mores non admittendi, si saluam velimus Rempub. Notus versus ille nunquam satis laudatus:

Pausanias Persarum moribus accessit patria diutius emanens.

Moribus antiquis Res stat Romana virísque.

INSTITVTVM V.

Si quis ex ciuibus institutionem puerorum non patitur, iura ciuitatis non vsurpet.

5. De puerorum institutione publica ferenda.

NOluit Legislator quenquam ciuium exemtum communi iure, sed omnes potius iisdem legibus subiectos esse. Qui igitur in liberos indulgẽtior erat, quàm vt eos cum reliquis publicæ institutionis disciplina educari pateretur, is ciuium iure excidebat. Plutarchus institutis Laconicis: τῶν πολιτῶν ὃς ἂν μὴ ὑπομείνῃ τὴν τῶν παίδων ἀγωγὴν, οὐ μετεῖχε τῶν τῆς πόλεως δικαίων, Id est, *Quicunque ciuium non patitur puerorum institutionem, iura ciuitatis non participet.* Quod non ratione caret. Neque enim videbatur idoneus ciuis futurus, ac cæteris par, qui non pari cum iis disciplinæ seueritate esset educatus. Et in parentibus ipsis habebatur probrum, si ita ignaui abiectíque animi essent, vt liberorum amorem patriæ caritati, legúmque patriarum obseruationi anteponerent. Omnes itaque in vniuersum ciuium liberi publicè eodem modo educari debebant, ne exceptis quidem Regiis liberis,

Ratio huius instituti.

beris,si à regni successione alieni erant. vt exemplo Agesilai ex Plutarcho suprà retulimus. Nam qui ad regnum educabantur, iis legis huius venia dabatur. Qua de re etiam ante dictum est.

INSTITVTVM VI.

Nisi qui ciuis sit, & quidem optimo iure, nemo publicum munus gerat.

PEregrini magistratus non capiebant : in ciuitatem asciti, vt in reliquis participabant, ita & ius gerendi magistratus consequebantur. Tyrtæus poeta dux Lacedæmoniis fuit aduersus Messenios, sed prius ciuitate donatus. Plutarchus Apophthegmatis. *Pausanias quærenti cur Tyrtæum poetam Spartani donassent ciuitate? Respondit : ne vnquam videremur peregrino vsi Duce.* Eodem modo & alij multi, Terpāder, Thales, Pherecydes aduenę, quia eadem ac Lycurgus assiduè canebant & tractabant, honores habuerunt Spartæ eximios, ait Plutarchus vita Agidis. Quod prorsus decuit ita fieri. Nec enim conueniebat libertati Spartanorum, vt ipsis peregrinus dominaretur. Neque item peregrini leges & instituta nosse poterant, secundum quæ imperandum, nisi in Repub diutius versati, & ius vsurpandi ciuitatem nacti. Sententiæ tamen dicendæ ius peregrinos habuisse existimare licet. Nā Chileus Tegeata Ephoris consilium dans, eos in suam adducit sententiam, vt est apud Herodotum lib. vltimo. Nisi tamen & ipse prius ciuis factus, inter peregrinos autem ab Historico relatus, quod non natus ciuis, sed Tegeata. Nec satis erat ciuem esse, qui magistratum vel ducatum caperet : sed oportebat inter ciues primarum classium & potioris notę esse. Nam nimio quantum pauperes à publicis muneribus erant remoti, vt suprà ex Aristotele retulimus. Quod etiam in multis aliis Rebuspub. obtinebat, in quibus per quam tenuis fortunæ qui essent, Rempub. non gubernabant.

6 De muneribus publicis à peregrinis nō vsurpādis.

Huius instituti ratio.

Peregrinos habuisse ius sententiæ dicendæ.

Pauperes à publicis muneribus remoti.

I

TABVLA QVARTA DE LEGIBVS CONNVBIALIBVS.

INSTITVTVM I.

Spartanorum nemo cælebs viuat.

1. A cõnubio abstinẽtibus indicta pœna.

V I vita accepta à natura, alteri vitam tradere recusat, iniurius est,& naturæ ingratus. Non enim ei satisfacit, mutuum quod accepit reddens Hoc videns Legislator sapientissimus,iussit ciues suos omnes liberis operã dare. Quod si qui verò à coniugio abhorrebant, eos proposita pœna exstimulabat. Erat autem hæc pœna in cœlibes quadruplex. Prima, quod media hyeme circumducebantur cœlibes per forum vestibus spoliati. Ita enim Plutarchus Lycurgo de his ait: τοῦ χειμῶνος οἱ μὲν ἄρχοντες αὐτοὺς ἐκέλευον ἐν κύκλῳ γυμνοὺς περιιέναι τὴν ἀγοράν, Id est, *Bruma ex magistratuum edicto iubebantur* (cœlibes) *forum vestibus spoliati obire*. Secunda pœna, quod in se probrum ipsi ingerebant, cantilenam de pœna sua concinentes. Plutarchus eodem loci: οἱ δὲ περιιόντες, inquit, ᾖδον εἰς αὐτούς ᾠδήν τινα πεποιημένην, ὡς δίκαια πάσχοιεν, ὅτι τοῖς νόμοις ἀπειθοῦσι, Id est, *Qui ita circuibant, accinebant in se cantionem compositam, qua fatebantur se iusta pati, quod legibus non parerent.* Tertia pœna quod excluderentur à spectaculis gymnicis, vbi virgines nudæ decertabant. Plutarchus apophthegmatis: εἴρξας δὲ τοὺς ἀγάμους τῆς ἐν ταῖς γυμνοπαιδίαις θέας, καὶ ἀτιμίαν προσθείς, πολλὴν πρόνοιαν ἐποιήσατο τῆς παιδοποιΐας, Id est, *Ludorum nudorum spectaculo interdicens cœlibibus, addénsque ignominiam, accuratè prouidit, vt ciues liberis procreandis operam darent.* Quod & vita Lycurgi refert. Quarta pœna erat, quod honore Senibus debito itidem priuarentur. Plutarchus apophthegmatis & vita Lycurgi: τιμῆς καὶ θεραπείας ἣν οἱ νέοι πρεσβυτέροις παρεῖχον, ἐστέροντο, Id est, *Honore & cultu quem iuuenes Senioribus exhibent, priuabantur.* Quapropter non est reprehensum, quod iuuenis quidam Dercyllidæ accedenti, Duci inprimis inclyto, exprobrans ἀτεκνίαν, de sede sua non cederet: *Neque tu mihi*, inquit, *eum qui cessurus sit, sustulisti.* Talis itaque illa δίκη ἀγαμίου, cuius

Pœna in cœlibes quadruplex.

Prima pœna in cœlibes.

Secunda pœna.

Tertia pœna.

Quarta pœna.

cuius mentio apud Pollucem lib. III. Atque hoc ἐπιτίμιον ἀγαμίου, de quo est apud Clementem Alexand. secundo stromat. & Plutarchum vita Lysandri in fine.

INSTITVTVM II.

Matrimonia omnia legitimo tempore contrahantur.

NOluit Legislator ciues suos cœlibes esse, nec tamen permisit cuiuis, quo vellet anno ætatis, vxorem ducere. Annus autem qui fuerit non inuenio. Si diuinandum est in re obscura, fuerit mea sententia, is paulo vltra illum annum, quo inter viros referebantur, qui erat ætatis trigesimus. Sicut & apud Platonem is annus præfinitus coniugiis. In fœminis autem minor, nec fortè citra vigesimum. Certè leges ad vtrosque pertinuisse videntur: & auctores consentiunt, tum matrimonia Lycurgum suis concessisse, quum corpora essent adulta, & ætate satis corroborata. Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀποπαύσας τοῦ ὁπότε βούλοιντο ἕκαστοι γυναῖκα ἄγεσθαι, ἔταξεν ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρον τῇ εὐγενείᾳ νομίζων, Id est, *Potestate adempta ne singuli vxores ducerent, quum ipsis lubitum esset: iussit dum vigerent corpora, matrimonia contraherent, idque ad rectam procreandi rationem conducere putabat.* Cum quo conuenit etiam Apophthegma Lycurgi. Nam interrogatus cur tempus ineundi matrimonij vtrique sexui constituisset, Respondit: vt valida nascerentur ex perfectis corporibus. Sed vti præfinitus annus erat, intra quem vxorem ducere non licebat: ita nec ad prouectam ætatem proferri poterat coniugium. Quare & δίκη ὀψιγαμίου erat, cuius etiam meminit Pollux & Plutarchus, itémque Clemens loco iam citato secundo Stromat.

2. De Matrimoniorū tempore.

Pœna ὀψιγαμίου.

INSTITVTVM III.

Coniuges vt sint quodammodo inter se pares, prouideatur.

TAm sancta fuere coniugiorum iura, vt lex etiam requireret diligentem circumspectionem in eligēda tori consorte. Nec enim inæqualitatē magnam inter coniuges existere voluit,

3. De Coniugum æqualitate.

ne inde dissidia orirentur, néve soboles minus produceretur ab imparibus generosa. Quamobrem erant & κακογαμίου δίκαι, vt est apud Pollucem & Plutarchum. Etsi Iosephus lib. II. contra Apionem, Lacedæmonios accusat ὀλιγωρίας περὶ τοὺς γάμους. Antea diximus Agidem multatum ab Ephoris, quod pusillam vxorem duxisset, quæ Regulos non Reges gigneret. Visum est impar coniugium, quod contrahentes statura essent impares. Quæ exigua quædam inæqualitas. Maior autem inæqualitas indolis, morum, virtutis & roboris, quæ fortè idcirco magis etiam pœnæ obnoxia. In diuitiis certè non est reputata inæqualitas, neq; earum ratio in coniugiis habita. Itaque qui fidem dederat Lysandri filię, comperta post mortem patris eius paupertate, quum sponsionem factam irritam facere conaretur, ab Ephoris eo nomine punitus est. Neque enim Laconicæ integritatis existimarunt, vel Græci animi, mortuo amico gratiam non præstare, & pactis fidéque diuitias potiores habere. Qua de re est apud Plutarchum in Lysandro, & Ælianum lib. VI. cap. IV.

Pœna κακογαμίου.

Coniugiorũ inæqualitas quæ habita fuerit.

INSTITVTVM IV.

Qui tres genuerit liberos à custodiæ munere liber sit, qui quatuor ab omnibus oneribus.

SIcut pœnę constitutæ erant in cœlibes, ac serò vel perperam matrimonium contrahentes: ita pręmia eis proposita qui ciuitatem prole auxissent. Aristoteles politico II. hanc Spartiatis legem fuisse asserit à Lycurgo datam, qua exsuscitaret ciues ad procreationem sobolis numerosioris: βουλόμενος ὁ νομοθέτης, inquit, ὡς πλείστους εἶναι τοὺς Σπαρτιάτας, προάγεται τοὺς πολίτας ὅτι πλείστους ποιεῖσθαι παῖδας. ἔστι γὰρ αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι· τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ πάντων, Id est, *volens legislator quamplurimos esse Spartiatas, impellit ciues ad plurimos liberos procreandos. Est enim ipsis lex, eum qui genuerit tres liberos à custodia onere immunem esse, vel præsidij gratiam habere: Eum qui quatuor, ab omnibus oneribus liberum esse.* Quæ lex relata est etiam ab Æliano lib. VI. variæ historiæ cap. VI. Quamuis is aliquantulum variat. Nam quod apud Aristotelem est quatuor liberorum parentibus tribui immunitatem, eam Ælianus quinque liberis concedi ait.

4. De præmiis propositis iis qui ciuitatem prole auxissent.

Con-

Conueniunt autem cum hac lege quodammodo iura Romanorum.

INSTITVTVM V.

Virgines ſine dote nuptum dentur.

SVperioribus prorſus eſt conſentanea hæc lex, ne dos in con- *5. De dote*
iugibus reſpiciatur. Nam ſi dos ſpectetur, cœlibatus non vi- *non quærẽdam in vir-*
tari poterit, eruntque quædam mala, qnædam ſera coniugia, vt *ginibus.*
mittam alia abſurda contra leges, quæ vitari non poterant. Verum itaque dotis dationem à legiſlatore ſublatam fuiſſe, virtutémque ſolam, cum generoſa indole & bene compoſitis motibus, pro dote eum eſſe voluiſſe. Quamuis apud Ariſtotelem eſt, mulieribus amplas fuiſſe datas dotes. Ælianus lib. VI. pauciſſimis verbis hanc legem concipit, ſcribens iuſſiſſe Lycurgum γαμεῖν ἀπροίκους. Ratio autem huius legis reddita ab ipſo Lycurgo *Ratio huius*
apud Plutarchum in Apophthegmatis. Nam interrogatus cur *instituti.*
virgines ſine dote nuptum dari iuſſiſſet, Reſpondit: ne vel ob inopiam aliquæ manerent innuptæ, vel propter opes expeterentur, ſed quiuis in mores puellæ intuens, virtutem in delectu ſequeretur. Iuſtinus huius legis vim & cauſam in alia te collocat. Ita enim ſcribit lib. III. *Virgines ſine dote nubere iußit, vt vxores eligerentur, non pecuniæ; ſeueriúſque matrimonia ſua viri coercerent, quum nullis dotis frenis tenerentur.* Vtrumque horum haud dubiè reſpexit legiſlator. Certum enim ſublatis dotibus virtuti in coniugiis magis locum eſſe, & inſolentiam muliebrem minui, ſi dote pecuniaria careant. Notum quid hac de re Iuuenalis Satyra VI. ſcribat, vbi inter alia mulierum etiam ex dote ſuperbiam perſtringit.

INSTITVTVM VI.

Vxores raptu ducantur, & à pronuba adornentur.

VXores quidem rapiebantur ex hoc inſtituto, non tamen *6. De vxorum raptu,*
prorſus inuitæ, neque inuitis parentibus: ſed iam antea pa- *non tamen*
ctæ & ſponſæ, vt exiſtimo. Neque enim aliter conueniebat, ne *inuito.*
naturæ leges tranſgrederentur, & multas diſſenſiones, odia inteſtina, infinitas cædes concirent rapientes. Quod prorſus contra coniugij finem. Erat nihilominus raptus ſecundum legem

vſitatus. Ita enim Plutarchus Lycurgo : *ἐγάμουν δὲ δι' ἁρπαγῆς οὐ μικρὰς οὐδὲ ἀώρους πρὸς γάμον, ἀλλὰ καὶ ἀκμαζούσας καὶ πεπείρους*, Id eſt, *vxores ducebant raptu, non puſillas atque immaturas, ſed adultas & maturas.* Quæ poſtrema addit, vt intelligatur non fuiſſe raptum tantum imbecilliorum, ſed etiam adultiorum & robuſtiorum.

Ratio huius instituti. Pertinere autem legem eò exiſtimo, vt aſſuefierent Spartani in hoc,ſicut in reliquis ferè omnibus raptui. Deinde conueniebat quodammodo hoc verecundiæ muliebri, vt ad tam familiarem conuictum cum viro,non niſi raptæ perducerentur. Ac fortean etiam boni ominis exiſtimabant vxores ſibi rapere, ſicut Romani Sabinas rapientes. *Sponſæ ornatus qui fuerit.* Porro ornatus ſponſæ qui fuerit,docet idem Plutarchus Lycurgo.Raptam,inquit,abducebat pronuba, capillos eius cute tenus circumtondebat, inde tunica virili, & calceamentis induebatur, tum in toro ſine lumine ſola collocabatur. Quæ quamuis ridicula videri poſſunt,habebant tamen peculiarem ſuam ſignificationem,vt ego opinor. Raſura ſtatus quaſi mutationem deſignabat, vt cogitaret ſponſa ſe in aliam domum migrare,dominúmq; idcirco commutare, aliiſque moribus viuendum eſſe. Veſtis virilis, vel bonorum communicationem notabat, vel fortean ſumẽdum animum virilem ad certamen venereum. Quod lumen extingueretur, de verecundia commonefaciebat, quæ ſola cuſtos pudicitiæ. Sed de his liberũ cuique ſuum facio iudicium. Id ſanè per quam laudabile, quod non voluerit legiſlator ſponſam magnifico & exquiſito cultu exornari,ſed ſimplici potius & vulgi ferè in modum.

INSTITVTVM VII.

Nouus maritus furtim ad ſponſam accedat,breuíque ad ſuos redeat.

7. De pudore virorum circa coniugia. SIcut verecundia muliebris ſuperiore lege ſanciebatur : ita & viros circa coniugia ingenuum quendam pudorem gerere, hæc lex vult. Non enim facit poteſtatem ſponſo,vel nouo marito, commeandi ad ſponſam ſeu nouam nuptam, quandocunque vellet, aut quamdiu libebat commorandi : ſed noctu tantum peracta iam maxima diei parte apud cæteros coætaneos,ad quos ſtatim etiam redeundum erat. Quod tam à nouis maritis,

quàm

quàm etiam sponsis ipsis requirebatur, quod & ipsos, ad sponsas suas sobrios clam ingredi oporteret, itidemque egredi. Ita enim scribit de sponsis Plutarchus: ὁ δὲ νυμφίος οὐ μεθύων οὐδὲ θρυπτόμενος, ἀλλὰ νήφων, ὥσπερ ἀεὶ δεδειπνηκὼς ἐν τοῖς φειδιτίοις παρεισελθὼν, ἔλυε τὴν ζώνην, καὶ μετήνεγκεν ἀράμενος ἐπὶ τὴν κλίνην. συνδιατρίψας δὲ χρόνον οὐ πολὺν ἀπῄει κοσμίως, ὅπερ εἰώθει τὸ πρότερον καθευδήσων μετὰ τῶν ἄλλων νέων, Id est, *Sponsus non vino grauis, nec delicijs confectus, sed sobrius quum solito more in Phiditiis cœnatus esset, latenter ingressus sponsæ cingulum soluebat, eámque tollens in lecto transferebat. Nec longo tempore ibi commoratus, abibat modestè, dormiturus vbi solitus cum reliquis iuuenibus.* In nouis maritis id itidem obseruatum docetur ab eodem. Nam de iis intelligenda, quæ post superiora adiungit: καὶ τὸ λοιπὸν οὕτως ἔπραττε, τοῖς μὲν ἡλικιώταις συνδιημερεύων καὶ συναναπαυόμενος, πρὸς δὲ τὴν νύμφην μετ᾽ εὐλαβείας φοιτῶν, αἰσχυνόμενος καὶ δεδιὼς μή τις αἴσθοιτο τῶν ἔνδον. ἅμα δὲ καὶ τῆς νύμφης ἐπιτεχνωμένης καὶ συνδιαπορούσης ὅπως ἂν ἐν καιρῷ καὶ λανθάνοντες ἀλλήλοις συμπορεύοιντο. καὶ τοῦτο ἔπραττον οὐκ ὀλίγον χρόνον, ἀλλ᾽ ὥστε καὶ παῖδας γενέσθαι ἐνίοις πρὶν εἰς ἡμέραν θεάσασθαι τὰς αὐτῶν γυναῖκας, Id est, *Deinceps idem faciebat maritus, ac transigebat cum coætaneis dies & noctes. Ad sponsam pressè commeabat cum pudore & metu, ne quis ex familia perciperet, vnà machinante sponsa & oportunitatem suppeditante, quò in tempore inscijs alijs congrederentur. Neque verò ad modicum temporis ita agebant, sed aliqui etiam liberos prius tulerunt, quam viserent vxores suas interdiu.* Ita legislator pudorem virilem limitibus hisce circumscribere voluit. Sed præterquam quod pudoris esset hoc institutum, vt intelligi potest ex iis quæ diximus, iudicat ipse Lycurgus etiam id ad alia multa conducere, vt explicat hoc apophthegmate. Nam miranti cuidam cur nouo marito concubitu cum sponsa interdixisset, ac iussisset eum maiorem diei partem totámque ferè noctem cum æqualibus degere, cum sponsa autem furtim & cautè congredi: *Eò,* inquit, *hæc tendunt, vt validi corporibus maneant, neque satietas incessat, & amor semper sit recens prolémque edat validam.* Quæ causæ etiam adducuntur loco superius adducto ex vita Lycurgi. Meminit huius instituti etiam Xenophon, qui ferè easdem rationes adfert, sic scribens: ἐπεί γε μὴν γυνὴ πρὸς ἄνδρα ἔλθοι, ὁρῶν τοὺς ἄλλους τὸν πρῶτον τοῦ χρόνου ἀμέτρως

Huius instituti causa.

ταῖς γυναιξὶ συνόντας, καὶ τούτου τ' ἐναντία ἔγνω. ἔθηκε γὰρ αἰδεῖσθαι μὲν εἰσιόντα ὀφθῆναι, αἰδεῖσθαι δὲ ἐξιόντα. οὕτω δὲ συνόντας, ποθεινοτέρως μὲν ἀνάγκη σφῶν αὐτῶν ἔχειν, ἐρρωμενέστερα δὲ γίγνεσθαι εἴ τι βλαστάνοιεν οὕτω μᾶλλον εἰ ἢ διάκοροι ἀλλήλων εἶεν, Id est, *Iam vbi ad virum accedit mulier, quod alios videret initio præter modum cum vxoribus consuescere, hac etiam in parte quiddam diuersum statuit. Nam sanxit pudore virum præpediri debere, quo minus ad vxorem vel accedens, vel discedens ab aliis conspiciatur. Hoc modo si consuescant, maiori eos desiderio teneri necesse est, & fœtus si quos procreent fieri valentiores, quàm si satietas inter eos irreperet.* Erat itaque hoc institutum tùm pudoris, tùm sobrietatis & castitatis quædam meditatio.

INSTITVTVM VIII.

Vxor senis adolescenti à marito dari poterit, qui partum sibi vendicet.

8. De vxorum communicatione, senu cũ adolescẽt. HÆc lex in alia quacunque Repub. videri posset absona vel absurda. Nam ipsa vxorum communicatio quasi quædam prostitutio, quam bonæ leges alibi pœna afficiunt. Sed Spartani tamen ab hoc probro alieni, faciléq; id institutũ tolerabant, qui tantùm ab vxoribus prolẽ requirebant, non voluptatem. Quapropter etiã Reipub. causa non recusabant vxores, quas ipsi imprægnare vel per ætatẽ, vel per inualetudinẽ non poterant, aliis tradere. Quod eò tolerabilius ipsis factu, quod liberos non sibi ipsis, sed Reipub. procrearẽt. *Ratio huius instituti.* Nã huc institutum in primis pertinebat, vt ciuitas sobole amplificaretur. Quamuis videri potest etiam eò respexisse legislator, vt cautiores ciues suos redderet in legendis vxoribus, ne videlicet eas ducerent, quas postea aliis tradere necesse esset. Tribuitur autem hoc institutum Lycurgo à Xenophonte lib. de Repub. Lacedęmoniorum, vbi sic scribit: εἴγε μέντοι συμβαίη γεραιῷ νέαν ἔχειν, ὁρῶν τοὺς τηλικούτους φυλάσσοντας μάλιστα τὰς γυναῖκας, τ' ἐναντία καὶ τούτου ἐνόμισε. τῷ γὰρ πρεσβύτῃ ἐποίησεν, ὁποίου ἀνδρὸς σῶμά τε καὶ ψυχὴν ἀγασθείη, τοῦτον ἐπαγομένῳ τεκνοποιήσασθαι, Id est, *quod si vsu veniret, vti vetulus iuuenem vxorem haberet, quia complures esse, qui vxores diligentissimè obseruent, videbat, etiam hac in parte contrarium quiddam statuit. Iussit enim, vt senex cuiuscunque viri animum & corpus admiraretur, eo ad vxorem adducto, sobolem*

ſobolem ſuſciperet. Plutarchus Lycurgo idem tradit verbis nõ minus elegantibus quàm Xenophon τοσαύτην, inquit, τοῖς γάμοις ἐπιστήσας αἰδῶ καὶ τάξιν, οὐδὲν ἧττον ἐξέβαλε τὴν κεν[ὴν] καὶ γυναικώδη ζηλοτυπίαν, ἐν καλῷ καταστήσας, ὕβριν μὲν καὶ ἀ[τα]ξίαν πᾶσαν εἴργειν ἀπὸ τοῦ γάμου, παίδων δὲ καὶ τεκνώσεως κοινωνίαν τοῖς ἀξίοις, καταγελῶν τῶν ὡς ἄμικτα καὶ ἀκοινώνητα ταῦτα μετιόντων σφαγαῖς καὶ πολέμοις. ἐξῆν μὲν γὰρ ἀνδρὶ πρεσβυτέρῳ νέας γυναικὸς εἰ δή τινα τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀσπάσαιτο νέων καὶ δοκιμάσειεν, εἰσαγαγεῖν παρ' αὐτὴν καὶ πλήσαντα γενναίου σπέρματος ἴδιον αὐτῆς ποιήσασθαι τὸ γεννηθὲν, Id eſt, *Poſtquam matrimonio impoſuit verecundiam & temperantiam, vanam illam & muliebrem zelotypiam ſeu æmulationem abegit, honeſtum exiſtimans, petulantiam & confuſionem omnem excludere, liberorum verò & procreationis communicationem concedere, improbans videlicet eos, qui hæc velut ſecluſa & ab communi vſu abſtracta, cædibus & bellis perſequuntur. Nam viro grandiori natu, cui florens ætate erat coniux ſi quem probum & honeſtum carum haberet probaretque, ius erat eam huic iungere, & quum impleta eſſet egregio ſemine ſibi vendicare partum* Hęc ille. Sed ab hac lege excipiebantur Reges, quorum vxores ab Ephoris cuſtodiebantur, vt ſuprà diximus. *Vxores Reges hac lege excipiebantur.*

INSTITVTVM IX.

Vxorem fœcundam à marito petere bono viro liceat.

ET hæc etiam lex in aliis Rebuſpub. habere non minus abſurditatis videri poterat, quàm ſuperior. Vbi enim hoc lex aliqua permiſiſſet, vxorem à marito vt petere liceret? Obtinuit hoc tamen Spartę, Lycurgo itidem inſtituente, vt teſtantur Xenophon & Plutarchus. Quorum vterque rationem huius inſtituti aliam reddiderunt. Xenophon enim id eò refert, vt conſuleretur eorum orbitati, qui ab vxoribus abhorrebãt. Eius verba hæc ſunt: εἰ δέ τις αὖ γυναικὶ μὲν συνοικεῖν μὴ βούλοιτο, τέκνων δὲ ἀξιολόγων ἐπιθυμοίη, καὶ τοῦτο νόμιμον ἐποίησεν, ἵνα τινα ἂν εὔτεκνον καὶ γενναίαν ὁρῴη, πείσαντα τὸν ἔχοντα ἐκ ταύτης τεκνοποιεῖσθαι, Id eſt, *Quod ſi quis fœminæ contubernium auerſaretur, ac nihilominus egregiæ ſobolis cupidus eſſet, etiam hoc ſanxit, vt quamcunque fœcundam & generoſam videret, ex ea perſuadendo marito, vt liberos liceret ei procreare.* Plutarchus autem iudicat magis hoc ad præſtantiam ſobolis perti-

9. Aliud institutum de fœcundarum vxoribus cõmunicatione.

nuiſſe, vt ex lectiſſima quauis & egregia habita fœmina ſuſciperetur. Ita enim ille ſuper hac re ſcribit: ἐξῆν δὲ πάλιν ἀνδρὶ χρηστῷ τῶν εὐτέκνων τινὰ καὶ σωφρόνων θαυμάσαντι γυναικῶν ἑτέρῳ γεγαμημένην, πεῖσαι τὸν ἄνδρα συνελθεῖν, ὥσπερ ἐν χώρᾳ καλλικάρπῳ φυτεύοντα καὶ ποιούμενον παῖδας ἀγαθοὺς, ἀγαθῶν ὁμαίμους καὶ συγγενεῖς ἐσομένους. Id eſt, *E diuerſo liberum erat bono viro, ſi qua ei caſta mulier, quæ elegantes pueros ederet cordi eſſet, agere cum viro perſuadendo, vt cum ea congrederetur, atque ita tanquam frugiferum aruum conſerere, & gignere liberos probos, qui proborum futuri conſanguinei & propinqui eſſet.* Quod inſtitutum tamen non ſolum ad ciues, ſed etiam ad peregrinos referre videtur Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum. Ita enim ille ſcribit, ταῖς αὑτῶν γυναιξὶ παρακελεύονται, ἐκ τῶν εὐειδεστάτων κύεσθαι καὶ ἀστῶν καὶ ξένων, Id eſt, *Mulieribus ſuis permittunt prolem ſuſcipere ex formoſiſſimis, tùm ciuium, tum peregrinorum.* Porro fontem huius legis ait Plutarchus eum eſſe, quod legiſlator vellet liberos non eſſe priuatos parentum, ſed communes ciuitatis. Itaque noluit ex turmalibus, ſed ex præſtantiſſimis generari ciues. Vnde reliquos notauit legiſlatores, vt oppido inſulſos & vanos, qui canes & equos ad optimos admiſſarios agant, idque gratia vel pretio contendant à dominis: coniuges verò incluſas, quas ex ſolis volunt ipſis parere, cuſtodia ſepiant, ſiue amentes ſint, ſiue decrepiti, ſiue valetudinarij, quaſi verò filij, ſi ex prauis editi ſint, non ipſis præcipuè, in quorum ſunt poteſtate & auctoribus, ſint praui: Et contra probi, eam ſi nacti originem fuerint. Atque hæc quum ita inſtituta fuerint, adulterij tamen probro prorſus caruerunt, quod fierent ea omnia, non voluptatis cauſa, ad exſatiandam libidinem: ſed vtilitatis, ad procreandam multiplicem & generoſam ſobolem. Adulterium enim Spartæ nullum, neque ferè vnquam auditum, quod illic adulterij quiſquam damnatus. Memorabile hoc quod de Gerada Spartano narratur. *Nam hoſpite quodam ſciſcitante, quæ eſſet pœna Spartanis in adulteros conſtituta? Reſpondit Geradas: adulter, hoſpes, non inuenitur apud nos. Quo ſubiiciente, quod ſi inuentus ſit? Taurum, inquit, luit ingentem, qui capite trateɛ̃to Taygetum, bibat ex Eurota. Obſtupeſcente illo ac dicente, quî exiſtat bos tantus? Ridens Geradas, quî, inquit, adulter*

Ratio huius inſtituti.

Adulterium Lacedæmone inauditũ.

exiſtat

existat Lacedæmone? Quæ historia extat apud Plutarchum vita Lycurgi & Apophtegmatis. Quod si itaque illa ad hunc modum habuerunt, quemadmodum tradunt magni auctores, vt hæc sic vsu obtinuerint, nec tamen zelotypia vel adulterij nota secuta, est quod mirari meritò possimus sapientiam legislatoris. Nam instituendo ita animos ciuium ad vxorum communicationem, iam ferè nihil superesse potuit, quod non commune esset. Et quum hæc vltrò citróque fierent cum beneuolentia, quid iam restabat ex rebus humanis, inter quas omnium carissima vxor esse debet, cuius causa suscipiendæ inimicitiæ & contentiones? Itaque concordiæ etiam fuit hoc institutum. Etenim eo obtinente diuortium non necessarium, sicut nec voluntarium diuortium Spartæ factum legimus. Qua in re leges Athenienfium, Romanorum, aliorúmque minus bene constitutæ. Nam quod apud Herodotum est lib. VI. de Aristone, fecisse eum diuortium: id forte Regi tributum, ex quo desiderabatur filius regnum suscepturus, in aliis non fuisset toleratum.

Diuortia Lacedæmone inusitata.

Aristonis diuortium cur toleratum.

INSTITVTVM X.

Unam tantum vxorem intra legitimos gradus Spartanus ducat.

QVod Spartanis non licuerit nisi vnam habere vxorem, ex iis liquet, quæ sunt apud Herodotum lib. v. Nam quum retulisset historicus, quo pacto Anaxandrides priori vxori alteram super induxisset, ait tandem hoc Spartanum non fuisse. verba eius hæc sunt: *μετὰ δὲ γυναῖκας ἔχων δύο διξὰς ἱσίας οἴκεε, ποιέων οὐδαμᾶ σπαρτιητικά.* Quod itaque apud Clementem est, fuisse apud Spartanos *ἐπιτίμιον μονογαμίης*, eius loco existimo legendum *κακογαμίου*, ne magno auctori Theologus aduersari videatur. Sicut & hæc tria coniunguntur apud Pollucem, *ἀγαμίου, κακογαμίου* & *ὀψιγαμίου*. Idque eo magis, quia apud Clementem additur etiam *ἐπιτίμιον* fuisse *μονοδιαιτοίας*, qua vetita vitæ solitaria. Nisi forte illud velimus intelligere, pœnam constitutam ei qui mortua priore vxore alteram duxisset. Sed prior sententia probabilior. Deinde quod certis gradibus consanguinitatis apud Lacedæmonios constiterint

10. De vna tantùm vxore ducenda, intra legitimos gradus.

Clementis locus emendatus.

Gradus consanguinitatis intra quos apud Lacedæm. matrimonia constituerũt.

matrimonia in dubium eſt. Inter aſcendentes & deſcendentes, vt loquuntur, nulla interceſſiſſe coniugia legimus. Inter collaterales tamen cōcedebatur ducere ſororem vterinam. Ita enim ſcribit Philo Iudæus libro de ſpecialibus legibus, quæ pertinent ad duo præcepta Decalogi, ſextum & ſeptimum: ὁ μὲν οὖν Ἀθηναῖος Σόλων ὁμοπατρείους ἐφεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρείους ἐκώλυσεν· ὁ δὲ Λακεδαιμονίων νομοθέτης ἔμπαλιν, τὸν ἐπὶ ταῖς ὁμογαστρείοις γάμον ἐπιτρέψας, τὸν πρὸς τοὺς ὁμοπατρείους ἀπεῖπεν, Id eſt, *Solon Athenienſis ſorores conſanguineas ſeu eodem patre natas concedens ducere, vetuit vterinas: At Lacedæmoniorum legiſlator vterinarum nuptias admittens, interdixit nuptias conſanguinearum.* Hic itaque proximus erat gradus. Sororis deinde etiam qualiſcunque filiam ducere licuit. Nam Anaxandrides, cuius iam fecimus mentionem, ſororis filiam vxorem habuit, vt ſcribit eodem loci Herodotus. De vlterioribus itaque gradibus minus dubitandum.

TABVLA QVINTA DE VICTVS RATIONE.

INSTITVTVM I.

Spartanorum liberi extra faſcias rigidè cura nutricum educentur.

1. De puerorum pauperum & diuitum à nutricibus educatione.

VOLVIT legiſlator recens in lucem editos infantes, confeſtim excipere ſeueritatem diſciplinæ Laconicæ, vt ab incunabulis aſſuefierēt ad quod nati erant, id eſt, ad dura quæque & aſpera patienda. Itaque ſic educabantur ſub nutricibus, vt nihil ipſis indulgeretur. Faſciis enim ſeu inuolucris non illigabantur: ſed ſoluti & nudi ſeruabantur, & tamen arte quadam membra eorum ad concinnitatem & decus conformabantur. Plutarchus Lycurgo: ἦν δὲ περὶ τὰς τροφοὺς ἐπιμέλειά τις μετὰ τῆς τέχνης, ὥστε ἄνευ σπαργάνων ἐκτρεφούσας τὰ βρέφη, τοῖς μέλεσι καὶ τοῖς εἴδεσιν ἐλευθέρια ποιεῖν, Id eſt, *Erat & de nutricibus cura, vt arte quadam ſine faſciis infantes educarent, conformantes eos membris & reliqua ſpecie corporis, ad habitum libero homine dignum.* Addit deinde idem auctor, aſſuefieri etiam ſolitos infantes, ad facilem

&

& parabilem victum, itémque ad ieiunia, nec non vt intrepidi essent ad tenebras, imperterriti ad solitudinem, & nescij illiberalis morositatis atque vagitus. Heraclides etiam testatur, pueros ita nutriri, vt citra satietatem cibum eis præbendo ad famem assuefacerent: τρέφουσι, inquit, τὰ τέκνα, ὥστε μηδέ ποτε πληρεῦν, ἵνα ἐθίζωνται δύνασθαι πεινῆν. Scholiastes Græcus Thucydidæ annotat lib. II recens natos in scuto poni solitos, atq; addi hastam, ac deinde adiici vocem vsitatam, ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τάν. Eius hæc verba: εὐθὺς ὡς ἐτίκτετο τὸ παιδίον, ἐν ἀσπίδι ἐτίθεσαν αὐτὸ, καὶ δόρυ πλησίον, καὶ ἐπεβόων ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τάν. De qua acclamatione infrà dicemus. Ex his igitur intelligi poterit, quam rigida fuerit ipsa puerilis educatio, qua & alimentum aliquando negabatur, aliquando in tenebris soli infantes relinquebantur, & tamen hoc patientes vagire & eiulare prohibebantur. Educatio prorsus virilis, & quæ Spartanos in primis decuit. Atque ita quum edoctæ essent nutrices Lacænæ, sæpe eas exteri mercabantur. Illa quæ Alcibiadem Atheniensem educauit, Amycla dicta, narratur itidem Lacæna fuisse. *Nutrices Lacænas exteri requirebant.*

INSTITVTVM II.

Pauperum & diuitum liberi eodem modo alantur.

PRimò sub nutricibus consimilis erat educatio pauperum & diuitum: Deinde etiam sub magistris publicis idem victus. Vtrobique seuera & rigida viuendi ratio, & durities pro ætatis ratione alia aliam excipiens. Nec indulgebatur plus diuitibus quàm pauperibus, quippe, vt iam aliquoties diximus, nulla diuitiarum habita ratione. Aristoteles politico IV. cap. IX de pueris Lacedæmoniorum loquens: ὁμοίως (inquit) οἱ τῶν πλουσίων τρέφονται τοῖς τῶν πενήτων, καὶ παιδεύονται τὸν τρόπον τοῦτον, ὃν ἂν δύναιντο καὶ τῶν πενήτων οἱ παῖδες. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐχομένης ἡλικίας, καὶ ὅταν ἄνδρες γένωνται τὸν αὐτὸν τρόπον. οὐδὲν γὰρ ἄδηλος ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πένης, Id est, *Similiter aluntur filij diuitum & pauperum, & instituuntur modo hoc, quo possint pauperum filij. Quod eadem ratione se habet in ætate, quæ sequitur hãc: Et quando viri facti fuerint eodem modo. Nulla enim re distinguitur diues à paupere.* Thucydides etiam initio historię suę scribit, quod πρὸς τοὺς πολλοὺς οἱ τὰ μείζω κεκτημένοι, ἰσοδίαιτοι μά- *1. De puerorum pauperum & diuitum sub magistris publicis victu.*

λιςα καθίςησαν. Idem tradit & Iustinus lib. III. qui ait, neminem epulari opulentius, quàm alterum, ne imitatio in luxuriam verteretur.

INSTITVTVM III.

Adolescentes saltem carnibus vescantur.

3. De adolescentium obsonio carne.

ADolescentibus quidem inter se iidem erant cibi, sed discreti tamen cibi eorum à cibis adultiorum: illis carnes, his pulmentum seu ius dabatur. De quo paulo post. De carnibus iuniorum scribit Plutarchus: *μήτε κρεαδίου δεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους, ἀλλὰ παρὰ χωρεῖν τοῖς νεανίσκοις*, Id est, *Carne non indigere seniores voluit, sed concedere iunioribus.* Item Iustinus ait, *puberes sine pulmento degisse.* Solum itaque obsonium Lacedæmoniorum pueris caro, neque vllæ lautitiæ ipsis aliæ. Quare nec piscatores, nec salsamentarij, nec cupedinarij, vel vlli gulæ aut luxuriæ magistri tolerabãtur, sed solummodo carnis coqui. Ælianus lib. XIV. c. VII. *ἴσασι ὀψοποιοὺς ἐν Λακεδαίμονι εἶναι κρέως μόνου. ὁ δὲ παρὰ τοῦτο ἐπιστάμενος ἐξηλαύνετο τῆς Σπάρτης, ὡς τὰ τῶν νοσούντων καθάρσια*, Id est, *Lacedæmone coquos non esse alios quàm carnis licebat. Qui verò præter hanc artem nouisset, eiiciebatur Sparta perinde atque ægrotantium expiationes.* Extat de expulso coco illustre exemplum in Mitheco apud Maximum Tyrium oratione VII.

INSTITVTVM IV.

Adolescentes simul turmatim somnum capiant.

4. De adolescentibus vnà turmatim somnum capturis. Lectos ex qua materia sibi pararent adolescentes hyeme & æstate.

ADolescentes simul instituebantur, vnà comedebant, vnà quoque dormiebãt, prout in classes distincti erant. Quod erat totum quasi militaris vitæ rudimentum. Sed æstate durius, hyeme melius & mollius, quamuis nec tum admodum delicatè. Plutarchus institutis Laconicis: *ἐκάθευδον οἱ νέοι ὁμοῦ κατ' ἴλην καὶ κατ' ἀγέλην, ἐπὶ στιβάδας ἃς αὐτοὶ συνεφόρησαν, τοῦ παρὰ τὸν Εὐρώταν πεφυκότος καλάμου, τὰ ἄκρα ταῖς χερσὶν ἄνευ σιδήρου κατακλάσαντες· ἐν δὲ τῷ χειμῶνι τοὺς λεγομένους λυκόφωνας ὑπεβάλλοντο καὶ κατεμίγνυσαν ταῖς στιβάσι, θερμαντικὸν ἔχειν τι τῆς ὕλης δοκούσης*, Id est, *Somnum simul capiebant adolescentes turmatim & gregatim, in toris quos ipsi sibi fecerant, congerentes arundines in Eurota nascentes, quibus summam*

mam partem manibus sine ferro defringebant. Sed hyeme quos vocant Lycophonas substernebant, torisque permiscebant, quod aliquam calefaciendi vim illa materia habere videretur. Non itaque illis alij lecti, quàm tori ex arundinibus & Lycophonis. Quin Iustinus hos ipsos toros etiam eis adimit. Scribit enim lib. III. Statuisse Lycurgum, nihil vt somni causa substerneretur. Sicut & Plato lib. 1. de legibus tribuit eis ἀςρωσίαν. Voluit itaque Legislator hoc instituto efficere, vt adolescentes paucissimi essent somni, & semper alacres se prętarent ad quæuis officia. Ac commendatur eo nomine Agesilaus, quod somno non vt Domino vteretur, sed eum haberet actionibus suis obedientem. *Agesilaus somno vsus obediente.*

INSTITVTVM V.

Omnes impransi ad publica Syßitia conueniant.

DIximus quædam lib. 1. de Syssitiis seu Phiditiis Lacedæmoniorum, quæ hic repetere nihil attinet. Frequentabant ea, vt ibi scripsimus, quicunque virilis sexus erant, legitimæ tamen ætatis. Qui emanserunt multabantur, vt exemplo Regis Agidis docetur. Liberum tamen domi esse ei, qui sacrificasset & venatus esset. Qui sacrificasset, vt deuotioni suæ vacaret: Qui venatus fuerat, vt quietem caperet. Conuenit autem hoc institutum Syssitiorum quodammodo cum conuentibus, qui apud inclytam gentem Heluetiorum celebrantur, Sumphe dicunt. Sicut multa alia sunt ipsis inter se similia: Multa Heluetiis meliora, vt pote erga exteros longè humanissimi. Cæterùm pertinebant hæc Lacedæmoniorum Syssitia eò, vt discumbentes in armis, sicut Heluetij cum gladiis, ad magistratuum iussa exequenda parati essent, vt ne priuatim conuenientes contra Rempub. aliquid machinarentur. Ita enim Lycurgus ipse de his sentit, vt est in ipsius quodam apophthegmate. Nam interrogatus cur instituisset phiditia ista, ciuésque ita diuisisset, vt pauci armati simul discumberent, Respondit: vt promptè mandata capessant, & si quid rerum nouarũ moliantur, ad paucos id pertingat. Quamuis & hæc causa etiam fuit, vt vitaretur ea ratione luxuria, quæ in publico non tolerata fuisset. Ita enim Iustinus libro tertio. *Conuiuari*, inquit, *omnes publicè iußit, nec cuius diuitiæ*

§. De Syssitiis frequentãdis.

Syßitiorũ institutionis ratio.

vel luxuria in occulto essent. Quæ ratio etiam probatur Plutarcho, qui ita de iis scribit: ἐπιθέσθαι δὲ τῇ τρυφῇ καὶ τὸν ζῆλον ἀφελέσθαι τοῦ πλούτου διανοηθεὶς, τὰ συσσίτια εἰσηγήσατο, Id est, *Vt luxum inhiberet, & diuitiarum studium tolleret, syßitia instituit.* Xenophon addit præterea & hanc causam, vt essent syssitia quasi scholæ, quo cõuenientes adolescentes audirent à Senioribus præclara facta commemorari Erat enim moris, gestorum narrationem audientibus adolescentibus ibi fieri. Xenophontis verba hæc sunt: Λυκοῦργος ἐν τῇ Σπάρτῃ ἀνέμιξε παιδεύεσθαι τὰ πολλὰ τοὺς νεωτέρους ὑπὸ τῆς τῶν γεραιτέρων ἐμπειρίας. καὶ γὰρ δὴ ἐπιχώριον ἐν τοῖς φιλιτίοις λέγεσθαι ὅ, τι ἂν καλῶς τις ἐν τῇ πόλει ποιήσῃ· ὥστ' ἐκεῖ ἥκιστα μὲν ὕβριν, ἥκιστα δὲ παροινίαν, ἥκιστα δὲ αἰσχρουργίαν καὶ αἰσχρολογίαν ἐγγίγνεσθαι, Id est, *Lycurgus Spartæ sic omnia miscuit, vt iuniores pleraque discerent à Seniorũ experientia. Nam patrio more vsitatum erat commemorare in Phiditiis, quicquid in Repub quisque præclarè fecisset. Quo fit vt istuc minimè vel atrox iniuria, vel ex vino petulantia, vel factum turpe, vel turpe dictum interueniat.* Itaque hæ quasi virtutis officinæ, vbi & corpus cibo recrearetur: ita & animus virtutis studio imbueretur De Silẽtio cuius in iis etiam commonefiebant, suprà diximus. Porro quod impransi accesserint, tradit idem Plutarchus paulo post: παρεφύλαξε δὲ ὥστε μηδὲ οἴκοι προδειπνήσαντας ἐξεῖναι βαδίζειν ἐπὶ τὰ συσσίτια πεπληρωμένους ἑτέρων ἐδεσμάτων ἢ πομάτων, Id est, *præcauit etiam legislator, ne domi prius liceret cœnare, ac ita venirent repleti cibo & potu ad Syßitia.* Nam hoc prorsus apud eos magnæ erat intemperantiæ, & cum probro coniunctum. Quare etiam non edentem bibentémque secum reliqui culpabant vt intemperantem, ac qui ob mollitiem victus communis esset impatiens, vt idem ait.

INSTITVTVM VI.

Victus omnibus tenuis sit & viri iure nigro sint contenti.

6. De victu, qualis fuerit, qualis iuniorbus.

HVius instituti etiam suprà facta est mentio. Conueniebat id autem obseruari, vt tenuis victus esset, aliâs Syssitia non frugalitatis & temperantiæ, sed luxuriæ & gulæ quasi scholæ futura. Sicut videmus iam ferè receptum, vt in conuentibus publicis luxuriæ magis, quàm in priuata vita tribuatur. Quod

contrà

contrà fiebat apud Lacedæmonios. Nam cibus eis vt tenuis erat, ita in Syssitiis certo modo erat definitus, ac quidem omnibus æqua mensura. Ælianus lib. III. cap. XXXIV. ὅτι λάκωσι καὶ ῥωμαίοις νόμος ἦν, μὴ ἐξεῖναί τινι ὀψωνεῖν, μήτε ἃ βούλεται, μήτε ὅσα βούλεται. προσέταττον γὰρ διά τε τῶν ἄλλων σωφρονεῖν τοὺς πολίτας, καὶ διὰ τῆς τραπέζης οὐχ ἥκιστα, Id est, *Lacedæmoniis iuxta ac Romanis lex erat, ne cui licitum esset obsonare quicquid vel quantum ipsi liberet. Nam quum per alia cives ad temperantiam revocare voluerunt, tum non minimum per rationem mensæ.* Idem docet Xenophon rationem eius addens, dum ita scribit: σῖτόν γε μὴν ἔταξε τοσοῦτον ἔχειν τὸν ἄρρενα, ὡς ὑπὸ πλησμονῆς μὲν μήποτε βαρύνεσθαι, τοῦ δὲ ἐνδεεστέρως διάγειν μὴ ἀπείρως ἔχειν· νομίζων τοὺς οὕτω παιδευομένους, μᾶλλον μὲν ἂν δύνασθαι, εἰ δεήσειεν, ἀσιτήσαντας ἐπιπονῆσαι, μᾶλλον δ᾽ ἄν, εἰ παραγγελθείη, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σίτου πλείω χρόνον ἐπιταθῆναι, ἧττον δ᾽ ἂν ὄψου δεῖσθαι, εὐχρηστέρως πρὸς πᾶν ἔχειν βρῶμα, καὶ ὑγιεινοτέρως δ᾽ ἂν διάγειν, καὶ εἰς μῆκος ἂν αὐξάνεσθαι, τὴν ῥαδινὰ τὰ σώματα ποιοῦσαν τροφὴν μᾶλλον συλλαμβάνειν ἡγήσατο, ἢ τὴν διαπλατύνουσαν τῷ σίτῳ. Quæ rationes etiam redduntur à Plutarcho institutis Laconicis. Verborum autem vtriusque auctoris summa huc recidit, primò quod hæc σιτοδεία, seu victus tenuitas instituta sit, vt esset assuefactio ad tolerandam famem, quum ita opus in bellis & alibi, vt nihilominus labores tolerare possent. Deinde eum vsum habuit, vt obsonio quàm minimo egerent, & escam quamuis admitterent. Postea profuit etiam ad sanitatem parco cibo vti. Tum etiam talem victum conducere existimarunt ad proceritatem, vt corpora ad agilitatem potius essent expedita, quàm pinguedine dilatarentur. Postremo putabant hoc etiam venustatis esse. Sic Agesilaus ipse Rex quum esset, tenui tamen victu contentus erat, vt scribit de eo Plutarchus. Qui rogatus de causa tam tenuis victus, Respondit: se ex tali semente vitæ libertatem metere. Quæ causa etsi longius petita, eodem tamen recidit quò priores. Nam qui ita vitam instituit, vt tenuis ei victus sufficiat, is haud facilè voluptatibus seruus fit, nec hostibus succumbit. Lysander etiam eodem instituto eductus Ionicas delicias contempsit, vt est apud Ælianum libro tertio

Ratio instituti huius de victus tenuitate.

cap. xx. Quò pertinent quod Thasiis offerentibus lauticias, eas repudiauit & seruis distribui iussit Agesilaus, addens colentes virtutem non admittere tales gulæ delicias. Aliena enim à liberis esse, quibus serui alliciuntur. Hæ itaque huius instituti causæ de quibus physicorum more philosophatur aliquantum Plutarchus in Lycurgo. Cæterum fuit viris suum obsonium præcipuè in iure nigro situm, quod *μέλας ζωμὸς* dicebatur. Testatur hoc Plutarchus Lycurgo, & institutis Laconicis: *τῶν δὲ ὄψων εὐδοκίμει μάλιστα παρ' αὐτοῖς μέλας ζωμὸς, ὥστε μήτε κρεαδίου δεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους, ἀλλὰ παραχωρεῖν τοῖς νεανίσκοις, αὐτοὺς δὲ ζωμοῦ καταπεπλησμένους ἐσθίεσθαι*, Id est, *inter opsonia prima laus erat iuri nigro: quare carnibus non indigebant maiores natu, sed eas permittebant iunioribus, ipsi decuriati iure vescebantur.* Nam vt suprà attigimus, in classes seu ordines certi numeri distributi recumbebant. Coniicio autem ius hoc nigrum confieri solitum, ex sale, aceto, sanguine & fortè frustulis carnium. Quod indicare videtur illud quod est apud Plutarchum de tuenda valetudine, vbi scribit Lacedæmonios solitos coco ad parandam cœnam sal & acetum tradere, reliqua ex victima iubere petere Quod si verum est, non dissimilis paratur apud nos cibus, qui haud dubiè apud maiores vsitatior, quum nondum exquisitæ ciborum lautitiæ mensas occupassent.

Virorum obsonium, Ius nigrũ.

Ius nigrum ex quibus cõficeretur.

INSTITVTVM VII.

Nisi sitis causa nihil bibatur.

CReditum est, Græcos reliquos vino deditos fuisse: Itaque ob luxum & perpotationes malè audierunt. Vnde in ipsorum opprobrium Latini verbum finxerunt pergræcari: sicut & Cicero eos ebrietatis nomine notat. Hoc si ita est, vt de iis qui in magna Græcia vixerunt Sybaritis & aliis, itémque de Græcis Asiaticis non dubitatur, fuerunt certè ab hoc vitio immunes Lacedæmonij. Nam iis non licebat nisi sitientibus bibere. Conuiuia sanè apud eos nulla, vbi compotationibus opera dabatur: sed in syssitiis suis sicci & sobrij versabatur Plato lib. 1. de Legib. scribit Spartæ legem fuisse, qua Ebrietas, & quę eam sequuntur, petulan-

7. Institutũ de P. tu Lacedæm. Græcorum luxus in potationibus. Pergræcari vnde dictum.

petulantia & lasciuia profligatę erant, ac cōpotationes prohibitę. Ita enim inquit: οὔτ᾽ αὖ ἐπ᾽ ἀγρῶν ἰδοις, οὔτ᾽ ἐν ἄστεσιν ὅσων σπαρτιάταις μέλει, συμπόσια οὐδ᾽ ὁπόσα τούτοις συνεπόμενα, πάσας ἡδονὰς κινεῖ κατὰ δύναμιν. Idem etiam testatur Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: καὶ μὴν τοῦ πότου ἀποπαύσας τὰς οὐκ ἀναγκαίας πόσεις, αἱ σφάλλουσι μὲν σώματα, σφάλλουσι δὲ γνώμας, ἐφῆκεν ὁπότε διψῴη ἕκαστος πίνειν· οὕτω νομίζων ἀβλαβέστερόν καὶ ἥδιστον ποτὸν γίγνεσθαι, Id est, *sublatis potationibus non necessariis, quæ tùm corpora, tùm animos labefactant. potestatem bibendi tantùm fecit, vbi quisque sitiret. Nam hac ratione putabat potum minimè noxium & longè suauissimum fore.* Pertinet huc apophthegma Leotychidæ: Nam interrogatus cur pauco potu vterentur Spartani, Respondit inquiens: Ne aliis de nobis consultent, sed nos pro aliis. Perinde ac sani consilij ratio eis constare non posset, qui non sobrij semper essent. Quare & Cicero Tuscul. 11. ait, Lacedæmoniorum iuuentutem exerceri esuriendo & sitiendo. *Ebrietas Lacedæm. prohibita.*

INSTITVTVM VIII.

Sine face domum eundum.

DIximus iuniores vnà cubare solitos: sed adultiores domum quisque suam commeabant. Nec tamen ad lumen incedere licebat, quacunque via noctu redeundum esset, vetante hac lege. Cuius rationem Plutarchus ait fuisse, vt assuefierent in tenebris intrepidè incedere. Ita enim scribit in institutis: πιόντες οἱ λάκωνες ἐν τοῖς συσσιτίοις μετρίως ἀπίασιν δίχα λαμπάδος. οὐ γὰρ ἔξεστι πρὸς φῶς βαδίζειν, οὔτε ταύτην, οὔτε ἄλλην ὁδὸν, ὅπως ἐθίζωνται σκότους καὶ νυκτὸς εὐθαρσῶς καὶ ἀδεῶς ὁδεύειν, Id est; *Lacones postquam in Syßitiis modicè biberint, domum absque face redeunt, Neque enim vel hoc, vel aliud iter, præeunte lumine conficere illis licet: vt in tenebris & noctu audacter & sine vllo metu incedere consuescant.* Quod in vita Lycurgi idē auctor repetit. Xenophon verò potius alias causas fuisse autumat, & in primis hanc, vt ea ratione magis vino abstinerent, ne forte lubrico ex vino incessu ad terram intereundum prosternerentur, quod fax ipsis non præluceret. Eius verba hæc sunt: ἀγαθὰ γε μὴν ἀπεργάζεται

8. De more domum à Syßitiis repetendi.

Ratio huius instituti.

Altera causa.

καὶ τάδε ἡ ἔξω σίτησις. περιπατεῖν τε γὰρ ἀναγκάζεται ἐν τῇ οἴκαδε ἀφόδῳ, καὶ μὴν τὸ ὑπὸ οἴνου μὴ σφάλλεσθαι ἐπιμελεῖσθαι, εἰδότας ὅτι οὐκ ἔνθαπερ ἐδείπνουν καταμενοῦσι, καὶ τῇ ὀρφνῃ ὅσῃ ἡμέρᾳ χρηστέον. οὐδὲ γὰρ ὑπὸ φανοῦ τὸν ἔτι ἔμφρουρον ἔξεστι πορεύεσθαι. Quæ verba nos ita exponimus. Alia præterea bona efficit cœnatio extra domum. Coguntur enim in reditu obambulare. Deinde etiam, quum sciant sibi non manendum vbi cœnarent, tenebrísque in reditu tanquam luce vtendum, necesse habent prospicere ne vino titubent vel collabascant. Tum verò ad excubias militares obeundas condocefiunt, in quibus neque cum luce incedere permissum.

TABVLA SEXTA DE HABITV.

INSTITVTVM I.

Pauperes & diuites eodem modo vestiantur.

Sexta tabulæ 1. institutum. De vestitu pauperum & diuitum pari.

SICVT victus consimilis erat pauperibus & diuitibus, ita & vestitus. Vtriusque ea ratio, quam suprà reddidimus vbi de victu egimus. Hoc autem de vestitu ita obtinuisse testatur Aristoteles lib. IV. cap. IX. Politicorum, vbi quum de victu locutus esset, de vestitu ita ait: *καὶ τὴν ἐσθῆτα οἱ πλούσιοι τοιαύτην, οἵαν ἄν τις παρασκευάσασθαι δύναιτο καὶ τῶν πενήτων ὁστισοῦν*, Id est, *vestem gestant diuites eiusmodi, qualem quisque pauperum parare potest.* Meminit & Iustinus, qui ait Lycurgi instituto neminem cultius quàm alterum incedere. Quare quod Clemens Alexád. pædagogi lib. III. cap. II. scribit Laconicam pudicitiam veste, luxu & externa pulcritudine corruptam, id non de Helena tantum: sed de posterioribus etiam temporibus poterit intelligi. Verba Theologi hæc sunt: *σωφροσύνην διέφθειρε λακωνικὴν ἐσθὴς, καὶ χλιδὴ, καὶ κάλλος ὡραῖον.* Exemplum illustre in Pausania,

ſania, qui ad reliquos corruptos mores hoc etiã addidit, vt præter conſuetudinem Lacedæmoniorum ſtolam Medicam geſtaret. Cæterum quod modica fuerit Lacedæmoniorum veſtis, vt facilè vtriſque potuerit eſſe ſimilis, docet Thucydides lib. 1. initio ita ſcribens: *μετρίᾳ δ' αὖ ἐσθῆτι καὶ εἰς τὸν νῦν τρόπον πρῶτοι λακεδαιμόνιοι ἐχρήσαντο*, Id eſt, *Modica autem veſte & ad huius ætatis conſuetudinem primi vſi ſunt Lacedæmonij.* Idem teſtatur Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum inquiens: *ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἱματίων γε ἕνεκα χρηματιστέον. οὐ γὰρ ἐσθῆτος πολυτελείᾳ, ἀλλὰ σώματος δεξιᾳ κοσμοῦνται*, Id eſt, *Nec veſtitus cauſa pecuniam quæri neceſſe eſt. Nam illi non pretioſa veſte, ſed corporis egregia conſtitutione ornantur.* Veſtis itaque omnibus vilis erat, ac tantum quæ extremum frigus depelleret, non quæ corpori ornatum adderet. Ac tali quidem veſte Ageſilaus ipſe Rex induebatur, quo nomine deriſus ab Ægyptiis & aliis. *Ageſilaus rex veſte tenui vſus.* Fuit enim prorſus Lacedæmoniorum frugalitas circa cultum & veſtitum omnibus admirationi. Lyſander pretioſas veſtes à Dionyſio Tyranno filiabus ipſius miſſas repudiauit: timens ne iis indutæ deformiores viderentur, vt ſcribit Plutarchus in Apophthegmatis. *Lyſander miſſas filiabus pretioſas veſtes repudiauit.* Itaque meritò Clemens Alex. refert 1. Stromatum, neque purpuræ apud eos vſum permiſſum. Poeticum itaque eſt, quod purpuras Laconicas dicit Horatius lib. II. Oda XVIII. niſi de veſtibus militaribus intelligatur.

INSTITVTVM II.

Pueris tunica detur, adoleſcentes autem vnico in annum pallio ſint contenti.

NOn tãtum precium veſtibus ademit Legiſlator: ſed & certam formam modúmque eis præſcripſit, pro ratione ætatis. *2. De veſtium pro ratione ætatis forma & modo.* Nam veſtem interiorẽ ſeu tunicam, egreſſis annum ætatis duodecimum vetuit geſtare. Supra hanc ętatem pallium cuique dari permiſit, idq́ue quotannis vnum tantum. Plutarchus vita Lycurgi: *γενόμενοι δὲ δωδεκαετεῖς, ἄνευ χιτῶνος ἤδη διετέλουν, ἓν ἱμάτιον εἰς τὸν ἐνιαυτὸν λαμβάνοντες*, Id eſt, *vbi attigerunt annum duodecimum, iam ſine tunica agebant, vnum accipientes quotannis pallium.* *Tunica prohibita ætatis annum duodecimũ egreſſis.* Quæ idem repetit inſtitutis Laconicis. Xenophon de hoc quoque ita ait: *καὶ ἀντί γε τοῦ ἱματίοις διαθρύπτεσθαι, ἐνόμιζεν ἑνὶ ἱματίῳ δι' ἔτους προσ-* *Pallium vnum ſingulis annis cuique dari permiſſum.*

θίζεσθαι· νομίζων οὕτω καὶ πρὸς ψύχη, καὶ πρὸς θάλπη, ἄμεινον ἂν παρεσκευάσθαι, Id est, *Pro eo quod in vestibus luxuriarentur, statuit vt ad vnum vestimentum toto anno sese assuefacerent. Existimans eos hac ratione, tùm ad frigora, tùm ad calores rectius instructos fore.* Iustinus quoque scribit iuuenibus non plus vna veste vti toto anno permissum. Quod autem hæc ipsa vestis tenuis fuerit, indicat Hesychius, à quo χιτὼν λακωνικὸς exponitur λεπτὴ ἐσθής. Voluit itaque Legislator hac veste etiam domi suos condocefacere, vt imbres, pluuias, tempestates, niues, & frigora tolerare possent, tenui semper vti veste domi assuefacti.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM III.

Absque calceis pueri incedant, reliqui, quum opus fuerit, vtantur.

3. De calceis quibus pueri non vtebantur.

CAlceis pueri non vtebantur, quippe quod non admodum iis necessarij, qui in communibus contuberniis totos ferè dies consumebant. Itaque scribit Plutarchus assuefieri Lacedæmoniorum pueros βαδίζειν ἀνυποδήτους. Sed & de eo, reddẽs huius instituti rationem, ita Xenophon ait: ἀντί γε μὴν τοῦ ἁπαλύνειν τοὺς πόδας ὑποδήμασιν, ἔταξεν ἀνυποδησίᾳ κρατύνειν· νομίζων εἰ τοῦτο ἀσκήσαιεν, πολὺ μὲν ῥᾷον ἂν ὄρθια τε βαίνειν, ἀσφαλέστερον δὲ πρανῆ καταβαίνειν, καὶ πηδῆσαι, καὶ ἀνθορεῖν, καὶ δραμεῖν θᾶττον, ἀνυπόδητον εἰ ἠσκηκὼς εἴη τοὺς πόδας, ἢ ὑποδεδεμένον, Id est, *Pro eo quod alij calceis pedes emollirent, iussit vt discalceati pedes duriores efficerent. Existimabat enim si in eo se exercitarent, futurum vt multo facilius ardua loca conscenderent per decliuia descenderent, exsilirent, prosilirent, currerent discalceati, siquidem pedes assuefecissent quam calceati.* Atque ita quidem de pueris institutum. Cæterum Ephebos & adultiores puto calceos vsurpasse, quum ita necesse esset, quippe quibus quotidiè magis pedibus eundum erat, & noctu sine face, aliquando in agros & venationem commeandum. Horum autem calceos inuenio dictos propriè Lacedæmoniorum vocabulo ἐννισκόλοις. Ita enim Hesychius, ἐννίσκολοι, ὑποδήματα λακωνικῶν ἐφήβων. Idémque tradit alios calceos Laconicos fuisse, qui ἀμυκλάδες dicti.

Huius instituti ratio.

Calcei adultioribus concessi.

Calceorum proprium vocabulum Laconicũ.

INSTI-

INSTITVTVM IV.

Pueri cute tenus rasi sint, reliqui comam nutriant.

PVeros radi solitos fuisse cutem vsq;, testatur Plutarchus Lycurgo. Nam quod disciplinam rigidam seruauerint Lacedæmonij, pueros ἐν χρῷ κείροντες ibi scribit. Quod videtur necessarium quodammodo, quandoquidem pueri plerumque extra ædes parentum degebant. Reliqui autem adultiores comam nutriebant. Qui tamen ipsi olim erant tonsi, si credimus scribenti hoc Herodoto lib. 1. vbi refert hoc institutum in Argiuorum inuidiam æmulatione quadam introductum. Nam quum prælio ad Thyreas inferiores fuissent Argiui, deuouerunt se ne prius comam alerent, quàm Thyreas recuperassent, quum ante fuissent comati: Ac econtra Lacedæmonij statuerunt, vti comam alerent, quum antea tonsi essent. Itaque Herodoto auctore hæc prima causa Lacedæmoniis alendi comam. Quem tamen Plutarchus Lysandro redarguere in hoc non dubitauit. Videtur tamen confirmari narratio Historici à philosopho in Phædone, vbi se iuraturum ait Socrates, vti Argiui, non nutriturũ comam antequam vicisset simmiam & cubetem. Postea verò seruatum vetus institutum in pueris tantum, reliquis comam simul & barbam nutrientibus. Quod quidem quasi laxamentum legum ipsis indultum fuit. Xenophon lib. de Repub. Lacedæm. ἐφῆκε δὲ κομᾶν τοῖς ὑπὲρ τὴν ἡβητικὴν ἡλικίαν, νομίζων οὕτω καὶ μείζους ἂν καὶ ἐλευθεριωτέρους καὶ γοργοτέρους φαίνεσθαι, Id est, *Permisit etiam eis comam alere, qui pubertatis annos excessissent: Existimans eos hoc pacto grandiores, magis ingenuos & terribiliores apparere.* Idem tradit Plutarchus Lycurgo & apophtheg. vbi refert Legislatorem existimasse, comam formosis pulcritudinem augere, deformes autem reddere terribiliores. De barba idem intelligendum. Nicander quærenti cur comam & barbam alerent Spartani, Respondit: *Quia virum maximè ornat, & minimo sumtu constat proprius ornatus.* Laco quidam alius præclarè etiam de barba respondit. Nam interrogatus cur tam prolixam aleret barbam, inquit, *vt canos videns, nihil iis indignum in me admittam.* Quod quum aliâs fieret quoties liberet, tamen prælium inituri potissimum id obseruabant. Ita Plutarchus

4. De coma, quam pueri radere; adultiores autem nutrire debebãt.

Ratio huius instituti.

Lycurgo: *μάλιστα περὶ τοὺς κινδύνους ἐθεράπευον τὴν κόμην, λιπαράν τε φαίνεσθαι καὶ διακεκριμένην*, Id est, *Potissimum imminente periculo concinnabant comam, vt nitida appareret & discriminata.* Quod testatur etiam Demaratus apud Herodotum lib. VII. vbi huius instituti illustre est exemplum, in iis qui se ad mortem obeundam pro Græcia cum Leonida parauerunt. Fœminarum coma etiam prolixa, sed sparsa in humeros, tantúmque nodo relegari solita, vt intelligi potest ex Virgilio lib. I. Æneidos. Vnde & Horatius lib. II. Oda XI. Incomtum Lacænæ nodum vocat. Sed præter superiores quas attulimus eius instituti causas, & hanc vnam fuisse puto, vt ea ratione possent dignosci facilè ab aliis, etiam mortui Lacedæmonij. Cæterum quod mentum tamen radere aliquãdo soliti fuerint adulti, Ephoris, quum magistratum ingrederentur, ita iubentibus, testatur Plutarchus in Agide, qui scribit hoc eo factum, vt in minimis etiam parere assuescerent.

Coma fœminarum qualis.

Mentum radere aliquando iussi adulti.

INSTITVTVM V.

Squalidi corpore balnea & vnctiones non vsurpent.

5. De balneis & vnctionibus non vsurpandis à squalidis corpore.

COmam quidem barbámque pectebant & ornabant Lacedæmonij, squalidi aliâs & horridi. Non enim balnea & talia, nisi statis temporibus iis vsitata. Plutarchus Lycurgo: *αὐχμηροὶ τὰ σώματα καὶ λουτρῶν καὶ ἀλειμμάτων ἄπειροι, πλὴν ὀλίγας ἡμέρας τινὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας μετεῖχον*, Id est, *Squalidi corpore balneorum & vnctionum nescij, tantum paucis diebus per annum gustabant eas lautitias.* Etenim lotiones ipsis & balnea nulla præterquam in Eurota. Id enim Scholiastes Thucydid. lib. II. de Iuuenibus Lacedæmoniorum notat: *οἱ δὲ αὐτοὺς οὕτως ἐπιπόνως ἤσκουν, ὡς μηδὲ λουτρῶν ἀνέχεσθαι, ἀλλ᾽ ἀρκεῖσθαι τῷ ῥέοντι ποταμῷ πρὸς τὸ λούεσθαι*, Id est, *Ita molestè & laboriosè adolescentes exercebant, vt nec balnea ferrent, sed sufficere illis Eurotam fluuium ad lauandum voluerunt.* Falsum itaque haud dubiè, quod apud Iosephum est lib. II. contra Apionem, vbi dicuntur esse *λιπαροὶ καὶ τὰ σώματα πρὸς κάλλος ἀσκοῦντες*. Idem de vnguentis, quód ab iis quoque abstinuerint, testatur Clemens Alexand. I. Stromatum, vbi monet vitandum luxum superuacaneum, & delitias exemplo Lacedæmoniorum: *καθάπερ*, inquit, *τὸ μύρον καὶ τὴν πορφύραν οἱ παλαιοὶ*

λαοὶ Λακεδαιμόνιοι, δολερὰ μὲν τὰ εἵματα, δολερὰ δὲ τὰ χρίματα ὑπολαμβάνοντες ὀρθῶς καὶ ὀνομάσαντες, Id est, *Ita vitandus luxus superfluus, sicut Lacedæmonij veteres vnguentum & purpuram repudiabant, dolosas vestes, & dolosa vnguenta rectè existimantes & nuncupantes.* Itaque & vnguentarij perinde ac alij inutiles quasque artes exercentes Sparta etiam eiiciebantur. Seneca naturalium quæst. lib. IV. in fine. *Vnguentarios,* inquit, *Lacedæmonij vrbe expulerunt, & properè cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent.* Quæ ratio tamen friuola est, potiúsque mollitiem & luxum videntur ita vrbe eiicere voluisse Lacedæmonij. *Vnguentarij Sparta eiecti.*

INSTITVTVM VI.

Pugnaturi vestibus induantur purpureis.

RETulimus ex Clemente Alexandrino, vetitam Lacedæmoniis fuisse purpuram, quod ita accipiendum, vt tamen in bello vsurpata sit vestis purpurei coloris: sicut multa ibi alia concedebãtur, quæ domi prohibita. Cæterum quod purpuram militarem vestem voluerit Legislator, eius hanc rationem reddit, quod viris conuenientissima, bellóque talis vestis aptissima. Xenophon de Repub. Lacedæm. εἰς γε μὴν τὸν ἐν τοῖς ὅπλοις ἀγῶνα τοιάδ᾽ ἐμηχανήσατο. στολὴν μὲν ἔχειν φοινικίδα, καὶ χαλκῆν ἀσπίδα· ταύτην νομίζων ἥκιστα γυναικείᾳ κοινωνεῖν, πολεμικωτάτην δ᾽ εἶναι. καὶ γὰρ τάχιστα λαμπρύνεται καὶ σχολαιότατα ῥυπαίνεται, Id est, *Ad armorum certamina huiusmodi quadam excogitauit. Stolam eos purpuream habere voluit, & scutum æreum. Existimabat enim genus hoc vestis, minimè cum muliebri commune quicquam habere. Nam & celerrimè splendidum redditur, & sordes tardißimè contrahit.* Valerius autem Maximus lib. II. cap. VI. ad occultandum vulnerum sanguinem hanc vestem adhiberi existimat. Ita enim scribit: *Iidem* (Lacedæmonij) *ad dißimulandum & occultandum vulnerum suorum cruorem, puniceis in bello tunicis vtebantur: Non, ne ipsis aspectus eius terrorem: sed ne hostibus fiduciæ aliquid adferret.* Vtriusque causæ meminit & Plutarchus institutis Laconicis. Puniceis, inquit, vestibus in bello vtebantur, quod color ille fortes viros deceret, & ob eius similitudinẽ cum sanguine, maiorem imperitis formidinem afferre videretur. Quin etiam si quis ipsorum vulneratus fuisset, id non facilè

De veste militari purpurea.

Ratio huius instituti.

Altera ex Valerio.

ab hostibus deprehendi, sed ob coloris similitudinem latere, vtile erat. In eandem ferè sententiam scribit Ælianus lib. VI. cap. VI. variæ historiæ. Hæ à magnis illis auctoribus causæ redditæ. *Alia et iam ratio.* Sed mihi videtur vestis talis pertinuisse etiam ad discernendum Lacedæmonios, ab aliis quibusuis Græcis & Barbaris. Nam suprà diximus vestibus etiam dignosci Lacedæmonios. Quod quum ita sit, mirum est, quod ille qui de Leonida fecit Epigramma Græcum, fingit eum purpuram repudiare, tanquam non deceret Lacedæmonium.

INSTITVTVM VII.

Instructa acie quiuis corona caput cingat.

7. De coronis à quouis instructa acie sumendis. COronæ rarius domi vsurpatę, in bello ante prælium ab omnibus sumebantur, ita edicente Rege. Plutarchus Lycurgo: ἤδη δὲ συντεταγμένης ἅμα τῆς φάλαγγος αὐτῶν καὶ τῶν πολεμίων παρόντων, ὁ βασιλεὺς ἅμα τήν τε χίμαιραν ἐσφαγίζετο, καὶ στεφανοῦσθαι παρήγγελλε πᾶσι, Id est, *Instructa iam acie eorum, quum adesset hostis, Rex simul capellam immolabat, edicebátque vt omnes coronas sumerent.* Idem tradit Xenophon, qui dicit legem fuisse: μηδένα Λακεδαιμονίων ἀστεφάνωτον εἶναι. Quod vetustum valde videtur. Nam eò existimare licet Homerum respexisse, quum καρηκομόωντας Ἀχαιοὺς dicit: Lacedæmonios haud dubiè in primis intelligens Achæos. *Καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ cur ab Homero dicti.* Sed quæ huius instituti ratio fuerit, neuter horum tradit. *Ratio huius instituti.* Equidem existimo voluisse eos fiduciam hac ratione animis pugnantium addere, vt coronam iam tanquam victoria potiti gestantes fortius agerent, ne præmium victoriæ multi perderent. Erat enim Corona apud omnes Græcos victoriæ præmium. Itaque qui illud ante victoriam præsumsissent, eis necessariò quodammodo elaborandum fuit, ne per dedecus vicissim amitterent.

INSTITVTVM VIII.

Annulus in digito tantum ferreus sit.

8. De Annulis in digito ferreis. FErrum fortes decuit. Itaque Lacedæmonij non aureo, sed ferreo vtebantur annulo. Auctor Plinius lib. XXXIII. cap. I. vbi adimens antiquissimis Romanis, tum Regibus videlicet præter Numam & Seruium, tū & aliis annulos, miratur Tarquiniorum

niorum statuas etiam sine annulis esse, quum ij ex Græcia, vnde & annuli, locum adscribere non pigebit. *Hoc* (inquit) *in Tarquiniis maximè miror, quorũ è Græcia fuit origo, vnde hic annulorum vsus venit, quanquam etiam nunc Lacedæmone ferreo vtantur.* Hæc ille. Quod quidem non poterat apud Spartanos non esse antiqui instituti, aliâs corruptis moribus & laxata disciplina ciuitatis, ad hanc frugalitatem non venturos. Tribuit idem tamen Romanis veteribus etiam ferreos annulos, quos ait bellicæ virtutis insigne fuisse. Vnde discere licet, fuisse Lacedæmoniis quoque ferreos annulos pro virtutis & fortitudinis documento, potius quàm pro corporis ornamento. *Annuli veterum Romanorũ ferrei.*

INSTITVTVM IX.

Virginum vestes citra genua finiantur.

VT de virorum habitu sanxit Legislator: ita & mulierum vestitum non præteriit. Ex itaque instituto veteri vestes supra genua decurtatas ferebant. Vnde φαινομηρίδες dictæ sunt ab Ibyco poeta, vt testatur Plutarchus, tanquam quæ femora nuda ostenderint. De virginibus id non dubium, docente Clemente Alexand. lib. II. Pædagog. cap. x. qui in illis aliísque fœminis hunc habitum damnans ait: οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ γόνυ, καθάπερ τὰς λακαίνας φασὶ παρθένους, ἐστολίσθαι καλόν. οὐδὲν γὰρ μέρος ὅπου ἀπογυμνοῦσθαι γυναικὸς εὐπρεπὲς, Id est, *Neq; enim decorum stolas finire citra genua, vti Lacænis virginibus in vsu. Nullam enim partem nudam fœminas ostendere conuenit.* Quod tamen à moribus Lacedæmoniorum non abhorrebat. Nam voluerunt virgines ludis & certaminibus quibusuis exerceri, sicut iuuenes, ad quę breuiore hac veste prorsus erant expeditiores & aptiores. Vnde & χιστοὺς χιτῶνας eis Pollux tribuit. Idémque locus Virgilij suprà à nobis allegatus docet. *9. De vestibus virginum. φαινομηρίδες dictæ cur sint Lacænæ. Ratio huius instituti.*

INSTITVTVM X.

Aurum & pictas vestes matronæ non gestent, sed tantum meretrices.

IN aliis Rebuspub. multa mulieribus concessa, quoad ornatum & cultum. Spartæ cogebantur simplici & frugi vestitu *10. De vestibus matronarum.*

esse contentę. Aurum gestare non licebat honestis fœminis: sed gestantibus probro erat, & turpis quæstus indicium: sicut & vestis præter morem preciosa & speciosa. Heraclides de politiis: τῶν ἐν λακεδαίμονι γυναικῶν κόσμος ἀφῄρηται, οὐδὲ κομᾷν ἔξεστιν, οὐδὲ χρυσοφορεῖν, Id est, *Lacedæmone ornatus omnis mulieribus interdictus, neque eas ornari licet, nec aurum gestare.* Quod institutum prædicat in primis quoque Clemens Alexand. pædagog. lib. II. cap. X. ἄγαμαι τῶν λακεδαιμονίων τὴν πόλιν τὴν παλαιάν· ἣ μόναις ταῖς ἑταίραις ἀνθινὰς ἐσθῆτας, καὶ χρυσοῦν κόσμον ἐπέτρεψε φορεῖν, ἀφαιρουμένη τῶν δοκίμων γυναικῶν τὴν φιλοκοσμίαν, τῷ μόναις ἐφεῖναι καλλωπίζεσθαι ταῖς ἑταιρούσαις, Id est, *Laudo veterem Lacedæmoniorum ciuitatem, quæ solis meretricibus floridas vestes, aureúmque mundum gestare permisit, probis mulieribus ornatus studium interdicens, eò quod solis meretricibus concederet ornari.* vbi ἀνθινὰς vestes pictas & versicolores interpretor. Et hoc quidem merito ita obtinuit. Voluerunt enim semper Lacedæmonij ornatum muliebrem in bono & firmo corporis habitu, inque pudicitia & modestia, non externo cultu situm. Itaque huius etiam cura Ephoris, & fortean Harmosynis commissa, qui quotidie de omni vestitu & habitu inquirebant. Ita enim de Ephoris Ælianus scribit, lib. XIV. c. VII. ἐποιεῖτο δὲ καὶ φροντίδα οἱ ἔφοροι καθ' ἑκάστην πολυπραγμονεῖν τὰ περὶ τὴν στολὴν, εἰ ἕκαστα αὐτῆς μὴ ἀπολείπηται τοῦ κόσμου τοῦ δέοντος, Id est, *Curam gerebant Ephori, vt quotidie multum diligentérque considerarent quæ ad vestitum pertinent, num aliquid circa vestes à decenti & debito ornatu deficeret.*

Ratio huius instituti.

Ephoris cura vestium commissa.

INSTITVTVM XI.

Virgines detectæ, mulieres velatæ in publicum prodeant.

II. De mulieribus in publicum prodituris velandis, virginibus autem detegendis.

HÆc lex superiori ita respondet, vt prorsus cum ea concorder. Nam quorsum attinebat ornari mulieres, si velatæ faciem in publicum prodeuntes agnosci non poterant? voluerunt itaque Lacedæmonij inornatas mulieres, & simul facie coopertas. Huius autem instituti Charilaus rationem à nuptiis petit. Nam interrogatus, cur Spartani virgines detectas, mulieres velatas in publicum emitterent, Respondit: *quia*, inquit, *virginibus quærendi sunt viri, mulieribus opera danda, vt seruent maritos.* Sed videtur.

Ratio huius instituti.

tur tamen hoc etiam fuisse modestiæ & castitatis, ne videlicet alij in eas oculos coniicientes, illiciti amoris flammas conciperent. Quod & hodierno die quædam gentes obseruāt, rationem hanc potissimum secutæ.

INSTITVTVM XII.

In pompis & certaminibus, tum pueri, tum virgines nudæ sint.

VIrginibus & pueris quales vestes fuerint, iam explicatum: atque iis quum aliàs induerentur, in pompis tamen & certaminibus nudi comparebāt. Fuit enim hoc Lacedæmoniorum institutum, quippe ab iis primò inuentum, vt qui certarent vestes in publico exuentes nudarētur. Thucydides lib. I. de vestitu Lacedæmoniorum loquens: ἐγυμνώθησάν τε πρῶτοι, καὶ ἐς τὸ φανερὸν ἀποδύντες λίπα μετὰ τοῦ γυμνάζεσθαι ἠλείψαντο, τὸ δὲ πάλαι καὶ ἐν τῷ ὀλυμπικῷ ἀγῶνι διαζώματα ἔχοντες περὶ τὰ αἰδοῖα οἱ ἀθληταὶ ἠγωνίζοντο, Id est, *Primi* (Lacedæmonij) *corpora certaturi nudauerunt propalam se exuentes, oleóq; vnxerunt, quum olim etiam in olympiaco certamine Athletæ subligacula circum pudenda habentes pugnarent.* De Athletis autem legatur scholiastes Græcus, & Clemens Alexand lib. I I I. pædagog. cap. v. Refert idem institutum & Plutarchus Lycurgo his verbis: ἀφελὼν τὴν θρύψιν καὶ σκιατροφίαν καὶ θηλύτητα πᾶσαν, οὐδὲν ἧττον εἴθισε τῶν κόρων τὰς κόρας γυμνάς τε πομπεύειν, καὶ πρός τισιν ἱεροῖς ποιεῖν ὀρχεῖσθαι ᾄδειν τῶν νέων παρόντων καὶ θεωμένων, Id est, *Remoris deliciis, vmbratili vita, & mollitia omni fœminea, assuefecit iuxta puellas atque adultos nudos in publico versari, certisque solennibus saltare & cantare, assistentibus atque spectantibus iuuenibus.* Rationem autem huius addit postea idem auctor in hunc modum scribens: ἡ δὲ γύμνωσις τῶν παρθένων οὐδὲν αἰσχρὸν εἶχεν, αἰδοῦς μὲν παρούσης, ἀκρασίας δὲ ἀπούσης· ἀλλ' ἔθος μὲν ἀφελῆ καὶ ζῆλον ἐνεποίει εὐεξίας, καὶ φρονήματος τὸ θῆλυ παρέγευεν οὐκ ἀγεννοῦς, ὡς μηδὲν ἧττον αὐτῷ καὶ ἀρετῆς καὶ φιλοτιμίας μετουσίαν οὖσαν, Id est, *Detectioni virginum nihil inerat obsceni, cum qua coniuncta verecundia erat, aberat libido: sed simplicem assuetudinem & studium boni habitus conciliabat gustúmque fœminæ præbebat spirituum non inertium, quod societate nec ipsæ virtutis & gloriæ excluderentur.* Quò pertinet etiam quod est in Apophthegmatis Lycurgi. Nam reprehendentibus qui-

12 De virginibus & pueris in pompis & certaminibus nudandis.

Huius instituti ratio

busdam virginum in pompis solemnibus nudationem, causámque eius requirentibus: *Ant, id à se institutum, vt eadem cum viris exercentes studia, neque viribus corporis & sanitate, neque animi contentione & virtute eis cederent, p popularémque opinionem de se despicerent.* Hę itaq; causæ nudationis. De exercitiis autem communibus pueris & virginibus infrà dicetur.

TABVLA SEPTIMA DE DISCIPLINA ET MORIBVS.

INSTITVTVM I.

Nemini liceat ex suo arbitrio viuere, sed ex legum præscripto similes mores discant.

1. De moribus, ex legum præscripto formandis.

Libertas quidem summa fuit Lacedæmoniis: sed non tamen faciendi, nisi quod legibus & institutis ipsorum consentaneum. Quare sic instituebātur, vt omnes maiorum disciplinam eodem modo seruarent. Erant enim legibus prorsus mores omnium adstricti, vt consimiles iidémque omnibus essent. Nam ita Lycurgus initio de disciplina sanxit. Testatur Cicero in Bruto, vbi scribit disciplinam 1 acedæmoniorum à Lycurgo legibus adstrictam. Docet item Plutarchus Lycurgo: οὐδεὶς ἦν ἀφειμένος ὡς ἐβούλετο ζῆν, ἀλλ' οἷον ἐν στρατοπέδῳ τῇ πόλει καὶ δίαιταν ἔχοντες ὡρισμένην, καὶ διατριβὴν περὶ τὰ κοινά. καὶ ὅλως νομίζοντες οὐχ αὑτῶν, ἀλλὰ τῆς πατρίδος εἶναι, διετέλουν, Id est, *Nemini licebat pro suo arbitrio viuere, sed in vrbe, sicut in castris lata lex vitæ erat, & in Repub. occupatio: prorsusque in animum induxerant, patriæ se, non sibi ipsis esse natos.* Quod in primis ita conueniebat. Nam quorsum eundem victum, eundémque vestitum pręscribere attinebat, si mores dissentirent? Mores diuersi & contrarij, animos in contraria ducunt. Męritò itaque id etiam de moribus sanxit, vt omnes ad easdem leges & maiorum disciplinam eos conformarent.

Ratio huius instituti.

INSTI-

INSTITVTVM II.

Maiorum imperium libenter pati omnes assuefiant.

2. De omnibus ad obedientiam spontaneam informandis.

ANte omnia sic erudiri vniuersos Lacedæmonios voluerũt, vt obedientiam superioribus præstarent. Nã sine ea inanes leges & magistratuum irrita iussa, quomodocunque benè constituta Republica. Hoc itaq; si vspiam alibi, Spartæ certè quam maximè operam dabant, vt parendi studium omnium animis insereretur. Vnde existimant Spartam à Simonide δαμασίμβροτον appellatam, quod maximè per assuetudinem obtemperantes legibus ciues, mansuetósque, sicut equos mox à prima ætate domitos redderet, vt testatur Plutarchus in Agesilao. Quare hæc prima institutio, vt imperium pati discerent, tum vt labores tolerarent, deinde etiam vt vincerent vel occumberẽt, vt ait idem Plutarchus, de quorũ posterioribus suo loco agemus. Cæterum intelligendum hîc imperium non solùm magistratuum, parentum, magistrorum: sed etiam quorumuis ætate maiorum. Nam monita quorumuis horum accipere decuit, nec vlli eorum obedientiam detrectare licuit. In obediendo enim iudicabant prorsus salutem Reipub. sitam potius, quam imperando. Et reuera Reipub. conducibilius habere ciues ad parendum institutos & promtos, quàm magistratus ad imperandum idoneos. Nam πειθανάγκῃ seu parendi necessitate, & extorta obedientia qui vrgentur, si non frænum sensim vbi conuenit laxetur, tandem id rumpunt. Rectè itaque Theopompus. Nam dicente quodam, Spartæ salutem inde proficisci, quod Reges ad imperandum haberet idoneos, Respondit: *eam non esse causam, sed quod ciues obedire nossent.* Plutarchus Apophthegmatis, & de ciuili institutione, & vita Lycurgi. Quod non solùm in hac, sed in omni Repub. verum. Nam vt artis equestris est equum placidum & obsequentem reddere: ita superiorum in primis hoc munus, subiectos ad spontaneum parendi studium adducere.

Δαμασίμβροτος cur appellata sit Sparta.

Ratio huius instituti.

Obediẽtia illa debita, nõ solũ magistratibus, sed quibusuis ætate maioribus.

INSTITVTVM III.

Seniores à iunioribus quouis modo honorentur.

3. De Senioribus honorandis à iunioribus.

MAgistratibus in primis honos habitus, tũ parentibus, quos natura iubet reuereri: post eos autẽ ꝓ vt ætate quisq; pro-

uectior, ita & honoratior. Nam diuitias & potentiam non tam magnifaciebant Lacedæmonij, quàm ætatem. Iustinus lib. III. de legibus Lycurgi loquens: *Maximum*, inquit, *honorem, non Diuitum & potentium sed pro gradu ætatis senum esse voluit.* Nicolaus de moribus gentium apud Stob. Ser. CXLV. τοὺς γέροντας αἰσχύνονται οὐχ ἧττον τοὺς πατέρας, Id est, *Senes reuerentur non minus quàm parentes.* Exhibebatur autem honor iste externa reuerentia tribus modis, cedendo Senibus de via, consistendo dum transirent, & de loco eis assurgendo. Plutarchus institutis Laconicis: καὶ τοὺς νέους δὲ, οὐ μόνον τοὺς ἰδίους αἰδεῖσθαι πατέρας καὶ ὑπηκόους τούτοις εἶναι, ἀλλὰ πάντας τοὺς πρεσβυτέρους ἐντρέπεσθαι, καὶ ὁδῶν ὑποχωροῦντας, καὶ καθ' ἕδρας ὑπεξισταμένους, καὶ παριόντων ἡσυχάζοντας, Id est, *Oportebat etiam iuniores, non solum suos patres reuereri eisque obedire: sed omnes Seniores obseruantia prosequi, ita vt & de via illis decederent, & de sedibus assurgerent, & quietos se continerent, dum illi transirent.*

Senioribus honor à iunioribus haberi quot modis solere.

INSTITVTVM IV.

Senibus liberos cuiusuis monendi ius sit.

4. De Senū auctoritate in monendis cuiusuis liberis.

Diximus suprà liberorum quasi communionem Spartæ fuisse, ita vt parentes Reipub. eos esse potius, quàm suos existimarent. Vnde facilè cōsequitur hoc, vt cuiuis in pueros omnes animaduertere liceret. Quod tamen Senioribus in primis competebat, qui id ita vsurpabant, vt paternum animum declararēt, ac perinde erga alios affecti erant, vti alios in suos. Item se gerere vellent Itaque quilibet prouectiorum non suos modò, sed aliorum quoque liberos quocunque loco monere, & erudire poterat, tāquam qui illis præesset ætatis quadam prærogatiua. Xenophon de Repub. Lacedæm. ὁ Λυκοῦργος κατασκευάσαι βουλόμενος ὡς ἂν μηδὲν βλάπτοντες ἀπολαύοιέν τι οἱ πολῖται ἀλλήλων ἀγαθὸν, ἐποίησε παίδων ἕκαστον ὁμοίως τῶν ἑαυτοῦ, καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἄρχειν ὅταν δέ τις εἰδῇ ὅτι πατέρες εἰσὶ τῶν παίδων ὧν αὐτὸς ἄρχει, ἀνάγκη οὕτως ἄρχειν· ὥσπερ ἂν καὶ τῶν ἑαυτοῦ ἄρχεσθαι βούλοιτο, Id est, *Lycurgus quum efficere vellet, vt ciues nullo sibi inuicem damno dato, etiam commodis quibusdam opera mutua fruerentur, instituit vt quisque perinde suis ac alienis liberis imperaret. Quod si quis autem sciat, eos pueros, in quos imperium ipse vsurpet, parentes habere, necesse est sic illud vsurpet, quemadmodum vsurpari.*

pari velit etiam in suos imperium. Quod ab eo sumtum Plutarchus institutis Laconicis etiam retulit his verbis: *ἦρχον ἕκαστος οὐχ ὥσπερ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῶν ἑαυτοῦ τέκνων καὶ δούλων καὶ κτημάτων, ἀλλ᾽ ὥσπερ τοῦ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν τοῦ πλησίον, ὅπως ὅτι μάλιστα κοινωνῶσι καὶ φροντίζωσι, ὡς ἰδίων*, Id est, *Praeerat vnusquisque non vt in aliis vrbibus, liberis suis duntaxat & seruis, & bonis: sed & iis quae vicini erant, non minus quàm suis: vt maxima esset inter eos communio, propter quam alienarum rerum tanquam suarum quisque curam gereret.* Sed quod ille ad rerum communionem & curam mutuam refert, id latius patuisse mihi videtur. Nam haud dubiè hæc potestas omnibus concessa, ne vllo in loco monitores & doctores iuuentutis deessent, vt ij hac ratione quam optimis moribus assuefierent, semper præsto habentes, quorum timerent reprehensionem.

INSTITVTVM V.

Quicunque senum delinquentem puerum videns non increpat, eadem pœna cum delinquente teneatur.

NOn solùm liberum erat cuiuis, iuniores monere & reprehendere: sed officium hoc sub pœna requirebatur. Nam qui negligens increpando fuisset, puniebatur hoc nomine, perinde atque si ipse culpam commisisset. Plutarchus institutis Laconicis: *ὁ μὴ ἐπιπλήττων παρόντος αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα, ἔνοχος ἦν τῇ ἴσῳ ἐπιτιμίῳ ὥσπερ καὶ ὁ ἁμαρτάνων*, Id est, *Qui se præsente delinquentem non increpat, eidem pœnæ obnoxius erat, cui is qui deliquerat.* Existimabat enim legislator socordis esse, & parum de Repub. soliciti, qui pateretur corruptos mores adolescentum. Efficiebatur etiam hac ratione, vt adolescētes, si qui essent præfractiore animo, moderatius ferrēt maiorum commonitiones, quum scirent necessitate quadam adigi ad increpandi officium. Spectat itaque eò hæc lex, vt tollat simul seniorum indulgentiam, & iuniorum impatientiam.

5. De necessitate reprehendēdi pueros errantes.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM VI.

Seniores obuiam Iunioribus facti, quò vadant, rationem exigant.

SI deliquissent iuniores, à Senioribus increpabantur: sed & ab iisdem reprehendebantur, si aliquò iter facerent, cuius non

6. De iunioribus quos oportuit senioribus suæ profectionis rationē reddere.

probabilem redderent causam. Nam ideo quęrere volebant Seniores ab iis, quoties in aliquos inciderent, quò pergerent, cuiusque negotij causa huc vel illuc commearent. Ac iuniores vera respondere, rationémque reddere tenebantur. Plutarchus institutis Laconicis: ἔθος ἦν καὶ τοὺς νεωτέρους ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἐρωτᾶσθαι, ποῦ πορεύονται, καὶ ἐπὶ τί· καὶ τὸν μὴ ἀποκρινόμενον, ἢ προφάσεις πλέκοντα, ἐπιπλήττειν, Id est, *moris erat, vt iuniores a senioribus interrogarentur, quonam, & cuius gratia irent: & cum qui non respondere*t, *vel prætextus comminisceretur, increparent.* Hac enim ratione assuefiebant, ne quò furtim scelerum causa abire auderent, quum timendum semper, ne Seniorum alicui obuiam facti, eis reddita ratione itineris minus satisfacere possent. Itaque hoc in primis lege ista spectatum, ne quò abirent adolescētes, vbi delinquendi occasio esset.

Huius instituti ratio

INSTITVTVM VII.

Præsentibus senioribus quum pueros Iren reprehendat, si modum non teneat, ab iis castigetur.

7. De modo quo pueri ab erenibus castigarentur, in seniorū præsentia: ipsi vicissim à senioribus castigandi, si non fecissent officiū.

QVi eirenes dicti sint suprà ostendimus, videlicet, qui duobus annis à pueris excesserant. Hi pueris præfecti, eos delinquentes plectebant coram senibus, quasi eorum auctoritate vtentes, itidémque eirenes ab ipsis Senibus plectebantur, quum, non vt decuit, officium fecissent. Plutarchus Lycurgo: πολλάκις δὲ καὶ πρεσβυτέρων παρόντων καὶ ἀρχόντων, ὁ εἴρην ἐκόλαζε τοὺς παῖδας, ἀπόδειξιν διδοὺς εἰ μετὰ λόγου καὶ ὡς δεῖ κολάζει. καὶ κολάζων μὲν, οὐκ ἐκωλύετο· τῶν δὲ παίδων ἀπελθόντων, εὐθύνας ὑπεῖχεν εἰ τραχύτερον τοῦ δέοντος ἐπετίμησεν, ἢ τοὐναντίον ἐκλελυμένως καὶ ἀτόνως, Id est, *Subinde coram Senioribus & magistratibus eiren corrigebat pueros, vt specimen præberet quam rectè & ordine pœnas exigeret. Nec interpellabant multantem, verùm digressis pueris plectebatur, si asperius quam oportuisset, aut contra remißius & lenius vindicasset.* Hæc itaque omnia eò pertinuisse apparet, ne quid isti puerorum reprehensores temerè committerent, siue per petulantiam aut iracundiam grauius quàm par erat pœna eos afficientes: siue per socordiam & imperitiam delicti enormitatem parum æstimantes, lenius. Qua ratione voluerunt à tenera ætate suos assuefieri ad exactissimam

Ratio huius instituti

&

& æquiſſimam iuſticiæ regulam in exigendis pœnis. Atque hoc adoleſcentibus quaſi tyrocinium magiſtratus gerendi, & iuſticiæ adminiſtrandæ.

INSTITVTVM VIII.

Iuniores caſtigationes maiorum non ægrè ferant.

SEniores liberè monebant & puniebant iuniores: illi aſſueti 8. *De caſti-*
ferre patienter, vt nec moleſtè pati, nec queri poſſent. Qui *gationibus patienter à*
iraſcebatur obiurganti, dedecore hoc luebat, ſeu ἐν μεγάλῳ ὀνεί- *iunioribus*
δει ἦν, inquit Plutarchus. Quin plagis acceptis, quum aliquis *ferendis.*
puerorum ad parentes hoc quereretur, vti pueris in more eſt, dabat itidem alteras tantas pœnas patri. Xenophon de Repub. Lacedæm. ἢν δέ τις παῖς ποτε πληγὰς λαβὼν ὑπ' ἄλλου, κατείπῃ πρὸς τὸν πατέρα, αἰσχρόν ἐστι μὴ οὐκ ἄλλας πληγὰς ἐμβάλλειν τῷ υἱεῖ, Id eſt, *Quod ſi puer aliquando cæſus ab alio, patri ſuo id annunciet: turpe eſt non eidem alias inſuper plagas addere.* Idem ferè refert Plutarchus inſtitutis Laconicis ita ſcribens: παῖς δὲ ὑπό τινος κολασθεὶς, εἰ τῷ πατρὶ ἐξηγήσαιτο, αἰσχρὸν ἦν τῷ πατρὶ μὴ προσεντεῖναι ἀκούσαντα πάλιν ἑτέρας. ἐπίστευον γὰρ ἑαυτοῖς ἐκ τῆς πατρίου ἀγωγῆς μηδὲν αἰσχρὸν προστάξαι τοῖς τέκνοις, Id eſt, *Puer ab aliquo punitus, ſi id patri renunciaſſet, turpe huic erat, vbi audiuiſſet non alia verbera illi infligere. Sibi enim mutuò fidem habebant, ex patria diſciplina, nihil turpe liberis ſuis imperatum fuiſſe.* Quod inſtitutum ad concordiam parentum, & fidem mutuam inter ſe pertinebat, vt ait Plutarchus. Quamuis id etiam eò fiebat, ne liberi diſciplinam maiorum vt refractarij aſpernantes, in parentum indulgentia ſpem conſolationis & veniæ collocarent.

INSTITVTVM IX.

Iuniores non niſi in tempore loquantur, nec temerè aliquid proferant.

MOdeſtiæ erat adoleſcentum non interpellare Seniores, 9. *De ſer-*
nec loqui, niſi quum res & tempus ſinerent, ídque cum ar- *mone iuniorum vel eo-*
gutia aliqua, vel ſententię grauitate, vel vbi ſatius foret locutum *rundem ſi-*
eſſe, quam ſiluiſſe. Plutarchus Lycurgo de pueris loquens: εἰθί- *lētio coram ſenioribus.*
ζοντο μηδέποτε χρῆσθαι τῷ λόγῳ παρέργως, μηδὲ ἀφιέναι φωνὴν ἥτις οὐκ

ἀμωσγέπως ἔχει τινὸς θεωρίας ἀξίαν διάνοιαν, Id eſt, *Aſſuefiebant (pueri) vt non niſi in tempore loquerentur, neque vocem emitterent, quin aliquam vtique ſententiam complecteretur, notatu dignam.* Sermonem itaque in tempore eos habere voluerunt: ſilentium in tempore non improbarunt. Huc enim facit illud Archidamidæ. Nam reprehendenti cuidam Hæcateum ſophiſtam, quod in Syſſitium receptus nihil diceret: *Ignorare mihi videre,* dixit, *quod qui dicere nouit, tempus etiam dicendi non ignorat. Eſt enim ſapientis tam ſcire quando loquendum, quàm quid dicẽdum. Stolidi autem & impudentis velle ſemper blaterare, nec vnquam conticeſcere poſſe.* Itaque Demaratus quum interrogaretur in quodam conſeſſu, ob fatuitatem, an potius ob inopiam materiç dicendi, taceret? *Reſpondens inquit: Atqui ſtultus tacere non poteſt.*

INSTITVTVM X.

In inceſſu modeſtè ſe iuniores gerant, oculos & manus continentes.

10. *De iuniorum geſtibus componendis.* COmpoſitos geſtus Iuniorum voluerunt Lacedæmonij, & modeſtiam ex ipſo vultu atque oculis elucere. Nam eos nec vacillare & circumuolui, nec manus tanquam geſticulandi cauſa oſtentare patiebantur. Xenophon de Repub. Lacedçmoniorum: πρὸς δὲ τούτοις τὸ αἰδεῖσθαι ἰσχυρῶς ἐμφυῶσαι βουλόμενος αὐτοῖς, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐπέταξεν ἐντὸς μὲν τοῦ ἱματίου τὼ χεῖρε ἔχειν, σιγῇ δὲ πορεύεσθαι, περιβλέπειν δὲ μηδαμοῖ, ἀλλ᾽ αὐτὰ τὰ πρὸ τῶν ποδῶν ὁρᾶν, Id eſt, *Præterea quum pudorem eis innaſci vehementer cuperet Lycurgus, mandabat vt in viis manum vtranque intra pallium continerent, tacitique incederent, nuſquam circumſpicerent, ea tantum intuerentur, quæ ante pedes eſſent.* Hæc itaque diſcebant etiam ex diſciplina Lycurgi, vt videatur nihil omiſiſſe Legiſlator, quod ad inſtitutionem puerilem pertineret. Ac cautum videtur hoc de geſtibus, ne laſciuia & petulantia in geſtibus, grauitatem morum & animi integritatem contaminaret. Oculos enim circumuoluere, aut curioſitatis, aut ſocordiæ, manus iactare ſtoliditatis & leuitatis.

INSTI-

INSTITVTVM XI.

Luxuriam & ebrietatem omnes vitent, idque seruorum ebriorum exemplo doceantur.

SObrietatem & temperantiam, magnas virtutes, sectari Lacedæmonios in primis oportebat. Id itaque tùm re, videlicet tenui victu paucóque potu, tùm exemplo pueros doceri voluerunt. Exemplum autem maiorum non sufficere existimantes, fœdos mores, obscœnos sermones, deformem habitum, inconditos gestus, in seruis ebriis ob oculos eis proponi iusserũt. Quam ob causam ipsos seruos etiam vltra modum bibere cogebant, vt ita pueris eos ostenderent. Plutarchus Lycurgo: καὶ τ' ἄλλα δὲ τραχέως προσεφέροντο καὶ σκληρῶς αὐτοῖς· ὥστε καὶ πίνειν ἀναγκάζοντες πολὺν ἄκρατον εἰς τὰ συσσίτια παρεισῆγον, ἐπιδεικνύμενοι τὸ μεθύειν οἷον ἐστὶ τοῖς νέοις, Id est, *Et verò cætera agebant cum seruis asperè & sæuè, tum multum meri coactos haurire introducebant in conuiuia, ostendentes iuuenibus quam esset fœda res ebrietas.* Quod idem auctor etiam libro de cohibenda iracundia, itémque in institutis Laconicis repetit. Meminit & Clemens Alexandrinus pædagog. lib. III. his verbis: τοὺς δὲ εἵλωτας (οἰκετῶν ὄνομά εἰσι οἱ εἵλωτες) οἱ λακεδαιμόνιοι μεθύειν ἀναγκάζοντες, ἐδείκνυον σφίσιν αὐτοῖς τῆς μέθης τὰ ἔργα σωφρονοῦσιν, ἐν θεραπείας καὶ διορθώσεως μέρει. παραφυλάττοντες δ' οὖν τὴν ἐκείνων ἀσχημοσύνην, ὡς μὴ περιπέσοιεν αὐτοὶ ταῖς ὁμοίαις καταγνώσεσι, ἐπαιδεύοντο· τὸ ἐπονείδιστον τῶν μεθυόντων εἰς τὸ ἑαυτῶν ἀναμάρτητον ὠφελούμενοι, Id est, *Heilotes (seruorum nomen sunt Heilotes) Lacedæmonij cogentes inebriari sibi ipsis sobriis, ea quæ faciebat ebrietas, correctionis & emendationis loco ostendebant. Obseruantes ergo illorum turpitudinem, ne in idem quod damnabant vitium inciderent, ex ebriorum probro hos fructus consequentes quod ipsi non peccarent.* Sed & Tzetzes refert hoc institutum Chil. III. Hist. LXXXIII.

Οἱ λάκωνες μέθυσκον τοὺς ἑαυτῶν οἰκέτας,
Καὶ τέκνοις παρεισφέροντες ἐκείνους τοῖς ἰδίοις,
Καταγελάστως ἔχοντας ἀκράτῳ, καὶ τῇ μέθῃ,
Παντὸς ἐκείνους ἀπρεπεῖς ἐξέτρεπον καὶ φαύλου.

Id est,

Lacones inebriant suos seruos

II. *De luxuria & ebrietate vitanda.*

Seruorum ebriorum exemplo ad sobrietatẽ & temperantiam iuuenes excitabantur.

Et filiis ostendentes illos propriis
Ridiculè se habentes meraco & ebrietate,
Ab omni illos re indecora auertebant, & mala.

Huius instituti ratio Cuius instituti ratio ex iis quę attulimus haud obscura. Id addendum censui, voluisse Lacedæmonios seruis ebrietatem concedere, vt hoc ipso vitium tam seruile & illiberale pueri magis detestarentur: sicut supra diximus, lauticias in cibis eos deuitasse, quod eæ essent seruorum. Deinde nec hoc omittédum, quod alij Iuniorum causa fieri solitum scribunt, id ad omnes Theologum referre.

INSTITVTVM XII.

Ignauus non toleretur, sed ignominia ab omnibus afficiatur.

12. De ignauis & stupidis cũ ignominia abijciendis. STupidus, ignauus, institutorúmque & exercitiorum impatiens, adeò erat ignominiosus, vt probro omnibus esset, & vbicunq; degeret, dedecus ipsum suũ cõsequeretur: vt cõtra fortium erat summa gloria. Xenophon de Repub. Lacedæm. ἐν τῇ Λακεδαίμονι πᾶς μὲν ἄν τις αἰσχυνθείη τὸν κακὸν σύσκηνον παραλαβεῖν, πᾶς δ' ἂν ἐν παλαίσμασι συγγυμναστὴν, Id est, *Lacedæmone quiuis pudendum duxerit, hominem ignauum in idem contubernium admittere, vel in luctis cum eo se exercere.* Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum: αἰσχρὸν δὲ ἐστὶ δειλῶν σύσκηνον ἢ συγγυμναστὴν γενέσθαι. In quibus autem sita fuerit præcipuè ignauorum ignominia, infra ex Xenophonte referemus. *Ratio huius instituti* Sed monendum hoc loco voluisse Lacedæmonios seuerissimo exemplo. Ignominiæ in ignauos statuere, quò omnibus noti essent, & ipsorum cõsortium declinarent. Nec parum in eo positum. Nam sæpe vnius ignaui & timidi hominis culpa, magnum periculum saluti communi creatum, & res aliâs feliciter cessura, in diuersum abiit.

TABV-

TABVLA OCTAVA DE STVDIIS ET ARTIBVS.

INSTITVTVM I.

Lacedæmonij literas discant quantum necesse, artes autem subtiliores non curent.

Vod Lacedæmonij ἄμουσοι fuerint, & literarum elegantiorũ ac philosophiæ ignari, potiusque armorum quàm naturæ arcanorum periti, ipsi non diffitebãtur. Id quod non tam natura, quàm instituto quodam ipsorum fiebat, vt ait Plato. Verum tametsi secretiores non attingebant scientias, tamen haud dubiè eatenus literas discebant, vt legere & scribere quantũ opus esset, & necessitas exigeret, nossent. Auctor Plutarchus institutis Laconicis: γράμματα ἕνεκα τῆς χρείας ἐμάνθανον· τῶν δὲ ἄλλων παιδευμάτων ξενηλασίαν ἐποιοῦντο οὐ μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ λόγων, Id est, *Literas quantũ vsus poscebat, discebant: sed quod ad reliquas disciplinas attinet, eas vt peregrinos earum doctores expellebant.* Sed & Ælianus lib. XII. cap. L. testatur literarũ rudes Lacedæmonios fuisse, atq; aliũde solitos accersere medicos, vel alios quũ opus esset. Quod ex Thucydide, exẽplo Brasidæ ostendit. Sicut Tertulliañ, quoq; Apologetico, eiectos à Spartiatis philosophos scribit. Quod quum verum sit, videtur Isocrates Panathenaico in Lacedæmonios iusto iniquior, adeò ipsos inscitiæ nomine sugillans, vt nec literas ipsos nouisse scribat. Sic enim de iis ait: οὗτοι δὲ τοσοῦτον ἀπολελειμμένοι τῆς κοινῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας εἰσὶν, ὥστε οὐδὲ γράμματα μανθάνουσιν, Id est, *Isti à communi institutione & philosophia tam sunt alieni, vt ne quidem literas discant.* Quod tamen elegãtius quàm verius orator scripsit, volens scilicet deprimere Lacedæmonios, vt Athenienses suos eò magis extolleret. Quæ enim verior Philosophia, quàm virtutis per totam vitam meditatio? Quæ homini conuenienter institutio, quàm voluptatũ abdicatio? Non igitur omnino probrosa hæc artium ignoratio. Pertinebat enim eò, vt potius factis Lacedæmonij virtutẽ exercerẽt & ostẽderent, quã vt inanib. philosophiæ disputationibus & λογομαχίαις inhærerẽt.

1. De literarũ discẽdis à Lacedæmonis, qui tamen secretiores scientias nõ attingerũt.

Lacedæmonij literarũ rudes fuêre.

Isocrates Lacedæmonis iniquus.

Ratio huius instituti. Nec enim rerum quantumuis sublimium scientiam, virtutis sincero studio præferendam iudicarunt. Itaque quum a laboribus ac armorum exercitiis vacabant, de præclaris magnorum virorum factis & virtutum officiis, omnis eorum dissertatio, non de subtilibus philosophorum speculationibus. Atque idcirco reliquas literas aspernabantur, tanquam noxias, potius quam huic studio commodantes. Quare non immerito Plistonax protulit hoc, quod Apophthegmate quodam ei attribuitur. Nam quum orator quidam Atheniensis indoctos Lacedæmonios appellaret. *Sanè quidem*, inquit, *soli enim Græcorum nihil mali nos à vobis didicimus.* Quod apophthegma item Antalcidæ tribuitur.

INSTITVTVM II.

Artem sordidam nemo exerceat.

2. De artibus sordidis non exercendis. NOn erant Lacedæmonij studiis elegantioribus dediti, nec tamen artes viles & abiectas tractabant. Id enim legislator etiam sanxit, vt tradit Plutarchus Lycurgo, & institutis Laconicis, vbi ita scribit. τέχνης μὲν ἅψασθαι βαναύσου παντάπασιν οὐκ ἐξῆν, Id est, *Sordidam artem attingere prorsus non concessit.* Ælianus lib. VI. cap. VI. βάναυσον εἰδέναι τέχνην ἄνδρα λακεδαιμόνιον οὐκ ἐξῆν, Id est, *Artem vilem scire nulli viro Lacedæmonio licebat.* Respicit huc etiam Xenophon Oeconomico ita scribens: ἐν ἐνίαις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς ἐν πολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδ᾽ ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδενὶ βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι, Id est, *Etiam nonnullis in vrbibus, maximè quæ bellis occupantur, ne quidem licet cuiquam ciuium artes exercere.*

Sordidæ artes apud Lacedæmonios mechanicæ & agricultura. Quod autem intelligere artes conuenit tam mechanicas omnes, quam ipsam agriculturam, docuit nos Isocrates Panathenaico, vbi scribit, quod Lacedęmonij rem militarem pulcerrimè exercuerint, vt semper in præliis hostes superare possent, ἀμελήσαντες γεωργιῶν καὶ τεχνῶν, Id est, *agriculturæ & artium curam omittentes.* Idem de vtrisque videlicet & artibus sordidis & agricultura vetitis, scribit Iosephus lib. II. contra Apionem, vbi Lacedæmonios cum Iudæis comparans, ita de illis ait: οἱ μὲν γε μήτε γῆν ἐργαζόμενοι, μήτε περὶ τέχνας πονοῦντες, ἀλλὰ πάσης ἐργασίας ἄφετοι, Id est, *Lacedæmonij neque terram colunt, neque circa artes exercentur, sed omnis operis immunes sunt.* Meminit & Nicolaus de moribus

bus gentium apud Strob. ita scribens: *λακεδαιμονίοις τέχνας μανθάνειν ἄλλας, ἢ τὰς εἰς πόλεμον αἰσχρὸν ἐστιν.* Cæterum rationem huius instituti petamus ex verbis Xenophontis, quibus disertissimus scriptor de artibus istis iudicium suum protulit. Ita enim scribit: *αἵ γε βαναυσικαὶ καλούμεναι καὶ ἐπίρρητοί εἰσι, εἰκότως μέντοι πάνυ ἀδοξοῦνται πρὸς τῶν πόλεων. καταλυμαίνονται γὰρ τὰ σώματα τῶν δὲ ἐργαζομένων, καὶ τῶν ἐπιμελουμένων ἀναγκάζουσαι καθῆσθαι καὶ σκιατραφεῖσθαι, ἔνιαι δὲ καὶ πρὸς πῦρ ἡμερεύειν. τῶν δὲ σωμάτων θηλυνομένων καὶ αἱ ψυχαὶ πολὺ ἀρρωστότεραι γίγνονται, καὶ ἀσχολίας δὲ μάλιστα ἔχουσι ὡς μὴ φίλων καὶ πόλεως συνεπιμελεῖσθαι αἱ βαναυσικαὶ καλούμεναι. ὥστε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσι καὶ κακοὶ τοῖς φίλοις χρῆσθαι, καὶ ταῖς πατρίσιν ἀλεξητῆρες εἶναι*, Id est, *Artes viles dictæ quæ & sordidæ sunt, meritò in ciuitatibus non magnifiunt. Etenim corpora eorum qui eas exercent & student, corrumpunt, dum sedere illos cogunt, & in vmbra viuere, totósque dies ad ignem esse. Iam si corpora effœminentur, etiam animi longè debiliores redduntur. Deinde occupationes tantas habent, vt de amicis & Repub. curam habere non sinãt sordidæ artes. Quo fit vt homines huiusmodi, nec amicorum vsui commodi sint, nec tueri patriam poßint.* Quæ quũ ita sint, nõ immeritò artibus sordidis Lacedæmonij ciuibus suis interdixerunt. Quod si autem quærat aliquis, vnde arma & instrumenta belli ferrea, ænea, aliáque necessaria: qua item ratione victus parari potuerit? Huic responsum ad hunc modum volumus. Nam quod ad victum attinet, per Helotas agros suos colebant, & opera omnia rustica exercebant, qui annua inde pensitabant. Qua de re supra dictum est. Verùm quod ad arma, illa à sociis comparabant. Ibi enim omnis generis opifices, Spartæ nulli. Id quod ex illustri facto Agesilai intelligi potest. Quod in hanc fere sententiam refert Plutarchus. *Vt intellexit Agesilaus molestum esse sociis, quod in continentibus expeditionibus paucos Lacedæmonios ipsi tanta multitudine sequi cogerentur, vt eorum numerum demonstraret, omnes socios iußit inter sese permixtos sedere, seorsim Lacedæmonios. Tum præconis voce iußit surgere, primum figulos: & postquam hi surrexerunt, fusores: deinde ærarios, tum fabros, post Architectos, denique singulorum artificiorum id genus opifices. Ita factum est, vt vniuersi prope socij surgerent, nemo Lacedæmoniorum. His enim per leges non licet tractare sordidam artem. Ridens ergo Agesilaus, videtis,* inquit, *quanto nos plu-*

Ratio huius instituti.

Vnde arma & instrumenta belli apud Lacedæmonios.

res quam vos milites emittamus. Hæc ille. Ex quibus intelligi voluit veros milites homines eſſe liberos, & à ſordidis artibus tractandis alienos.

INSTITVTVM III.

Vanas artes exercentes Spartæ non tolerentur.

3. De vanis artibus Spartæ non tolerandis. SIcut ſordidas artes: ita & multò magis vanas Spartani reiiciebant. Vanas autem intelligimus à virtutis exercitatione remotas & alienas, quæque circa curioſum, ſuperuacaneum, minus vtile, vel ludicrum aliquod ſtudium occupantur. Quarum *Quæ variæ artes reiectæ à Lacedæmoniis* quatuor recenſet Plutarchus vita Lycurgi, his verbis de inanibus artibus vetitis loquens: πρὸς τούτοις καὶ ἁπάντων τῶν περιοσσῶν ξενηλασίαν ἐποιήσατο. διὸ οὔτε ἔμπορος, οὔτε σοφιστὴς, οὔτε μάντις, ἢ ἀγύρτης, οὔτε τῶν κατασκευασμάτων δημιουργὸς εἰσῄει εἰς τὴν σπάρτην, Id eſt, *Præterea omnibus ſuperuacaneis rebus Sparta interdixit Quare nullus mercator, Rhetor, Ariolus, circulator, aut ſuperuacaneæ ſupellectilis opifex Spartam veniebat.* *Mercatores.* De mercatoribus ratio non longè petenda. Quid enim ij Spartæ agerent, vnde nullæ merces exportari poterant, quò etiam venale nihil aſportare licebat, quod pecuniæ, *Rhetores.* auri & argenti, nullus ibi vſus? Sed nec Sophiſta ibi habebat quod ageret, Diſcipulos ſuæ artis non inuenturus. Immo à Lacedæmoniis ij deriſi & contemti. Cleomenes contemſit ſophiſtam de fortitudine diſſerentem, aliique alios. De Cleomene ita Plutarchus apophtheg. *Sophiſta*, inquit, *quodam de fortitudine diſſerente, affatim riſit Cleomenes. dicenti, quid rides Cleomenes audiens de fortitudine diſſerentem, quum quidem Rex ſis? Reſpondit: idem hoſpes feciſſem hoc argumentum tractante hirundine: Aquila autem perorante quietiſſimè audiuiſſem.* *Vates.* Vates quoque & ipſi ab exteris petiti, quod Spartæ nulli. De Tiſameno Eleo nota hiſtoria ex libro vltimo Herodoti, cuius & ſuprà à nobis mentio facta. De Megiſtia qui Acarnas erat, apud eundem hiſtoricum eſt, ac referuntur memorabilia quædam eius vaticinia apud Tzetzem Chilid. x. Cent. CCCXLVIII. Nec magnopere curaſſe auguria cordatos quoſque Lacedæmonios, ſed magis plebis cauſa eis vſos, argumento eſſe poterit ſtratagema Ageſilai. Is enim *quum animare ſuos vellet territos periculo ingruente ob hoſtium multitudinem, manui victoriam inſcripſit,*

psit, sumtóque ab Ariolo Iocinore, id tam diu in manu tenuit, tanquam animi pendens & dubius, donec notæ à Iocinore receptæ & infixæ. Tum Iocis scripturam monstrauit, inquiens, Deos victoriam polliceri. Ita Rex cordatissimus illusit arti Ariolorum. Sed ab eodem Rege spretus circulator ille & nugator, qui lusciniam imitabatur voce, quum eum ad audiendum artem inuitaret. *Inquit enim Agesilaus, se ipsam lusciniam viuam audiuisse.* Quæ omnia sunt apud Plutarchum in apophthegmatis. De cocis & vnguentariis supra diximus, de aliis quibusdam in sequentibus etiam dicemus. *Circulatores.*

INSTITVTVM IV.

Comœdiæ vel Tragœdiæ non exhibeantur vel audiantur.

LVdiones seu histriones, comici aut tragici, artis suæ operæpretium Spartę facere non poterant, nec ibi ferebantur. Ludicra enim non admittebant graues, serij & constantes viri, nec scenas & Theatra erigi patiebantur. Plutarchus institutis Laconicis: *κωμῳδίας καὶ τραγῳδίας οὐκ ἠκροῶντο, ὅπως μήτε ἐν σπουδῇ, μήτε ἐν παιδιᾷ ἀκούωσι τῶν ἀντιλεγόντων τοῖς νόμοις*, Id est, *Comœdias & tragœdias non audiebant Spartani, vt neque seriò neque ioco eos qui legibus contradicerent audirent.* Videtur itaque hæc præcipua huius instituti causa, ne per iocum aliquid in leges publicas contemtius vel contumeliosius diceretur aut fieret, vti solent in huiusmodi ludis multa serio taxari, sub ioci specie. Qui vsus veteris comœdiæ. Nam tragœdiæ minus improbantur, vt quæ plus habent grauitatis, quas tamen Spartani neque sibi exhiberi voluerunt. Ac videtur mihi Plato retulisse reuera verba magistratuum Lacedæmoniorum, quibus respondebant Tragœdis petentibus spectari & audiri suos ludos & carmina, lib. VII. de legibus, vbi de hisce agit. Itaque Callipiden contemsit Agesilaus fastuosè se ei inferentem, quod statim non benignè ab eo exceptus esset, aliàs tota Græcia celeberrimus & magni nominis. Eum enim *δεικηλίκταν* vocauit, Id est, *Mimum.* Plutarchus Agesilao & apophthegmatis.

4. De Comœdiis vel Tragœdiis publicè non exhibendis.

Ratio huius instituti

INSTITVTVM V.

Poetæ nisi à magistratu probati, in populo non versentur.

5. De poetis non recipiendis nisi prius à Magistratu probatis

POetæ ex iis sunt quorum ars in imitatione & fictione magna ex parte consistit, comœdisque & tragœdis eo nomine affines. Itaque Spartæ eidem iuri subiecti, atque inde pulsi. Plato videtur hanc legem à Spartanis sumtam in suam νομοθεσίαν retulisse, quos & in multis aliis imitatus, quod prolixè demonstrasse potui, nisi animus esset alio huic rei dicato commentario, id argumenti persequi. Etsi Plato ipse suam Rempub. in terris non inueniri asserit. Archilochus itaque poeta Sparta eiectus est. Ita enim de eo Plutarchus institutis Laconicis. *Archilochum poetam, quum Spartam venisset, ea ipsa hora expulerũt: Quod eum in carmine quodam scripsisse intellexissent, satius esse abiicere arma, quàm mori*, idque versibus latinè sic redditis:

Archilochus Sparta eiectus.

Nunc aliquis Saiũ, Parma se iactitat illa,
Quæ iacta in vepres est mihi, labe carens.
Sic mortem effugi, Quid tum si Parma periit?
Haud peiorem illa namque parare queo.

Quod quidẽ meritò Archilocho cõtigit, tum poeticæ causa, tum magis quia sua cõfessione vir prorsus improbus. Qua de re legatur Ælianus lib. x. cap. XIII. Cæterùm quod ipsi poetæ contigisse scribit Plutarchus; id saltem ad carmina eius refert Valerius Maximus, lib. VI. cap. III. Vbi scribit *libros eius Sparta exportatos, quod eorum parum pudicam & verecundam lectionem arbitrarentur.* Atque ita affecti in poetas antiqui Lacedæmonij, quamuis Plato Minoe suadet poetas non esse offendendos. Mitiores paulò posteriores, à quibus aliquatenus admissa poetica. Ita enim scribit Maximus Tyrius oratione septima. ἐῶ λέγειν ὅτι καὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις γενῶν οὐ λόγῳ μόνον πλασθεῖσαι πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ γενόμεναι πολλαὶ, καὶ πολιτευθεῖσαι ὑγιῶς, καὶ ξυνοικισθεῖσαι νομίμως ἀγνοοῦσι τὸν Ὅμηρον. ὀψὲ δὲ ἡ Σπάρτη, ὀψὲ δὲ καὶ ἡ Κρήτη, ὀψὲ δὲ καὶ τὸ Δωρικὸν ἐν Λιβύῃ γένος, Id est, *Mitto dicere reperiri apud hominum genus Respublicas quas non oratio finxit, sed actio ipsa protulit, ipsaque multæ, ac rectè constitutæ, & secundum leges habitatæ, quæ ignorant tamen Homerum. Serò enim Sparta poeticen exercuit, serò item Creta, serò id doricum*

Poetæ à posterioribus Lacedæmoniis recepti.

genus quod degit in Libya. Itaque quod apud Platonem est tandem consuetudinem inoleuisse vtendi poetis, id instituto factum Ionico non Laconico, ait ibi Philosophus. Fuerunt autem poetæ Lacedæmoniis hi, Tyrtæus, Terpander, Alcman, qui ex seruitute manumissus fuerat, vt testatur Heraclides, item Spendon Lacon & alij. Ac Lysander Chęrilum, Antiochum, Antimachum, Niceratum poetas rerum à se gestarum laudatores habuit, quorum aliquibus etiam ampla præmia largitus est, vt est apud Plutarchum vita Lysandri.

Poetæ Lacedæmoniorum.

INSTITVTVM VI.

Oratores nulli sint, sed oratio omnino paucis comprehendatur.

Mirum videri poterit, si Orator vir bonus sit dicendi peritus, (vt vult Cato:) quod Sparta Oratores non tulerit, quę alioqui virorum bonorum semper erat. Sed qui studia Lacedæmoniorum rectè æstimat, mirari desinat, considerans ea sita in agendo, non dicendo. Non itaq; fuit ibi politæ, elegantis, & copiosæ orationis vsus: sed quales viri, talis etiam oratio, concisa, grauis, sincera, sine fuco & ornatu, vt reliquis moribus ea respōderet. Rectè itaque Cicero in Bruto, Lacedæmonium oratorem nullum agnoscit: vbi in hæc verba de oratoria facultate scribit. *Hoc autem studium*, inquit, *non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus istis? Nisi quid de Epaminonda, docto homine suspicari licet. Lacedæmonium verò vsque ad hoc tempus audiui fuisse neminem.* Hæc ille. Itaque spreti etiam Rhetores, sophistæ, & qui artem dicendi profitebantur. *Sophistæ cuidam dicenti orationem omnium rerum esse optimam, Respondit Agis: proinde*, inquit, *tu quum taces, nullius es precij.* Porro de breuitate orationis, quod ea Lacedęmonij in primis vsi, vulgatum adeo est, vt Laconismus in prouerbij formam abierit. Fuit tamen oratio eorum sententiosa & grauis, sensu ipso arguto tanquam aculeo penetrans. Ita enim à pueris assuefiebant, vt postea dicemus. Plutarchus Lycurgo: ἐδίδασκον δὲ τοὺς παῖδας καὶ λόγῳ χρῆσθαι πικρίαν ἔχοντι μεμιγμένην χάριτι, καὶ πολλὴν ἀπὸ βραχέως λέξεως ἀναθεώρησιν, Id est, *Imbuebãt pueros, vt oratione vterentur, quæ acrimoniam haberet mixtam venustate, & multũ sensus paucis verbis cõprehẽderet.* Etsi Plato 1. de legibus hoc ex parte

6. De non ferēdis Oratoribus, & oratione concisa.

Sophistæ spreti apud Lacedæmonios.

Laconismus.

Oratio Lacedæmoniũ grauis & sententiosa, licet breuis.

Cretēsium in sermone πολύνοια. potius Cretēsium fuisse agnoscit. Nam tribuit Atheniensib. πολυλογίαν, Lacedæmoniis βραχυλογίαν, Cretēsibus πολυνοίαν. Idē meminit & Laconismi lib. IV. vbi dicit, λακωνικῆ τε πῆ το τα βραχύτερα ἀεὶ φθεγμᾶν. Quo assuefieri à pueris ait eos Heraclides de politiis: μελετῶσι (inquit) ἐκ παίδων εὐθὺς βραχυλογεῖν. Quod quū multi alij auctores testētur, tū & Tzetzes celebrauit carmine. Chiliad. V. Hist. IV. Ex hac itaq; lege Cephisophonrē, quod

Cephisophon urbe Lacedæm. eiectus. se de qualibet re per integrum diem dicere professus esset, vrbe eiecerunt. Boni oratoris esse, inquientes, parē rebus orationem

Agesilai de Rhetore iudicium. habere. Rectè quoque Agesilaus. *Nam laudante quodam Rhetorem, quod magna dicendi facultate res paruas exaggeraret: Ne sutorem quidem,* inquit, *probum putem qui paruo pedi magnum circūdet calceum.* Et grauiter à Cleomene ad legatos Samios dictum. *Nam legatis à Samo prolixa oratione hortantibus, vt bellum Polycrati tyranno faceret, Respondit: Eorum quæ dixistis prima non memini. ideóque ne media quidem intelligo, vltima verò mihi non probantur.* Quod legatis Pernithiorum ferē etiam responsum refert Plutarchus apophtheg. Exempla

Βραχυλογίας Lacedæm. exempla. autem huius breuitatis illustria ex multis pauca hæc sint. Agesilaus, quum illi Menecrates scripsisset, ac inter alia se Iouem ob medendi felicitatem appellasset, nihil aliud ei respondit, quàm hoc: *Agesilaus Menecrati sanam mentem.* Plutarchus Agesilao & apophtheg. Epistola etiam quædam Philippo Macedoni eis minitanti scripta fuit, qua nihil continebatur aliud quàm hoc: *Dionysius Corinthi.* Alia item qua ipsi scribenti, si exercitum duxero in Laconicos fines, deuastabo vos: Respondent tantum vnica voce, *ei si.* Alia denique scripta ad eundem Philippum, quum quæsiuisset an ipsum recepturi essent in ciuitatem, qua Respondent tantum vnica item voce, *οὔ, non*, magnis literis in charta scripta. Alia prætetea Epistola Archidami, qui audiens Eleos velle Arcadibus auxilium ferre, sic eis scripsit: *Archidamus Eleis: Bonum est quiescere.* Quæ omnia extant apud Plutarchum libro de garrulitate & in apophthegmatis. Sed videntur tamen Lace-

Breuiloquentia Lacedæm. tandem defuit. dæmonij aliquatenus ab hac consuetudine breuiter dicendi, vt & aliis tandem etiam desiisse. Quo pertinet acerbum illud Epaminondæ. Nam quum Spartani multa & magna crimina Thebanis impingerent, & prolixè ea commemorarent: *Ita* inquit,

Epami-

Epaminondas, docuerunt vos Thebani longa oratione vti, & breuiloquentiæ finem imponere, vt scribit Plutarchus περὶ φιλαυτίας.

INSTITVTVM VII.

Aliorum leges nec commendentur, nec recitentur.

TAm alienos suos voluit legislator ab aliorum doctrina, vita & moribus, vt nec leges eorum discere, nec vsurpare liceret. Demosthenes aduersus Leptinem: οὐκ ἔξεστι ποιεῖν παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἢ τὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπαινεῖν νόμιμα, οὐδὲ τὰ τῶν δ' ἑτέρων, Id est, *interdictum apud Lacedæmonios, ne quis Atheniensium iura, aut aliorum quorumcunque laudet.* Nam conueniebat ita ἀμουσίᾳ ipsorum. Nec enim videntur tam stabiles futuræ ipsorum leges, nisi vetitæ fuissent aliorum. Quod tametsi ita fiebat, Plato nihilominus, sicut & Isocrates, tribuunt Lacedæmoniis scientiam politicam. Quod & verum esse eò probat Plato, quia moderationem, & quodammodo medium inter nimiam dominationem & libertatis summæ desiderium, seruarunt. Verum enimuero quod apud Thucydidem est, nec voluisse Lacedæmonios sua instituta exteros discere, ei criminationi antea respondimus. Agesilaus certè Xenophontem, quem secum habebat, ac studiosè tractabat, hortatus est, vt filios suos Spartam mitteret, ibique educari sineret, vt instituerentur omnium pulcerrima disciplina, imperandi & parendi.

7. De Legibus aliorum nec commendandis nec recitandis.

Thucydidis locus de Lacedæmoniis reprehenditur.

INSTITVTVM VIII.

Cauillari & argutari omnes assuescant.

ORatio quidem Lacedęmoniorum fuit breuis & concisa: sed arguta & pungēs, vt suprà etiam attigimus. Cauillari enim & respondere acutè ipsorum proprium, atq; item cauillum excipere & pati. Ita enim à pueris instituebantur. Plutarchus Lycurgo: παίζειν εἴθιζον καὶ σκώπτειν ἄνευ βωμολοχίας, καὶ σκωπτόμενοι, μὴ δυσχεραίνειν, Id est, *Assuefiebāt pueri iocari, & dicteria citra scurrilitatem iacere, atque aliorum sine offensa excipere cauilla.* Heraclides etiam testatur eos assuefieri, ἐμμελῶς καὶ σκώπτειν, καὶ σκώπτεσθαι. Atq; hac de causa, Iren à cœna solitus pueris quæstionem proponere, ad quam respondendum erat accuratè, muniendúmque

8. De instituendis Lacedæm à pueris vt cauillari & argutari assuescant.

Quæstiones ab Irene pueris proposita ad quas argutè respondendum.

Pœna inertis responsionis interrogatæ.

erat responsum ratione & probatione, in concisa verba & compendiosa contracta. Si verò iners esset responsum, pro pœna Eireni mordēdum præbebat pollicem, vt idem testatur. Vsi autem hisce cauillis & dicteriis præcipuè in gymnasiis, & certamminibus. Ibi enim sales in quemque festiuè iacientes perstringebant peccantes: ac econtra laudes in merentes carminibus compositas recitantes, gloriæ & honestatis desiderio iuuenes accendebant. Atque in his omnibus magnum inerat acumen, quibus & permouebantur multi dedecus aliquod timentes Ita enim Plutarchus: αἱ δὲ μετὰ παιδιᾶς καὶ σκωμμάτων δήξεις οὐδὲν ἀμβλυτέραι τῶν μετὰ σπουδῆς νουθετημάτων, Id est, *morsus illi qui per ludum & iocum iaciebantur, nihilo erant obtusiores seriis castigationibus.* Hęc tamen ita tolerare necesse, vt si quis non ferret, deprecari liceret. Plutarchus Lycurgo: σφόδρα ἐδόκει καὶ τοῦτο λακωνικὸν εἶναι, σκώμματος ἀνέχεσθαι. μὴ φέροντα δὲ ἐξῆν παραιτεῖσθαι, καὶ ὁ σκώπτων ἐπαύετο. Id est, *videbatur inprimis Laconicum cauillum sustinere. Impatienti licebat deprecari, & temperabatur facetus.*

Sales & dicteria ferenda vel deprecãda.

INSTITVTVM IX.

Musica quidem exerceatur, sed antiqua non mutanda.

9. De arte Musica exercenda.

Musica Lacedæmoniorum quæ potissimũ.

TAmetsi studia humaniora aspernabantur reliqua Lacedæmonij: Artem Musicam tamen non repudiabant. Erat autem Musica eorum præcipuè Cithara & tibia, vtraque modesta & seuera moribusque eorum consentanea, grauitatem cum vetustate repræsentans: non leuis aliqua, vel ludicra, aut aures voluptate demulcens Nam ita grauitas quædam & simplicitas hîc etiam commendabatur, vt non aliam musicam ferrent. Plutarchus institutis Laconicis de musica eorum loquens: μόνα τὰ ἁπλούστερα τῶν μελῶν ἐδοκίμαζον, Id est, *Simpliciores tantum modulationes probabãt* Erat autem Lesbia ipsorum Musica vt plurimum, quod eiusmodi cãtiones & modulationes ab oraculo ipsis fuissent commendatæ. Auctor Heraclides de politiis: λακεδαιμόνιοι τὸν λέσβιον ᾠδὸν ἐτίμησαν. τούτου γὰρ ἀκούειν ὁ θεὸς χρησμωδουμένοις ἐκέλευε. Quæ ratio Musicæ cum grauitate, & simplicitate haud dubiè coniuncta. Musica itaque quæ ad voluptatem tantùm comparata, nulla eis vsitata fuit. Fidicines certè non tolerabant.

Musica Lacedæmoniorum vt plurimum Lesbia.

Fidicines apud Lacedæmonios nulli.

Dema-

Demaratus audito fidicine, dixit ipsum nugari. Ab Eudamida dicitur, ψάλτης quidam *μέγας κηλητὴς ἐν μικρῷ πράγματι*, Id est, *magnus delinitor in re parua.* Atque hanc simplicem veterémque Musicam mutare non licebat, ne pristini etiam mores vnà labascerent, vt Plato etiam de Musicę mutatione iudicat. Qui autem mutabat, ei non ignoscebatur. Plutarchus institutis Laconicis: *εἰ δέ τις παραβαίνοι τι τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, οὐκ ἐπέτρεπον*, Id est, *Si quis in veteri Musica transgrederetur aliquid, et hoc non permittebant.* Quod pluribus exemplis doceri potest etiam in summis artificibus. Terpander alioquin sectator antiquitatis, & artis suæ pręstantissimus, heroicorúmq; gestorum laudator, ab Ephoris mulctatus est, quod vnam chordam vltra receptum numerum variandæ vocis gratia intendisset, qui citharam ei auferétes claue confixerunt. Plutarchus institutis Laconicis. Phrynidis etiam Musici fides duas de nouem Ecrepes Ephorus præscidit ascia, addés ne maleficiũ Musicæ inferret. Plutarchus Agide & apophtheg. Item Timotheus quum artis suæ certamen Carniis instituisset, vnus ex Ephoris sumto cultro interrogauit: vtra ex parte chordas abscinderet, quæ septenarium numerum excederent. Plutarchus Agide & institutis. De Cithara itaque antiqua iam satis manifestum; De tibia dicetur infrá.

Musicam simplicem ac veterem mutare non licuit.

Terpander mulctatus à Lacedæmoniis.

Phrynidis itidem, ob aliquid immutatum in vetere Musica. Timotheus item quidam.

INSTITVTVM X.

Carmina ingenuis sua sint, à quibus abstineant serui.

QVæ fuerint Lacedæmoniis instrumenta Musica præcipua iam diximus; sed præterea artem istam etiam carminibus & choreis exercebant. Ac carminum quidem ratio talis erat, vt in his elegantia quædam, sed grauis, non tam exquisita arte, quam sententia insignis. Plutarchus Lycurgo: *ἡ δὲ περὶ τὰς ᾠδὰς καὶ τὰ μέλη παίδευσις οὐχ ἧττον ἐσπουδάζετο τῆς ἐν τοῖς λόγοις εὐζηλίας καὶ καθαρειότητος· ἀλλὰ καὶ τὰ μέλη κέντρον εἶχεν ἐγερτικὸν θυμοῦ καὶ παραστατικὸν ὁρμῆς ἐνθουσιώδους καὶ πραγματικῆς*, Id est, *Elegantiam cantilenarum & carminum, non secus ac orationis cultum & puritatem affectabant: sed inerat carminibus aculeus, qui excitaret animos atque inflammaret, quasi motu fanatico & alacritate quadam.* Postea idem declarat, qualis stylus horum carminum, quódue potissimum eorum

10. De Carminum ratione.

argumentum, inquiens: *ἡ δὲ λέξις ἦν ἀφελὴς καὶ ἄθρυπτος ἐπὶ πράγμασι σεμνοῖς καὶ ἠθοποιοῖς. ἔπαινοι γὰρ ἦσαν ὡς τὰ πολλὰ τῶν τεθνηκότων ὑπὲρ τῆς σπάρτης, ὡς εὐδαιμονιζομένων· καὶ ψόγοι τῶν τρεσάντων, ὡς ἀλγεινὸν καὶ κακοδαίμονα βιούντων βίον*, Id est, *Dictio simplex erat, & minimè mollis, de rebus grauibus, moresque informantibus. Laudes erant ferè quibus immortalitati commendabant eos, qui pro Sparta occubuerunt. & probra ignauorum, vt acerbam & infelicem vitam degentium.* Quæ totidem ferè verbis idem auctor repetit institutis Laconicis. Atque his carminibus exercebātur saltem homines ingenui, seruis autem erāt interdicta. Ita enim de seruis Plutarchus: *ᾠδὰς ἐκέλευον ᾄδειν, καὶ χορείας χορεύειν ἀγεννεῖς, καὶ καταγελάστους· ἀπέχεσθαι δὲ τῶν ἐλευθέρων*, Id est, *Cantilenas compellebant seruos canere, & choreas saltare enerues & ridiculas, abstinere autem ingenuis.* Ingenuæ choreæ graues & seueræ non ridiculæ, vt suprà diximus & paulò post copiosius explicabimus. Atque hinc factum, vt quum in expeditione Thebanorum in Laconicam, Ilotes capti essent, & iussi Terpandri, Alcmanis & Spēdontis carmina psallere, excusarunt se, dicentes id Dominos prohibere.

Carminibus solis ingenui exercebantur.

INSTITVTVM XI.

Pueros ingenuos quiuis amet, idque sine riualium æmulatione.

11. De puerorum ingenuorum amore honesto, & omnis turpitudinis experte.

DE amore puerorum ingenuorum multa multis locis apud Platonem, quæ nihil attinet hic adferre. Lacedæmoniis talis amor in primis vsitatus, isque honestus item, & turpitudinis omnis expers; quippe qui ipsi probi non corpus, sed indolem egregiam & animi ingenuitatem, pudoris & honoris æmulatione, in deligendis suis amasiis respiciebant. Ita enim Xenophon de Repub. Lacedæm. Lycurgi institutum super amore puerorum referens: *εἰ μέν τις αὐτὸς ὢν, οἷον δεῖ, ἀγαθὸς, ψυχὴν παιδὸς πειρῷτο ἄμεμπτον φίλον ἀποτελέσασθαι, καὶ συνεῖναι σώματος ὀρεγόμενος φανείη, αἴσχιστον τοῦτο θεὶς, ἐποίησεν ἐν λακεδαίμονι, μηδὲν ἧττον ἐραστὰς παιδικῶν ἀπέχεσθαι, ἢ γονεῖς παίδων, ἢ καὶ ἀδελφοὶ ἀδελφῶν εἰς ἀφροδίσια ἀπέχονται*, Id est, *Si quis esset vir eiusmodi, qualem esse deceret, animumque pueri admiratus, amicum sibi cuperet inculpatum efficere, ac cum*

eo versari: Hoc ipsum laudabat, eámque institutionem putabat honestissimam. Quod si quis pueri corpus appetere sit deprehensus, id verò turpissimum statuens, perfecit vt Lacedæmone nihilominus amatores ab Amasiorum congressu abstinerent, quàm parentes à liberis, fratres à fratribus in rebus venereis abstinent. Ac refert Plutarchus institutis Laconicis pœnam, qua afficiebantur qui obscœnitate aliqua suos amores contaminassent. Ita enim inquit: ἐρᾷν τὴν ψυχὴν τῶν σπουδαίων παίδων ἐφίετο· τὸ δὲ πλησιάζειν, αἰσχρὸν νενόμιστο, ὡς τοῦ σώματος ἐρῶντας, ἀλλ' οὐ τῆς ψυχῆς. ὁ δὲ ἐγκληθεὶς ὡς ἐπ' αἰσχύνῃ πλησιάζων, ἄτιμος διὰ τοῦ βίου ἦν, Id est, *Amare indolem seu animum puerorum ingenuorum permisit: sed congressus cum illis pro re turpi habebatur: tanquam eorum qui non animi sed corporis amore tenerentur. Quod si quis huius cum probro coniuncti congressus accusatus esset, infamis per totam vitam erat.* Meminit idem auctor huius etiam in Lycurgo & Agesilao. Sed & Maximus Tyrius de eo amore disserit oratione x. modum eius ostendens: ἐρᾷ, inquit, σπαρτιάτης ἀνὴρ μειρακίου λακωνικοῦ, ἀλλ' ἐρᾷ μόνον ὡς ἀγάλματος καλοῦ, Id est, *Amat vir Spartanus adolescentem, sed amat tantum vt pulcram statuam,* Id est, intuendo, admirando, commendando. Ælianus quoque libro III. variarum Histor cap. XII. eundem Lacedæmoniorum amorem describit, addens pœnam esse constitutam ei, qui turpe aliquid circa hunc designaret, vt aut è Sparta, aut è vitâ ei migrandum esset. Ac eiuscemodi amor inuicem inter mulieres quoque & virgines extitit, ita vt virginum indoles generosa, prouectioribus eiusdem sexus, grata esset & dilecta. Plutarchus Lycurgo: οὕτω δὲ τοῦ ἐρᾶν ἐγκεκριμένου παρ' αὐτοῖς, ὥστε καὶ τῶν παρθένων ἐρᾶν τὰς καλὰς καὶ ἀγαθὰς γυναῖκας, Id est, *Mos apud eos tam honestus amandi erat, vt etiam probatæ & egregiæ mulieres amarent virgines.* Nec constabat tamen hic amor vllo dono intercedente vel præmio amoris. Itaque Persæ cuidam, qui continentibus largitionibus amasium Demarati auertit, quum diceret, Heus Laco, venatus sum tuum amasium, Respondit Demaratus: minimè verò, inquit, sed emisti. Quin ne osculum quidem vinculum amoris interueniebat. Nam & Agesilaus osculum sui amasij declinabat, addens vocem Rege prorsus dignam: Malle se vincere cupidi-

Pœna in eos qui obscœnitate aliqua suos amores contaminassēt.

Amor idē inter mulieres & virgines.

Amori illi ne osculum quidem interueniebat.

Agesilai pulchrum dictum.

tates, quàm populosissimam hostium repugnantium vrbem capere. Plutarchus apophtheg. Durauit autem iste amor vsque

Amor ille quousque durauerit.

in virilem ætatem, adeò vt tum maximè amasius amatoris sui animum amplecteretur & periclitaretur, vtens eius consiliis & monitionibus. Quod manifestum est exemplo Xenaris, ad quem Cleomenes amasius quondam, Rex factus, consilium de restituenda Repub. retulit. Quod quum minus probaret, amasium deseruit. Rogatúsque causam, nihil aliud respondit, quam ipsum Cleomenem hoc scire, vt est apud Plutarchum in Cleomene.

Amor ille sine æmulatione vel inuidia.

Atque his innixus amor initiis & causis, etsi plures erga eundem ita affecti: tamen quilibet eorum sine æmulatione & inuidia amasium complectebantur, potiúsque ipsi inter se arctiore vinculo amicitiæ iungebantur, eundem simul virtutis gratia amantes. Plutarchus Lycurgo: *τὸ ἀντερᾷν οὐκ ἦν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρχὴν ἐποιοῦντο φιλίας πρὸς ἀλλήλους οἱ τῶν αὐτῶν ἐρασθέντες, καὶ διετέλουν κοινῇ σπουδάζοντες ὅπως ἄριστον ἀπεργάσαιντο τὸν ἐρώμενον*, Id est, *Riualium æmulatio non erat, sed potius qui eosdem amabant, ex eo auspicabantur mutuam amicitiam, eóque incumbebant communi studio, vt redderent quàm præstantissimum eum quem diligebant.*

Ratio huius instituti.

Cuius rationem non inscitè reddit Maximus Tyrius oratione iam laudata: *καὶ ἑνὸς πολλοὶ, καὶ εἷς πολλῶν, (ἐρᾷ). ἡ γὰρ ἐξ ὕβρεως ἡδονὴ, ἀκοινώνητος πρὸς ἀλλήλους· ὁ δὲ ἐξ ὀφθαλμῶν ἔρως κοινωνικὸς μόνον, καὶ ἐπὶ πάσας ἐξικνούμενος φύσεις ἐρωτικάς. τί γὰρ ἂν εἴη ὡραιότερον τοῦ ἡλίου; καὶ ἐρασταῖς πολλοῖς ἀρκέστερον; ἀλλ' ὅμως ἐρῶσιν ἡλίου οἱ πάντων ὀφθαλμοὶ*, Id est, *Multi Spartæ vnum, & vnus multos diligit. Nam quum ea voluptas quæ à lasciuia oritur, communicari inuicem non possit: Amor qui aspectu finitur, solus communicabilis est, séque ad vniuersam, quæ amari possit, naturam effundit. Quid enim ipso pulcrius sole? Quid tam amatoribus multis æquè par? At hunc tamen vniuersi oculi diligunt.* Hæc ille. Ac talis amor Lacedæmoniorum, de quo eò prolixius egimus, quod scriptoribus omnibus fuerit admiratione quadam virtutis & grauitatis commendatus.

INSTI-

M

INSTITVTVM XII.

Quod quiuis furto auferre potest impunè habeat, deprehensus pœnas det.

HOc vnum est inter absurdissima instituta, quod primo intuitu haberi poterit, nempe quod furari pueros permiserit, atque ipsis impunè furtum esse, si non essent deprehensi. Nulli enim alij Reipub. ita impunitas furantibus proposita, vti Spartæ. Quod tum de quouis furto, tum præcipuè de Cibariorũ accipiendum. Plutarchus Lycurgo: φέρουσι κλέπτοντες, οἱ μὲν ἐπὶ τοὺς κήπους βαδίζοντες, οἱ δὲ εἰς τὰ τῶν ἀνδρῶν συσσίτια παρεισρέοντες εὖ μάλα πανούργως καὶ πεφυλαγμένως· ἂν δὲ ἁλῷ, πολλὰς λαμβάνει πληγὰς τῇ μάστιγι, ῥαθύμως δοκῶν κλέπτειν καὶ ἀτέχνως, Id est, *Furãtes quiduis auferunt, hi quidem in hortos aliorum ingredientes, hi autem in virorum conuiuia perastutè & cautè irrepentes. Deprehensus multa verbera flagello accipit, quod solutus in furando & iners videatur.* Idem tribuit Lacedæmoniis Heraclides de politiis, ita de pueris eorum scribẽs: ἐθίζουσι, inquit, αὐτοὺς καὶ κλέπτειν, καὶ τὸν ἁλόντα κολάζουσι πληγαῖς. Testatur & Gellius lib. XI. cap. XVIII. furta omnia apud Lacedæmonios fuisse licita. Sed & Suidas de hoc Lacedæmoniorũ furto intelligendus, vbi sic inquit Dictione κλέπτης. τὸ παλαιὸν οὐ διεβέβλητο ἡ κλοπὴ εἰ μὴ φωραθεὶς ὁ κλέπτων ὑπῆρχεν. De furto cibariorum minus id mirum. Nam hoc præcipuè concessum fuisse, auctor grauis Xenophon his verbis scribit: ὡς δὲ μὴ ὑπὸ λιμοῦ ἄγαν αὖ πιέζοιντο, ἀπραγμόνως μὲν αὐτοῖς οὐκ ἔδωκε λαμβάνειν ὧν ἂν δέωνται, κλέπτειν δὲ ἐφῆκεν ἔστιν ἃ τῷ λιμῷ ἐπικουροῦντας, Id est, *vt à fame non nimium premerentur, haud permisit eis facilè parare, quibus ipsis opus esset: sed hoc concessit, vt ea furto subducerent, quibus subuenire fami possent.* Idem testatur & Plutarchus Lycurgo, & institutis Laconicis: vbi ait tenuem cœnam iuuenibus proponi, vt suo ipsi Marte inopiam propulsantes, audacia & calliditate vti cogerẽtur. Ratio autem furandi erat, vt assuefierent ad diripiendum & auferendum in hostico, quum ita opus. Xenophon: ὡς μὲν οὐκ ἀπορῶν, ὅ, τι δοίη, ἐφῆκεν αὐτοῖς γε μηχανᾶσθαι τὴν τροφὴν, οὐδένα οἶμαι τοῦτο ἀγνοεῖν. δῆλον δὲ ὅτι τὸν μέλλοντα κλωπεύειν καὶ νυκτὸς ἀγρυπνεῖν δεῖ, καὶ μεθ' ἡμέραν ἀπατᾷν καὶ ἐνεδρεύειν, καὶ κατασκόπους δὲ ἑτοιμάζειν τὸν

12. De furtis, modò non deprehensis, impunè habitis.

Furta de quauis re, tum præcipuè de Cibariis.

Ratio huius instituti.

μέλλοντά τι λήψεσθαι. ταῦτα οὖν δὴ πάντα δηλονότι μηχανωτέρους τῶν ἐπιτηδείων βουλόμενος τοὺς παῖδας ποιεῖν καὶ πολεμικωτέρους, οὕτως ἐπαίδευσεν, Id est, *Quod autem non voluerit eos industria sibi victum parare, tanquam qui non haberet quod daret, ignorare neminem arbitror. Nimirum patet eum qui aliquid furto sit ablaturus, necesse habere vt noctu vigilet, interdiu fallat, insidias locet, atque etiam exploratores paret, siquidem aliquid accepturus sit. Quamobrem pueros ad hæc omnia condocefacie-bat quòd eos ad parandum commeatum solertiores adeóque bellicosiores facere vellet.* Quod iudicat etiam Heraclides hoc instituto spectatum. Sed & eandem fere sententiam Gellius adducit. *Non pauci,* inquit, *neque ignobiles scriptores, qui de moribus legibúsque eorum* (Lacedæmoniorum) *memorias condiderunt ius atque vsum fuisse furandi dicunt: idque à iuuentute eorum, non ob turpia lucra, neque ad sumtum libidini præbendum, comparandámue opulentiam, sed pro exercitio disciplináque rei militaris factitatum. Quod & furandi solertia & adsuetudo acueret, firmarétque animos adolescentum: & ad insidiarum astus, & ad vigilandi tolerantiam, & obrependi claritatem.* Quæ rationes quum Plutarcho etiam probentur, tum verò hanc etiam addit, vt hoc pacto omnes assuefierēt ad diligentē rerum suarum custodiam, ne aliquid furto aliorum amittentes hanc socordiæ & ignauiæ pœnam luerent. Quò pertinet etiam quod est apud Clemētem Alexandrinum lib 1. Strom. φασὶ γὰρ αἴτιον εἶναι κλοπῆς τὸν μὴ φυλάξαντα, ἢ τὸν μὴ κωλύσαντα, Id est, *Aiunt causam esse furti, qui non custodit res suas, vel qui furari non prohibet.* Isocrates tamen Panathenaico has rationes omnes cauillatur, & in peius interpretatur.

Alia ratio ex Plutarcho.

Cæterum quod furti compertus plectebatur, id non tam furti causa fiebat, quàm inertiæ & socordiæ, quod non tam astutus, cautus, & vigilans fuisset, vt occultare illud nouerit. Qua de re eleganter Xenophon: εἴποι δ' ἂν οὖν τις· τί δῆτα, εἴπερ τὸ κλέπτειν ἀγαθὸν ἐνόμιζε, πολλὰς πληγὰς ἐπίβαλλε τῷ ἁλισκομένῳ; ὅτι, φημὶ ἐγώ, καὶ τ' ἄλλα ὅσα ἄνθρωποι διδάσκουσι, κολάζουσι τὸν μὴ καλῶς ὑπηρετοῦντα· κἀκεῖνοι οὖν τοὺς ἁλισκομένους, ὡς κακῶς κλέπτοντας, τιμωροῦνται, Id est, *Dicat fortasse aliquis, cur igitur, si quidē furari bonū esse arbitrabatur, multis eum verberibus castigabat, qui deprehēdebatur? Nimirum ideo, mea quidem sententia, quod alus quoque in rebus, quas homines docēt, non rectè peragentem puniant.* Erat autem pœna non solùm in verberibus

Cur in furto deprehēsi plecterentur.

Quæ pœna infligeretur in furto deprehensis.

beribus sita: sed in multa pecuniaria. Nam Isocrates scribit τοὺς ληφθέντας ἀργύριον ἀποτίνειν, καὶ πληγὰς λαμβάνειν. Ita Spartæ furari non erat flagitium: inscitè autem & minus cautè id aggredi, id vero cum periculo & damno coniunctum.

TABVLA NONA DE EXERCITIIS CORPORIS.

INSTITVTVM I.

Maiore corporis mole, quam exercitiis conueniat, nemo præditus sit.

MVLTVM in exercitiis corporis situm iudicauit Legislator, idcirco ea etiam diligenter exerceri voluit. Non itaque permisit sic aliquem corporis mole incrassari, vt minus his esset idoneus. Ælianus lib. XIV. cap. VII. Λακεδαιμονίοις οὗτος ὁ νόμος· ὁ δὲ νόμος ἐκεῖνα λέγει· μηδένα Λακεδαιμονίων ἀνανδρότερον ὁρᾶσθαι τὴν χρόαν, ἢ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος ἔχειν ὑπὲρ τὰ γυμνάσια, Id est, *Lacedæmoniis hæc lex, quæ ita concepta est: Nemo Lacedæmoniorum mollitiem aliquam colore præ se ferat, aut corporis molem crassiorem, quam vt exercitiis conueniat, habeat.* Idem tradit Athenæus lib. XII. vbi refert Agatharchidem hæc scribere lib. XXVII. Historiæ suæ; οὐ τυχούσης ἀδοξίας νομίζεσθαι, εἰ ἦν τὸ σχῆμα ἀνανδρότερον ἔχων, ἢ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος προπετὴς ἐφαίνετο. Ab vtroque horum proponitur illustre huius exemplum in Nauclidæ Polybiadæ filio, quem Ephori nimium corpore pinguescentem è concione abduxerunt spectantibus vniuersis, & exilium minitati sunt, ni viuendi rationem minus laudabilem commutasset. Etenim eius formam & colorem, dedecus adferre tùm Lacedæmoni, tùm legibus. Cuius instituti ratio cuiuis fere obuia. Qui exercitiis ineptus est, nec bello vel armis tractandis idoneus. Deinde qui corpori saginando incumbunt, fortem animum rebus gerendis vix præstant. Et sanè corporis obesitas ac profusum ventris abdomen, minus frugalem, incontinentem, & ignauam vitam arguunt.

1. De corporis mole, quam legislator noluit maiorem esse quàm quæ exercitiis conueniret.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM II.

Pueri in primis ad venationem assuefiant.

2. De pueris ad venationem assuefaciendis.

PRimum hoc exercitium corporis voluit esse Legislator, vt pueri venationem docerentur. Isocrates Panathenaico de Lacedæmoniis loquens: ἐκεῖνοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἅμα ἐξ εὐνῆς προπέμπουσι τοὺς παῖδας, μεθ' ὧν αὐτοὶ ἕκαστοι βούλωνται, λόγῳ μὲν ἐπὶ θήραν, Id est, *Illi quotidie pueros mox à lecto, quibuscum singulis libitum, ablegant ad venationem.* Meminit & Cicero in Tuscul. Laconicæ exercitationis in venando. Verum quod Isocrates venationem furtum interpretatur, id reuera non est. Nam aliud eorum furtum erat, distinctum ab hac ferarum venatione. In hunc enim vsum canes præstantissimi alebãtur, quippe Lacedæmoniorum canes in generosissimis numerati, vt ex Polluce patet, itémque Virgilio, & Horatio. Quorum tamen opera in furtis nulla, imo magis noxia, & cum detegendi periculo coniuncta. Erãt autem canes isti venatici Lacedæmoniis omnibus communes. Nam id Xenophon Lycurgum etiam instituisse ait; καὶ τῶν θηρευτικῶν συνῆψε κοινωνίαν, Id est, *Canum venaticorum instituit communionem.* Ac quod Isocrates ait, socios in venatione adhibuisse pueros, quos ipsis libebat, id Xenophon etiam indicat. Nam qui canibus egebant (inquit) alios ad venandũ secum inuitabant, quibus si non vacabat, canes tamen lubentes concedebant. Atque in eum vsum etiam equos cuiusuis in agris vsurpabant. Sicut & cibis paratis fruebantur, si nox reditum anteuertisset, relictis ibi ab iis, qui antea à venatione cessârant. Videtur autem hæc venatio terrestrium fuisse animalium, non volatilium, aut aquatilium. Nam & hanc solam Plato permittit in sua Repub. vt videre est in fine lib. VII. de legibus. Ac meritò quidem Legislator venationem hanc suis commendabat, qua nulla alia ad militarem disciplinam & studium, conuenientior exercitatio. In reliquis enim magis voluptas & oblectatio spectatur. vide Xenophontem de venatione.

Venationẽ Lacedæm. malè furtũ vocari ab Isocrate.

Canes ad venationẽ à Lacedæmon. alebantur.

Canes venatici communes Lacedæmoniis.

Venatio quorum animalium fuerit.

INSTI-

INSTITVTVM III.

Choreas ingenuas saltent pueri & virgines.

3. De corporu exercitio in choreis & saltatione.

ALterum corporis exercitium,statuit Legislator in Choreis & saltatione. Nõ enim hæc apud Lacedęmonios lasciuiam & obscœnitatem habebant; sed in motu corporis modestiæ & grauitatis pleno decora exercitatio inerat. Itaque non verebantur publicè saltare, tùm pueri, tùm virgines, statis quibusdã diebus & solemnibus, idque nudi. Plutarchus Lycurgo: ἀφελὼν τὴν θρύψιν καὶ σκιατροφίαν, καὶ θηλύτητα πᾶσαν, οὐδὲν ἧττον εἴθισε τῶν κόρων τὰς κόρας γυμνὰς δὲ πολιτεύειν τῶν νέων παρόντων καὶ θεωμένων, Id est, *Remotis delicijs, vmbratili vita, mollitiáque omni fœminea, assuefecit iuxta puellas atque adultos nudos in publico versari, certísque solemnibus saltare & cantare aßistentibus atque spectantibus iuuenibus.*

Saltatio publica puerorum & virginum nudarum.

Qualis autem fuerit vulgaris saltatio Laconica, describit Lucianus Dialogo περὶ ὀρχήσεως, cuius sentẽtiam, quam possumus perspicuè hic proponemus. Ait ibi saltationem traditam Lacedæmoniis à Castore & Polluce, quam exercere καρυατίζειν illi vocabant, à Caryis Laconicæ vrbe, atque inde omnia cum carminibus agere solitos.

Saltatio Laconica vulgaris qualis fuerit.

Deinde vsum eius tum fuisse ait, quum Ephebi inter se colluctati paulum iam quieuissent. Nam in saltationem certamen finiebant, tanquam ita inimicitias & æmulationem ex certamine ortam, deposituri. In medio autẽ locatus erat, qui tibiam incinebat, & pedibus plodebat. Pueri & virgines omnigenas figuras corporis agilitate exprimebant, ad Rhythmum seu numerum ingredientes.

Saltationis vsus qualis.

Erãt autem duo quasi genera saltationum (fortean in vna chorea) quorum vnumquodque suas habebat cantilenas, quas tibiis accinebant. Vnum quod magis militare & lentius erat, habens σχήματα πολεμικὰ, quæ lenta & cauta erant. Is erat ὅρμος dictus, quasi segmentum. Constabat enim hormus ex adolescentibus & virginibus alternatim in chorea incedentibus, tanquam ita inter se sectis & diuisis. Adolescens chorum duxit iuueniliter saltans, vti postea in prælio facturus erat. Sequebatur puella modestè & decenter, quæ fœmineam saltationem docta erat. Perinde ac si coniuncta foret in hormo fortitudo iuuenum cum modestia muliebri. Atque erat his ita saltan-

Saltationũ duo genera.

ὅρμος.

Altera species. tibus sua cantilena. Altera species erat, quæ pòst exercebatur & saltabatur, habens σχήματα φορτικὰ, quæ interpretor celeriora & magis saltatoria, quod in hac quasi posteriore parte motus incitatior, vt ex carmine patet. Nam habebat hæc saltatio carmen quasi præceptum saltandi: πόῤῥω γὰρ φάσιν, ὦ παῖδες πόδα μετάβατε, καὶ κωμάσατε βέλτιον, τουτέστιν ἄμεινον ὀρχήσασθε, Id est, *Procul aiunt, ô pueri, promouete pedem, & saltate melius.* Dicebatur hæc cantilena veneris & cupidinum, tanquam ij vnà cum ipsis saltarent. Erant enim hæc φορτικὰ σχήματα Dionysio & Veneri grata. Non dissimilis videtur his chorea apud nos vsitata, quæ ab Harsalis nomen habet. Recitat Pollux & alias quasdam saltationes Laconicas, vt διποδίαν, δειμαλίαν, βίβασιν. Quarum postremum ita describit: Βίβασις ἦν εἶδος λακωνικῆς ὀρχήσεως, ἧς τὰ ἆθλα προυτίθετο, οὐ τοῖς παισὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς κόραις. ἔδει δὲ ἅλλεσθαι, καὶ ψαύειν τοῖς ποσὶ πρὸς τὰς πυγάς· καὶ ἀνηριθμεῖτο τὰ πηδήματα, Id est, *Bibasis erat species saltationis Laconicæ, cuius erant & proposita præmia, neque solùm pueris sed & virginibus. Necesse autem erat in hac saltatione exilire, & nates pedibus contingere. Atque ita numerabantur saltus.* Cuiusmodi fere saltatio est in choreis Polonicis. Strabo etiam lib. x. Cretenses quasdam dictas saltationes, Rhythmos, & Pæanas apud Lacedæmonios fuisse auctor est. Sed priores illas & quascunque alias choreas ingenuas apud Lacedæmonios non saltabant serui: sed ipsi suas quasdam enerues & ridiculas habebant qualis fortean βίβασις fuit, sicut & cantilenas, vt testatur Plutarchus in Lycurgo, & nos suprà attigimus. Spectauit autem saltatio Lacedæmoniorū ad exercitationis militaris vsum, quod testatur Quintilianus lib. 1. cap. XVIII. Institut. Oratoriarum: *Lacedæmonios quidem (inquit) etiam saltationem quandam tanquam ad bella quoque vtilem habuisse inter exercitationes accepimus.*

Saltationū Laconicarum aliæ species.

Bibasis species saltationis Laconicæ.

Choreas ingenuas non saltabant serui Lacedæmone.

Ratio instituta saltationis.

INSTITVTVM IV.

Pueri simul & virgines, cursu, lucta, disco & iaculo concertent.

4. De pueris & virginibus simul exercendis, cursu, lucta, disco & iaculo.

HOc aliud corporum exercitium, quod etiam vtrique sexui commune esse iussit legislator. Itaque tùm pueri tùm virgines etiam ludis exercebantur, & certaminibus cursus, luctæ, disci

disci & iaculi. Plutarchus Lycurgo: *τὰ μὲν τοι σώματα τῶν παρθένων δρόμοις, καὶ πάλαις, καὶ βολαῖς δίσκων καὶ ἀκοντίων διεπόνησεν*, Id est, *Corpora virginum cursu, lucta, discorum & telorum iactu exercuit.* Xenophon de Repub. Lacedæm. *σωμασκεῖν ἔταξεν οὐδὲν ἧττον τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος φύλου. ἔπειτα δὲ δρόμου καὶ ἰσχύος ὥσπερ καὶ τοῖς ἀνδράσιν, οὕτω καὶ ταῖς θηλείαις ἀγῶνας πρὸς ἀλλήλας ἐποίησε*, Id est, *Primùm non minus fœmineum genus habere corporis exercitia iußit, quam masculum Itaque sicut viris cursus & roboris certamina instituit: sic etiam fœminis.* Vbi sub roboris certaminibus, luctam, disci & teli iactũ intelligit. Idem tradit Cicero Tuscul. II. *Illi*, inquit, *qui Græciæ formam Rerumpub. dederunt, corpora iuuenum firmari robore voluerunt: Quod Spartiatæ etiam in fœminas transtulerunt, quæ cæteris in vrbibus mollißimo cultu parietum vmbris occuluntur. Illi autem voluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas virgines, quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, militia in studio est, quam fertilitas barbara. Ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam. Impelluntur, feruntur, abiiciuntur, cadunt, & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori.* Hæc ille. Sed describit etiam hæc exercitia & certamina virginum Propertius lib. III. Elegiarum, vbi sic ait,

Multa tuæ, Sparte, miramur iura palestræ,
Sed magè virgineι tot bona gymnasij.
Quod non infames exercet corpore laudes,
Inter luctantes nuda puella viros.
Quum pila veloces fallit per brachia iactus,
Increpat & versi clauis adunca Trochi.
Puluerulentaque ad extremas stat fœmina metas
Et patitur duro vulnera pancratio.
Nunc ligat ad cæstum gaudentia brachia loris
Mißile nunc disci pondus in orbe rotat.

Meminerunt & alij scriptores plures, qui causam huius instituti eandem omnes reddunt, iudicantes videlicet hoc ad corporis robur potissimum cõferre. Quod de viris quidem non est dubium. Sed eãdem tamen & in fœminis rationem se spectasse, Lycurgus ipse ostendit quodam apophth. Nã percunctanti cur corpora virginũ, cursu, lucta, disci & teli iactu, exerceri voluisset, Respondit: *Vt in valido corpore fœtus validas agens radices pulcrè adole-* *Ratio huius instituti*

ſcat:ipſaque deinde mulieres robore in partu fretæ, dolores facilè ſuſtineant atq; ſuperent: Vtq; ſi ita neceſſitas poſtulet, pro ſe ſuiſq; liberis & patria poſſent pugnare. Quò reſpexit etiam Claudianus lib. de Manlij Theodori conſulatu, vbi de hoc inſtituto ita loquitur:

Spartanus potuit robur præſtare Lycurgus
Matribus, & ſexum leges vicère Seueræ.

INSTITVTVM V.

Ephebi infeſtis manibus & calcibus inter ſe concertent.

5. De Eph催borum infeſta concertatione.

REferamus & hoc certamē ad exercitia corporis, quo Ephebi ſoliti inter ſe manibus & pedibus depugnare. De quo leges poſuiſſe Lycurgum teſtatur Pauſanias Laconicis, ita ſcribēs: *νόμους ἔς τε τὴν ἄλλην πολιτείαν καὶ ἐς τὴν μάχην τῶν ἐφήβων ἔθηκεν ὁ Λυκοῦργος*, Id eſt, *Leges Lycurgus tulit, quum ad vniuerſam Rempub. pertinentes, tum etiam ad Epheborum pugnas.* Hæc autem pugna ad hūc modum peragebatur, vt docuit nos Pauſanias, quamuis non tacuerunt etiam alij.

Pugna inter Ephebos quomodo fieri ſolita.

Primum Ephebi in duas claſſes tanquam aduerſa agmina diſtribuebantur, quarum vtraque *μοῖρα* vel *τάξις* vt Pauſanias, vel *ἀγέλη*, vt Plutarchus dicta. Cuilibet harum ſuus erat dux ex puerorum numero. Iſque haud dubie fuit, qui apud

βουάγορ quis dictus ſit.

Heſychium dicitur *βουάγορ*. Ita enim ſcribit: *βουάγορ ἀγελάρχης ὁ τῆς ἀγέλης ἄρχων παῖς.* Claſſes ita diuiſæ noctu conuenerunt in Ephebeum, quod extra vrbem erat, non procul à Therapne, vbi ab vtriſq; catulus caninus ſacrificabatur Marti, fortiſſimo Deorum animal ex cicurum genere fortiſſimum & pugnaciſſimum. Committebantur ibi apri duo ex vtraque claſſe vnus, cicures, ac ex apro victore, de claſſe victrice augurabantur. Vſu veniebat enim plerunq; vt cuius aper arte vicerat, ea item claſſis palmam auferret. Poſtero die ingrediebantur campum, qui *πλατανίστας* dicebatur, quod denſis & proceris platanis conſitus eſſet. Is campus Euripo circumquaque non aliter, quàm inſula mari cingebatur, vt idcirco in eum per pontes tranſeundum eſſet. Ab vna parte pontis Herculis ſignum, ab altera Lycurgi. Verùm ſorti permittebatur, qua parte aditus quodlibet agmen puerorum ingrederetur. Pugnam primum vtrinque vnus incipiebat, poſtea totis agminibus impetum facientes concurrebant. Tātus autem

ardor

ardor animorum, vt etiam corpora mirum in modum lacerarẽt, & si possint mutilarent: μάχονται, inquit Pausanias, καὶ ἐν χερσὶ, καὶ ἐμπηδῶντες λὰξ, δάκνουσί τε καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀντορύσσουσι. Id est, *pugnant manibus, & calcibus insultant, tum quoque morsibus corpora fœdant, & oculos inuicem eruunt.* Quin & impressionem facientes, vna acies alterã in aquam detrudere omni nisu contendebat. Talis Epheborum pugna & exercitatio, sicut testatur etiam Cicero, cuius verba infrà adducemus. Cęterum an arma adhibuerint præter manus, calces, & dentes non inuenio, quamuis Lucianus tribuat eis ὁπλομαχίαν. Præter hanc solemnem autem pugnam, meminit Xenophon alterius cuiusdam pugnæ puerilis, quę non stato tempore fiebat, sed quoties sibi inuicem obuiabant. Nam ex æmulatione semper ipsis pugna & concertatio, quam cuiusuis erat dirimere. Ita enim scribit: Πυκτεύουσι διὰ τὴν ἔριν ὅπου ἂν συμβάλωσι. διαλύειν μέντοι τοὺς μαχομένους πᾶς ὁ παραγινόμενος κύριος. ἢν δέ τις ἀπειθῇ τῷ διαλύοντι, ἄγει αὐτὸν ὁ παιδονόμος ἐπὶ τοὺς ἐφόρους. οἱ δὲ ζημιοῦσι μεγαλείως, καθιστάναι βουλόμενοι εἰς τὸ μήποτε ὀργὴν τοῦ μὴ πείθεσθαι τοῖς νόμοις κρατῆσαι, Id est, *Pugilatu inter se ex æmulatione contendunt. Dirimere autem pugnantes cuiusuis est in potestate, qui interuenit. Quod si quis dirimenti non obtemperet, eum pædonomus ad Ephoros adducit, à quibus ille mulctatur grauiter: quod velint prorsus, ne quis ab ira superatus præpediatur, quo minus legibus pareat.*

Pugna alia puerilis inter Lacedæmonios.

INSTITVTVM VI.

Certamina ludicra non sint, nec in quibus manum leuans victum se aliquis fateatur.

VOluerunt Lacedæmonij in certaminibus & exercitationibus seriò rem agi, vt omnino intrepidis & præsentibus animis esse semper assuescerent, etiam quum extrema pericula imminerent. Itaque non patiebantur adolescentes defunctoriè & histrionum more certamina sua obire: sed voluerunt eos durare, & plagas excipientes ad vitam vsq; victoriæ instare, nec eam aduersario cedere. Talia enim tantum erãt ipsorum certamina, nec alia permissa, quæ animi gratia fiebant. Seneca lib. v de Beneficiis nominatim exprimit Pancratium & Cestum, quæ apud eos vetita fuerint. Lacedæmonij, inquit, vetant suos Pancratio

6. De certaminibus quæ seria omnia esse voluerunt.

Pãcratium & Cestum vetita apud Lacedæmonij.

& Cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Et Plutarchus Lycurgo ait certaminum hæc tantum cum ciuibus suis concessisse: ἐν οἷς χεὶρ οὐκ ἀνατείνεται. Quod itidem Seneca testatur loco iam dicto, ita scribens: *Quum inuictos (inquit) esse Lacedæmonij ciues suos magno æstimarent, ab his certaminibus remouerũt, in quibus victorem facit non iudex, non per se exitus, sed vox cedentis & tradere iubentis. Nec enim voluit vllis plagis vel verberibus ipsis extorqueri confessionem victoriæ, vel etiam periculo mortis.* Cicero quoque ait, examinari eos potius in certaminibus, quàm se victos fateantur, idque seipsum vidisse affirmat Tuscul. v. Eius verba hic adscribere placuit: *Adolescentium*, inquit, *greges Lacedæmone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, vnguibus, morsu denique vt examinarentur priusquam se victos faterentur.* Cæterum ratio huius instituti quæ fuerit, redditur apophtheg. Lycurgi. Nam quærenti cur ea duntaxat ciuibus suis permisisset certamina, in quibus nemo manum intendens victum se profitetur, Respondit: *ne quis eorum inter laborandum seu inter periclitandum despondere animum adsuescat.*

Ratio huius instituti

INSTITVTVM VII.

Viris otium quidem liberale tribuatur, sed adolescentes laboribus occupentur.

7. De otio viris concedendo. adolescentibus autẽ laboribus occupãdis.

QVum vacabant à certaminibus, festis, pompis, & aliis solemnibus ac publicis functionibus, tum verò labor aliquis propositus adolescentibus, quo exercebantur, non autem viris, quibus quantum fieri poterat otium parabatur. Ita enim de his Plutarchus Lycurgo: ἓν τι τοῦτο τῶν καλῶν καὶ μακαρίων ἃ παρέσχε τοῖς ἑαυτοῦ πολίταις ὁ Λυκοῦργος, ἀφθονίαν σχολῆς, Id est, *Inter cætera bona & reliquam felicitatem, quam ciuibus suis parauit Lycurgus, vnum fuit copia otij.* Quod idẽ auctor repetit institutis Laconicis. Hinc est quod Herondas quidam Lacedæmonius, quum Athenis esset, audiens quendam otij damnatum, ostẽdi eum sibi petiit, qui tam liberalis criminis esset conuictus. Verùm hoc tamen otium non erat ignauum, sed vacatio tantum à sordidis artibus, & inanibus laboribus, vt colloquiis de Repub. & virtutum officiis operam dare possent. Neque enim tempus temerè cõsumebant,

Otium virorum quale erat.

&

& otium suum in res quasuis contulerunt. Rectè itaque Nicander. Nam Atheniensi cuidam dicenti, *Nimium ô Spartani otio estis deditì: vera, inquit, dicis: At non vt vos, in quascunque res operam impendimus.* Nec verò ambulatio permissa ad fallēdum tempus. Itaque Ephori non patiebantur eos, qui Deceleam tenebant, deambulationibus vti pomeridianis, sed ad illos ita scripserunt: *μὴ περιπατεῖτε. Ne deambuletis.* Tanquam deambulatio fuerit *τρυφώντων μᾶλλον, ἢ σῶμα ἐκπονούντων*, vt scribit Ælianus lib. II. variæ hist. cap. V. Tale itaque adultiorum otium. At adolescētes laboribus exercebantur, & ministeria obibant necessaria. Nec enim eos prorsus vacare vnquam voluerunt otiosos. Quod ita esse, quaq; id potissimum causa fieri solitum, docet elegāter Xenophon de hac exercitatione adolescentum à Lycurgo instituta ita scribēs: *κατα μαθὼν τοῖς τηλικούτοις μέγιστον μὲν φρόνημα ἐμφυόμενον, μάλιστα δ᾽ ὕβριν ἐπιπολάζουσαν, ἰσχυροτάτας δὲ ἐπιθυμίας τῶν ἡδονῶν παρισταμένας, τηνικαῦτα πλείστους μὲν πόνους αὐτοῖς ἐπέβαλε, πλείστην δὲ ἀσχολίαν ἐμηχανήσατο*, Id est, *Lycurgus quum animaduerteret in adolescentibus maximos spiritus à natura esse, maximámque petulantiam redundare, denique cupiditates voluptatum vehementissimas esse: idcirco pluribus laboribus eos subdidit, atque plurimum vt occupati essent, perfecit.* Idem est etiam apud Thucydidem lib. II. vbi de Lacedæmoniis ita ait Pericles: *ἐν ταῖς παιδείαις οἱ μὲν ἐπιπόνῳ ἀσκήσει εὐθὺς νέοι ὄντες τὸ ἀνδρεῖον μετέρχονται*, Id est, *Apud quosdam ab ineunte statim ætate iuuenes ad virorum morem laboriosa exercitatione accedunt.* Cæterum qui labor fuerit ostendit Iustinus, qui lib. III. Sic ait de Lycurgo. *Pueros puberes non in forum, sed in agrum deduci præcepit, vt primos annos non in luxuria, sed in opere & laboribus agerent.* Plutarchus Lycurgo scribit: *eirenas vti adolescentum ministerio ad cœnam, maioribus ligna, minoribus olera afferre iussis*: Tanquam hoc fuerit ipsorum in agris opus, vt hæc asportarent. Nam rustica opera certè non obibant. Atque ad hos labores metu pœnæ adigebantur, carituri aliàs honoribus in ciuitate. Qua de re etiam Xenophon superioribus hæc adiungens: *ἐπιθεὶς δὲ καὶ εἴ τις ταῦτα φύγοι, μηδενὸς ἔτι τῶν καλῶν τυγχάνειν, ἐποίησε μὴ μόνον τοὺς ἐκ δημοσίου, ἀλλὰ καὶ τοὺς κηδομένους ἑκάστων ἐπιμελεῖσθαι, ὡς μὴ ἀποδειλιάσαντες ἀδόκιμοι παντάπασιν ἐν τῇ πόλει γένοιντο*, Id est, *Addidit etiam Lycurgus hoc, vt si*

Ambulatio non permissa viris.

Laboribus adolescētes exercebantur.

Labores iuniorum qui fuerint.

Ad labores pœnis adacti.

quis fugeret labores, expers deinde omnium honorum seu honestarum rerum esset. Qua ratione effecit, vt non solùm qui publicè constituti pædagogi seu magistratus: sed illi etiam qui priuatim curam singulorum habebant, operam darent, ne à laboribus præ socordia deterriti, existimationem omnino in Repub. amitterent.

INSTITVTVM VIII.

Pueri flagris ad aram Dianæ orthiæ stato tempore cædantur.

8. De puerorum ad aram Dianæ διαμαστιγώσει.

HOc quidem crudele videtur corporis exercitium, vti & reuera est, quo ad patientiam discendam flagris assuefiebant. Nam potius pœna hęc & supplicium, quàm exercitium. Sicut & Xenophon indicare videtur, fuisse hoc quodammodo supplicium in eos, qui rapientes caseum ab ara Dianæ orthiæ deprehensi essent. Quamuis haud dubiè flagellatio hæc, quam διαμαστίγωσιν notissimo apud omnes auctores nomine dixerũt, in quibusuis pueris adhibita sit. Huius instituti quæ fuerit prima origo indicat Pausanias lib. III. longissimè eam repetens. Scribit enim Orthiæ Dianæ signum è Taurica allatum, cui quum Lymnatæ, Cynosurenses, & qui ex Mesoa ac Pitane erant, olim sacrum facerent, tum eos ad iurgia & rixas venisse, & mox ad cædes conuersos. Itaque postquam multi ad ipsam aram occubuissent, reliquos subitam morbi vim absumsisse. Inde oraculum acceptum esse, aram eã sanguine humano aspergi oportere. Quare quum antea sorte duceretur immolãdus, sacri ritum ad puerum plagas transtulisse Lycurgum. Quo factum vt hoc ritu nihilo fere minus sanguine humano ara imbueretur. Hæc itaque sacri huius origo. Plutarchus tamen vita Aristidæ, aliam etiam eius refert originem. Ait enim Pausania extra aciem bello Medico sacris operante, & pacem Deorum exposcente, Lydos aliquos inferentes sese repentè, eripuisse atque dissipauisse sacra. Eum itaque ac comites quibus arma ad manum non erant, virgis & flagellis eos cecidisse. Vnde cœperit celebrari illius incursus simulacrum Spartæ, plagis circa aras adolescentium & Lydorum inde pompa. Sed vtra horum fuerit vera origo: id certè in eis mirandum, & tãtum non incredibile, quod circa Deæ signum fieri solitum

Huius instituti origo ex Pausania.

Alia ex Plutarcho.

ſolitum idem Pauſanias ſcribit. Ait enim fœminam quæ ſacris præerat, dum cæduntur pueri, ſignum vel idolum Dianę Orthię ferre. *Quod quum alioqui propter paruitatem eſſet leuiſſimum, ſi tamen ij, quibus cædendi negotium datum, cum quopiam eorum qui cædebantur Ephęborum, vel ob ſpeciem, vel ob natalium claritatem agerent parcius, tum eouſque aiebant ſignum graue fieri, vt ſacerdos illud ſuſtinere nequiret. Quod vbi animaduerteret, in cædentes ſcilicet cauſam conferebat, ſéque eorum culpa querebatur onere opprimi. Adeò id ſignum è Taurica Tranſlatitium, hominum ſanguine lætabatur.* Hæc ille. Fiebat autem hæc flagellatio ſemel in anno, ídque per totum diem, certantibus inter ſe pueris qui flagellabantur, verberum tolerantia. Ita enim Plutarchus inſtitutis Laconicis: *οἱ παῖδες παρ' αὐτοῖς ξαινόμενοι μάστιξι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ὀρθίας Ἀρτέμιδος, μέχρι θανάτου πολλάκις διακαρτεροῦσι, ἱλαροὶ καὶ γαῦροι, ἁμιλλώμενοι περὶ νίκης πρὸς ἀλλήλους, ὅστις αὐτῶν ἐπὶ πλέον τε καὶ μᾶλλον καρτερήσει τυπτόμενος. καὶ ὁ περιγενόμενος, ἐν τοῖς μάλιστα ἐπίδοξός ἐστι. καλεῖται δὲ ἡ ἅμιλλα διαμαστίγωσις. γίνεται δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος*, Id eſt, *Pueri apud ipſos per totum diem ad Orthiæ Dianæ aram flagellis cæſi, ſæpenumero ad mortem vſque hilares & geſtientes verbera tolerant, de victoria inter ſe certantes, quis ex ipſis longiore & maiore in verberibus tolerantia vtatur. Et qui cæteros ea ſuperauit, maximam inde gloriam conſequitur. Vocatur autem hoc certamen flagellatio, & quotannis celebratur.* Quod idem auctor etiam in Lycurgo ait ſe, ſuo tempore conſpexiſſe. Moſonius apud Stobæum ſermone XCII. vbi huius etiam meminit, dicit etiam pueros lætari hac flagellatione. Ita enim de verberibus eorum loquitur: *ὡς δὲ οὔτε αἰσχρὸν, οὐδὲ ὑβριστικὸν οὐδὲν ἔχουσιν αἱ πληγαί, δηλοῦν λακεδαιμονίων παῖδας δημοσίᾳ μαστιγουμένους, καὶ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἀγαλλομένους*, Id eſt, *Quod verbera nihil graue & iniurioſum habeant, oſtendunt Lacedæmoniorum pueri, qui publicitus flagellis ceduntur, & id ipſum gaudent.* Meminit & Lucianus Icaro Menippo, vbi Menippus aliorum ſtudia apud inferos enarrās, Lacedæmonios ait ibi occupatos in flagellandis pueris. Scholiaſtes Thucydidæ ait, etiam fortiores haberi, qui optimè perdurarent in his verberibus. Sic enim de Lacedæmoniis ſcribit: *ἀμέλει καὶ διαμαστιγώσεις ἐγίνοντο κατά τινα καιρὸν, ἐν αἷς οἱ πλείονας ἐνεγκόντες, ἀνδρειότεροι ἐνομίζοντο.* Deſcribit hanc flagellationem, & puerorum tole-

Quādo fieret hæc flagellatio.

N

rantiam etiam Cicero Tusculana II. *Spartæ* (inquit) *pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat: nonnunquam etiam, vt quum ibi essem audiebam, ad necem quorum non modò nemo exclamauit vnquam, sed ne ingemuit quidem.* Idem testatur & Tusculana V. *Pueri*, inquit, *Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati.* Respexit huc etiam Plautus Captiuis, vbi parasitos, Laconas plagipatidas vocat. Ita enim ibi Ergasilus de contemtu parasitorum apud iuuenes ait. *Nihil morantur iam Laconas imi subsellij viros Plagipatidas quibus sunt verba sine penu & pecunia.* Hanc puerorum patientiam intellexit etiam Horatius lib. I. carminum oda VII. Quum ipsi Lacedæmon dicitur patiens. Sed nec præteriit huius mentionem ex veteribus Theologis eruditissimus Tertullianus. Ita enim libro ad Martyres scribit: *Nam quod hodie apud Lacedæmonios solemnitas maxima est διαμαστίγωσις*, Id est, *flagellatio, non latet. In quo sacro ante aram nobiles quique adolescentes flagellis affliguntur astantibus parentibus & propinquis, & vti perseuerēt adhortantibus.* Idem Apologetico aduersus gentes, ait propinquos adstare adhortantes, atque hæc flagella acerbata, tantum honorem tolerantiæ domui conferre, quantum sanguinis fuderint.

Ratio huius instituti. Porro rationē huius instituti reddit Xenophon paucis quidem verbis, sed longè elegantissimis, ita scribens: τοῦτο δὲ δηλῶσαι καὶ ἐν τούτῳ βουλόμενος, ὅτι ἔξεστι ὀλίγον χρόνον ἀλγήσαντα, πολὺν χρόνον εὐδοκιμοῦντα εὐφραίνεσθαι, Id est, *voluit legislator ostendere hoc instituto, quod qui breui tempore dolores patitur, longo deinde tempore laudatus lætatur.*

Alia ratio ex Seneca. Seneca tamen videtur hoc ad indolis experimentum referre. Ita enim scribit libello, quo disputat quare bonis viris mala accidant, quum sit prouidentia: *Nunquid*, inquit, *tu inuisos esse Lacedæmonios liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimos rogant, perseuerent vulnera præbere vulneribus.* Apud alios tamen hoc institutum calumniis obnoxium. Alcibiades dicebat nihil mirum si Lacedæmonij in bellis intrepidi. Defugere enim hoc modo cruciatus & legum seueritatem. Auctor Ælianus lib XIII. Sicut & Sybarita quidam, vt ex Serino refert Stobæus, quum Lacedæmonem venisset, per-

spectis

ſpectis eorum moribus & patientia, qua ſtatim à pueris educabantur: *Nihil*, inquit, *mirum ij præſtant, quòd mortem obeant in bello, ne ita viuere cogantur.*

TABVLA DECIMA DE LEGIBVS NVMMARIIS ET CONTRACTVVM.

INSTITVTVM I.

Aurum & argentum nemo poßideat.

MVLTA ex hoc inſtituto ſequebantur in Repub. laudabilia. Quid enim ſublatis opibus & demto diuitiarum ſtudio, Lacedæmoniis ſupererat, quod magnoperè quærerent & affectarent, præter virtutem? Hanc igitur volens Legiſlator à ſuis ciuibus omnibus aliis rebus anteponi, aurum & argentum è Repub. exulare iuſſit. Quod adeò ſeuerè etiam interdictum à Legiſlatore ſcribunt, vt inquireretur de auri poſſeſſione, tanquam de graui admiſſo ſcelere, ac qui contra leges aliquid habere deprehendebatur, eo nomine pœnas dabat. Ita enim ſcribit Xenophon de Repub. Lacedæm. χρυσίον γε μὴν καὶ ἀργύριον ἐρευνᾶται, καὶ ἄν τι πού φανῇ ὁ ἔχων ζημιοῦται, Id eſt, *Aurum & argentum Spartæ indagari ſolet, & ſi vbi aliquid compareat, poſſeſſor multatur.* Athenæus lib. VI. depnoſoph. πλάτων δὲ ὁ θεῖος, καὶ Λυκοῦργος ὁ Λάκων, οὐδ' εἴων ἐνεπιδημεῖν ταῖς ἰδίαις πολιτείαις, οὔτε τῶν ἄλλων πολυτελῶν οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἄργυρον, οὐδὲ τὸν χρυσὸν, τῶν μεταλλευομένων τὸν σίδηρον, καὶ τὸν χαλκὸν ἀρκεῖσθαι νομίζοντες, Id eſt, *Diuinus Plato, & Lycurgus Spartanus non permiſerũt in ſuis Rebuſpub. verſari & exiſtere pretioſum aliquid, neque aurum & argentum: ſed ex metallis ſolùm ferrum & æs ſufficere exiſtimabant.* Iuſtinus de Lycurgo loquens: *Auri*, inquit, *& argenti vſum velut omnium ſcelerum materiam ſuſtulit.* Atque hoc eo ſeuerius obſeruabatur, quod oraculo moniti fuerant, cupiditatem pecuniæ Spartam aliquando perdituram. Quod oraculum redditum olim fuerat Theopompo & Alcameni, hoc verſu:

1. De auro & argento è Repub. exulare iuſſo.

De Auri poſſeßione ſeuerè inquiſitum.

Oraculum, cupiditate pecuniæ Spartam perituram.

Ἀφιλοχρηματία σπάρταν ὀλεῖ·

vt ſcribit Plutarchus inſtitutis Laconicis. Vel vt aliâs ſcribitur,

Ἀφιλοχρηματία σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.

Athenæus quoque ex Poſidonio refert, à Diis prohibitos Lacedæmonios aurum & argẽtum poſſidere. Ita enim locum emendat doctiſſimus Victorius, pro ἰδῶν legens θεῶν. Et rectè quidem mea ſententia. Quę autem pœna fuerit in auri & argenti poſſeſſores, indicat Plutarchus inſtitutis Laconicis. Nam capitis ſupplicium propoſitum eis fuiſſe ibi ſcribit. Sicut & Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum teſtatur, qui ſic ſcribit: ἐὰν δὲ παρά τινι εὑρέθη χρυσὸς καὶ ἄργυρος, θανάτῳ ζημιοῦται, Id eſt, *Si deprehendatur aurum vel argentum apud aliquem, morte punitur.* Quò facit, quod idem auctor in vita Lyſandri narrat de quodam, qui Thorax dictus fuit. Is enim tametſi collega & amicus Lyſandri ab Ephoris nihilominus necatus eſt, quod compertum fuiſſet argentum eum domi habere. Ac nota hiſtoria ex Herodoti lib. III. & Plutarchi apophthegmatis Laconicis, de Mæandrio Sami Tyranno, qui Sparta pulſus ab Ephoris, quod ciuibus vaſa aurea & argentea elargitus eſſet. Spartæ itaque reuera hæc lex vſitata, quam Plato lib. V. de legibus in ſua Repub. inſtituit, nec fortean in mũdo ad eum modum alibi vſpiam. Sed hoc tamen tam præclarũ inſtitutũ exoleuit, inuecta pecunia à Lyſandro poſt captas Athenas, vt teſtatur in vita Lyſandri, & pluribus aliis locis Plutarchus: atque auctor etiam Ælianus lib. XIV. cap. XXIX. variæ hiſtoriæ. De quo & nos plura libro ſequenti.

Pœna conſtituta in auri & argenti poſſeſſores.

Mæandrius Sami tyrannus Sparta pulſus.

Quando inoleuerit hoc inſtitutum.

INSTITVTVM II.

Niſi ferreum numiſma, nullum Spartæ cudatur vel vſurpetur.

2. De moneta ferrea cudenda ſublato auro & argento.

Nummus ferreus qualis fuerit.

SVblato auro & argento iam vel cuicunque materiæ pretium ſtatuere facile erat. Ferreum itaque voluit legiſlator ſuis pro nũmis eſſe, antiquata omni moneta aurea & argẽtea. Plutarch. Lycurg. πρῶτον μὲν ἀκυρώσας πᾶν νόμισμα χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν μόνῳ χρῆσθαι τῷ σιδηρῷ προσέταξεν, Id eſt, *Primum abrogans omne muniſma aureum & argenteum, ſolo ferreo vti permiſit.* Erat autem ferreus hic nummus grauis pondere, & mole ſua non exiguus.

Itaque

Itaque, vt ait Xenophon, si tantum in ædes reciperetur quantum minas decem æquaret, fieri non poterat, vt id vel Dominis vel seruis clã esset. Etenim & amplo id collocari spacio, & plaustro necesse erat vehi. Idem testatur etiam Plutarchus Lycurgo, qui ait ad vehendum tantum nummorum ferreorum, quantum valet decem minas, requiri plaustrũ duorum boum. Qualis autem fuerit moneta, & quomodo cudi solita, docet idẽ in Lycurgo, & dilucidius in vita Lysandri. Ibi enim scribit patrium Lacedæmoniorum numisma fuisse σιδηροῦν, πρῶτον μὲν ὄξει μεταβαπτόμενον ἐκ πυρὸς, ὅπως μὴ καταχαλκεύοιτο, ἀλλὰ διὰ τὴν βαφὴν ἄστομον καὶ ἀδρανὲς γένοιτο, Id est, *Ferreum numisma solitum aceto tingi simul ac igne exemtum, ne posset procudi, sed vt ob tincturam minus duceretur vel malleo esset tractabile.* Sicut & Polybius lib. VI. docet, etiam fuisse olim ferreum nummum apud Lacedęmonios, postea verò scribit eos vsos communi numismate. Forma quæ fuerit ostendit Plutarchus eodem loci, vbi dicit veterum numisma omne fuisse obeliscos, atque inde obolos dictos pecuniolæ aliquam copiam. Quod quidem si de ferreis Lacedæmoniorum nummis ita habet, erant obelisci illi non multo dissimiles aureis & argenteis obeliscis, qui vulgò fiunt, nobis dicti *Guld oc Sylff Tiene.* Sed an obelisci illi signati publica nota haud dixerim, quum etiam æs rude olim apud Romanos in vsu fuerit, vt testatur Plinius lib. XXXIII. cap. III. Ac cõiicio quod apud Platonem est lib. V. de legibus, ciues ab exteris domũ reuersos, commutare debere peregrinam monetam apud magistratus, id ex Lacedæmoniorum consuetudine illum traxisse. Nam ita haud dubiè apud eos antiquitus fiebat, vt exportari posset peregrina pecunia extra Laconicæ fines, aliàs periculo mortis possessuri auream vel argenteam monetam, si deprehensi essent.

Moneta ferrea quomodo cudi solita.

Forma quæ fuerit.

Oboli vnde dicti.

Moneta peregrina apud Magistratus mutari solita.

INSTITVTVM III.

Ex corio numisma valeat.

CORium vsum nummorum habuisse apud Lacedæmonios testis Seneca lib. V. de beneficiis cap. XIV. vbi ita scribit: Æs *alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium publica forma percussum: quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ*

3. De numismate ex corio.

præstat. Idem refert Stobæus sermone CXLV. ex Nicolao de moribus gētium, vbi ait inter alia instituta Lacedæmoniorum, hoc etiam vnum fuisse. Ita enim scribit νομίσματι δὲ χρῶνται σκυτίνῳ, Id est, *Numismate autem vtuntur Scorteo.* Sed hoc videtur aut vetustissimæ consuetudinis, aut extremæ necessitatis fuisse.

INSTITVTVM IV.

Permutatione rerum contractus fiant.

4. De contractibus per rerum commutationem faciendis. Institutum de permutatione rerum fuisse antiquum.

NAturalis illa, & prisco seculo vsitata ratio transferendi & comparandi res per commutationem, longo tempore Lacedæmoniis recepta fuit. Quod Iustinus quidem Lycurgo tribuit. Ita enim de eo scribit. *Emi*, inquit, *singula non pecunia, sed compensatione mercium iussit.* Sed videtur tamē eo esse longè antiquius institutum hoc, quippe omnibus gentibus initio vsitatum, sicut docent I c ti. Hinc est quod Spartæ Regia Polydori, dicta fuerit βοώνητα quia bobus emta: Pausanias Laconicis: λακεδαιμονίοις δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην, ἔστιν τὰ ὀνομαζόμενα βοώνητα, πολυδώρου ποτὲ οἰκία τοῦ βασιλέως· ἀποθανόντος δὲ παρὰ τοῦ πολυδώρου τῆς γυναικὸς ἐπρίαντο ἀντιδιδόντες βοῦς. ἀργύρου γὰρ οὐκ ἦν τότε οὐδὲ χρυσοῦ νόμισμα. κατὰ τρόπον δὲ ἔτι τὸν ἀρχαῖον, ἀντεδίδοσαν βοῦς, καὶ ἀνδράποδα, καὶ ἀργὸν τὸν ἄργυρον καὶ χρυσὸν, Id est, *Lacedæmoniis iuxta hanc viam sunt, quæ Booneta dicuntur, vbi olim Regia Polydori. Quo mortuo ab eius vxore domum compararunt dato boum pretio. Nondum enim erat nummus auro argentóque signatus: sed ad huc secundum veterem consuetudinem vltro citroque res permutabant, bobus, mancipiis, rudíque auro & argento.* Hæc itaque ipsis contrahendi ratio, quæ eò melius seruari poterat, quod quam paucissimis egerent, & nummus ibi non esset, qui apud exteros pretium haberet.

INSTITVTVM V.

Lucrum ex re facere, nemini liceat.

5. De non habendis quæstui facultatibus.

QVæstui habere facultates Lacedæmoniis non permissum fuit, quòd nec ipsis magnopere necesse, qui diuitias nullo in honore habebant. Lucrum enim & augmentum rei familiaris putabant cum multis iniuriis coniunctum. Itaque Timandridas, quum peregrè abiens filio procurationem familiæ delegasset, ac

reuersus

reuerſus rem multis partibus auctiorem, quàm antea, reperiſſet, dixit à filio multos Deos, familiares, & hoſpites iniuriis affectos, vt ſcribit Ælianus. Neque enim circumſcriptio in emendo & vendendo Lacedæmone impunita, quum alibi nulla fraudibus huiuſmodi pœna ſit conſtituta. Hoc enim Xenophon vetuiſſe legiſlatorem ait: *τό γε μὴν ἐξ ἀδίκων χρηματίζεσθαι καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις διεκώλυσε*, Id eſt, *Lycurgus ex iniuſtis opes parare prorſus prohibuit.* Idem ſcribit apud Stobæum Nicolaus de moribus gentium, vbi ita ait: *χρηματίζεσθαι δ' αἰσχρὸν ἀπαρπάτη.* Itémque Plutarchus ait, in Leſchis Lacedæmonios verſari ſolitos, ſine mentione compendij faciendi, & forenſium negotiorum tractãdorum: *εἰς ταύτας* (inquit) *συνιόντες ἐπιεικῶς μετ' ἀλλήλων, οὐδενὸς μεμνημένοι τῆς πρὸς χρηματισμὸν ἢ χρείαν ἀγοραίων συντελούντων.* Cuius etiam rationem addit hanc: *χρηματισμοῦ δὲ συναγωγὴν ἔχοντος ἐργώδη καὶ πραγματείαν, οὐδ' ὁ ποιῶ ἔδει, διὰ τὸ κομιδῇ τὸν πλοῦτον ἄζηλον γεγονέναι καὶ ἄτιμον*, Id eſt, *Pecuniam cum lucro quærere, quæ habet multum laboris & moleſtiæ, operæ non erat, quod iacerent prorſus ſordeſcerént que diuitiæ.* Et Ælianus lib. XIV. var. hiſt. ait quendam multatum ab Ephoris, qui fundum exiguo nimis pretio comparaſſet. Vbi poſtea addit morem fuiſſe, vt aduerſus pecuniæ ſtudium pugnarent tanquam contra hoſtem. Sic enim inquit: *ἦν δὲ Λακεδαιμονίων ἐν τοῖς μάλιστα ἀνδρικὸν καὶ τοῦτο, μὴ πρὸς μόνους πολεμίους παρατετάχθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀργύριον.* Præclarè itaque Alcamenes. Nam interrogatus quo pacto quis optimè regnum conſeruaret, Reſpondit: *ſi lucrum poſthaberet.* Ex quò conſequitur, ſi lucrum omne poſthabitum, nec fœnus fuiſſe Spartæ conceſſum. Sicut & Plato in ſuis legibus fœnus exerceri vetat, haud dubiè hinc ſumto exemplo.

INSTITVTVM VI.

Donare aliquid de ſuo nemini permittatur.

DE ſortibus & poſſeſſionibus ſupra diximus, quod videlicet eas dono in alios transferre non licebat. Hoc & de aliis rebus intelligẽdum, quarũ in vniuerſum non erat donatio. Quorſum enim donare attinebat in beneuola iſta rerum omnium communicatione? Etenim dona dare corruptelæ & iniuſticiæ

6. De donis non dandis nec accipiẽdis quorum illud iniuſtitiam, hoc ſordes arguebat.

imputatur, accipere sordes & habendi cupiditatem arguit. Neutrum Lacedæmoniis probatū. Rectè itaque dona dari non permiserūt, vt ex multis patet. De Mæandrio iam dictum est, quod vasa aurea ciuibus elargiri ipsi non licuit. Alcamenes dona à Messeniis oblata recusauit, quòd diceret, se iis acceptis pacem cum legibus seruare non posse. Archidamus pretiosas vestes à Dionysio Siculo filiabus missas repudiauit, quòd vereri se diceret, ne iis indutæ deformes viderentur. Sicut & Lysander, & alij multi alia dona recusarunt. Atque adeò hoc obtinuit, vt nec legati exterorum munera à Lacedæmoniis acciperent, sicut neq; suos legatos ab aliis dona sumere voluerunt.

Mæandrius Sparta pulsus. Alcamenes dona recusauit à Messeniis. Archidamus à Dionysio. Legatis exterorū dare vel ab iis accipere nō licuit.

TABVLA VNDECIMA DE LEGIBVS FORENSIBVS.

INSTITVTVM I.

Ante trigesimum annum ætatis nemo ad forum accedat.

1 De forensibus negotiis non tractādis ante legitimam ætatem. fuit autem illa annorum triginta.

VIros factos virilia tractare Lacedæmonij voluerunt, iunioribus ea attingere prohibentes. Itaque in forum venire, & forensia negotia tractare, quod virorū erat, ante legitimam ætatem non permiserunt. Plutarchus Lycurgo: οἱ μὲν γε νεώτεροι τριάκοντα ἐτῶν τὸ παράπαν οὐ κατέβαινον εἰς ἀγορὰν, ἀλλὰ διὰ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ἐραστῶν ἐποιοῦντο τὰς ἀναγκαίας οἰκονομίας, Id est, *Inferiores quidem triginta annis haudquaquam procedebant in forum, verùm explicabant ea, quæ pertinebant ad negotia necessaria, per propinquos & amatores.* Quem annum virilis ætatis initium fuisse vel hinc colligere licet. Quò pertinet etiam, quod Iustinus de Lycurgi constitutionibus ait: *pueros puberes,* inquit, *non in forum, sed in agrum deduci præcepit, vt primos annos non in luxuria, sed in opere & laboribus agerent.* Quod quidem ipsorum puerorum institutioni ita conueniebat, vt ex iis quæ à nobis dicta sunt intelligi potest. Verumtamen quod Iustinus ait, labore rustico in agris adolescentes exerceri solitos, id non vsquequaq; cōuenit cum iis quæ superius dicta sunt, nisi iuuetur interpretatione, atque in sensum accipiatur,

Iustini locus explicatur.

accipiatur, vt ligna ex agris adferrent, & olera ad cœnas, exercitio ferè militari parandi commeatus. Qua de re etiam supra egimus.

INSTITVTVM II.

Maioribus natu probro sit aßiduè in foro versari.

IN grauibus & seriis studiis non duxit legislator habenda negotia forensia. Eis itaque suos ciues deditos esse vetuit. Quapropter non licuit in foro versari, nisi quum necessitas postularet. Nam assiduum ibi spectatorem esse, & aliorum lites & controuersias auscultare, id verò vel curiosi vel otiosi. Ab quibus vitiis, consuetudine forum frequentandi interdicta, suos reuocauit, sanciens id minus ciuibus Spartanis honestum fore. Plutarchus Lycurgo: τοῖς πρεσβυτέροις αἰσχρὸν ἦν συνεχῶς ὁρᾶσθαι περὶ ταῦτα διατρίβουσιν, ἀλλὰ τὸ μὴ πλεῖστον τῆς ἡμέρας περὶ τὰ γυμνάσια καὶ τὰς καλουμένας λέσχας ἀναστρέφεσθαι, Id est, *Maioribus natu probrosum erat aßiduè in foro conspici, ac non partem diei maximam in Gymnasiis & leschis, quas vocant, versari.* Itaque in foro versari, nulla postulante necessitate, cum dedecore coniunctum: in gymnasiis & leschis honestum. Et meritò. Nam in foro quid agitur, auditur & tractatur præter fraudes, periuria, iniurias, maleficia? In leschis autem & gymnasiis corpus exercebatur ad labores, animus recreabatur colloquiis & disputationibus, de virtute & de præclarè factis.

2. De non versando in foro nisi quum necessitas postularet.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM III.

De corporis habitu Ephori decimo quoque die iudicent, Ephebis se nudos ostendentibus.

HAc lege instituta videtur quodammodo executio aliquot præcedentium. Nam Ephoros vult corpora adolescentum inspicere, vt consideretur in iis, an aliquid arte comparatum, fucatum, sine otio luxuriáue corruptum. In quibus omnibus & aliis, si quid contra leges peccatum, arguebantur rei. Ælianus lib. XIV. variar. hist. cap. VII. dicit hoc legi, de corporis nimia mole prohibita, adscriptum. Ita enim inquit; προσγέγραπτο δὲ καὶ τῷ νόμῳ, καὶ διὰ δέκα ἡμερῶν πάντας τοῖς ἐφόροις τοὺς ἐφήβους παρίστασθαι γυμνοὺς δημοσίᾳ· καὶ εἰ μὲν ἦσαν εὐπαγεῖς καὶ ἐρρωμένοι, καὶ ἐκ τῶν γυ-

3. De Ephebis quos decimo quoque die nudos se Ephoris in unum coactos oportuit ostendere.

μνασίων οἱονεὶ διαγλυφθέντες, καὶ διατορνευθέντες, ἐπῃνοῦντο· εἰ δέ τι χαῦνον ἦν αὐτοῖς τῶν μελῶν, ἢ ὑγρότερον, ὑποιδούσης καὶ ὑπαναφυομένης διὰ τὴν ῥαθυμίαν πιμελῆς, ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἐπαίοντο καὶ ἐδικαιοῦντο, Id est, *Adscriptum etiam hoc erat in lege, vt decimo quoque die Ephebi ad vnum omnes se coram Ephoris nudos publicè sisterent: Ac si essent solida corporis habitudine, validique & quasi sculpti ex certaminibus & tornati, commendabantur: sin aliquod membrum illis esset turgidum vel molle, ob suppositam & subcrescentem ex ocio pinguedinem, verberabantur & mulctabantur.* Meminit & Athenæus lib. XII. Dipnosoph. ex Agatharchide. Ac pertinet huc factum Agesilai. Nam quum circa Hellespontum bellum gereret, corpora mancipiorum captorum nuda suis Lacedæmoniis videnda exhibuit, quæ quum essent tenera, flaccida & eneruata, iussit suos inde animos sumere, quod aduersus talia corpora esset pugnandum, vt refert idem Athenæus, & Plutarchus apophtheg. paulo aliter.

INSTITVTVM IV.

Amator pro amasio puniatur.

4. De puniendis amatoribus peccãtibus amasijs.

QVi pueros ingenuos amabant, necesse habebant, ita exemplo ad virtutem eis præire, vt nulla in re delinquerẽt. Nam aliâs non videbatur satis sincerus amor, nisi ad virtutis studium amasius duceretur. Peccante itaq; amasio, luebat pœnam amator. Ælianus lib. III. cap. X. λακωνικὸς καὶ οὗτος νόμος· ὅταν ἁμάρτῃ μειράκιον, τῇ μὲν ἀφελείᾳ τοῦ τρόπου, καὶ τῷ νεαρῷ τῆς ἡλικίας συγγινώσκουσι τὸν δ' ἐραστὴν ὑπὲρ αὐτοῦ κολάζουσιν, ἐπιγνώμονας αὐτοὺς καὶ ἐξεταστὰς ὧν ἐκεῖνοι πράττουσι κελεύοντες εἶναι, Id est, *Lex est hæc Spartana: si puer delinquat, veniam dant imprudentiæ & ætati iuuenili. At amatorem eius loco puniunt, volentes amatores arbitros & indagatores esse eorum quæ faciunt.* Plutarchus ait, vtrinque mutuam esse existimationem, amatoris ab amasio, & vicissim amasij ab amatore. Nam prout hic vel ille benè ob virtutem audiebat, ita de altero opinio. Ita enim ait: ἐκοινώνουν δὲ οἱ ἐρασταὶ τοῖς παισὶ τῆς δόξης ἐπ' ἀμφότερα. Vbi addit de punito amatore pro amasio exemplum. Nam quidam puer (inquit) quum aliquando vocem in certando emisisset parum generosam, indicta à magistratibus eius amatori multa fuit.

INSTI-

INSTITVTVM V.

De legibus Iuniores non inquirant.

DIximus supra ex Demosthene non licuisse Lacedæmoniis leges aliarum Rerumpub. discere: sed nec de propriis inquirere licebat rectè ne an secus positę essent. Nam hac ratione legum auctoritatem in dubium vocari necesse erat, ex quo sequutura obedientiæ detrectatio. Auctor nobis locupletissimus Plato lib. I. de legibus. Ita enim ibi hospes Atheniensis Cretensem & Spartanum collocutores affatur: ὑμῖν μὲν γὰρ, εἴπερ καὶ μετρίως κατεσκεύασαι τὰ τῶν νόμων, εἷς τῶν καλλίστων ἂν εἴη νόμων, μὴ ζητεῖν τῶν νέων μηδένα ἐᾶν, ποῖα καλῶς αὐτῶν, εἰ μὴ καλῶς ἔχει, Id est, *vestræ leges vt vt commodè alioquin sunt constitutæ, hæc vna tamen inter cæteras præstantissima: Ne iuuenum cuiquam fas sit in leges inquirere, quæ scilicet benè constitutæ sint, quæ minus bene.* Cuius grauem & memorabilem addit postea Philosophus rationem. Nam omnes, inquit, vna voce vnóque ore consentiunt, quod quæcunque à Diis leges latæ sunt, rectè sunt positæ. Ac si quis aliter dixerit, minimè ab audientibus feratur.

5. De propriis legibus non licuisse puerum inquirere.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM VI.

Quam dicit sententiam homo vitæ improbæ, ea vt obtineat, à viro spectato referatur.

QVi vita & moribus minus erat commendatus, is in consiliis & iudiciis sententiæ dictionem non habebat. Nam tametsi rectè consuleret, tamen locum non habuit prolata ab eo sententia: sed eam iusserunt esse viri grauitate morum & virtute conspicui. Plutarchus de auditione: οἱ μὲν οὖν λακεδαιμόνιοι ἄρχοντες, ἀνδρὸς οὐκ εὖ βεβιωκότος γνώμην δοκιμάζαντες, ἑτέρῳ προσέταξαν εἰπεῖν εὐδοκιμοῦντι περὶ τὸν βίον καὶ τὸ ἦθος, Id est, *Spartanorum magistratus, quum sententiam hominis parum laudatæ vitæ approbarent, alteri spectatæ vitæ & morum, eam pronũciandam mandauerunt.* Cuius idem statim rationem reddit hãc, quod ita rectè & ciuiliter populum assuefacerent, moribus potius quam verbis consulentium duci. Exemplum refertur oratione Æschinæ in Timarchum, vbi ait sententiam improbi viri à quodam Senatorum traditam alteri honorato viro pronunciandam. *Quum quidam*, inquit, *apud Lace-*

6. De non recipienda in consilio sententia à minus probatis moribus viro prolata, nisi eam vir bonus & grauis protulerit.

Ratio huius instituti.

Exemplũ huius rei.

dæmonios concionem habuisset, vir & vitæ flagitiosæ, ita summæ eloquentiæ, atque illi in eius sententiam ituri essent, senem quidam prodit, quos illi & verentur & metuunt, qui acriter obiurgauit Lacedæmonios, ac tale quoddam maledictum in eos iecit: non diu Spartam fore ab hostili violentia incolumem si talibus in concione suasoribus vterentur. Eadémque opera accersiuisse alium quendam Lacedæmonium, virum haud sanè disertum, sed rebus bello gestis illustrem, iustitiáque & continentia præstantem: Ac iussisse vt easdem sententias, quas prior ille orator dixisset, pro sua virili vtcunque repeteret. Sic, inquit, Lacedæmonij de viri boni sententia decernant: Ignauorum autem atque improborum hominum, ne vocem quidem auribus admittant. Hæc ille. Cuius verba latinè reddita, referuntur etiam à Gellio noctium Atticarum lib. XVIII. cap. III. Plutarchus in præceptis politicis nominat quendam Demosthenem, cui Spartæ hoc contigerit, sed sententiam eius ait ab Ephoro quodam alteri commissam. *Lacedæmone,* inquit, *quidam Demosthenes homo impurus auctor fuit sententiæ & rei de qua agebatur idoneæ. Ad quam repudiandam pro indignitate auctoris populus visus est propensior. Proinde Ephori alium ex Senioribus sorte legere, cui negotium eiusdem sententiæ dicendæ demandauerunt: tanquam ex vase obsoleto & sordido in purum transfundentes, vt multitudini acceptior fieret.* ὅτω μεγάλην ἔχει ῥοπὴν ἐν πολιτείᾳ πίστις ἤθους καὶ τοὐναντίον: Id est, *Tantum momenti in Repub. probitatis opinio habet, & ècontra, vt idem ait.*

TABVLA DVODECIMA DE LEGIBVS MILITARIBVS.

INSTITVTVM I.

Qui legitimæ ætatis non est, in bellum ne eat, sed domi patriæ custodiæ sit.

1. De militari ætate. QVOD fuerit certa quędã & definita ætas militaris legib. Lacedæmoniorũ, mihi quidem haud dubium est. Nam bellicosis gentibus omnibus ea lex obseruata. Videtur *Militaris ætas, annus trigesimus.* autẽ apud Lacedæmonios is fuisse ætatis militaris annus, qui & virilis ætatis, quo ex Ephebis egrediebãtur, videlicet annus XXX.

Ante

Ante hunc qui in prælium descendere ausus, multabatur. Apud Ælianum lib. VI. cap. III. var. Hist. narratio est de Isáda quodam, quem quum lex adhuc ad pugnam non vocaret, quod exiliens gymnasio se strenuum præstitisset, corona donatus est: sed quia tamen ætate non postulãte, nec armis in patria vsitatis rem gessisset, pœna affectus. Id quod vsque adeò seruabatur, vt in extrema necessitate, quum omnes armis per ætatem ferendis idonei educerentur, iuuenes tamen cum senibus domi relinquerentur, vt patriæ custodiam agerent, ex reliquis vix aliis, quàm qui ad capiendos magistratus necessarij essent remanentibus. Ita Thucydides ait lib. v. Spartani exercitus, qui ad Tegeam ducebatur, partem domum remissam, ἐν ᾧ, inquit, τὸ πρεσβύτερόν τε καὶ τὸ νεώτερον ἦν, ὥστε τὰ οἴκοι φρουρεῖν, Id est, *vbi erant senes & iuuenes, vt domi patriæ præsidio forent.* Et Xenophon quodam in loco ait, præter iuuenes & senes, paucos tantũ relictos, vt obirẽt publica munia.

Isadas quidam mulctatus ante ætatem in prælium egressus.

Iuuenes domi relicti cum senibus ad patriæ custodiam.

INSTITVTVM II.

Ante plenilunium cum exercitu non exeundum.

LVnam Græci omnes obseruabant, tempora ei accommodantes, & in his præcipuè Lacedæmonij. Nam illi vsque ad eò eam respexerunt, vt superstitione quadã, nec publicè aliquid agerẽt, tum quoque exercitum antequam pleno esset orbe nequaquam educerẽt. Qua de re legem eos habuisse testatur Herodotus lib. VI. Nam quũ Athenienses bello Persico Darij, post direptam Eretriam, misissent ad Lacedæmonios petitum auxilia, decreuerunt quidem illis subuenire Lacedæmonij: ἀδύνατα δέ σφι (inquit) ἦν τὸ παραυτίκα ποιέειν ταῦτα, οὐ βουλομένοισι λύειν τὸν νόμον, Id est, *Impoßibile illis erat statim hoc facere nolentibus rumpere legem.* Nam nonus erat dies mensis instantis, quo negabãt se progressuros, nec nisi orbe lunari impleto. Idem quoque tradit Lucianus lib. de Astrologia ita scribens: Λακεδαιμονίοις Λυκοῦργος τὴν πολιτείαν πᾶσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διετάξατο, καὶ νόμον σφίσιν ἐποιήσατο, μηδαμοῦ μηδὲ ἐς πόλεμον προχωρέειν πρὶν τὴν σελήνην πλήρεα γενέσθαι, Id est, *Lycurgus tum Lacedæmoniis omnem Reipub. constitutionem ex cœlo ordinauit: Tum legem eis dedit, ne quando in bellum prodirent ante plenilunium.* Non enim existimabat, inquit, eandem esse ci-

2. De non educendo exercitu ante plenilunium.

Lex de Plenilunio obseruando.

uitatis adminiſtrationem creſcente Luna & euaneſcente, propterea quod omnia ab illa regerentur.

INSTITVTVM III.

Aduerſus eoſdem hoſtes identidem bellum non gerendum.

3. De non gerēdo bello ſæpius aduerſus eoſdem hoſtes.

HAnc tertiam Rhetram fuiſſe Lycurgi teſtatur aliquoties Plutarchus In Lycurgo ita ſcribit: τρίτην δὲ ῥήτραν διαμνημονεύουσι τοῦ λυκούργου, τὴν κωλύουσαν ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς πολεμίους στρατεύειν, ἵνα μὴ πολλάκις ἀμύνεσθαι συνεθιζόμενοι, πολεμικοὶ γίνονται, Id eſt, *Tertiam hanc Rhetram commemorant Lycurgi, quæ prohibet aduerſus eoſdem hoſtes bellū repetere: vt ne ſæpius exercitati armis, bellicoſi reddantur.*

Ratio huius instituti.

Eandem legem alia forma conceptam tribuit etiam Polyænus Lycurgo lib. 1. ſtratagematum.

Ageſilaus crebrò aduerſus Thebanos pugnans reprehenſus.

Itaque vitio datum Ageſilao, quod contra hanc legem aduerſus Thebanos crebras ſuſciperet expeditiones, qui nunquam bellicoſiores extiterūt, quàm quum ſæpius à Lacedæmoniis bello affligerentur. Quod & Antalcidas Ageſilao exprobrauit. Nam quum quadam in pugna contra Thebanos vulnus accepiſſet, fertur Antalcidas ad eum dixiſſe: *Pulcram à Thebanis mercedem reportas, quos inuitos & neſcientes pugnare docuiſti.* Plutarchus Lycurgo, Ageſilao, & apophtheg.

INSTITVTVM IV.

Nautæ nulli ſint, nec prælio nauali pugnandum.

4. De nautis & nauali prælio, quibus interdictum.

LEx fuit hæc Lacedæmoniis antiqua, ne nautæ aliqui eſſent, neue ad bella maritima aſſuefierent. Ita enim Plutarchus inſtitutis Laconicis: Ἀπείρητο δὲ αὐτοῖς ναύταις εἶναι καὶ ναυμαχεῖν, Id eſt, *Interdictum ipſis nautis eſſe, & prælio nauali pugnare.* Quare Iſocrates ait initio ipſos parum valuiſſe bellis maritimis, ſed tātum opinione quadam traxiſſe ad ſe alios. Ita enim in Plataico ſcribit; τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ λακεδαιμόνιοι τὴν δύναμιν τὴν ὑμετέραν ἀνυπόστατον δοκοῦσαν εἶναι κατέλυσαν, μικρὰς μὲν ἀφορμὰς εἰς τὸν πόλεμον τὸν κατὰ θάλατταν τὸ πρῶτον ἔχοντες· διὰ δὲ τὴν δόξαν ταύτην προσαγαγόμενοι τοὺς ἕλληνας; Id eſt, *Quis ignorat, quòd Lacedæmonij veſtram potentiam, cui nemo reſiſtere poſſe videbatur, euerterunt, quum initio exigua adiumenta haberent ad bellum nauale. Sed tamen opinione hac Græcos ad ſe pellicientes?*

Inſtitutum hoc immutatum.

Sed de his tamen ſecus poſtea factum, quum incurſaretur Regio ipſorū ab Athenienſibus & aliis. Tum enim

coacti

coacti classem pararunt, qua insignem illam victoriam de Atheniensibus obtinuit Lysander, ac maris principatū ab Atheniensibus ad Lacedęmonios traduxit. Quem quum amissum non recuperare facile erat, ac videntes corruptelam morum à nautis induci, studium rerum maritimarum intermiserūt. Quod tamen denuò repetere coacti sunt, vt ait Plutarchus. Qua de re infrà plura.

INSTITVTVM V.

Turrium & murorum oppugnatio non fiat.

QVod τειχομαχία, seu murorum & turrium oppugnatio Lacedæmoniis non fuerit vsitata, nihil mirum, quippe quod ipsi muros & turres non habebant. Nec putabant magnopere de munitionibus & propugnaculis laborandum, modò acie hostes vincere possent. Itaque huius rei erāt reliquis Gręcis imperitiores, aliâs fortissimi omnium bellatores. Ita Herodotus scribit lib. ix. Persas fugientes in ligneos muros euasisse, & turres muniisse, quos expugnare Lacedæmonij non poterant: προσελθόντων inquit, Λακεδαιμονίων, κατεστήκεε σφι τειχομαχίη ἐρρωμενεστέρη. ἕως μὲν γὰρ ἀπῆσαν Ἀθηναῖοι, οἱ δ᾽ ἠμύνοντο, καὶ πολλῷ πλέον εἶχον τῶν Λακεδαιμονίων, ὥστε οὐκ ἐπισταμένων τειχομαχέειν, Id est, *Subeuntibus Lacedæmoniis, acrior extitit muri oppugnatio. Nam quod Athenienses abfuere, non modo barbari se defensabant, sed etiam Lacedæmoniis antecellebāt, vtpote ignaris murorum oppugnandorum.* Hoc autem institutum fuisse Lycurgi testatur Plutarchus, referens ipsius quoddam apophthegma, quo legis huius rationem reddit. Nam quærente quodam cur turrium ac murorum oppugnatione suis interdixisset, Respondit: *ne à muliere, aut puero, aut eorum simili, præstantiores interficiantur.* Quod sæpe quidem accidisse haud dubium.

5. De non oppugnandis turribus aut muris.

Huius instituti ratio

INSTITVTVM VI.

In bello liberior sit viuendi ratio.

DOmi seueriorem disciplinam seruarunt circa victum, amictum, exercitia & alia: in bello autem laxiùs, & hoc quasi vinculo soluti, degebant. Plutarchus Lycurgo: ἐχρῶντο δὲ γυμνασίοις μαλακωτέροις παρὰ τὰς στρατείας, καὶ τὴν ἄλλην δίαιταν οὐχ οὕτω κεκολασμένην, οὐδ᾽ ὑπεύθυνον τοῖς νέοις παρεῖχον, ὥστε μόνοις ἀνθρώ-

6. De victu liberiore in bello quàm domi.

πον ἐκείνοις τῆς εἰς τὸν πόλεμον ἀσκήσεως, ἀνάπαυσιν εἶναι τὸν πόλεμον, Id eſt, *Exercitationibus vtebantur per bella mollioribus, & reliquam quoque vitam minus adſtrictam & obnoxiam dabant iuuentuti. Ita ſolis inter mortales reſpiratio exercitationis bellicæ, erat ipſum bellum.* Quod tamen ita intelligendum, non quod laxata fuerit prorſus militaris diſciplina: ſed quod in victu, & amictu, & exercitiis, multum eis indultum fuerit, quod domi non licuerit. Quod ita fieri conſentaneum, vt alacrius bellum capeſſerent, & plus damni etiam hoſtibus inferrēt. Quò pertinere videtur, quod apud Herodotum eſt, lib. IX. de Lacedæmoniis. Nā quum eſſent eorum vices manendi extra caſtra in ſtatione, eques Xerxis ſpeculatum miſſus inuenit eos ludis gymnaſticis, & comæ ornandæ tantum operam dare. Quod Xerxes in primis admiratus.

Ratio huius instituti

INSTITVTVM VII.

Caſtra ſæpe moueantur.

7. De castris crebro mutandis.

NOn patiebantur Lacedæmonij moram nectere exercitum vno in loco diuturniorem, nec hoſtem ad ſe attrahere; ſed potius duxerunt caſtra ſæpe mouere, & in hoſtico omnia experiri, atque vndique populari. Caſtra itaque ſæpe iubebantur lege Lycurgi in diuerſa loca transferre Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: *μεταστρατοπεδεύονται γε μὴν πυκνά, καὶ τοῦ σίνεσθαι τοὺς πολεμίους ἕνεκα, καὶ τοῦ ὠφελεῖν τοὺς φίλους,* Id eſt, *Caſtra ſæpius mutant, partim vt hoſtibus detrimentum afferant, partim vt amicis proſint.* Ex quibus Xenophontis verbis etiam quæ ratio huius inſtituti indicatur. De damnis hoſtium idem traditur Lycurgi apophtheg. Nam ſciſcitanti cur crebro iuſſiſſet caſtra mouere, Reſpondit: *vt pluribus hoſtes damnis afficiamus.*

Huius instituti ratio

INSTITVTVM VIII.

Milites quidem in armis quietem capiant: ſed ſine ſcutis cuſtodiam agant.

8 De custodia agenda in armis, sed sine scuto. Hymnos canere in diuos Lacedem. soliti.

QVamuis liberius aliquantum in quibuſdam rebus militiæ degebant Lacedæmonij: tamen noctu in armis ſomnum capere iubebātur, vt expediti eſſent, & vigilantes, ingruentibus nocturnis periculis. Itaque cœna peracta, poſtquam hymnos ceciniſſent, tum verò ad ſomnū ſe componentes, arma non exuerunt.

runt. Nam id de hymnis etiam ante somnum fieri solitum, testatur Xenophon: μετά γε μὴν ταῦτα δειπνοποιεῖσθαι κηρύττεται, καὶ ἐπειδὰν ᾄσωσι εἰς τοὺς θεοὺς οἷς ἂν κεκαλλιερηκότες ὦσιν, ἐπὶ τῶν ὅπλων ἀναπαύεσθαι, Id est, *Post vespertina exercitia denunciatur sumendam esse cœnam: & postquam hymnos in Diuos cecinerunt, quibus est facta res sacra, in armis quietem capiunt.* Quod autem sine scutis custodiam agerent, testatur Tzetzes Chil. IX. Hist. CCLXXVI. de Duce quodam Lacedæmonio ita scribens:

Ποτὲ καί τις τῶν στρατηγῶν μᾶλλον φρονούντων πάντας
Γυμνοὺς ἀσπίδων εἴασε τοὺς φύλακας ἑστῶτα
Ὅπως ἐπαγρυπνότερα τὴν φυλακὴν ποιῶνται,
Καὶ μὴ θαρρήσαντες αὐταῖς, εἰς ὕπνον ἐκτραπῶσιν.

Id est,

Olim aliquis Ducum magis prudentiorum, omnes
Nudos sine scutis custodes sinebant,
Vt vigilantiorem custodiam agerent
Et ne fidentes ipsis, ad somnum se verterent.

INSTITVTVM IX.

Ante prælium rex Musis sacrificet.

LAcedæmonij ἄμουσοι, & à Musis alieni, iis tamen rem diuinam facere voluerunt. Quod in primis mirum, quandoquidem non consentaneum iis cultum impendere, quarum numen & dona contemnuntur. At nihilominus suum eis sacrificium apud Lacedæmonios, quod Rex quidem ipse peragebat instante iam prælio. Ita enim Plutarchus Lycurgo: ἐν ταῖς μάχαις προεθύετο ταῖς μούσαις ὁ βασιλεὺς ἀναμιμνήσκων (ὡς ἔοικε) τῆς παιδείας καὶ τῶν κρίσεων, ἵνα ὦσι πρόχειροι περὶ τὰ δεινά, καὶ λόγου τινὸς ἀξίας παρέχωσι τὰς πράξεις τῶν μαχομένων, Id est, *Ante pugnam Rex Musis sacrificabat, admonens, (vt videtur) disciplinæ & iudiciorum: vt in periculis offerrent se, & successum ad res memoria & oratione dignas præstarent.* Cuius meminit instituti etiam libro περὶ ἀοργησίας; vbi tamen refert eius causam, ad sistendam iracundiam, & animi impetum in præliis, Musis rationem in suo statu commoderantibus. Eudamidas autem apophthegmate suo ad priorem causam respexit. Nam interrogatus cur ante pugnam musis litaretur, Re-

9. De sacrificio Musis ante prælium à Rege faciendo.

Ratio huius instituti.

ſpondit: *vt actionibus bona obuenirent præconia.* Ita Lacedæmonij quamuis Muſis haud dediti, tamen res ſuas geſtas oratione celebrari expetebant. Atq; hoc ſacrificium fuiſſe capellę mactationem poſtea dicemus.

INSTITVTVM X.

In prælio ad tibiæ concentum progrediendum.

10. De ineundo prælio ad tibiarum concentum.

ALiæ gentes animos ad bella accēdunt vocaliore & ſonantiore Muſica, vt tubis, tympanis & talibus: Lacedæmonij autem ſedatiore Muſica vtentes tibias adhibuerunt. Nam apud eos paſſim ſparſi erāt tibicines per exercitum, qui inter pugnandum incinerent. Cuius quidem quicunq; reddendam rationem cenſuerunt grauiſſimi auctores, in eandem fere cōſentiunt. Sed

Ratio huius inſtitut.

meminere eius ſine addita ratione alij. Thucydides lib. v. teſtatur ad ſedandos gradus, & continendum exercitum, id fieri ab eis ſolitum. Eius verba de bello Lacedæmoniorum & Argiuorum ſcribentis, hæc ſunt: μετὰ ταῦτα ἡ ξύνοδος ἦν· Ἀργεῖοι μὲν καὶ οἱ ξύμμαχοι, ἐντόνως καὶ ὀργῇ χωροῦντες, λακεδαιμόνιοι δὲ βραδέως καὶ ὑπὸ αὐλητῶν πολλῶν νόμῳ ἐγκαθεστώτων, οὐ τοῦ θείου χάριν, ἀλλ' ἵνα ὁμαλῶς μετὰ ῥυθμοῦ βαίνοντες προσέλθοιεν, καὶ μὴ διασπασθείη αὐτοῖς ἡ τάξις, Id eſt, *Poſt hæc concurſum eſt: Argiuis & ſocijs vehementer & iratè tendentibus: Lacedæmonijs autem cunctantes, & ad cantum tibicinum, qui inter ipſos multi ex lege interpoſiti erāt, non rei Diuinæ gratia, ſed vt æquabiliter ad numerum progredientes incederent, & ne ordo diuelleretur.* Plutarchus ait eos ita incedētes horribiliores hoſtibus videri, ipſos autem ordinem ſeruantes minus turbari: quod neque timor, neque ira eis ingeneretur. Ita enim ſcribit, tibiarum concentu eos affectos incedere, ὥστε σεμνὴν καὶ καταπληκτικὴν τὴν ὄψιν εἶναι. Nec multò diſſimilibus verbis latinis idem retulit Valerius Maximus lib. II. cap. VI. vbi iudicat hoc ad calorem cohortationis animo trahendum, & ad ſtrenuè inuadēdum hoſtem vegeto & crebro

Alia huius inſtituti ratio.

ictus ſono, pertinere. Ageſilaus autem vt eſt in eius apophtheg. ad demonſtrandam timiditatem & fortitudinem hæc pertinere exiſtimāt. Nam interrogatus Ageſilaus cur ad tibiæ cantum Spartani pugnarent, Reſpondit: vt ipſis ad numerum incedentibus, appareat qui timidi, qui fortes. Quod ita intelligendum, ac

ſi timidi

si timidi numerum incedẽdo seruare non possint. Cuius apophthegmatis sensum nescio an perceperit interpres. Præter hos meminere eius alij. Xenophon ait appropinquantibus hostibus, post mactatam capellam, tibias incini. Sic enim scribit: ὅταν γὰρ ὁρῶντων ἤδη τῶν πολεμίων χίμαιρα σφαγιάζηται, αὐλεῖν δὲ πάντας τοὺς παρόντας αὐλητὰς νόμος, &c. Id est, *Quum iam conspectis hostibus capella mactatur, Lex iubet vt omnes quotquot adsunt tibicines; tibia canant.* Cicero ait tibiis per anapæstos cani solitum, Tusculana II. ita scribens: *Militiam verò nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur vlla sine anapæstis pedibus hortatio.* Lucianus de saltatione huic Musicæ omnem eorum victoriam attribuit, inquiens: ἅπαντα μὲν μουσῶν ποιοῦσιν, ἄχρι τοῦ πολεμεῖν πρὸς αὐλὸν καὶ ῥυθμὸν, καὶ εὔτακτον ἔμβασιν τοῦ ποδός. καὶ τὸ πρῶτον σύνθημα Λακεδαιμονίοις πρὸς τὴν μάχην ὁ αὐλὸς ἐνδίδωσι. τοιγαροῦν καὶ ἐκράτουν ἁπάντων, μουσικῆς αὐτοῖς καὶ εὐρυθμίας ἡγουμένης. Id est, *Omnia cum carminibus Lacedæmonij facere soliti sunt, adeò vt ad tibiarum quoq; numerum, & moderatum pedum ingressum, prælium committant. Ac primum quidem signum ad pugnam tibia dare solet, proinde de omnibus reportarunt victoriam, Musica & modulorum concinnitate ipsos ducente.* Cum quo consentit Maximus Tyrius oratione XXI. vbi crebram victoriam Lacedæmoniorum etiam acceptam refert tibiæ concentui. Sed & Clemens Alexandrinus pædagog. lib. II. cap. IV. bellicam Musicam variarum gentium enumerans, Lacedæmoniis tibiam tribuit. Meminit & Quintilian. lib. I. cap. XVI. Et Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum. Carmen autẽ ipsum quod tibia canebatur, primum dicebatur Castoris, deinde alterum embaterium, vt scribit Plutarchus. Quorũ posterius in ipsa impressione canebatur, vnde & nomen factũ. Cuius vim & efficaciam commendat etiam Maximus Tyrius oratione VII. Ad hunc itaq; modum pugna concentu tibiæ inchoabatur. Verùm quod receptui canebatur non tibia, sed tuba, quæ σάλπιγξ exponitur Græcorum, id ex vnico Polybij loco didici. Ita enim scribit is fine lib. II. de Cleomene. ἀνακληθέντων δὲ τῶν παρ' ἱππέοις εὐζώνων ἐκ τοῦ μεταξὺ τόπου διὰ τῆς σάλπιγγος, &c. vbi manifestè indicat tuba expeditos seu leuis armaturæ milites reuocatos ex medio loco ad latus.

Carmen quod tibia canebatur quale fuerit.

Tuba receptui cani solitum.

INSTITVTVM XI.

Ex acie nemo fugiat, nec ordinem deserat, sed aut vincat aut occumbat.

11. De ordine in acie seruando. vt nemo fugeret vel loco cederet.

DIximus ex Thucydide ad seruandum ordinem conduxisse tibię concentum. Hoc autem inprimis requirebatur, quod ad victoriam ordinis obseruatio maximi essent momenti. Itaq; vel à pueris sic instituebantur, ne fugerent vel loco cederét. Vtrunque enim lex vetabat, vt disserit Demaratus apud Herodotum lib. VII. Ibi enim quum dixisset legem dominam esse Lacedæmoniis, hæc addit: ποιεῦσι γῶν τὰ ἂν ἐκεῖνος ἀνώγῃ. ἀνώγει δὲ τὠυτὸ ἀεὶ, οὐκ ἐῶν φεύγειν οὐδὲν πλῆθος ἀνδρῶν ἐκ μάχης, ἀλλὰ μένοντας ἐν τῇ τάξει, ἐπικρατέειν, ἢ ἀπόλλυσθαι, Id est, *Faciunt quæcunque lex iubet. Iubet autem id semper vetans ex acie fugere, quantumuis magnam multitudinem sed manentes in ordine, aut vincere, aut occumbere.* Meminit etiam idem auctor lib. IX. Itaque ignominia, qui ordinem deseruerat, notabatur, vt scribit Isocrates de pace. De Damatria quæ filium & timidum, & seipsa indignum, bello reuersum interfecit, supra diximus. Alia quædam Lacæna, quum filium fuga ex hostibus euasisse intellexisset, hæc ad eum scripsit: Mala de te fama sparsa est, aut hanc elue, aut ne amplius esto. Alia, quum filij qui è prælio fugerant, ad ipsam essent reuersi. Quò, inquit, fugitiui venitis mala mancipia? An huc vnde egressi estis ingressuri? Quæ dum diceret, ventrẽ sublata veste illis ostendebat. Quędam alia aduentantem filium conspicata, interrogauit quo in statu res patriæ essent? Quum autem is respondisset, omnes interierunt, sublatam tegulam in eum proiecit & interfecit, dicẽs: ita ne ergo te malorum nuncium miserunt? Alia filium qui ordines deseruerat, tanquam patria indignum interfecit: inquiens, Non meum est hoc germen. De qua tale est Epigramma:

Ordinis in acie desertor, ignominia notabatur. Lacænarũ mulierum fortitudinis exempla, fugitiuos ex acie filios interficientium.

Ἔρρε κακὸν φύτλευμα διὰ σκότος, οὗ διὰ μῖσος
Εὐρώτας δειλαῖς μηδ' ἐλάφοισι ῥέοι.
Ἀχρεῖον σκυλάκευμα, κακὰ μερίς, ἔρρε ποθ' ἅδαν
Ἔρρε τὸ μὴ σπάρτας ἄξιον, οὐδ' ἔτεκον.

Cui non dissimilia sunt, quæ extant lib. 1. Anthologiæ titulo εἰς ἀνδρίαν. Prius Palladæ sic habet:

Φεῦγε

Φεύγει Λάκων ποτὲ δῆριν, ὑπαντιάσασα δὲ μήτηρ
Εἶπε κατὰ στέρνον δόρ' ἀναχομένη·
Ζώων μὲν, σέο ματρὶ διάμπερες αἶχος ἀνάπλεις,
Καὶ κρατερᾶς σπάρτας πάτρια θέσμα λύεις·
Ἢν δὲ θάνῃς παλάμῃσιν ἐμαῖς, μάτηρ μὲν ἀκούω
Δύσμορος, ἀλλ' ἐν ἐμῇ πατρίδι σωζομένα.

Alterum Iuliani tale est.

Μήτηρ υἷα λιπόντα μάχην μετὰ πότμον ἑταίρων
Ἔκτανεν, ὠδίνων μνῆσιν ἀνηναμένη.
Καὶ γὰρ γνήσιον αἷμα διακρίνει Λακεδαίμων,
Ἀλκῇ μαρναμένων, οὐ γενεῇ βρεφέων.

Quod quum ita sit, Plato tamen Lachete scribit, Lacedæmonios ad Platæas fugiendo vicisse. Quod qua ratione factum videatur apud Herodotum. *Fugiendo vicisse Lacedæmones quo modo dicantur.*

INSTITVTVM XII.

Qui clipeum in pugna amittit, ignominiosus sit.

SIcut fugere, vel ordinē deserere non licebat: ita nec clipeum abiicere, quod qui hoc fecisset, is ægrè fugam euitare poterat. Clipeum itaque abiicere non minus ignominiosum, quàm vel fugam capessere, vel locum in acie deserere. Quapropter solebant matres filiis ad bellum proficiscētibus hoc ἐπίφθεγμα, seu documentum postremum dare, tradendo ipsis scutum seu ἀσπίδα, dicentes: ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τᾶς, Id est, aut hoc reporta, aut super hoc morere. Quod Valerius Maximus lib. II. cap. VII. paulò aliter exponit. Id à Duce, inquit, præcipi non mirabantur, maternarum blāditiarum memores, quæ exituros eos ad præliandum monebant, vt aut viui cum armis in conspectū earum venirent, aut mortui in armis referrentur. Hoc intra domesticos parietes accepto signo Spartanæ acies dimicabant. Seneca suasoria II. de Lacedæmoniis agens: *Referam*, inquit, *præcepta matrum, aut in his, aut cum his.* Scholiastes Thucydidis ait recens natis infantibus in scuto collocatis apposita hasta hoc dici solitum: vt etiam suprà attigimus. Sed Plutarchus in apophtheg. ita hoc narrat, ac si non publici instituti fuerit, sed vnius cuiusdam generosæ Lacænæ vox. Causam autem huiús instituti retulit Demaratus suo quo-

12. De non abiiciendo clypeo, quod ignominiosum fuit.

Matrum Lacænarū ἐπίφθεγμα quod filiis ad bellum proficiscentibus dabant.

Ratio huius instituti.

dam apophthegmate. Nam interrogatus à quodam Demaratus, cur ignominia notarentur, qui clipeum amisissent, non item qui galeam aut thoracem, Respondit: *Quia hoc sui ipsorum causa gestant: Clipeum autem propter communem ordinem.* Generosa itaque mater, quæ filium nudum & sine armis ex bello reuertentem gladio transegit. De qua hoc extat Epigramma Anthol. lib. I.

Γυμνὸν ἰδοῦσα Λάκαινα παλίντρεπτον ἐκ πολέμοιο,
  Παῖδ᾽ ἑὸν ἐς πάτρην ὠκὺν ἰέντα πόδα·
Αὐτίκ᾽ ἀΐξασα, δι᾽ ἥπατος ἤλασε λόγχην.
  Ἄρρενα ῥηξαμένη φθόγγον ἐπὶ κταμένῳ·
Ἀλλότριον Σπάρτας (εἶπεν) γένος, ἔρρε ποθ᾽ ἅδαν,
  Ἔρρ᾽ ἐπεὶ ἐψεύσω πατρίδα καὶ γενέταν.

INSTITVTVM XIII.

Hostibus fugientibus non instandum.

13. De non persequendis fugientibus hostibus.

QVi dixit hosti fugienti aureum sternendũ pontem, is prorsus cum Lacedæmoniis sensit. Nam tantùm aberat, vt ij hostes à fuga prohiberent, vt etiam fugientes non insequerentur. Quod à Lycurgo in leges relatum, ab eóq; Lacedæmoniis præceptum seruatúmque, vt plurimum fuisse scribũt grauissimi auctores. Thucydides lib. v. οἱ Λακεδαιμόνιοι μέχρι μὲν τοῦ τρέψαι, χρονίους τὰς μάχας καὶ βεβαίους τῷ μένειν ποιοῦνται· τρέψαντες δὲ, βραχείας καὶ οὐκ ἐπὶ πολὺ τὰς διώξεις, Id est, *Lacedæmonij quidem diu atque acriter manendo pugnant, dum hostem in fugam vertant: Fugatum vero neque diu, neque procul persequuntur.* Idem tradit & Plutarchus

Huius instituti vtilitas.

Lycurgo, vbi insignem huius adfert vtilitatem, ita scribens: τρεψάμενοι καὶ νικήσαντες ἐδίωκον, ὅσον ἐμβεβαιώσασθαι τὸ νίκημα τῇ φυγῇ τῶν πολεμίων· εἶτα εὐθὺς ἀνεχώρουν, οὔτε γενναῖον, οὔτε ἑλληνικὸν ἡγούμενοι κόπτειν καὶ φονεύειν ἀπολεγομένους καὶ παρακεχωρηκότας. ἦν δὲ οὐ μόνον καλὸν τοῦτο καὶ μεγαλόψυχον, ἀλλὰ καὶ χρήσιμον· εἰδότες γὰρ οἱ μαχόμενοι πρὸς αὐτοὺς, ὅτι τοὺς ὑφισταμένους ἀναιροῦσι, φείδονται τῶν ἐνδιδόντων, τοῦ μένειν τὸ φεύγειν ἡγοῦντο λυσιτελέστερον, Id est, *Fusos fugatósque hostes hactenus consectabantur, dum fuga eorum confirmassent victoriam, mox receptui canebant: cadere & contrucidare fractos & manus dantes, neque generosum rati, neque Græcis dignum. Quod erat per se non solùm honestum, atque animi excelsi, sed etiam conducibile. Nam certi*

qui

qui manus cum iis conserebant, occidere eos subsistentes & manentes, terga vertentibus parcere: fugam capessere. quam in acie manere ducebant commodius. Quæ totidem fere verbis idem auctor in apophtheg repetit, facta huius quoq; mentione libro περὶ ἀοργησίας. Pausanias autem de hoc instituto loquens, existimat id pertinuisse etiam ad ordinem seruandum. Ita enim in Messenicis scribit: τοὺς λακεδαιμονίους ἅμα εἶργε, μὴ πρόσω τοῖς ἀποχωροῦσι ἐπακολουθεῖν, οὐχ ἥκιστα καὶ ἡ ἀπειρία τῶν τόπων· ἦν δὲ αὐτοῖς καὶ ἄλλως πάτριον σχολαιτέρας τὰς διώξεις ποιεῖσθαι, μὴ διαλῦσαι τὴν τάξιν πλείονα ἔχοντας πρόνοιαν, ἢ τινα ἀποκτεῖναι φεύγοντα, Id est, *Ipsos Lacedæmonios quo minus hostem fugientem insequerentur, plurimum quidem locorum ignoratio deterruit. Erat tamen eis patrium institutum, vt minus cupidè hostes consectarentur, magis curam habentes ne ordinem turbarēt, quàm vt fugientem occiderent.* Sed & Polyęnus lib. 1. hanc legem Lycurgi fuisse commemorat. Atque hinc est, quod apud Herodotum scribitur, vetuisse Lacedæmonios, ne Mantinei Medos, qui cum Teribazo in Thessaliam fugerant, persequerentur.

Alia huius instituti ratio.

INSTITVTVM XIV.

Cadauera hostium interfectorum non spolientur, nec spolia suspendantur.

HÆc lex consentanea multis superiorum, vt pleræque aliæ inter se consentiunt. Nam si hostes spoliare licuisset, iam & opes & peregrina suppellex, arma, aliáque luxuriæ instrumenta Spartam aduecta fuissent. Deinde & ordinem relinquere, atque excedere loco necesse fuisset eis, qui spolia affectabant. Quæ omnia corrumpendæ erant disciplinæ Reipub. & amittendæ victoriæ. Rectè itaque & hæc lex à Lycurgo reliquis addita. Ita Ælianus lib. VI. cap. VI. scribit; ὅτι οὐκ ἐξῆν ἀνδρὶ λάκωνι οὐδὲ σκυλεῦσαι τὸν πολέμιον, Id est, *Quod nō licebat viro Lacedæmonio hosti manubias detrahere.* Sed & causam aliam reddit Lycurgus Apophthegmate quodam, quàm nos hic attigimus. Nam interrogatus à quodam cur ex hostibus capta spolia Diis dicata non suspenderentur, Respondit: *quia à timidis capta sunt. Talia autem neque cerni ab adolescentibus neque Diis dicari conuenit.* Sed hęc ita intelligenda, ne inter præliandum priuatim spoliare liceret. Nam post pu-

14. De non spoliandis hostium cadaueribus, nec spoliis suspendendis.

Ratio huius instituti

Alia huius instituti ratio.

Huius instituti restrictio, vel potius deprauatio posteriorum temporum.

gnam satis constat spolia capta. Pausanias enim victo Mardonio præda potitus ingenti, vnde ipsi decima pars data, reliqua diuisa inter cæteros, prout quisque meritus erat. Deinde etiam arma ab hostibus capta, Diis non suspendebantur, sed tantum ex iis trophæum statuebatur. Donaria verò ex spoliis sacrata Diis fuisse non ambigitur. Sicut à Pausania ex præda Persica Apollini Delphico tripos, Ioui Olympio statua ærea septem cubitorum dicata, vt scribit Herodotus lib. IX. Quemadmodum postea ex Argiuorũ & Mantineorũ cadaueribus tum arma ad trophæum, tum reliquus ornatus detractus, vt testatur Thucydides lib. V. Quæ tamen si quis contra leges posterioribus temporibus facta existimet, non refragabor.

INSTITVTVM XV.

Qui strategemate hostem superant, bouem Marti sacrificent: Qui vi aperta, gallum.

15. *De honore victoribus aut vi aut dolo habito.*

HOc vetus institutum, quo sancitur honos victori, vt liceat ipsi sacrificium offerre. Quod ferè potissimum eorum, quæ antiquis legibus de honore inuenio. Plutarchus institutis Laconicis: ὅταν στρατηγήματι τοὺς πολεμίους νικήσωσι, βοῦν τῷ Ἄρει θύουσιν· ὅταν δ' ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἀλεκτρυόνα, Id est, *Quum strategemate hostem superassent, bouem Marti sacrificabant: Quum vi aperta, gallum.* Cuius postea addit idem rationem hanc: *Quod ita vellent assuefacere Duces, vt non modò bellicosi essent, sed etiam calliditate, quæ in Imperatoribus requiritur ad strategemata, pollerent.* Cæterum idem Plutarchus in Marcello scribit, contrarium hac in re fieri atque à Romanis solet. Nam triumphabat apud Romanos, qui aperta vi: ouans tãtum vrbem ingrediebatur, qui astu sine sanguine, hostes superasset. At contra sacrificium maius & honoratius, videlicet bouem apud Lacedæmonios, qui strategemate: minus autem, vtpote gallum sacrificabat, qui cruento Marte victoriam obtinuisset. Laudabilius igitur existimarunt Lacedæmonij astu & consilio integrum, quam sanguine fuso lacerum & afflictum exercitum domum reducere.

Strategemate hostẽ superantes Marti bouem sacrificabant, vi autẽ. Gallum gallinaceum.

Ratio huius instituti.

Dispar apud Romanos hac in re ratio.

INSTI-

INSTITVTVM XVI.

Qui maior est quadraginta annis à pubertate, militiæ vacationem habeat.

SIcut erat lex annaria de ætate, qua in militiam scribebantur Lacedæmonij: ita & de vacationis anno etiam constitutum erat. Dabatur autem militiæ vacatio, seu missio honoraria, post annum supra pubertatem quadragesimũ. Ita enim Xenophon lib. v: Hellenicôn: Ἀγησίλαος μὲν, λέγων ὅτι ὑπὲρ τετταράκοντα ἔτη ἀφ' ἥβης εἴη, καὶ ὥσπερ τοῖς ἄλλοις τοῖς τηλικούτοις οὐκέτι ἀνάγκη εἴη τῆς ἑαυτῶν ἔξω στρατεύεσθαι, οὕτω δὴ καὶ βασιλεῦσι τὸν αὐτὸν νόμον ὄντα ἀπεδείκνυε, κἀκεῖνος μὲν δὴ λέγων ταῦτα οὐκ ἐστρατεύετο, Id est, *Agesilaus quum diceret annis iam quadraginta se pubertatem excessisse, ac demõstraret itidem vt alios, tam grandi ætate necesse non esset extra patriæ limites militatum ire, sic & Reges eodem iure vti: hæc igitur quũ diceret, ea se expeditione liberauit.* Quod etiam retulit Plutarchus in vita Agesilai. Qui autem annus finem pubertati attulerit, suprà dictũ est. Ac talis quidem militiæ finis, vbi & huius libri finis nobis de institutis seu legibus. In quibus si quæ desiderentur, ea partim ex superioribus, partim ex iis quæ restant dicenda, petantur. Nam quædam leges & instituta passim alibi explicata sunt.

16. De tempore vacationis à militia.

DE REPVBLICA LACEDÆMONIORVM LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

De oneribus publicis, & tributis.

HAc postrema parte de pluribus simul disserimus, quæ quidem tribuenda fuerant in libros plures. Nam singulatim de oneribus publicis, de actionibus & iudiciis, de præmiis & pœnis dicere oportuerat. Sed quia partim scriptorum inopia, partim re ita ferente, pauca de iis suppetunt, non fuit consilium ea distrahere, & in plura volumina

Quarti libri summarium.

secare. Itaque hoc libro quarto simul de cunctis istis, pertractabimus. Initium autem faciemus à publicis oneribus seu muneribus, quorum quæ patrimonialia sunt, tributa tantum fuisse inuenimus: Quæ personalia, militiam. Nam alia onera apud Lacedæmonios vsitata, nulla dum reperire licuit. Ac de tributis quidem hoc capite agamus, deinceps quæ de militia habemus, explicabimus. Quomodo autem ordinata Lacedæmone fuerint tributa, nemo veterum auctorum disertè vel perspicuè satis declarauit: itáque non possumus nisi obscuris quibusdam vestigiis de ea re indagare. Dabimus operam tamen, quod rei conueniens, & reliquis institutis consentaneum fuerit, eruere.

Publica onera apud Lacedæmonios, alia patrimonialia alia personalia.

Patrimonialia, tributa.

Personalia, militia.

De tributis Lacedæmoniorum difficilis indagatio.

Tributa quæ antiquitus apud Lacedæm. vsitata.

In primis autem hoc monitum volumus, non videri antiquitus vsitata fuisse vlla tributa, quibus pecunias, vel alia, ex re familiari in commune conferrent. Nam opum tum minimè auidis, atque idcirco non bene iis instructis, præstare Reipublicæ tributa difficile erat. Vnde Archidamus apud Thucydidem dicit, difficulter Lacedæmonios ex priuatis contribuere. Ita enim de pecuniæ inopia ait: οὔτε ἐν κοινῷ ἔχομεν, οὔτε ἑτοίμως ἐκ τῶν ἰδίων φέρομεν. Quod Scholiastes refert ad paupertatem. πένητες γὰρ inquit. Nos autē de dissuetudine quoq; dictum accipimus, tanquam ægrè obtineri potuerit vt tributa conferrent, qui eorum semper fuerant immunes. Ita enim ἑτοίμως intelligo. Quod item de vectigalibus sentiendum puto, eorúmque bonorum oneribus, quæ importari vel exportari apud alios solent. Nam quomodo vectigalia exigi poterant, quandoquidem merces nullæ in Laconicam allatæ distrahebantur, nullæ item ibi coemtæ efferebantur. Id enim ita obtinuisse auctor Plutarchus Lycurgo, vbi scribens numisma Laconicum apud exteros nullius esse pretij, inde ait factum, vt nihil emeretur vel venderetur: ὥστε (inquit) οὐδὲ πρίασθαί τι τῶν ξενικῶν καὶ ῥωπικῶν ὑπῆρχεν, οὐδὲ εἰσέπλει φόρτος ἐμπορικὸς εἰς τοὺς λιμένας, Id est, *Nulla itaque facultas mercandi apud Lacedæmonios aliquid exoticarum & exquisitarum rerum: neque in portus naues appellebant mercibus onustæ.* Atque ita quidem prioribus temporibus.

Vectigalium item quæ ratio.

Poſtea tamen ea ratio præter morem veterem obtinuit, vt requirente Repub. tributa exigerentur. Nam quum crebra ipſis præ ſe gerenda bella, ſæpe etiam ſubſidia ſociis mittenda, non veriſimile Rempub. hos ſumtus ferendo fuiſſe, ſine priuatorum collationibus. Itaque tributa omnino tum ciuibus, tum ſociis indicta, quum neceſſitas poſtularet.

Tributorũ quæ ratio poſterioribus temporibus Reipub.

Sed vt de iis quę ciuium erant priore loco agamus, illa neceſſe aut ad ſortes ſeu fundos cuiuſque comparata fuiſſe, aut ad reliquas facultates.

Tributa tũ ciuibus tũ ſociis indicta.

Quæ ſortium erant, donec ex ſuo numero manſerunt atque omnibus fuerunt æquales, etiam quæ conferebantur ſecundum eas, tributa & alia onera haud dubiè erant æqualia. Sed hoc tamen ita intelligendum, vt ſitam tantum fuiſſe putemus hanc æqualitatem in voluntate cuiuſque. Non enim accuratè inuicem inquirebant in tributorum collationem, quemadmodum Ariſtoteles dicit politico 11. Ita de Lacedæmoniis ſcribens: οὐκ ἐξετάζουσιν ἀλλήλων τὰς εἰσφοράς. Quod neque admodum neceſſe in iſta benigna rerum omnium communicatione. Si itaque ad ſortes & fundos cuiuſque tributa tum deſcripta, atque eæ æquales, qui poterant ea apud Lacedęmonios iuſta cenſeri niſi æqualia? Vt non dicam conſiſtere ægrè quiuiſſe concordiam, niſi in his ſeruaſſent inuicem, vt in aliis aliquam æqualitatem. Quemadmodum quæ ad Syſſitia conferebantur ſecundum capita, æqua & definita omnibus impenſa conſtabant, vt teſtatur Ariſtoteles lib. 11. cap. x. & nos ſupra attigimus.

Tributa vel ad ſortes vel ad facultates alias comparata.

Tributa ſortiũ qualia fuerint.

Sed quæ ad reliquarum facultatum æſtimationem deſcripta tributa & onera, ea inæqualia ac pro vt creuerunt cuique priuatæ opes, ita illa etiam augebantur. Itaque quum inuectæ eſſent diuitiæ exoticæ, ſortes plures ad vnum deuolutæ, quęſtúſque ex induſtria & ſtudio factus, diuerſa ſecundum ea tributa. Nam fieri non poterat, quin onera iis incumberent, qui eſſent ferendo, id eſt, locupletioribus & opulentioribus. Atque ita quidem poſtremis tẽporibus tributa alia aliis grauiora imponebantur, quibus quum tandem accideret, vt ditiores iniquè opprimerent egenos, oneráq; in eos inclinarent, factum hoc quod Plutarchus

Tributa & onera pro facultatum æſtimatione deſcripta.

ait, vt turba inops & abiecta, quæ cum diuitibus in vrbe residebat, bella foris illata segnitet propelleret, atque semper expectaret oportunitatem mutationis & rerum nouarum. Cæterùm an tum census aliquis bonorum, sicut capitum initus sit, modúsque statutus diuitiarũ, difficilè dictu. Hoc tamen animaduertimus, non statim initio inuectis opibus, omnem circa eas veterem disciplinam abolitam & abruptam, sed potius in publicum vsum laxatam quodammodo fuisse, vt capite sequente latius explicabimus. Nam repentina mutatio periculosa Reipub. futura. Itaq; sicut Plato lib. v. de legibus, census modum in sua Repub. definit, vt infimus sit sortis, deinceps duplũ sortis, tum triplum, postea quadruplum, in quo supremus census: ita vel hoc, vel tale aliquid introductum Spartæ simul cum opibus opinari licet. Nam liberrimam priuatim ditescẽdi facultatem, non concessam fuisse, autumo. De quo tamen nihil ab iis, qui extant auctoribus, literis proditum, nisi quod apud Plutarchum est in Agide, etiam auctis priuatis opibus sortes seruatas ad Epitadeum, vt diximus. Atque hoc ordine & æqualitate vtcunque permanente, ciuitatem ex aliis alleuatam peccatis. Quò indicare videtur prorsus ordinem aliquem, & qualemcunque seruatam æqualitatem etiam post aduectas Spartam diuitias, quamuis qualis ordo fuerit, neque is aperit, neque alius, vt nec nobis vlterius eam declarare liceat. Hæc de ciuium tributis.

Tributa à socijs quomodo & quæ exigerentur.

Verùm circa prouinciales, quos *συμμάχους* seu socios habebant & appellabant Lacedæmonij, propter *αὐτονομίαν* & libertatem quam ipsis relinquebant, onera non aliter se habebant, quam vt eadem cum ipsis ciuibus ferrent. Nam & illi initio immunes, cuius rei testis locupletissimus Thucydides lib. 1. vbi ita scribit: *οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι οὐχ ὑποτελεῖς ἔχοντες φόρου τοὺς ξυμμάχους ἡγοῦντο*, Id est, *Lacedæmonij ita imperabant, vt socios non haberent tributarios.* Itaque si illi liberi à tributis, verùm & hoc quod diximus, ciues ipsos Spartanos liberos olim fuisse. Nec enim cõsentaneum peiore iure esse ciues, quam sint prouinciales. Postea tamen hi, sicut & illi, tributa quoque pendebant. Non solùm enim milites Lacedæmoniis in auxilium, sed etiam pecuniam socij miserunt. Cuius permulta passim apud Historicos exempla: Et

docetur

docetur id perspicuè lib. v. Hellenicôn Xenophontis, vbi commẽdatur Phliasiorum Respub. ab Agesipolide Rege, quod magnam ipsi pecuniam & celeriter ad expeditionem suppeditasset. Quò pertinet etiam quod est apophthegmate quodam Laconico. Nam socij quum bello Peloponesiaco quærerent, quãtum pecuniæ sufficeret, & tributum sibi definiri postularẽt, Respondit Archidamus: *Bellum determinato sumtu non ali.* Ac testatur etiam Polybius lib. VI. vbi ait Lacedæmonios tandem coactos in bellis longinquis *φόρους τοῖς μισθωταῖς ἐπιτάττειν, ἀργυρολογεῖν δὲ πάντας τοὺς Ἕλληνας.* Itaque de tributis sociorum perspicuum est. Qua autem distinctione vel milites à sociis petierunt, vel pecuniam impetrárint, videor mihi ex Xenophonte obseruasse. Nam indicare videtur in lõginquas expeditiones vel maritimas, quibus minus assueti socij, pecuniam suppeditatam: Aliâs milites potius missos. Ita enim scribit lib. VI. Hellenicôn. *τῶν πόλεων αἱ πολλαὶ ἀργύριον ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῖς ἔπεμπον, ἅτε καὶ διαποντίου τῆς στρατείας οὔσης*, Id est, *Pleræq; vrbium militum loco pecuniam mittebant, quippe quod hæc expeditio transmarina esset.* Quod vtrisq; etiã vtilissimũ. Atq; hæc de tributis, tum ciuium, tum sociorũ habuimus. *Qua distinctione vel milites vel pecuniam socijs Lacedam. imperarint.*

CAPVT II.

De ærario & pecunia publica.

QVandoquidem egimus de tributis, ordo requirere videtur, vt ærarij & publicæ pecuniæ rationẽ explicemus, in quod tributa inferri solent. Nam alterũ ab altero ferè depẽdet. Quod adeò verum in Repub. Lacedæmoniorum, vt fere vnà cum tributis, ærarium etiam extiterit. Neque enim ab initio ærarium fuit, vel pecunia vlla publica, vt ferunt, sicut nec fuere tributa. Quod ex loco Thucydidæ iam adducto intelligi potest, vbi ait Lacedæmonios in communi seu publico pecuniam non habere. Vbi Græcus scholiastes exponit, *ἐν κοινῷ*, pro *ἐν κοινῷ ταμιείῳ* & rectè. Testatur idem quoque Aristoteles politico II. vbi hoc tamen reprehendit. Eius verba ita habent: *φαύλως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰ κοινὰ χρήματα τοῖς Σπαρτιάταις. οὔτε γὰρ ἐν τῷ κοινῷ τῆς πόλεως ἐστὶν οὐδὲν*, Id est, *Malè se habent, quæ ad pecuniam publicam pertinent apud Spartiatas. Neque enim in communi ærario ciuitatis est aliquid.* *2. De ærario & pecunia publica.* *Aerarium ab initio Spartæ nullum fuit.*

Probatur idem etiam apophthegmate,quo ratio eius est aliqualis reddita. Nam Anaxander Eurycratis filius quærenti cur pecuniam in ærarium non colligerent Spartani, Respondit: *ne custodes ei præfecti corrumpantur.* Quod itaque ærarium initio nullum, ex his manifestum. Si quærat itaque aliquis, vnde olim sumtus bellorum tam frequentium ipsis suppetebant. Neque enim ferè à bellis vnquam ab initio conquieuerunt, quæ haud parua adminicula à pecuniis habent, imo iis ferè cõstant. Huic quæstioni si ex Aristotele respondeamus, nihil erit aliud quod dicamus, nisi quod ex priuatis bonis Lacedæmonij contulerint, ad belli sumtus idque perperam & difficulter. Ita enim ille scribit Politico II. Sicut idem Archidamus quoque apud Thucydidem testatur. Verùm amplius aliquanto nobis respondendum. Itaque quod apud Athenæum lib. VI. inuenimus tale est, quod plenius huic negotio satisfaciat. Ibi enim ex Posidonio refert duobus modis seruatam olim à Lacedęmoniis fuisse publicã pecuniam, etsi Spartam non asportabatur, nec in ærarium referebatur. Primo enim, vt ait, παρακατετίθεντο τοῖς ὁμόροις Ἀρκάσιν, Id est, *Deponebatur apud finitimos Arcadas.* Vnde factum vt eos sæpe hostes pro amicis haberent. Quod idem docet ita scribens; εἶτα πολεμίους αὐτοὺς ἔχον ἀντὶ φίλων, ὅπως ἀνυπεύθυνον τὸ ἄπιστον διὰ τὴν ἔχθραν γένηται. Deinde in templis etiam sæpe reponi aurum solebat, tanquam in Deorum custodia. Ita idem Posidonius aurum & argentum quod prius Lacedæmone fuerat, Apollini Delphico commissum ait. Sic enim scribit: τῷ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνι τὸν πρότερον ἐν τῇ Λακεδαίμονι χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἱστοροῦσιν ἀνατεθῆναι, Id est, *Apollini, qui Delphis est, memoriæ prodiderunt aurum & argentum, quod antea fuerat Lacedæmone, consecratum.* Quod ego quidem non minus custodię causa, quam venerationis & cultus factum à Lacedæmoniis existimo, ne quis id huc tantum referat. Etenim alibi etiam aurum atque argentum in templis condebatur. Sicut in Brasidæ & Acanthiorum thesauro, reposuisse fertur Lysander triremem ex auro & ebore, itémq; alia, vt scribit Plutarchus in Lysandro. Nam ornatus & cultus causa, vt nullum aurum publicè in templis Spartę extabat: ita vix eam ob causam alibi statuerunt. Neque item prædas, quas olim fecerunt ex Persicis & aliis

Vnde sumptus bellorum siue ærario suppeterent.

Pecunia publica olim à Lacedæmoniis seruata.

Apud finitimos.

Vel in templis.

Prædas egisse Lacedæm. & ex iis opera publica.

aliis bellis ingentes, contemsisse & posthabuisse credendum, quum constet etiam in opera publica ex iis impensas factas. Vnde porticus Persica, quæ ex Persarum manubiis extructa, de qua Pausanias Laconicis. Hæc antiquitus in eum modum fiebant, quibus videtur quodammodo fraus facta legi Lycurgi.

Porticus Persica cur dicta Sparta.

Verùm postea nihil tale necesse. Nam tandem pecunia publicè in ciuitatem recepta, sciscente hoc populo. Quam perniciem omnes acceptam referunt Lysandro, qui post captas Athenas inde ingentem vim pecuniæ, auri & argenti aduexit. Quamuis ægrè initio admissa & tolerata, horrescentibus vim auri & denunciantibus testato prudentissimis quibusque ipsis Ephoris, illud repudiandum. Qui rem idcirco ad concilium retulerunt. In quo sententiam quidam dixit, siue Schiraphidas seu is Phlogidas fuit, non recipiendam in vrbem monetam auream & argēteam. Quæ tamen sententia non obtinuit, intercedentibus & instantibus necessariis Lysandri, vt pecunia retineretur. Itaque decretum factum, vt in vsum quidem publicum admitterēt nummos aureos & argēteos: si quis autem possidere compertus esset priuatim, id ei vt capitale esset. Quamuis hoc decretum postea priuatis cupiditatibus labefactatum, vt fieri consentaneum. Nam quum publicè æstimationē & dignitatem consecuta esset, non solùm in ærarium pecunia ingens cumulata: sed priuati opes suspiciebant, aurique & argenti copiam amplissimam quærebant. Vnde opes eorum Plato Alcibiade scribit tantas fuisse, vt longè superârint Athenienses & quosuis, agris, mancipiis, equis & aliis pecoribus. Ac deinde tantum etiam auri & argenti eis tribuit, quantum vix in tota Græcia. Qua de re eius verba ita habent: *χρυσίον καὶ ἀργύρεον οὐκ ἔστιν ἐν πᾶσιν ἕλλησιν ὅσον ἐν λακεδαίμονι ἰδίᾳ. Πολλὰς γὰρ γενεὰς εἰσέρχεται μὲν αὐτόσ᾽ ἐξ ἁπάντων τῶν ἑλλήνων, πολλάκις δὲ καὶ βαρβάρων· ἐξέρχεται δὲ οὐδαμόσε*, Id est, *Auri & argenti tantum non est in tota Græcia, quantum priuatim Lacedæmone. Nam à multis iam seculis importatur ex omnibus Græcorum regionibus, atque sæpe etiam Barbarorum: exportatur vero nusquam.* Vnde & scitè grauissimus Philosophus huc accommodat fabulam Æsopicam de Leone & vulpe, quod auri vestigia appareant Spartam versus ducentia & spectantia, non autem conspicua sint vestigia eius,

Pecunia in ærarium Spartæ quando recepta.

Opes Lacedæmoniorum quanta.

inde egredientis & exeuntis. Quæ fabula elegãter etiam deſcripta ab Horatio. Quod neceſſe fuiſſe ita euenire, admiſſo ſemel in publicum auro & argento diſputat eleganter Plutarchus Lyſandro. Ad hunc ergo modum pecunia publica primum cœpit condi & coaceruari Lacedæmone. Fuit autem ærarium ſub Ephororum cura, ſiue quod ij Rempub. in ſua haberent poteſtate, ſiue quod ad eorum manus peruenit initio pecunia Athenis miſſa. Iis itaque reddebatur ratio pecuniæ in publicum inferendæ. Vnde Gylippus ſacculos nummorum à Lyſandro Spartam miſſorum Ephoris exhibet. Qui tamen prius ſuturis in fundo apertis, aliquam vim auri & argenti ex vnoquoque ſurripuit, & ſacculos denuo conſuit, neſcius libellum in ſingulis additum. Tum ſacculos tradens Ephoris oſtendit ſignatos. Illi autem inito numero ſecundum indices, inuenientes diſcrepare ſummam, ſuſpenſi & dubij, moniti ſunt à ſeruo Gylippi, tanquam per ænigma, ſub Ceranico multas cubare noctuas. Quò intellexerunt ſub tegulis domus pecunias abſconditas. κεραμικὸς enim non ſolum via Athenis; ſed κέραμος tectum ſeu tegula. Et nummi Athenienſium id temporis noctua fere ſignati. Quam ob fraudem atque furtum Gylippus, quondam ex Sicilia dux rebus geſtis inſignis, exilio multatus eſt. Si itaque pecuniæ ab Ephoris in publicum illatę, haud dubiè per eoſdem depromebatur. Itaque legimus Ducibus ad mercenarios conducendos, & alios vſus, pecuniam ab Ephoris traditam, vt & aliàs ducibus apud exteros verſantibus ab Ephoris miſſa pecunia. vtriuſque paſſim ſuppetunt teſtimonia, apud Thucydidem, Xenophontem & alios. Atque hactenus de ærario.

Aerariū ſub Ephororū cura.

Gylippi fraus in ſurripiendis nūmis, ſeruus indicio detecta.

Pecunia publica Ephoris commiſſa ab iiſdem depromebatur.

CAPVT III.

De bello Lacedæmoniorum in genere.

OStendimus aliquatenus quale publicum onus tributorum fuerit: iam de altero, videlicet militiæ onere, paucis agemus. Ac prius hoc capite in genere de bello diſputandum: Poſtea verò, quia bellum duplex, aliud videlicet terreſtre, aliud maritimum, ſeorſum de vtroque eorum diſſeremus.

Excelluiſſe autem Lacedęmonios præ omnibus gentibus, rei militaris.

De bello in genere.

Lacedæmoniorum rei militaris peritia.

militaris peritia, ea verò constans omnium gentium ac scriptorum fuit sententia. Itaque Reges etiam barbari, aliique potentissimi populi, ab eis suppetias aduersus hostes sæpe flagitarunt: vt Crœsus Lydorum rex, Ægypti reges complures, Cyrus minor & alij. Item populi multi, Siculi, Cyrenæi, Thraces, Carthaginenses, & plures. Vt mittam iam inter Græcos quamplurimos, qui plerumque vt bellis affligebantur, ad Lacedæmonios auxilij causa confugiebant. Neque hoc solùm, sed inter ipsos Græcos tanta de Lacedæmoniis existimatio, vt communibus totius Græciæ bellis, principatus semper penes eos esset, & summum eis imperium deferretur. Quare à Xenophonte initio lib. III. Hellenicôn, dicuntur πάσης τῆς Ἑλλάδος προστάται. Sicut etiam à Demosthene eodem elogio ornantur. Ita bello Medico Xerxis Lacedæmonij duces Græcorum omnium extitere, terra quidem Pausanias, mari Eurybiades. Qua de re sic scribit Thucydides libro I. οἱ Λακεδαιμόνιοι τῶν ξυμπολεμησάντων Ἑλλήνων ἡγήσαντο, δυνάμει προύχοντες. Atque hanc gloriam sibi contra summos quoque Reges vendicarunt, recusantes aliorum imperium pati, vel quum maximè auxilij egerent. Vti quum ad Gelonem Siciliæ tyrannum missi essent, qui petituri aduersus barbarum auxilium, quando is ea conditione promittebat, si bello eum præficerent, recusarunt hoc Lacedæmonij, carituri potius ipsius ope, quam vt ei subesse sustinerent, vt scribit Herodotus libro septimo. Sicut nec tulerunt subdi Alexandro Philippi filio, quum is à reliquis Græcis declaratus esset Imperator aduersus Darium. Vnde & ipse vicissim in trophæis nominatim Lacedæmonios exclusit, quum ita in eis scriberet, Alexander & Græci præter Lacedæmonios, vt videre est apud Plutarchum vita Alexandri, & Arrianum lib. I. de gestis Alexandri. Vnde facilè apparet in gratiam Atheniensium Isocratem Panegyrico magis scripsisse, quam quod reuera ita haberet, quod dicit Lacedæmoniorum ψευδῆ λόγον, ὡς ἔστιν αὐτοῖς ἡγεῖσθαι πάτριον. Nam indubitatum hoc, eos semper præfuisse, vtpote præcellentiores omnibus gentibus rebus bellicis. Sicut testatur pluribus in locis Plato, nec tacuit ipse Isocrates. Ideo enim Archidamus de Lacedæmoniorum in re

Principatus eis ob belli peritiam inter Græcos delatus.

Lacedæmonij aliorum imperij impatientes.

militari peritia, ita loquens ab eo introducitur, vt suis tribuere ausit sine contradictione præ aliis hanc laudem. Verba eius hæc sunt, vbi hac de re agens in Archidamo ait: *οὐδεὶς πολεμήσειεν ἂν τετράκις, ὡς οὐ τὴν μὲν ἐμπειρίαν μᾶλλον ἢ τῶν ἄλλων ἐχόμεθα*. Atque idem etiam oratione *περὶ ζεύγους*, ita eos ait excellere in re militari, vt eam artem alios docere possint. Sed hoc tamen potissimum de bellis terrestribus accipiendum. Nam rei naualis peritia Atheniensibus magis tribuenda, consentiente omnium iudicio. Ideóque maris principatus etiam iis, quàm Lacedæmoniis conuenientior. Qua de re prolixa est disputatio apud Isocratem in Panegyrico, vbi inter alia ait ita Athenas excellere maritimis bellis, vt nulla gens in terrestribus ei possit exæquari. Verba eius initio disputationis, in qua feré tota oratio consumitur, hæc sunt: *οὐδεὶς ἂν ἑτέραν πόλιν ἐπιδείξειε τοσοῦτον ἐν τῷ πολέμῳ τῷ κατὰ γῆν ὑπερέχουσαν, ὅσον τὴν ἡμετέραν ἐν τοῖς κινδύνοις τοῖς κατὰ θάλατταν διαφέρουσαν*, Id est, *Nemo vrbem vllam ostendet, quæ terrestri bello tantum valeat, quantum nostra ciuitas naualibus pugnis excellit*. Ac de eodem elegantissima est Proclis Philasij oratio apud Xenophontem lib. VII. Hellenicôn. Vbi inter alia ait decretum Athenis à Senatu factum, vt maris principatus Atheniensibus, terræ Lacedæmoniis attribueretur. Cuius verba hæc inibi referuntur: *τῇ μὲν οὖν βουλῇ προβεβούλευται, ὑμετέραν μὲν εἶναι τὴν κατὰ θάλατταν, Λακεδαιμονίων δὲ τὴν κατὰ γῆν*, scilicet *ἡγεμονίαν*. Vbi postea redduntur rationes vtriusque sufficientes, inter quas & hæc, quod feliciores terra Lacedæmonij, mari Athenienses. Quibus consentit & Diodorus Siculus lib. XI. vbi scribit Lacedæmonios *πρὸς τοὺς ἐν ταῖς ναυσὶν ἀγῶνας ἀφυεστάτους*, tanquam natura fuerint minus comparati ad res maritimas. Vnde inuersa & immutata fortuna ait factum Thucydides lib. IV. vt contraria de vtrisque esset opinio. Nam de Atheniensibus ait, quum maritimi essent *ἠπειρώτας* factos esse, *καὶ τὰ πεζὰ κρατίστους*. De Lacedæmoniis quum mediterranei essent, redditos *θαλασσίους καὶ ταῖς ναυσὶ πλεῖστον προέχειν*. Sic enim locum exponit Græcus scholiastes. Atque ita eum intelligendum esse, docet & Diodorus Siculus lib. XII. de hac ipsa re elegantissimis verbis scribens. Hoc itaque quum ita haberet, vt imperium terrestre Lacedæmonij, maritimum

Athenienses rei naualis peritia reliquis Græcis insigniores.

Inter Lacedæmonios

mum ſibi Athenienſes vindicarent, nunquam deſtitit eſſe inter vtroſque æmulatio,& pro principatu contentio. Quod Iſocrates Panegyrico perſpicuè & apertè teſtatur,vbi de principatu agit ita inquiens: ἀεὶ μὲν οὖν οἵθ' ἡμέτεροι πρόγονοι καὶ λακεδαιμόνιοι, φιλοτίμως πρὸς ἀλλήλους εἶχον, Id eſt, *Semper maiores noſtri & Lacedæmonij æmuli inuicem gloriæ extiterunt.* Qua de re idem περὶ ἀντιδόσεως plura. Nec ceſſauit hęc æmulatio,antequam victi Athenienſes cederent Lacedæmoniis omnem terra & mari principatum. Quod ita eſſe docet Xenophon lib. VI Anabaſeos Cyri,ex ſua perſona hæc verba faciens: ὁρῶ ὅτι καὶ τῇ πατρίδι μου οὐ πρόσθεν ἐπαύσαντο πολεμοῦντες, πρὶν ἐποίησαν πᾶσαν τὴν πόλιν ὁμολογεῖν, λακεδαιμονίους καὶ αὐτῶν ἡγεμόνας εἶναι. ἐπεὶ δὲ τοῦτο ὡμολόγησαν εὐθὺς ἐπαύσαντο πολεμοῦντες, καὶ οὐκέτι πέρα ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν, Id eſt, *video prius ipſos non feciſſe finem gerendi aduerſus patriam meam bellum, quam vrbem noſtram profiteri coegiſſent, Lacedæmonios ipſorum etiam principes ſeu duces. Quod poſteaquam noſtri faſſi ſunt, mox bello finem impoſuerunt nec deinceps amplius patriam noſtram oppugnarunt.* Hoc autem factum, quum victi à Lyſandro triremes omnes exceptis duodecim amiſiſſent, vt ſcribit. Poſt Xenophōtem Plutarchus Lyſandro. Sed tamen hunc maris principatum vix paucis annis tenuerunt Lacedæmonij. Nam Demoſthenes annorum viginti nouem tantum imperium eorum fuiſſe aſſerit, oratione III. in Philippum. Alij duodecim numerāt. Iſocrates autem Panathenaico vix decem annos ſtatuit. Quos annos quomodocunque numeremus, ſane iis magno ſuo cum detrimento Lacedæmonij imperarunt. Nā tum patria inſtituta mouerunt & conuulſerunt, vt eodem loci Demoſthenes docet, & nos ſupra declarauimus. Poſtea verò maris principatus eis à Conone victoria nauali ad Gnidum parta ademptus eſt, adiuuante Pharnabazo & Euagora Cypri Rege,vt eſt apud Iſocratem in Euagora,item oratione aduerſus Philippū,& Panathenaico,nec non apud Xenophontem lib. IV. Hellenicôn,& Plutarchum in Artaxerxe. Atque ex eo tempore pariter antecelluerunt ex omnibus Græcis imperium obtinentes, terra Lacedæmonij, mari Athenienſes, concedētibus hoc ſibi inuicem vtriſque, nec vllum pro hoc bellum vlterius ſuſceptum. Sed hactenus de principatu,iam de militi-

& Athenienſes perpetua pro princip. su contentio.

Quando finita contentio.

Quot annis principatum maris Lacedæmonij tenuerint.

P 2.

bus eorum in vniuersum, quales ij fuerint differemus.

Milites Lacedæmoniorum qui fuerint.

Primò itaque exercitum Lacedæmoniorum antiquitus quidem constitisse ex solis Lacedæmoniis existimo. Nam quum nulli adhuc socij essent, & opibus etiam destituerentur, quibus mercenarios conducerent, vt per se omnia bella obirent, necesse erat. Postea verò exercitus variè comparatus, & quatuor quidem diuersis, quum ita opus erat, ad summum conflari solitus est hominum generibus. Nam & Spartani Lacedæmoniique, & socij, & mercenarij, & libertini ipsi militabant. Præter quos adiuncti hisce, qui Dominos comitabantur, serui custodes, aliique σκευοφόροι, cum impedimentis. Et Lacedæmonij quidem ipsi, quorum dicitur πολιτικὸν στράτευμα apud Xenophontem lib. v. Hellenicôn, & alibi, plerumque pauci numero fuerunt; sicut consentaneum in illa ciuium paucitate. Vnde molestum aliquando sociis, quod illi magna multitudine Lacedæmonios paucos sequi cogerentur. Quod quum sub Agesilao Rege etiam accidisset, demonstrauit ipse non in multitudine, sed in militum præstantia maximum momentum situm esse. Quod quomodo fecerit, suprà diximus. Atque ob hanc eorum paucitatem existimare licet, ignorari eos voluisse vulgò vt plurimum militum numerum. Quamuis Thucydides id referat ad ipsorum patrium silentij institutum. Quum ita lib. v. scribit: τὸ μὲν γὰρ λακεδαιμονίων πλῆθος, διὰ τῆς πολιτείας τὸ κρυπτὸν ἠγνοεῖτο.

Lacedæmonij milites plerunque pauci numero.

Numerus militum Spartanorum ignorabatur.

Qua de causa etiam eluserunt quærentes de numero Spartanorum. Ita Aristo quærēte quodam quot essent Spartani, Respondit; tot esse, quot arcendis hostibus sufficere possent. Et Agis item roganti cuidam de Spartanorum numero, Respondit: tot esse, vt sufficerent ad profligādos malos, vt est apud Plutarchum in apophtheg. Horum autem Spartanorum quotquot fuerunt, nulla Reipub. impensa, sed propriis sumtibus militabant, nisi quod posterioribus temporibus ex publico commeatum accipiebant. Quod indicare videtur Plutarchus vita Cleomenis, vbi ait, Antigonum eum degrauasse, quum angustè & difficulter sufficeret ciuibus commeatum præbere. Præterea hi quoque non dimittebantur, priusquam domum reducti essent ab Imperatore. Ita enim historici Thucydides, Xeno-

Milites Lacedæmonij propriis sumptibus militabant.

Non dimittebantur nisi ab Imperatore domum esse reducti.

Xenophon, & alij sæpe scribunt exercitum vrbanum domum reductum.

Socij autem qui συμμαχίδων πόλεων erant, ac σύμμαχοι seu βοηθοὶ à Xenophonte dicuntur, plures erant ipsis Lacedæmoniis; sicut ex supra dictis intelligitur, & apertè aliquot locis ostendit Thucydides, quum socios in bello Peloponesiaco enumerat, & Xenophon lib. IV. Hellenicôn socios belli Thebani recensens. Hi militabant sumtus suppeditante ipsa Repub. ex qua venerāt, ac dimittebantur finita expeditione, nec ab imperatore reducebantur. Quod patet exemplo eorum, quos Agesilaus aduersus Thebanos duxerat, qui dimissi per se domum abierunt, vt est apud Xenophontem lib. v. Hellenicon, & alibi sæpissimè. Id tamen haud dubiè cautum, vt ex longinquis expeditionibus, in tuto eos Imperator sisteret, quò incolumes ad suos reuerterentur. Sicut Agesilaus ex Asia Brasidas ex Thracia, & Gylippus ex Sicilia, milites suos patriæ restituerunt.

Socij Lacedæmoniorū quos βοηθοὺς dicebant qui fuerint.

Quibus sumptibus militarint, & quomodo dimissi.

Porro mercenarij, quos ξενικοὺς vel ξενικὰς στρατιὰς cum Xenophonte vocamus, tandē etiam à Lacedæmoniis conducti, quum bella vel longinqua vel transmarina gerenda. Atque ad horum stipendium domo pecunia asportabatur. Itaque apud Xenophontem lib. v. Hellenicôn scribitur, Cleombrotum pecunias quas domo secū attulerat Sphodriæ tradidisse τοὺς ξενικοὺς προσμισθοῦσθαι, Id est, *ad conducendos mercenarios.* Et aliquando pecunias socij ob hanc causam conferebant.

Mercenarÿ milites à Lacedæmoniis conducti.

Stipendia vnde ipsis allata.

Postremo quod νεοδαμώδεις seu libertini, etiam militarint, supra ostendimus, quum de iis lib. I. egimus. Idémque de spuriis qui νοθοὶ σπαρτιατῶν, & hospitibus qui ξένοι τρόφιμοι dicti, testatur Xenophon lib. v. Hellenicôn, vbi eos sponte ait secutos Agesipolidem aduersus Olynthios. Atq; ex hisce legitimis militibus constabant exercitus.

Alij qui Lacedæmoniis militarunt.

Helotes autem & serui, qui sequebātur partim Dominorum in ipsa acie custodes erant, partim in impedimentis sarcinas militares seruabant. Nam prælio aduersus Mardonium scribit Herodotus lib. IX. Septem seruos circa quemlibet Spartiatarum in acie collocatos fuisse ad corporis cūstodiam. Quorum quum essent quinque millia, fuisse ait seruos ad triginta quinq; millia.

Helotes & serui quomodo cum Lacedæmoniis militarint.

Quod etiam testatut Plutarchus Aristide. Qui tamen numerus seruorum an perpetuus fuerit, non constat. Seruos certè longè plurimos semper exercitum comitatos non dubium. Atque hęc in vniuersum de exercitu, sed quæ præterea ad Lacedæmonios peculiariter pertinent, in sequentibus videbimus

Quibus arma Spartani vsi.

Cæterum arma, quibus Spartani vsi tam multa præclara gesserunt, qualia fuerint consideratione nostra non indignum est, vt eò magis virtus ipsorum elucescat. Nam armis in primis Sparta commendata, tanquam iis potissimum excelluerit. Seneca suasoria II. *Omnibus sua decora sunt: Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis.* Atque eadem de causa, Claudiano dicitur armipotens Lacedæmon. Inuenio autem præcipuè vsitata eis fuisse hęc arma, quę sunt, gladius, hasta, galea & clipeus. Quorum gladius, hasta & galea vsque adeò propria Lacedæmoniorum, vt ab eis hæc inuenta esse, affirmare non dubitârit Plinius naturalis Historiæ lib. VII. cap. LVI. Et Xenophon lib III. Memorabilium, ita eos clipeis & hastis præstare ait, vt nec bellicosissimi Thraces aduersus eos hisce armis instructos, pugnare ausint.

Ea sunt hasta, gladius, galea & clipeus.

Gladij Lacedæmoniorum quales fuerint.

Ac gladij quidem Lacedæmoniotum, qui ξύναι dicti, vt scribit Pollux, vel ξυήλαι, vt Xenophon, tum incurui, tum & breues fuere, præter reliquotum Græcorum consuetudinem. Cuius causam hanc reddidit Antalcidas. Nam quærenti cur in bello gladiis breuibus vterentur Spartani, Respōdit: quod comminus in hostem pugnarēt, vt ait Plutarchus apophtheg. Quare etiam quum quidam gladios eorum derideret, ac diceret circulatores in theatris facilè eos deuoraturos, Respondit Agis Rex: *Atqui hisce*, inquit, *nos gladiolis benè attingimus hostes*, vt auctor Plutarchus Lycurgo & apophthegmatis.

Causa cur tales gladios Lacedæmonij habuerunt.

Hasta Lacedam.

Hasta autem fuisse videtur iustæ longitudinis, & in ea non parum fiduciæ. Itaque Agesilaus interrogatus, quo vsque fines Laconicæ pertingerent: hastam vibrans, inquit, quousque hæc peruenerit. Item Archidamus rogatus quantum regionis Spartani possiderent, Ait, quo vsque hasta pertingimus. Plutarchus apophtheg.

Galea.

Galea deinde ipsis erat, quam proprij corporis causa quilibet gestabat.

gestabat. Quare illam amittere sine ignominia erat, quum clipei amissio cum ignominia esset coniuncta, vt est in apophtheg. Demarati apud Plutarchum.

Clipei Lacedæm. ex ære.

Scuta autem seu clipeos, quos propter communem ordinem ferebant, ex ære fabricatas habebant. Nam Xenophon de Repub. Lacedæm. στολὴν φοινικίδα, καὶ χαλκῆν ἀσπίδα eis tribuit. In hisce inscripta Symbola seu tesseræ, quibus agnosci inuicem milites poterant; prima videlicet gentis cuiusque litera. Ita Lacedæmonij Λ. Argiui Α, Sicyoni Σ, vt indicare videtur Xenophon lib. IV. Hellenicôn, agens de Sicyoniis. Præterea etiam in clipeis insignia addebantur. Itaque quidam musca clipeum insigniens, quæ non excedebat viuæ muscæ quantitatem, quum derideretur à nonnullis, dicentibus latẽdi causa hoc factum, Respondit: Imo, inquit, vt agnoscar. Tam propè enim ad hostes accedo, vt cernere possint insignis mei quantitatem. Et hæc quidem præcipua ipsorum arma.

Tessera in clipeis inscripta.

Et insignia addebãtur.

Machinæ autem bellicæ, & tormenta murorum, aliáque huiusmodi illis inusitata, vtpote ignaris murorum oppugnandorum. Quare quum tormentum Catapultæ videret Archidamus, tum primum ex Sicilia allatum, exclamauit: Hercules periit viri virtus. Atque hæc de armis.

Machinæ bellicæ Spartanis inusitatæ.

Postremo verò quibus de causis bella gerere soliti Lacedæmonij, quæ ipsis fuerunt frequentissima, non difficulter ex bellorum historiis colligi poterit.

Causæ ob quas bella suscep. runt Lacedæmonij.

Ac primùm quidem bellis suis id conabantur, vt imperia iniusta euerterent, ac tyrannos deiicerẽt. Nam sicut ipsorum Respub. inde vsque ab initio à tyrãnis libera: ita & ipsis non placuit tyrannos vlli Reipub. dominari. Quare Thucydides lib. I. scribit ἀτυράννευτον fuisse Lacedæmona, & tyrannos Atheniensium & alios ait ab eis pulsos: οἵ τε (inquit) Ἀθηναίων τύραννοι, καὶ ἐκ τῆς ἄλλης ἑλλάδος ἐπὶ πολὺ καὶ πρὶν τυραννευθείσης, οἱ πλεῖστοι καὶ τελευταῖοι, πλὴν τῶν ἐν Σικελίᾳ, ὑπὸ Λακεδαιμονίων κατελύθησαν. Id est, *Atheniensium tyranni, & reliquæ ferè Græciæ, quæ quam maximè & antea quidem tyrannide oppressa erat, plurimi & postremi, exceptis iis qui in Sicilia denominabantur, à Lacedæmoniis deiecti sunt.*

Ad imperia iniusta, & tyrannos euertendos.

Deinde complura ab ipsis bella suscepta, ad vlciscendum in-

Ad vlciscendas iniurias sibi vel sociis allatas.

iurias sibi vel sociis illatas. Quę causa latè patebat. Nam hoc nomine vindicabatur fœderatorum perfidia, & exules in patriam restituebantur, res ablatæ repetebantur, damnum illatum resarciri petebatur, & alia multa quærebantur.

Pœnæ modus adhibitus.

Ac in his plerumque non vltra iniuriæ modum processit pœna: sed post sumptum de sontibus supplicium, seruati plerumque innoxij. Ita Polydorus potitus victoria de Argiuis, ea contentus vrbem in seruitutem redigere recusauit. Et Cleomenes suadentibus aliquibus, vt Argos deleret, non consensit tam graui vindictæ, sed respondit: nequaquam eam vrbem delendam, quæ iuuenes ipsorum exerceret, vt refert Plutarchus in eorũ apophtheg.

Licet aliquādo grauior vindicta quàm offensa.

Postea in his tamen bellis vindicta aliquando videtur grauior, quàm offensa. Nam Messene euersa est, graui nimis in fraternam & cognatam gentem animaduersione. Muri Atheniensium diruti, populusque oppressus, quorum merita tum in Lacedæmonios, tum in vniuersam Græciam fuerunt æterna memoria dignissima. Eodémque modo aliàs factum.

Ad ferendum oppressis auxilium.

Tertiò nec rarò pugnarunt, inuitati ad ferendum oppressis auxilium. Nam quantum in ipsis erat, supplices vix repudiarunt, sed voluerunt omnes Respub. liberas. Ita bellum Asiaticum pro Græcis à seruitute Persica liberandis susceptum, aliáq; pro aliis multis. Etsi hac in parte non satis sincera & integra eorum fides posterioribus temporibus.

Lysandri mala fides.

Qua in re peccauit præ aliis fœdè Lysander, homo fortunatus, sed fluxæ fidei, qui non veritus dicere, pueros talis, viros iuramentis decipiendos: Et vbi non sufficeret Leonina Herculis, de vulpina esse assuendum. Vnde & Comicus Theopompus Lacedęmonios cauponibus comparat, quòd postquam potum suauissimum gustandum præbuissent libertatis, acetum mox infunderent.

Lacedæmonij infidi, sæpe puniti.

Atque hanc ob causam sæpè infeliciter pugnarunt, vindicantibus sacramenti temerè violati religionem Diis. Quòd & exprobratum iis à Pythia, vt testatur Plutarchus in quæstionibus Romanis. Ita quum Cadmeis contra iurisiurandi fidem retenta esset, suscitatum est bellum Thebanum, quo huius perfidiæ & aliorum delictorum graues pœnas dederunt Lacedæmonij: vt vitia Lacedæmoniorum etiam non prorsus prætereamus.

Postremò

Postremò nec pauca bella ex æmulatione suscepta, etsi quæsito aliunde prætextu, vt contra Messenios, Argiuos, Arcadas, Athenienses, Thebanos, Achæos & alios. Sed prolixum esset omnes bellorum causas inquirere, nec de his idem potest esse omnium iudicium: sicut neque auctoribus semper de veris causis constitit, qui historias ipsorum scriptis prodiderunt.

Ex æmulatione.

CAPVT IV.

De bellis terrestribus.

QVandoquidem gloria militaris Lacedæmoniorum potissimum in bellis quæ terra gerebantur, sita erat, vt diximus, conuenit vt de iis paulò luculentius pertractemus. Quod tametsi non caret difficultate, tamen operam dabimus, vt hæc quatuor, quam fieri poterit, planissimè declaremus, videlicet qui præfuerint & gubernarint in exercitu, quomodo distribui solitus exercitus, qua ratione ducebatur & ad pugnam instruebatur, ac quo pacto tandem domum reduci consueuerit.

In bellis terrestribus Lacedæmoniorum gloria præcipua.

Quatuor in bellorum administratione obseruata à Lacedæmoniis.

Primum itaque hoc constat, placuisse semper Lacedæmoniis in bello vnum præesse, qui si totus educeretur exercitus, Rex erat, aut Prodicus seu tutor Regius, quum Rex ipse minor ætate: Aut si pars quædam, vel exercitus minor aliquò mitteretur, alius quidam dux, sed & is vnus ac plerumque ex Heraclidis. Nam Monarchiam in bellis semper eos vsurpasse, sicut & Carthaginenses, testis præter alios Isocrates Nicocle, vbi ita ait: *καρχηδονίους καὶ λακεδαιμονίους τοὺς ἄριστα τῶν ἑλλήνων πολιτευομένους, οἴκοι μὲν ὀλιγαρχουμένους, παρὰ δὲ τὸν πόλεμον βασιλευομένους.* Quare etiam aliquando Lex lata, ne vterque Rex cum exercitu exiret, ne videlicet duo essent diuersi Imperatores, qui vindicarent sibi summam potestatem. Quod non poterat sine Reipub. pernicie abire. Quæ lex tum primum lata; quum Demaratus simul exercitum eduxisset, & Cleomenes. Ita enim scribit Herodotus lib. v. *ἐτέθη νόμος ἐν σπάρτῃ, μὴ ἐξεῖναι ἕπεσθαι ἀμφοτέρους τοὺς βασιλῆας, ἐξιούσης τῆς στρατιῆς*, Id est, *Lex Spartæ lata prodeunte exercitu, non licere vtrumque Regem comitari.* Sed contra legem hanc tamen fiebat, quum res postularet, & requireret ita necessitas. Sicut Plistonax, quum bellum Agis gereret aduersus Argiuos & Mantinenses,

1. Vnus in bello dux, & is

Aut Rex, aut Prodicus.

Aut dux plerumque ex Heraclidis.

duxit & ipse copias ex senioribus & iunioribus conscriptas, vt testatur Thucydides lib. v. Porro qui ita præerat exercitui Imperator *βάγος* dicebatur, proprio Lacedæmoniorum vocabulo, vt ait Hesychius: etsi etiam Dux quiuis is intelligendus est. Sed quod Rex vt plurimum Imperator, id verò omnes ferè historiæ Græcorum ostendunt, & lege hoc constitutum à Lycurgo scribit Xenophon de Republic. Lacedæmoniorum. Rarius autem Prodicus hoc tam augustum munus gerebat. Ex Prodicis tamen fuit Lycurgus, vt ait Plutarchus, qui quum tutor Charilai esset, munere Imperatorio functus est. Sicut & Pausanias tutor Pleistarchi erat, quum contra Persas pugnaret, vt testatur Herodotus, Thucydides, Plutarchus, Æmylius Probus, & alij. Et Aristodemus Agesipolidis tutor, Imperator fuit, vt scribit Xenophon Hellenicôn lib. IV.

βάγος nomen eius qui præerat exercitui.

Adiungebãtur autem Regi Imperatori, tum ex Ephoris quidam, tum aliquando consiliarij, præterea & alij custodiæ causa. Ac duos Ephoros ex more Regibus attribui solitos ad bella euntibus, docet Xenophon lib. II. Hellenicôn: *ὥσπερ νομίζεται* (inquit) *ξὺν βασιλεῖ δύο τῶν ἐφόρων συστρατεύεσθαι, καὶ τότε παρῆν οὗτός τε καὶ ἄλλος*, Id est, *sicuti positum in more est, vt duo Ephori cum Rege in expeditionibus sint: ita tum aderat hic* (Nauclidas) *& alius.* Itémque consiliarij etiam adiuncti Regi, præter eos qui officia militaria gerebant. Ita Agidi ex lege decem numero attributi. Quæ lex tamen antiqua non erat, quippe tum lata, quum Agis imprudenter iudicatus est inducias cum Argiuis pepigisse, habens opportunitatem summam rei benè gerendæ. Nam ea de causa decem ipsi adiuncti consiliarij, sine quibus non licebat educere exercitum. Sed ea Lex an postea semper eodem modo obtinuerit, non reperio. Consiliarios tamen semper Regibus adhibitos, exinde verisimile est. Etsi aliis Regibus, bellis quibusdam periculosioribus & longinquioribus, plures adiunctos legimus. Nam Agesilaus obtinuit sciscente populo triginta consiliarios, quum in Asiam exercitum duceret, vt scribit Xenophon, & Plutarchus in Agesilao. Atque ad eundem modum postea etiam additi Agesipolidi consiliarij triginta, sicut antea Agesilao, vt idem Xenophon ait Hellenicôn lib. v. Quod ob iuuenilem eius ætatem factum

Regibus aut Ducibus euntibus ad bella qui attribui solerẽt, alias plures, alias pauciores.

ctum satis apparet. Prꝭter hos ante Regem collocabatur in acie, qui victor coronam in sacris certaminibus meruerat. Nam eum comitem belli semper Rex habebat. Plutarchus Lycurgo: ἐχώρει ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ στεφανίτην ἀγῶνα νενικηκότα, Id est, *Ibat Rex in hostem comitem trahens victorem coronati certaminis.* Vnde est, quod de quodam victore cõmemoratur. Nam Lacedæmonius quidam quum offerretur ei olympiis grandis pecunia, non accepit eam: sed vt magno labore superauit aduersarium lucta, & quispiam ei diceret, Quò tibi hæc Lacon victoria? Occurrit ei subridens: *Ante Regem in acie consistens cum hostibus decertabo.* Deinde stipabãt Regem perpetui comites trecenti illi, qui equites dicti, sicut celeres Romulum semper circumstabant, vt ait Dionysius. Id quod docet Thucydides lib. v. narrans de impressione in Argiuos, quam scribit factam præcipuè ab ea parte, vbi Rex Agis erat & trecenti circa ipsum, qui equites dicti; ᾗπερ (inquit) ὁ βασιλεὺς Ἆγις ἦν, καὶ περὶ αὐτὸν οἱ τριακόσιοι ἱππῆς καλούμενοι. Cæterũ Regum illud in bello imperium, non latius se extendit, quàm ad vnum exercitum, idque potissimum terrestrem. Raro enim classi Rex præficiebatur, ídque quum fiebat, ei soli imperabat, non exercitui terrestri. Nam vni ex omnibus Agesilao, imperium terrestre & maritimum simul delatum. Ita enim Plutarchus de Agesilao in eius vita scribit: καθ' ὁδὸν ἂν σκυτάλην δέχεται παρὰ τῶν οἴκοι τελῶν, κελεύουσαν αὐτὸν ἄρχειν ἅμα καὶ τοῦ ναυτικοῦ. τοῦτο μόνον πάντων ὑπῆρξεν Ἀγησιλάῳ, Id est, *In itinere quum esset, accepit à magistratibus vrbanis Scytalam, qua iubebatur classis imperium suscipere. Quod vni omnium Agesilao delatum.* Fuit autem summa & absoluta Regis in bello potestas; quum domi esset adstricta & obnoxia. Itaque de Leotychide ait Herodotus lib. VI. quod illi imperatorem agẽti aduersus Thessalos, licuerit omnia agere: παρεὸν δέ οἱ (inquit) ὑποχείρια πάντα ποιήσασθαι. Et Thucydides lib. v. Lege indicat ita sancitum fuisse, vt ab Rege omnibus imperaretur. Ita enim de Agide exercitum turbatum restituente scribit: εὐθὺς ὑπὸ σπουδῆς καθίσταντο ἐς κόσμον τὸν ἑαυτῶν, Ἄγιδος τοῦ βασιλέως ἕκαστα ἐξηγουμένου κατὰ τὸν νόμον. βασιλέως γὰρ ἄγοντος ὑπ' ἐκείνου πάντα ἄρχεται, Id est, *Statim accelerando in suo quisque loco constiterunt, Agide omnia ducis munera obeunte, vt Lex iubet.*

Regum in bellis alij comites.

Item alij comites.

Regum in bello imperium quam late pateret.

Regum in bello quæ potestas.

Quum enim Rex est Dux exercitus, cuncta eius imperio subsunt. Itaque patet Regi Imperatori subiectos reliquos fuisse omnes, quicunque vel peditibus vel equitibus aliqua cum potestate præerant. Inter quos ipsos tamen certus ordo, ita vt semper aliqui inferiores superioribus parerent. Nam σχεδὸν ἅπαν τὸ τῶν λακεδαιμονίων στρατόπεδον, ἄρχοντες ἀρχόντων εἰσί, ait Thucydides. Ita vt totus exercitus nihil aliud videretur, quam superiorum quorundam in inferiores imperium & militantes ferè omnes duces ducum. Erant autem post Regem hi exercitus terrestris præfecti, videlicet Polemarchi, Lochagogi, Pentecosteres, Enomotarchæ. Quos eadem serie enumeratos Thucydides scribit Regi ita obsequentes, vt per Polemarchos ad Lochagogos, per hos ad Pentecosteras, ab iis ad Enomotarchas, atque ita per eos ad singulos in Enomotia constitutos, quid iuberet & fieri vellet, enunciaret. Sed quę muneris ratio, & quot militibus singuli pręfuerint, tum rectius intelligi poterit, quum de exercitus terrestris diuisione egerimus. Itaque ad hanc iam declarandam accedamus.

Alij exercitus terrestris præfecti.

1. In quas partes distribui soleret exercitus.

Reperio autem in has potissimum partes tributum fuisse exercitum, quæ sunt Mora, Lochos, Pentecostys & Enomotia. Μόρα autem, quod vocabulum Glossarij auctor interpretari latinè non nouit, sed tãtum Moram vertit, quod ipsorum Lacedæmoniorum propriè fuerit, docet Pollux lib. 1 & Hesychius onomastico, ita scribens: μόραι γὰρ λακεδαιμονίοις οἱ πάντελοι λόχοι μόραι αὖθις ὀνομασθέντες: ita enim legendum censeo. Eodémque modo Harpocration Lexico duodecim Rhetorum, vbi de Moris ait, quod συντάγματά τινα λακωνικὰ οὕτω καλεῖται. Qui & postea ex Aristotele addit, ὡς εἰσὶ μόραι ὠνομασμέναι, καὶ διῄρηνται εἰς τὰς μόρας λακεδαιμόνιοι πάντες, id est, *quod moræ sint certæ quædam partes, & quod in moras omnes Lacedæmonij distribuebantur.* Vnde μόραι opponuntur συμμάχοις apud Xenophõtem initio VI. Hellenicôn.

Mora quid Lacedæm. fuerit.

Quot autem exercitus cuiusque μόραι fuerint, nemo tradit, nec puto fuisse semper eundem numerum, sed pro vt exercitus vrbanus maior vel minor: ita haud dubiè μόραι plures vel pauciores. Nam quod apud Xenophontem scribitur de Repub. Lacedæmoniorum sex esse μόρας, quum ait, ὅτι γε μὴν κατασκευασαμένων μόρας μὲν διεῖλεν ἓξ καὶ ἱππέων καὶ ὁπλιτῶν: id ego referendum

Moræ quot fuerint.

puto

puto ad eam distinctionem, qua domi distributi erant ad militiam per moras seu tribus. Quæ etiam sex numero erant vt suprà retulimus. Alioquin Xenophon ipse docet fuisse aliquando in exercitu pauciores μόρας, vt quum scribit VI. Hellenicôn, Cleombrotum missum auxilio Phocensibus aduersus Thebanos cum quatuor moris. Quod aliâs sæpe factum. Quot autem fuerint milites in vnaquaq; mora, inter auctores non conuenit. De qua dissensione ita scribit Plutarchus in Pelopida: τὴν μόραν ἔφορος μὲν ἄνδρας εἶναι πεντακοσίους φησὶν, καλλισθένης δὲ ἑπτακοσίους, ἄλλοι δέ τινες ἐννεακοσίους, ὧν Πολύβιος ἐστὶν, Id est, *Ephorus moram ait esse quingentorum virorum, Callisthenes septingentorum, alij quidem nongentorum, ex quibus est Polybius.* Quorum ego Ephori sententiæ accedo, vt pote maximè concinnæ. Ac sic mora fuerit initio peditum quadringentorum, quibus additi postea equites centum. Quod tamen haud potuit esse perpetuum aucto vel diminuto ciuium numero, vt idcirco diuersæ istæ auctorum sententiæ simul veræ esse possint, de diuersis intellectæ temporibus. Præerat autem cuilibet moræ Polemarchus vnus. Ita enim Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum. ἑκάστη τῶν πολιτικῶν τούτων τῶν μορῶν ἔχει πολέμαρχον ἕνα, Id est, *Quælibet vrbana mora habet vnum Polemarchum.* Quod etiam de moris militaribus intelligendum. Nam idem haud dubiè in bellis Polemarchi, qui & domi. Atq; hic in Regis locum succedebat, si eum occumbere contingeret, vt patet ex lib. III. & VI. Hellenicôn Xenophontis, & aliis. Ducebántque aliquando ipsi Polemarchi moras sine alio Imperatore, & sociis cum præsidio aderant. Quorum creberrima exempla. Additus autem Polemarcho tanquam eius legatus, qui dicebatur συμφορεύς. Nam ita peculiariter quosdam vocatos docet nos Xenophon VI. Hellenicôn, vbi ita scribit, καὶ οἱ συμφορεῖς πολεμάρχου καλούμενοι.

Polemarchus vnus cuilibet moræ præfuit.

συμφορεύς Polemarcho additus.

Λόχος autem, quod Gloss. interpretatur Turmam, quatta moræ pars est. Erant enim cuiusque moræ quatuor λόχοι, quamuis alij statuant quinque. Hesychius λόχοι λακεδαιμονίων φησὶ Ἀριστοφάνης τέτταρες. πέντε γάρ εἰσιν, ὥς φησιν Ἀριστοτέλης. Sed verius est, quatuor antiquitus fuisse. Nam totidem λοχαγοὺς seu Turmarum præfectos ait Xenophon esse. Hoc itaque si est, erit λόχος

Λόχος quæ fuerit Lacedæm. exercitus pars.

quilibet centum peditum. Quod ſequentibus rectè conſentit.

Πεντηκοστὺς quæ pars exercitus fuerit.

Πεντηκοστὺς autem λόχου ſeu turmæ pars dimidia. Erant enim octo Pentecoſtyes cuiuſque moræ. Vnde patet Pentecoſtyn quamlibet fuiſſe quinquagenorum militum, quum Lochos erat centum. Quod nomen ipſum etiam indicat. Qui præfecti erant huic numero militum, dicebantur πεντηκοντατῆρες, vt Thucydides, vel πεντηκοστῆρες, vt Xenophon ſcribit. Ac πεντηκοστῆρας tales octo ait Xenophon fuiſſe in qualibet mora.

Ἐνωμοτία quæ pars Lacedæmoniorum exercitus fuerit.

Ἐνωμοτία unde dicta.

Ἐνωμοτία quod etiam eſt ipſorum Lacedæmoniorum, vt ait Pollux lib. I. Pentecoſtyos pars item dimidia. Nam fuere Enomotiæ in vna quaq; mora ſedecim. Facilè igitur colligitur comprehendiſſe Enomotian vicenos quinos viros, quum Pentecoſtys erat quinquagenum. Dicta ἐνωμοτία à ſacramento inter ſe mutuò, vel ſimul magiſtratui præſtito. Heſychius, ἐνωμοτία τάξις τις διὰ σφαγίων ἐνώμοτος. Qui præerant Enomotiis dicebantur ἐνωμοτάρχαι vel ἐνωμόταρχοι. Quorum ſedecim fuiſſe ait Xenophon cuiuſque moræ. Sed hæc vetuſtiſſima haud dubie diuiſio, quæ non niſi in peditibus initio locum habuit, & ſolis Lacedæmoniis competebat.

Exercitus ratio mutata poſterioribus temporibus, apud Lacedæmonios.

Poſtea hæc ratio mutata, manentibus iiſdem nominibus, ſicut & legio Romana eiúſq; partes auctæ ſub iiſdem nominibus. Nam equites additi, & auxiliarij etiam centuriati, totiúſq; exercitus alia vſurpata ratio. Quò pertinet haud dubie auctorũ de mora diſſenſio, cuius iam meminimus. Quod vel vnico Thucydidæ loco manifeſtum fieri poteſt. Nam vbi hiſtoricus lib. v. de diſtributione exercitus Lacedæmoniorum agit, primùm moras præterit, quò indicat ſe non de ſolis Lacedæmoniis loqui. Deinde λόχους ſeu Turmas exercitus ſeptem fuiſſe ait, quibus & poſtea præfectos dat Polemarchos, eis ſuos λόχους attribuens, ita vt λόχοι tum pro moris, & Polemarchi pro Lochagogis fuerint. Poſtea ait cuiuſlibet λόχου ſeu turmæ fuiſſe Pentecoſtyas quatuor, & pentecoſtyos cuiuſque Enomotias itidem quatuor. Enomotiam autem in fronte quatuor in latere octo habuiſſe. Vnde rectè colligit ſcholiaſtes Græcus, Enomotian tum fuiſſe virorum triginta duorum, Pentecoſtyn autem comprehendiſſe viros centum viginti octo, Lochon in vniuerſum quingentis & duodecim conſtitiſſe viris. Ex qua diuiſione & enu-

& enumeratione facilè de numero totius exercitus iudicatur. Atque hæc tum in bello exercitus distributio, sicut & aliâs alia. Nam vt prior Xenophontis ad solos Lacedæmonios pertinebat, idque potissimum quando pedites erant, vt diximus: ita hęc posterior & alię huiusmodi ad socios etiam referendæ, qui postea accesserunt. Quorum quum non esse posset idem semper numerus, nec eodem modo distribuere exercitum licebat. Sed de sociis supra aliquid diximus, qui quum adiuncti Lacedæmoniis ipsorum disciplinæ militari parebant, ab iisque discebant, quomodo se gererent. Separati autem; suum quendam ordinem seruabant, qui eius Reipub. erat, vnde venerant. Qua de re hic non est differendi locus, sed hæc vt dixi ad pedites ferè referenda.

Socij Lacedæmoniorũ ipsorum disciplinæ militari parebant.

Cæterùm de equitibus Lacedæmoniorum, vt pauca seorsim addamus, hoc in primis notandum, paruum & exiguum fuisse Lacedæmoniis initio equitatum, Quod potissimum robur militiæ in peditibus situm existimarent. Sicut Diodorus Siculus lib xi. testatur, scribẽs eos, περὶ τὰς πεζικὰς δυνάμεις ἦν κατεσπουδασμένους Nam (vt ex Pausaniæ lib. iv. intelligi potest) ad bellum Messenicum vsque raro equitatu vsi sunt, tum reliqui Peloponesij, tum Lacedæmonij. Quod eò factum existimare licet, quia Messenia magis alendis equis idonea, vt ex Platonis verbis supra relatis iudicatur: Quum Laconica magis esset montosa & aspera. Deuicta itaque Messenia, quum ad bella extra Peloponesum gerenda adducerẽtur, equis magis opus esse didicerunt. Atque ab eo tempore equos alere haud paruæ curæ fuit. Vnde & Archidamus apud Isocratem gloriatur de præstantibus equis Lacedæmoniorum. Ac videntur demum Lacedæmonij eius artis peritos magistros publicos habuisse, qui iuuenes equitare docerent, dictos ἡνιοχαρέτας. Nam apud Hesychium ita scribitur, ἡνιοχαρέτης διδάσκαλος ἱππικῆς τῶν νέων, λάκωνες. Quò indicat hoc fuisse Lacedæmoniorum vocabulum, quo tales magistros designabant. Nec etiam à fœminis hoc studium neglectum, quarum quædam Cynisca dicta, Archidami Regis filia, prima fœminarum omnium ἱπποτροφῆσαι, Id est, *Equos alere instituit*, vt ait Pausanias, quę & in olympiis prima quadrigis vicit. Erant autem equites Lacedęmoniorum præcipuè ex Sciritis, qui partem

Equitatus Lacedæmoniorum qualis.

Equites Lacedæmoniorum ex Sciritis præcipuè.

quandam Laconicæ tenebant, quique ab aliis Lacedæmoniis hoc nomine distincti erāt. Sciritis enim sic vsi, quemadmodum Assyrij Hyrcanis. Xenophon lib. iv. Cyropædiæ, vbi scribens Hyrcanos nationem esse rei equestri deditam, postea hęc addit: *διὸ καὶ ἐχρῶντο αὐτοῖς οἱ Ασσύριοι, ὥσπερ οἱ λακεδαιμόνιοι τοῖς σκιρίταις.*

Scirites sinistrum cornu in exercitu tenebant.

Fuit autem horum Sciritarum id peculiare, vt semper sinistrum cornu in exercitu tenerent. Cuius auctor Thucydides lib. v. in hæc verba scribens: *τότε δὲ, κέρας μὲν εὐώνυμον σκιρῖται αὐτοῖς καθίσταντο, ἀεὶ ταύτην τὴν τάξιν μόνοι λακεδαιμονίων ἐπὶ σφῶν αὐτῶν ἔχοντες*, Id est, *Tunc in sinistro cornu Sciritæ constiterunt, quod hunc locum soli ex Lacedæmoniis sibi vendicent.*

Equitum Lacedæmoniorum distributio.

Distributi autem equites, qui Lacedæmoniis fuerunt, inde vsque ab initio in partes quasdam, quas *οὐλαμοὺς* dixerunt. Quod institutum scribitur fuisse ipsius Lycurgi. Quod si verum, fuerunt ipsis etiam tum equi, etsi fortè pauciores.

οὐλαμὸς quid.

οὐλαμὸν autem scribit Plutarchus vita Lycurgi, ex Philostephano, fuisse quinquagenum equitum quadrata acie instructam turmam. Cuius meminit & Hesychius. Atque haud dubiè equitum tum erat magna gloria, qui ex præcipuis lecti rem vtilem Reipub. præstiterunt. Postea tamen corrupta & hac in parte Reipub. constitutio. Nam equos quidem ditiores aluerunt, sed alios equites præbuerunt. Ita Xenophon lib. vi. Hellenicôn, ait bello Thebano alios equites à ditioribus datos, ad eorum vicem obeundam, qui & rei equestri minus essent idonei, nec gloriæ cupiditate admodum ducerentur. Vnde contigit equitatu Lacedæmonios eo bello superari, sicut & aliâs. Atque hunc in modum tributus exercitus tum equestris tum pedestris.

3. Ratio ducendi exercitus, & ad pugnam instruendi. Rex domi sacra Ioui ἀγήτορι faciebat. Ingrediebatur cum exercitu & πυρφόρος.

Tertio in ducendo exercitum hęc ratio potissimum Lacedęmoniis vsurpata, quam descripsit ita ferè nobis Xenophon libro de Repub. Lacedæmoniorū. Ante omnia Rex domi antequam exercitus progrederetur, præsentibus Polemarchis, Lôchagogis, Pentecontateribus, Enomotarchis & aliis, sicut semper in sacrificiis fieri solebat, sacra Ioui *ἀγήτορι*, seu ductori faciebat. Tū si litatum, pergebat domo cum exercitu, & *πυρφόρος* seu gestator ignis, ferens ignem ex ara sumtum, ad fines regionis comitabatur. Postea quum eò vētum, ibi alterum sacrificium à Rege Mi-

neruæ

neruæ fiebat, atque vt hîc etiam litatum, tum demum transibat exercitus Regionis limites, præcedêre igni ex his sacrificiis sublato, & omnis generis hostiis. Quem ignem, scribit Nicolaus de moribus gentium, sublatum ex ara Iouis Agetoris ferri solitum ab eo qui πυρφόρος dicebatur, atque inextinctum seruari. Deinde progrediente exercitu dux fuit ipse Rex, quem nemo antecedebat præter Sciritas, & equites exploratores, nisi se hostis ostenderet. Aliâs enim in primo agmine semper incedebat. Vnde est quod Herodotus scribit lib. VI. στρατευομένων πρώτους ἰέναι τοὺς βασιλῆας, Id est, *In expeditionibus vt primi essent Reges.* Atque sic vt lentè se parauerant: ita & tardè procedebant, videlicet ne exercitus fatigaretur. Quamuis id etiam eò pertinebat, vt in hostico tantò plus damni dare possent. Vnde tarditatem exprobrari solitam Lacedæmoniis apparet ex lib. I. Thucydidę & aliis. Itaque & Isocrates Panegyrico, hoc tanquam præcipuæ laudi tribuit Lacedæmoniis, quod bello Medico non cunctati Atheniensibus auxilium ferre; ac si id insolens fuerit ipsorum moribus. Etsi aliâs etiam, quum ita necesse, hac consuetudine non sint retardati.

Ignis ex ara Iouis Agetoris sublatus ferri solitus, & inextinctus seruari.

Rex progrediente exercitu fuit ipse dux.

Tarditas Lacedæmoniis exprobrata.

Cæterum sicut Regis erat exercitum ducere: ita in eius potestate erat quiescere, & castra metari, vbi & quando visum. Solebant autem castra Lacedæmoniis plerumque disponi in orbem, nisi mons, aut fluuius tutos præstaret, quod vsum in eis angulorum nullum existimarent; atque semper à castris excludebantur serui. Interdiu autem omnes cum hastis incedebant, ad quæuis imperia parati. Habuit etiam in castris vnaquæque mora sua exercitia, intra spacium cuiq; definitum, ne quis ab armis longius abesset. Quod si qui ad commeatum parandum exibãt, neq; à se inuicem, neque ab exercitu longiùs progrediebantur, quam vt tuti essent. Sumta autem cœna Diis hymnum canebãt, atq; ita noctu etiam in armis obdormierunt. Excubias autẽ agebant diurnas quidem interius versus castra: Nocturnas verò exterius equites obibant, olim quidem Sciritæ, postea mercenarij. Atq; ij hostes ex locis altioribus, quam poterãt longissimè obseruarunt. Polemarchis autem cura incubuit, vt hæc & alia omnia rectè, & secundum leges fierent.

Qualiter castra metarentur.

Serui à castris exclusi.

Exercitia in castris.

Hymni Diis à cœna canebantur.

Nocturna excubatio in armis.

Polemarchorum officium.

Rex medium l cū in exercitu tenuit quū sunt pugnandum.

Porro si pugnandum videbatur, tum verò Rex ἄγημα seu turmam primæ moræ, quam existimo esse trecentorum istorum, qui semper Regi ad custodiam corporis præsto fuerunt, ducens conuertebat se, donec inter duos Polemarchos, & duas moras consisteret. Nam Regis erat medium locum in exercitu tenere, quum esset pugnandum, vnde ad omnes facilè emanare & euulgari poterant, quæ mandaret. Ita Agidem scribit Thucydides lib. v. medium exercitus tenuisse, quū Argiui in eum & trecentos istos impressionē facerēt. Deinde post Regē & hos custodes,

In acie qui steterunt.

statuebantur in acie securitatis causa, qui eodē vtebantur cōtubernio cū iis, quos ὁμοίους dicebant, qui erant vates, medici, tibicines, vt restatur etiā Nicolaus apud Stobæum de moribus gentium, itemq; copiarum præfecti, & spontanei quiq; militantes.

Tertium sacrificium à Rege fieri solitum.

Tum verò Rex iterum in hostium conspectu sacrificium faciebat capellā mactās. Quod existimo fuisse victimā Musis immolari solitam. Nā Musis ait Plutarchus à Rege sacrificium fieri instante prælio; sicut Xenophon tum fieri ait hanc capellæ mactationem. Hoc itaq; vbi factum, incinebatur frequens tibia, omnésq; coronas sumebāt, atq; ita ad cōflictum veniebatur. Non

Tibia canebatur, & coronæ sumebantur, inst ante cōflictu.

defuerunt tū mutuæ cohortationes, præcipuè Enomotarcharū, qui tamen exaudiri non poterant, nisi à sua qualibet enomotia. Atque hoc pacto duci, & ad pugnam instrui exercitus solebat.

4. Exercitum reportandi consuetudo.

Postremo videndum iam quomodo confecto bello exercitū reportare moris fuerit. Et quidem Regem seu Imperatorem oportebat, sicut exercitū eduxerat, ita & domum reducere. Neq;

Rex aut Imperator exercitum reducebat.

enim eos, qui ex Lacedæmoniis erant, alios licebat dimittere vel exauctorare. Reliquos autem socios, & mercenarios, suis ducibus reportandos commisit. Ac tum quidem agmen clausit Rex

Rex in reditu agmen claudebat.

cum sua cohorte. Nam vt in exitu inter primos: ita in reditu inter postremos. Itaq, & Herodotus de Regibus ait eos ὑστάτους ἀπιέναι. Quod facilè apparet, eò fieri ne hostes nouissimū agmen

Reuersus cum copiis denuò sacrificabat.

carperent, à tergo ingruentes. Domum reuersus cum suis copiis Rex denuo sacrificabat, haud dubiè Ioui seruatori gratias agēs.

Sacrificiū quale fuerit.

Quale autem fuerit hoc sacrificium docet Plutarchus in Marcello, vbi scribit Lacedæmone ducem deposito imperio, si actu vel blandè rem susceptam confecisset, immolasse bouem: sin acie,

cie, gallum gallinaceum. Itaq; quod idem auctor refert in institutis Laconicis sacrificium fieri ab eo qui strategemate hostem superasset, id de hoc bouis sacrificio accipio. Tandem post hæc ταμίαι seu quæstores, σκευοφόρων ἄρχοντες seu sarcinatorum præfecti, & λαφυροπῶλαι in publicum extulerũt spolia asseruata, atq; item quę ex manubiis redacta erant. Vnde tum Diis donaria assignabantur, tum præmia bene meritis præstabantur. Reliqua vero deponebantur, vel in publicos vsus erogabãtur, aut etiam, vt postea factum, in ærarium condebantur. Ex quibus omnibus patet verum esse, quod Xenophon ait, Regem in exercitu, quà Diis ministrabat Sacerdotem, quà homines gubernabat Imperatorem egisse. Atque hæc de bellis terrestribus Lacedæmoniorum nobis dicta sint.

Spolia in publicum efferebantur, ex quibus donaria Diis offerebãtur, & præmia benè meritis præstabantur.

CAPVT V.

De bellis maritimis.

QVod bella maritima seriùs à Lacedæmoniis gesta sint, eò factum, vt & minus horum gloria excelluerint, & ab auctoribus pauciora de iis prodita sint. Nec enim ante Persarum in Gręciam aduentum legimus vllam iustam classem ab iis ad bellum comparatam. Et hæc ipsa, quæ bellis Medicis ipsorum Lacedæmoniorum erat, non ita numerosa. Nam antiqua illa, quæ ad Troiam nauigauit, totius Græcię impendio & apparatu constitit, ac minor longè exstitit posterioribus. Extenuata itaq; meritò à Thucydide, qui scribit Poetas omnia in maius extollere. Classis autem totius Græciæ antiquissima fertur Corinthiorum & Corcyrensium, ac postea Atheniensium. Ac Corinthios auctor idem Thucydides, primo naues, quales postea in vsu fuere, struxisse. Postea res ipsa docuit Lacedęmonios etiam classe opus esse, quum translata ab ipsis bella extra Peloponesum gererentur aduersus Athenienses, Thebanos, Persas, Thraces, & alios insulas maris inhabitantes, qui classibus haud parum valebant. Itaque ne inuaderetur ab iis Laconica, vna parte mari exposita, hostem classe propulsare necesse fuit. Quòd tamen initio infelicius ne an imperitius dicam factũ, Quare autẽ classis ad bella

Bella maritima serius à Lacedæmoniis gesta.

Classis antiquissima Græciæ quæ fuerit.

Cur antiquitus nullam classẽ haberent Lacedæm.

Ratio 1. maritima nulla ipsis antiquitus fuerit, non est obscurum. Primo enim incolebant Lacedæmonij regionem μεσόγεον seu mediterraneam, vt est apud Xenophontem, ita vt vrbs sedes præcipua Reipub. à mari haud parum distaret, ideoque minus bellis mari gerēdis & administrandis opportuna. *Ratio 2.* Deinde vetitum erat legibus Lycurgi, ne nautæ ipsis essēt, néue naualibus prælijs pugnarent, vt suprà diximus. Etsi hanc legem necessitate impulsi mutarunt, vsque dum maris imperium obtinerent. Tum verò vsu *Nautæ Spartâ tandem abdicati.* edocti, mores & disciplinam Reipub. nautarū commercio corrumpi, veterem legem Lycurgi abdicatis nauibus reuocarunt. Neque enim consistere illa laudatissima politia potuisset, nisi profligati pudoris, & perditos homines facessere è Repub. iussissent. Cuiusmodi vulgus nautarum esse vel prouerbium vetus indicat, quo maritimi mores pro corruptis & peruersis intelliguntur. Quod magno suo malo experiri videmus in dies quosuis, qui maritima accolunt. Sed nihilominus Lacedæmonij hoc animaduerso, contra legem denuo classem compararunt, vt ait *Classis Lacedæmoniorū tum ex proprijs tū ex sociorū nauibus constabat.* Plutarchus, & nos supra attigimus. Porro constabat classis Lacedæmoniorum tum ex iis, quas ipsi confecerant nauibus proprio impendio, tum magis ex sociis. Nam hos semper naues suppeditasse, & quidem plerunque plures ipsis Lacedæmoniis, multis veterum scriptorum locis ostendi potest. Quod ne de aliis maioribus classibus dubium cuiquam sit, de parua aliqua ex Xenophonte conuincam. Scribit itaque VI. Hellenicôn Historicus, facta pace inter Lacedæmonios & Athenienses, quum Timotheus exules Zacynthios in insulam exposuisset, questos de ipsius iniuria Insulanos apud Lacedęmonios. Qui læsos se ab Atheniensibus existimantes, classem denuo comparabant. Ac tametsi hæc classis tantùm ex sexaginta constabat nauibus, tamen plures ciuitates ad eam cōtulisse commemorat, vt sunt hæ, videlicet Lacedæmon ipsa, Corinthus, Leucas, Ambracia, Elis, Zacynthus, Achaia, Epidaurus, Troezen, Hermione, Halienses. Cuius nō dissimile exemplum est apud Thucy. lib. VIII. in classe *Classis Duces semper fuerūt Lacedæmonij.* centum nauium. Hoc itaq; si in tam exigua factum classe paranda, quis secius in reliquis fieri potuisse existimârit? Erant tamen Lacedæmonij semper Duces totius classis, etsi sociorum

nauibus

nauibus ij præerant Trierarchi, quos Respub. eorum præfecerat. Vt in aliis expeditionibus alij, Mnasippus autem Lacedæmonius, hac quam iam commemorauimus classe. Atque (vt diximus suprà) rarò Reges classis imperium tenuère, fortè quod ij minus maritimorum bellorum periti aut felices habiti, multo minus vt & terra & mari imperàrint. Itaque quod Agesilao soli simul classis & terrestris exercitus imperium delatum, vt retulimus ex Plutarcho, id magis honori eius datum, quàm quod ita conueniret. Idcirco nec id ipse vsurpauit, sed Pisandrum sua vice fungi voluit. Quo nomine tamen in reprehensionem incurrit, quod qui alias semper ad Reipub. vtilitatem respexisset, hîc propinquitatem prætulerit, quippe vxori se venditans, cuius frater erat Pisander. Quod Agesilai delictum vtinam non plures imitarentur, minus idoneos modò ex suis prouehẽdo.

Agesilao classis & terrestris exercitus imperium quomodo delatum.

Cæterum dicebatur qui classi præerat *νάυαρχος*, quem classis præfectum interpretari licet, & *ναυαρχία* ipsa præfectura. Nam tametsi vnius etiam nauis nauarchos est, qui vsitatius dicitur *τριήραρχος*, vt Brasidas apud Thucydidem dicitur Trierarchus lib. IV. Tamen & classis totius dicitur nauarchus. Itaque apud Hesychium & Suidã exponitur *νάυαρχος ὁ τῶν νηῶν ἄρχων*, Id est, *nauium præfectus, non vnius nauis*. Et *στολάρχης* item apud Hesychium idem est cum *ναυάρχῳ*, atque hoc nomine exponitur.

Ναύαρχος classis præfectus. dicebatur.

Ἐπιστολεὺς autem erat nauarcho quasi legatus, sicut Polemarchi Regis in bellis terrestribus, qui & ἐπιστολιαφόρος dicitur apud Xenophontem. Nam ἐπιστολεὺς est, vt Pollux lib. I. scribit, *ὁ ἐπὶ τοῦ στόλου διάδοχος τοῦ ναυάρχου*. Vnde etiam patet quod de nauarchi significatione diximus. Ita II. Hellenicôn Xenophontis Aratus dicitur Nauarchus, Lysander Epistoleus vel ipsius legatus. Nam tum Lysandro per legem præfecto esse non licuit, vt iam dicemus. Quamuis nomine tãtum Lysander Epistoleus, re nauarchus erat, vt scribit Plutarchus Lysandro. Item VI. Hellenicôn, Mnasippo nauarcho Hypermenes est Epistoliaphorus.

Ἐπιστολεὺς quis fuerit.

Quod autem de Nauarcho seu classis præfecto subindicauimus legem Lacedæmoniis fuisse, ea verò hæc est. Quod bis eundem classis præfectum creari non liceret. Ita enim scribit Plutarchus Lysandro, *νόμος γὰρ οὐκ ἐῶν δὶς τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν*, Id est, *Lex erat vetans eundem bis esse classis præfectum.*

De Nauarcho Lex Lacedæmoniorum.

Itaquè Xenophon initio II. Hellenicôn ſcribit; ὁ νόμος αὐτοῖς δὶς τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν. Vnde ſæpe nauarchos mutare neceſſe. Quod nec ipſis Lacedæmoniis omnibus probabatur. Itaq; quum Callicratidas miſſus eſſet ſucceſſor Lyſandro anno imperij eius elapſo, vulgatū ab ipſis Lacedæmoniis paſſim per ciuitates; ὅτι Λακεδαιμόνιοι μέγιστα παρεξήμαρτον ἐν τῷ διαλλάττειν τοὺς ναυάρχους, πολλάκις ἀνεπιτηδείων γιγνομένων, καὶ ἄρτι ξυνιέντων τὰ ναυτικὰ, καὶ ἀνθρώποις ὡς χρηστέον οὐ γιγνωσκόντων, Id eſt, *Quod grauiter impingerent Lacedæmonij mutando toties nauarchos: quorum aliqui ſæpe eſſent minus idonei & rerum nauticarum imperiti, aliqui quo pacto tractandi homines ignari.* Quibus verbis Hiſtoricus non male in quibus officium

Nauarchi officium quale. Nauarchi ſitum oſtēdit, videlicet in peritia rei nauticę & ſcientia tractandi homines. Itaque nec immeritò reprehenſa hæc eorum lex ab Ariſtotele, etſi alia de cauſa. Is enim lib. II. Politicôn ita eius meminit: τῷ περὶ τοὺς ναυάρχους νόμῳ, καὶ ἕτεροί τινες ἐπιτετιμήκασιν, ὀρθῶς ἐπιτιμῶντες. στάσεως γάρ γίνεται αἴτιος. ἐπὶ γὰρ τοῖς βασιλεῦσιν, οὖσι στρατηγοῖς ἀϊδίοις, ἡ ναυαρχία σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία καθέστηκε, Id eſt, *Legem de claßis præfectis alij quoque reprehenderunt, rectè vituperantes. Eſt enim cauſa ſeditionis. In Reges namque, qui ſunt perpetui duces exercituum, præfectura claßis, quaſi alterum regnum conſtituta eſt.* Quæ verba rectè animaduerſa, probant etiam quod ſupra

Claßiarij milites qui fuerint. retulimus, raro Regem claſſis præfectum fuiſſe. Cæterum claſſiarij milites fuerunt & ex Lacedæmoniis & ex ſociis, ſed plerumque maxima ex parte ex mercenariis conſtabant. Nam in maritimis expeditionibus non admodum exercitati Lacedæmonij, nec diſciplina, qua à pueris inſtituebantur, huc multum

Socij pecunias potius quàm milites ſuppeditabant. conferebat. Et ſocij vt plurimum potius pecunias ſuppeditabāt, quam milites dabant. Sic de Agide ſcribitur apud Thucydidem, quod τὰ τῶν ξυμμάχων ἠργυρολόγησεν ἐς τὸ ναυτικὸν, *quod à ſociis pecunias collegit ad nauticam expeditionem.* Quod ego de militibus conducendis intelligo. Nam de claſſis apparatu poſtea agit Hiſtoricus. Itaque etiam quum Mnaſippus in Corcyram nauigaret, vrbes ſocię pecuniam miſerunt, quod maritima eſſet expeditio. Qua de re ita Xenophon ſcribit lib. VI. Hellenicôn: τῶν πόλεων αἱ πολλαὶ ἀργύριον ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν ἔπεμπον, ἅτε καὶ διαποντίου τῆς στρατιᾶς οὔσης. His itaque ſtipendium numerandum, quod per menſes

menses ipsis constitutum fuisse, indicat eodem loci Historicus. Sicut & hac tempestate vsitatum. Atque idem de nauris puto sentiendum. Neque enim suppetere Lacedæmoniis poterat eorum copia. habitantibus vrbem mediterraneam. Aliquos tamen eos aluisse, ex iis quæ iam diximus patet. Vocabantur autem nautæ, vt annotat Pollux ex Thucydide, αὐτερέται, Id est *Remiges*, sicut & reuera pleriq; remiges erant. Nam τοὺς ναύτας ὀνομάζειν τεχνικώτερον ait esse. Distincti nautæ seu Remiges haud dubiè Lacedæmoniorum, sicut aliorum Græcorum. Nam quod apud Hesychium & Pollucem, alij dicuntur θαλάμιοι qui infimi & vltimi erant: Alij ζύγιοι qui medij: alij θρανῖται qui supremi, ea nomina Græcis communia fuisse puto. Nauale autem Lacedæmoniorum erat opidum Gytheum dictum vel Gythium. Ita Diodorus lib. XI. Γύθιον ἐπίνειον τῶν λακεδαιμονίων. Et Strabo lib. VIII. ait, Γύθιον σπάρτης ἐπίνειον. Ac Pausanias scribit ibi νεώρια Lacedæmoniorum. Sicut & Liuius lib. XXXIV. ait Gytheum opidum, omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis fuisse receptaculum. Atque hæc de bellis Lacedæmoniorum, totáque militiæ ratione nobis dicta sint. Reliqua quæ habuimus, relata sunt in legibus militaribus. Quibus si minus satisfactum fuerit auido harum rerum lectori, imputandum hoc vel inopiæ documentorum, vel scriptorum negligentiæ, qui non fortassis existimàrint hæc digna, vt posterorum memoriæ proderentur. Iam pergamus ad alia.

Nautæ vnde sumerentur.

Nautæ dicti αὐτερέται, & cur.

Nautarum alia nomina.

Nauale oppidum Lacedæmoniorum Gytheum.

CAPVT VI.

De Pace & fœderibus.

BEllicis expositis non omittendum nobis visum est, quæ ad pacem faciendam, & fœdera sancienda pertinent. Itaque de his iam dicendum, quod soleant illa bellis quæri, vel ea saltem consequi.

Erant autem duo modi, quibus fœdus & amicitia cum Lacedæmoniis ciuitatibus aliis intercedebat, quorum alterum σπονδὰς, alterum συμμαχίαν vocarunt. Σπονδαὶ pacem in primis continebant, ac ne qua pars alteram deinceps læderet, vel socios alterutrius, vtque bello ablata restituerentur, de quibus conuene-

Fœderis & amicitiæ Lacedæm. cum aliis ciuitatibus duo modi.

Σπονδαὶ quæ dictæ sint Lacedæmoniis & quomodo fierent.

rat. Et alia plura. Neque enim ſemper eodem modo fœdus concipiebatur. Ac quod ad reſtitutionem attinet, nõ aliter pax conſtabat, neque verò ea dicenda pax, niſi reddita eſſent quæ promiſſa, & reliqua præſtita. Quare Thucydides lib. v. ait: οὐκ εἰκὸς εἰρήνην αὐτὴν κεκρίσθαι, ἐν ᾗ οὔτε ἀπέδοσαν πάντα, οὔτ' ἀπεδέξαντο ἃ ξυνέθεντο, Id eſt, *Non conſentaneum eam iudicari pacem, in qua neque tradita, neque recepta ſunt omnia, de quibus conuenerat.* Fiebat autem ſortitio de reſtitutione, vtra parte prius incipiendum eſſet, in qua multum ad finem promiſſorum ſitum. Itaque de Lacedæmoniis reddentibus captiuos Athenienſibus & ſociis ait Thucydides: ἔλαχον πρότεροι ἀποδιδόναι ἃ εἶχον. Ac quia σπονδαὶ tantum pacis erant, ideo vocabant ſcriptores etiam εἰρήνην. Nam εἰρήνη opponitur τῇ συμμαχίᾳ apud Xenophõtem: ſicut & ξυνθῆκαι apud Thucydidem.

Reſtitutio pars erat pacis, ſine qua pax nõ conſtaret.

Reſtitutio ſortitione fieri ſolita.

Εἰρήνη & συμμαχία opponũtur.

Sed in συμμαχίᾳ multo plus inerat. Nam non ſolùm pacem, ſed & mutuum auxilium complectebatur. Ac vt iidem hoſtes vtriuſque eſſent, atque ab ſociis vtrique iniuriam abſtinerent. Nam ita Suidas συμμαχίαν deſcribit, diſtinguens eam ab ἐπιμαχίᾳ. Συμμαχία (inquit) ἐπιμαχίας διαφέρει. συμμαχία γάρ ἐστιν ὅταν τις τὸν αὐτὸν ἔχῃ τῷ συμμαχουμένῳ ἐχθρὸν καὶ φίλον. ἐπιμαχία δὲ ὅταν τις μόνῳ τῷ συμμαχουμένῳ ἀδικουμένῳ βοηθῇ, οὐ μήν τοι καὶ ἀδικοῦντι συμπράττῃ. Ex quibus patet ratio, quare etiam plerunque poſt σπονδὰς ad tale fœdus συμμαχίας veniebatur, vt videre eſt ex lib. v. & vi. Thucydidæ aliiſque multis hiſtoricorum locis. Erat autem in vtriſque hiſce fœderibus vſitatum, vt tum ij quorum res præcipuè agebatur, tũ ſocij etiam iurarent. Neque enim æquum viſum, eos pace excludere, quos periculi ſocietas coniunxerat. Quãuis ſi ſociis aliter viſum, vt ſi fœdus minus æquum, aut fortè ignominioſum, nec in fœdere adiungebantur, nec iuramentum præſtabant. Sed fuit iuramentum licitum vtriq; parti proprium & domeſticum, quod oportebat tamen maximum eſſe, quod cis vſitatum. Ac clauſula in fœderibus addẽda ſemper iuramento hæc, vt docet Thucydides: ἐμμενῶ ταῖς ξυνθήκαις, καὶ ταῖς σπονδαῖς, ταῖς δὲ δικαίως καὶ ἀδόλως, Id eſt, *Stãbo his pactionibus & fœderibus iuſtè & ſincerè.* Cæterum videtur fuiſſe Lacedæmoniorum hoc vſitatiſſimum iuramentum. (Nam de aliis alibi) vt per Caſtores

Συμμαχία plus erat quàm ἐπιμαχία.

Συμμαχίας & ἐπιμαχίας diſtinctio.

Iuramentũ in fœderibus vſitatum.

Iuramentũ cuique licitũ propriũ & domeſticum.

ſtores iurarent in hanc formam; καὶ τὼ σιὼ Ἀργεῖοι. Ita enim eſt apud Xenophontem lib. IV. & in Apophthegm. apud Plutarchũ.

Quum verò rata iam fœdera erant, tum in ϛήλαις, ſeu columnis lapideis vel pilis incidebantur ad perpetuã memoriam, eæq́; in aliquo loco ſacro ſtatuebantur. Nam ſic fœdera firmiora futura putabant. Oſtendi hoc poteſt ex Iſocratis Panegyrico, vbi de fœdere cum Perſis loquitur. Et manifeſtè id declarat fœdus cum Athenienſibus factum, cuius iam meminimus. Nam ſimulatque inciſum pilis, ſtatuebantur eæ partim in Olympiis, partim in Pythiis, partim in Iſthmo. Atque Athenis intra vrbem, Lacedæmone in Amycleo, vt eſt in Thucydide. Ac renouare fœdus quotannis plerumque moris erat, miſſis vtrinque legatis, quod & fœdere exprimebatur. Eáque fœderis annua repetitio & renouatio, in ſacris etiam vt plurimum fiebat, fortaſſis ex Cippis recitato fœdere. Sicut ad id fœdus, quod iam diximus, legatis Athenienſium ad Hyacinthia Lacedæmonem veniendum erat, Legatis Lacedæmoniorum ad Dionyſia Athenas.

Fœdera quum eſſēt rata in columnis lapideis incidebantur.

Fœdera quotannis renouabantur.

In vniuerſum autem Lacedæmoniis hoc obſeruatum, ne pax cum vllis fieret, vel ab ipſis Regibus Imperatoribus, vel ab aliis ducibus, niſi auctoritate magiſtratus, vt Senatus & Ephorum. Sed ab ipſis ducibus induciæ tamen dabantur, dum magiſtratus conſuli & rogari poſſet. Nam quod Ageſilaus apud Xenophontem indignatur Phliaſios ad magiſtratus contendere pro pace, id non eò pertinet, quod penes ipſum ius pacis faciendæ fuerit: ſed quod is præteritus ſit, neque dignus ab eis habitus, quo interceſſore & auctore vterentur. Sic Lyſandrum, ſuprà diximus, pacem petentes ad magiſtratus remiſiſſe. Et Xenophon eò loci, vbi illa de Ageſilao ſcribit, ſtatim addit à Polybiade Harmoſte Olynthios pacem petentes ad magiſtratus reiectos. Sicut & Ageſilaus ipſe reſpondit, Tithrauſti pacem pecunia redimere volenti, penes ciuitatem, non penes ſe eius faciendæ ius eſſe, vt eſt apud Plutarchum Ageſilao. Quamuis haud rarò magiſtratus iterum hãc curam Imperatoribus delegabant, vtpote qui in rem præſentem venerant, ideóque rectius de pacis æquitate ſtatuere poterant.

Fœdera vel pax, nō fiebant à Regibus aut Ducibus niſi auctoritate Magiſtratus.

Induciæ à Ducibus dabantur.

Aliâs tamen legati mittebantur, quorum interuentu pax fie-

Legatorum interuentu nonnunquã pax facta.

bat,& fœdera sanciebantur. In his verò id quasi solemne Lacedæmoniis erat, vt inimicitiç inuicem iis intercederent, qui legationis munus obirent. Docet id Aristoteles, ita scribens politico II. de ęmulatione, quę inter Reges & alios Spartę erat; διόπερ (inquit) ἐξέπεμπον συμπρεσβευτὰς τοὺς ἐχθρούς, καὶ σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς βασιλεῖς. Vnde existimare licet Legatos plerumque tres missos, vt tertius quasi inter vtrosque medius, ipsis dissidentibus æquiori & vtilius Reipub. consulenti accederet. Quamuis ita φιλοπάτριδες Lacedæmonij, vt nō dubium sit eos patriç semper inimicitias condonasse. Sicut & inimicitias illas æmulationis potius fuisse, quam vindictæ existimare licet. Quam æmulationem fortassis inter Legatos existere non sine graui ratione voluerunt Lacedæmonij, videlicet vt alter altero magis in vtilitatem Reipubl. eniteretur. Ita tres Legati missi Athenas ad societatem ineundam contra Thebanos, qui erant, vt scribit Xenophon, Etymocles, Aristolochus & Ocellus, & aliâs sæpius eodem modo. Verumtamen hoc non fuisse perpetuum satis apparet. Nam & longè plures aliquando missi, vt fœdere illo sanciendo, quod iam adduximus, & aliis multis, præcipuè quum maioris momenti esset negotium. Alioquin si res non magna, vel si non erat ipsis suspiciendus, aut si eum minus timete venerarívé videri voluerunt, ad quem legati mittendi, vnus tantum ibat. Itaque mitanti Philippo Macedoni, ac quærenti, quare vnus legatus tantum ad eum venisset, Respondit ipse legatus: Etenim vnus ad vnum, vt est apud Plutarchum in apophtheg & libro de garrulitate.

Legati non iti a Lacedæm. soliti qui inter se dissiderent.

Legati tres mittebantur plerumque, & aliquādo plures, aliquādo vnus.

Expediebant autem qui mittebantur Legati commissa negotia Laconico more, Id est, tum breui, cōcisa, & arguta oratione, tum animo erga Rempubl. sincero & constanti, vt tamen iam prætereamus Antalcidā. Ita Polycratidas missus legatus ad Regis præfectos cū aliis, interrogatus priuatim ne adesset, an publico nomine? Respōdit intrepidus: si cōsequimur quod volumus, publice: sin repulsam patimur, priuatim. Quod tamen postea secus fiebat. Nā tandē aliquando prolixius & ij dicere cœperunt. Vnde Epaminondas exprobrauit Legato Lacedæmonio, quod Thebani eos docuissent à brachylogia abstinentes prolixa oratione

Legati commissa negotia Laconico more exequebantur.

tione vti. Cæterum vti ſuos, ita & aliorum Legatos, itidem paucis voluerunt Lacedæmonij apud ſe agere. Quare legatis Samiis prolixa oratione hortantibus Cleomenem, vt bellum Polycrati faceret, Reſpondit: Eorũ quę dixiſtis prima non memini, ideoq; ne media quidẽ intelligo: vltima verò mihi non probantur. Et Agis Abderitarum Legato quærenti poſtquã prolixam ad eum habuiſſet orationem, quid referret ſuis: Reſpõdit inquiens: Hoc referes, quam diu tibi viſum fuit loqui, tam diu me tacitum audiuiſſe. Quæ & alia ſunt apud Plutarchum in apophtheg.

Samiorum legati à Cleomene quomodo excepti.

Fuerunt autem præter huiuſmodi legatos quidam, qui peculiariter dicti κατάσκοποι. Nam ſic eos vocat Thucydides lib. VIII. Hi mittebantur ad res prouinciarum inſpiciendas, ac qua ratione Harmoſtæ ſe gererent inquirebant, atque ordinabant alia in prouinciis neceſſaria. Tales fuiſſe Aracum, Nauatem & Antiſthenem à magiſtratibus ad Dercyllidam miſſos, ſcribit Xenophon. Atque hæc communiter in hiſce legatis recepta.

κατάσκοποι. qui dicti ſunt apud Lacedæm.

Poſtremò quidam in legatorum numero κήρυκας ſeu caduceatores dictos etiam ponunt, qui erãt legati bellici ſeu bellum denunciantes. Nam vt Suidas ait, κῆρυξ ἐν πολέμῳ, πρέσβυς ἐν εἰρήνῃ. Hi apud Lacedæmonios peculiariter erat ex gẽte illa, quæ Talthybiadarũ appellata Quorũ origiñẽ referunt Herodot. lib. VII. & Pauſanias Laconicis, ad Talthybidiũ Agamẽnonis caduceatorẽ ſeu præconẽ, cui Diuinos honores Lacedæmonij exhibuerunt cõſtructo tẽplo, & tributa eius gentilibus gratia & prȩminẽtia vt κήρυκες ſemper eſſent. Quos & idcirco ſacroſanctos Lacedæmonij futuros exiſtimârũt, quod à Deo eſſent oriũdi; ſicut & legati alij iure omnium gentium cõmuni, inuiolati ſunt. Etſi Lacedæmonij Perſarum legatos terrã & aquã petentes, non admodũ ſanctos habuerunt quũ in puteum coniectos, iuſſerunt ibi terrã & aquã ſumere. Sed hi, vti dixi, caduceatores tantũ erãt, non iuſti legati. Ad hũc itaq; ferè modũ ſe habuerũt legati, atq; hæc eorum diuerſitas. Fuerunt autem quædam gentes quibus cũ fœdus intercedebat, etſi nunquã bellũ fuiſſet. Nam cũ Iudæis fœdus initum, ob vtriuſque gentis inter ſe cognationem, vt exiſtimabant Lacedæmonij, ad quod inuitati fuerant Epiſtola ad Oniam Sacerdotem miſſa, quæ tribuitur Areo Regi

Κήρυκες in legatorum numero sũt à quibuſdã poſiti.

Κήρυκες è gente Talthybiadarum

Talthybiadarũ origo.

Legati Perſarum à Lacedæmoniis quomodo excepti.

Fœdera Lacedæmoniorũ cum quibuſdam gentibus.

Lacedæmoniorum, vt videre est, Machabæorum lib. I. cap. XII. & apud Iosephum lib. XII. Antiquit. cap. V. Ac econtra quibusdam nunquam fuerunt sinceri amici, vt Messeniis, cum quibus ad internecionem pugnarunt, sicut nec Thebanis, vt testis est Isocrates oratione aduersus Philippum. Aliquos verò tum socios habuerunt, tum aliquando oppugnarunt, vt eodem loco scribit Isocrates.

Odia Lacedæmoniorum aduersus quasdã gentes.

CAPVT VII.

De Litibus & actionibus.

Actiones simplices apud Lacedæmon. seu causæ simpliciter actæ.

DIcturus iam de actionibus præmonitum volo lectorem, si pragmaticus sit, vel forensium rerũ peritus, qui hæc in manus sumat, ne requirere à nobis velit in huius Republic. descriptione, talẽ actionum varietatem & copiam, qualis apud Athenienses vel Romanos visitata fuit. Nam in his Lacedæmonij ab iis vel maximè dissidebant, & sui similes erant, ita vt institutis suis cõuenienter sine curiosa actionum distinctione & electione simpliciter causas agerent. Neque item formulæ ipsis vllæ erant, quibus astringebantur. Sed causa nudè sine verborum Lenocinio & ambagibus, consueta breuitate, vti habebat, agebatur. Sicut nec patronos habuerunt causarum vel oratores; sed quilibet pro se causam suam agebat, ac ipse se defendebat, vt ex iis quæ superius à nobis dicta sunt intelligi potest. Quamuis nõ negauerim potentiores reis sæpe profuisse, quum eis fauorem accommodarent, præsertim si eorum extiterant præclara aliqua in Rempub. merita. Sicut Agesilaus Sphodriam vitæ periculo sua commendatione exemit, in gratiam filij Archidami, qui amabat filium Sphodriæ Cleonymum, quum Sphodrias tamen aduersæ factionis esset. Sicut & illi, quibus per ætatem forum adire non licebat, per amicos tanquam per procuratores, negotia sua forensia expediebant, vt suprà diximus.

Patroni causarum vel oratores nõ fuerant apud Lacedæm. Potentiores aliquando reis profuisse.

Actiones apud Lacedæm. tum priuatæ, tũ publicæ fuerunt.

Erãt alioquin actiones apud Lacedæmonios, sicut apud alios, tum priuatæ, tum publicæ in vsu. Quarum iis priuatas res persequebantur, & priuatis quibusque competebant: his publica delicta vindicabant, & quorumuis erant, vel magistratuum ipsorum. Vt Ephori Sphodriam accusarunt, quum aduersus fœdus

Piræum

occupare instituisset, vt scribit Xenophon v. Hellenicôn. Et Plutarchus ait, quum ab Atheniensibus accusatores missi essent aduersus Sphodriam, comperisse eos, quod magistratus iam occupârant eum accusare. Sicut & Pausanias ab Ephoris accusatus, & alij multi. Nam penes eos, ait Xenophon esse περὶ τῆς ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καταστῆσαι. Quò pertinet quod Aristoteles ait, videri magistratum Ephororum πάσας ἐξευθύνειν τὰς ἀρχάς, Id est, ab omnibus magistratibus rationem exigere.

Deinde fuit & vsitata eis, qualiscunq; tandem erat actio, præcedens semper in ius vocatio, vti consentaneum erat, reo diem dici, quo iudicio se sisteret. Id vero aliàs testatò fiebat ab actore, si præsens reus, vt existimamus: Aliás à magistratibus per seruos publicos, seu per Scytalem, si reus absens esset. Nam ὑπηρέτας seu seruos ac ministros attribuit Ephoris Plutarchus agens de supplicio Agidis. De Scytale scribit Thucydides lib. I. Pausaniam eâ domum à magistratibus reuocatū. Quæ historici verba exposuit in vita Pausaniȩ Æmilius Probus. Nam quum insolentiam eius, & alia contra Rempub. delicta commemorasset, postea ita addit: Id, inquit, postquam Lacedȩmonij resciuerunt, Legatos ad eum cum Scytale miserunt, in qua more illorum erat scriptum, nisi domum reuertatur, se capitis eum damnaturū. Ex quibus verbis intelligi potest morem fuisse ad causam dicendam, etiam Scytale reuocari reos, cum denunciatione pœnæ, si non parerent. Sicut in accusarione Regis Pausaniȩ inter alia hoc crimini etiam datum, quod non stitisset se iudicio, ideóq; etiam capitis damnatus sit. καὶ πρὸς τούτοις, οὐ παρόντος ἐν τῇ δίκῃ, θάνατος αὐτοῦ κατεγνώσθη inquit Xenophon III. Hellenicôn in fine. Cæterum vt ratio & vsus Scytalæ hoc loco semel explicetur, quæ de ea apud Gellium leguntur huc referre visum est. Eius itaque verba lib. XVII. cap. IX. ita habent. *Lacedæmonij veteres*, inquit, *quum dissimulare & occultare literas publicè ad Imperatores suos missas volebāt, ne si ab hostibus exceptæ forent, consilia sua nocerentur, epistolas id genus factas mittebant. Surculi duo erant teretes oblongi pari crassamento, eiusdémque longitudinis, derasi atque ornati consimiliter. Vnus Imperatori in bellum proficiscenti dabatur: alterum domi magistratus cum iure atque cum signo habebant. Quando vsus venerat literarum secretiorum, circum eum*

Actionem qualemcunque præcedebat in ius vocatio. Per quos fieret hæc in ius vocatio.

Scytala quid, & eius vsus ex Gellio.

surculum lorum modicæ tenuitatis, longum autem quantum rei satis erat, complicabāt, volumine rotundo & simplici. Ita vti oræ adiunctæ vndiq; & cohærentes lori, quod plicabatur, coirent. Literas deinde in eo loco per transuersas iuncturarum oras versibus à summo ad imum proficiscentibus inscribebant. Id lorum literis ita perscriptis reuolutum ex surculo, Imperatori commenti illius conscio mittebant. Resolutio autem lori literas truncas atq; mutilas reddebat: membráque earum & apices in partes diuersissimas spargebat. Propterea si id lorum in manus hostium inciderat, nihil quicquam conie-ctari ex eo loro quibat. Sed vbi ille ad quem erat missum acceperat, surculo compari, quem habebat, capto, ad finem perinde vti fieri debere sciebat, circumplicabat. Atque ita literæ per ambitum eundem surculi coalescentes rursum coibant, integrámque & incorruptam epistolam & facilem legi præstabant. Hoc genus epistolæ Lacedæmonij σκυτάλην appellant. Hæc ille. Quæ ipsius verba ideo duximus adscribenda, quod crebra huius Scytalæ mētio apud auctores, & quod Plutarchus Lysandro, scholiastes Græcus Thucydidæ, Clemens Alexandrinus 1. Stromateon, & alij multi, dignam hanc rem existimarint, quam oratione sua illustrarent. Postremò erant & probationum modi Lacedæmoniis, ij qui ab aliis etiam vsurpantur, videlicet vt vel testibus, vel tabulis fidem facerent. In quibus tamen hoc obseruatum, vt non facile admitterentur indicia seruorum, præsertim aduersus Reges, vel honoratos viros, nec damnarentur aliqui nisi præcedente graui & diuturna deliberatione, ac euidentibus testimoniis conuicti. Itaque & de Pausania Duce, cuius modò mentionem fecimus, seruis non facile creditum. Qua de re ita Thucydides scribit historiæ suæ lib. 1. ἀλλ' οὐδ' ὡς οὐδὲ τῶν εἱλώτων μηνυταῖς τισι πιστεύσαντες ἠξίωσαν νεώτερόν τι ποιεῖν εἰς αὐτόν, χρώμενοι τῷ τρόπῳ ᾧπερ εἰώθασιν ἐς σφᾶς αὐτούς, μὴ ταχεῖς εἶναι περὶ ἀνδρὸς Σπαρτιάτου, ἄνευ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων βουλεῦσαί τι ἀνήκεστον, Id est, *Verum ne sic quidem nec ex seruorum indiciis fas esse ducebant noui quicquam in eum statuere, vtentes quo consueuerunt more erga se ipsos, ne celeres esse ad aliquid grauius de viro Spartiata quod inemendabile sit, sine indubitatis indiciis decernendum.* Sicut & de Lysandro non facile creditum est Pharnabazo inimico, qui literas ipsi perferendas tradidit, in quibus ipsius accusatio & criminatio conscripta; vt est apud Plutarchum vita Lysandri. Quæ ipsorum cun-

Probationum modi apud Lacedam.

Seruorum indicia non facilè admissa.

ctatio & circumſpectio magnam laudem meretur. In priuatis autem negotiis etiam tabulæ conficiebãtur, quibus quid actum eſſet probari poterat. Vocabant autem eas κλάρια ſuo idiotiſmo Ita enim ſcribit Plutarchus vita Agidis, vbi de nouis tabulis ab eo introductis verba facit: καὶ τὰ τῶν χρεωστῶν γραμματεῖα συνεισενέγκαντες εἰς ἀγορὰν, ἃ κλάρια καλοῦσι, καὶ πάντα συνθέντες εἰς ἓν, ἐνέπρησαν, Id eſt, *Congeſtas in forum debitorum ſyngraphas, quas claria appellant. omnes coaceruatas concremauerunt.* De quo igne Ageſilaus Ephorus pronunciauit, nũquam ſe lucidiorem flammam, vel clarius lumen vidiſſe. Quod ipſe meritò aiebat, quippe graui ære alieno demerſus, ita ab eo liberabatur. Quibus autem iudiciis & apud quos iudices quælibet cauſa agenda capite ſequenti dicemus. Atque hæc de actionibus.

> *Κλάρια quid ſint, & quæ uſu.*

CAPVT VIII.

De Iudiciis.

IVdicia actionibus cõſentanea fuiſſe neceſſe eſt Itaq; quod de actionib. monuimus, de his etiã intelligi volumus. Erãt enim conſimiliter tũ iudicia pauca, tum etiã ſimpliciter exercebãtur.

Et cauſatũ quidem priuatarum ferè initio nulla iudicia: ſicut nec pecunia vlla. Itaque Plutar. Lycurgo ait: δίκαι, ὡς εἰκὸς, ἐξέλιπον ἅμα τῷ νομίσματι. Neque enim controuerſiis & litibus opus, vbi nihil quaſi proprium. Sicut initio Lacedæmone ex inſtitutione Lycurgi obtinebat. Sed tamẽ poſtea & iudicia inuecta, atq; ea ita inuicẽ diſtincta, vt aliæ cauſæ apud alios atq; alios iudices agerentur. Nã quarundam cauſarum iudices ſoli Reges, de quibuſdã coram Senatu diſceptabatur, alias ipſi Ephori iudicabant. Nec erant alij in aliis cõtrouerſiis legitimi iudices.

> *Iudicia cauſarum priuatarum initio penè nulla.*
> *Ratio.*
> *Cauſarum aliæ atque aliæ apud varios iudices.*

Ac primò quidem apud Reges diſceptabatur de virginibus, quæ ἐπίκληροι Athenienſibus dictæ, quas & πατρούχους vocat Herodotus. Erat autem πατρῶχος ſeu ἐπίκληρος, ἡ ἐπὶ παντὶ τῷ κλήρῳ μόνη τρεφομένη, vt ſcribit Pollux lib. III. Id eſt, *virgo quæ heres erat ſola omnium paternorum bonorũ.* Talem aliquam virginem non deſponſam à patre, quũ plures ex lege vxorẽ poſt obitũ eius peterẽt, peragebatur iudicium hoc apud Regem. Herodotus lib. VI. δικάζειν δὲ μούνους τοὺς βασιλέας τοσάδε μοῦνα· πατρούχου τε παρθένου πέρι,

> *D. quibus cauſi. apud Reges diſceptaretur.*
> *1 De virginibus.*
> *Ἐπίκληροι quæ dictæ ſit.*

εἰς τὸν ἱκνέεται ἔχειν, ἢ μήπερ ὁ πατὴρ αὐτὴν ἐγγυήσῃ, Id est, *Soli Reges de his iudicium ferunt, de virgine ad quam tota hæreditas peruenit, cui conueniat eam vxorem habere, si pater nondum eam desponderat.*

2. Adoptiones seu arrogationes.

Deinde adoptiones seu arrogationes apud Regem etiam fiebant. Nam ei haud dubiè causæ erant probandæ adoptionum, quas temerè fieri non volebant. Herodotus eodem loci: ἤν τις θετὸν παῖδα ποιέεσθαι ἐθέλῃ, βασιλήων ἐναντίον ποιέεσθαι, Id est, *Si quis sibi filium adoptiuum facere vellet, vt id coram Rege faceret.* Hæ igitur, quas legis actiones vocant, apud Regem peragebantur.

3. Viarum publicarũ iudicia.

Addit deinde & Herodotus, & viarum publicarum iudicia ad Regem pertinuisse; quod ita intelligẽdum videtur, ac si ipsius Regis fuerit decernere, à quibus essent viæ reparandæ, quum conueniri de iis non poterat. Quod fortassis, qui agros vicinos haberẽt, vias etiam publicas, quę ipsorũ vsibus pręcipuè seruiebãt, reficere oporteret. Hæc itaque soli Reges per se diiudicabant.

Quæ causæ à Senatu iudicarentur.

1. Causæ capitales.

Causa iudiciorum capitalium in dies complures proferebatur.

Accusatus in reatu manebat, etsi non conuictus.

Ratio huius instituti.

Ad Senatus verò officium spectabat, vt de causis capitalibus iudicaret. Itaque Xenophon ait; τοὺς γέροντας κυρίους τοῦ περὶ τῆς ψυχῆς ἀγῶνος. In his autem iudiciis hoc peculiare, vt causa semper in dies complures ampliaretur & proferretur, nec statim iudicium absolueretur, vt ex Thucydidę verbis præcedente capite adductis intelligi potest. Quò respexit & Plato Apologia Socratis, vbi ait quibusdam legem esse, περὶ θανάτου μὴ μίαν μόνον ἡμέραν κρίνειν, ἀλλὰ πολλάς. Deinde vt in reatu, nihilominus qui accusatus erat, maneret, etsi accusator minus probârat, quòd intenderat. Cuius causæ redduntur apophrhegmate quodam Anaxandridæ. Nam interrogatus is, quum de vita anquiritur iudicio, cur causa à Senioribus per complures dies disceptetur, & si contingit aliquem iudicium euadere, nihilominus reus maneat? Respondit: plures dies iudicio impendi, quod in mortis sententia error admissus, non posset emendari. Interim tamen reum legibus teneri, quod ea lege permissum rectius aliquid de eo decernere. Quibus verbis quod ait errorem admissum non potuisse emendari, id eò pertinet, quia Lacedæmonij quæ semel decreuerant tuebantur, sicut ait Plutarchus. Itaque & meritò differebatur iudicium in causa capitali, iuxta præclaram illam Satyrici sententiam.

Nulla

Nulla vnquam de morte hominis cunctatio longa est.

Porro iudices priuatarum controuersiarum erant Ephori ipsi. Quæ & vna causa videtur, cur instituti initio Ephori, vt supra disseruimus. Huc facit quod est apophthegmate Eurycratidæ apud Plutarchum. Nam interrogatus Eurycratidas, cur de contractibus Ephori quotidie ius dicerent, Respondit: vt etiam in hostico nobis inuicem credamus. Ad hunc itaque modum antiquitus vt videtur distincta iudicia. *Causarum priuatarũ iudices Ephori.*

Cæterum si de Regibus iudicandum esset (nam & ij legibus iudiciisque subiecti) requirebatur solemnitas maior, & iudices erant legitimi omnes hi quos commemorauimus. Nam Rex ex altera familia præsidebat, & senatus eò quoque conueniebat, atque Ephoris simul suus locus in hoc iudicio erat. Ita enim Pausanias Laconicis: βασιλεῖ τῷ Λακεδαιμονίων δικαστήριον ἐκάθιζον, οἵ τε ὀνομαζόμενοι γέροντες ὀκτὼ καὶ εἴκοσι ὄντες ἀριθμόν, καὶ ἡ τῶν ἐφόρων ἀρχή· σὺν δὲ τοῖς αὐτοῖς καὶ ὁ τῆς οἰκίας βασιλεὺς τῆς ἑτέρας, Id est, *de Rege Lacedæmoniorum, iudicium ita constituebatur, vt considerent qui seniores appellantur, duo triginta numero: Atque vna Ephororum magistratus cumque ipsis Rex alterius familiæ.* Ac ita in Pausaniæ Regis accusatione comparatum fuisse iudicium, testatur qui iam à nobis nominatus est auctor, quum Agis alterius familiæ Rex erat. Ac nisi hoc modo de Rege iudicium factum esset, non erat id ordinarium vel legitimum. Itaque à tali iudicio, vt puta si vel minus legitimi fuissent iudices, vel non satis æquum ab ipsis esset decretum, videtur ad populum fuisse prouocatio volenti. Nam sic in causa Agidis factum, quum Ephori eum sua auctoritate per vim in carcerem indemnatum abriperent ad supplicium. παρῆσαν (inquit Plutarchus) ἥ τε μήτηρ ἡ τοῦ Ἄγιδος, καὶ ἡ μάμμη, βοῶσαι καὶ δεόμεναι, τὸν βασιλέα τῶν Σπαρτιατῶν λόγου καὶ κρίσεως τυχεῖν ἐν τοῖς πολίταις, Id est, *Aderant Agidis & mater & auia clamantes & precantes, vt Rex Lacedæmoniorum ad populum audiretur, & causam ageret.* Itaque aliter iustè ac legitimè damnari non potuisse videtur, nisi auditus apud populum, quum postulasset. *Reges iudiciis subiecti: & quæ de iis iudicandis solennitas.* *Prouocatio ad populũ in iudicio de Regibus.*

Fiebant autem iudicia suffragiis, vti patet ex iudicio Pausaniæ, quo iudices in duas partes diuisi, quorum vna pars, quæ erat quatuordecim Seniorum cum Rege alterius familię, Pausaniam *Iudicia de Regibus suffragiis fiebant.*

Regem condemnarat: Altera pars, vbi item quatuordecim Seniores & quinque Ephori, eum absoluerat. Quare & tum liberatus Pausanias. Atque ita de aliis negotiis etiam in Senatu per suffragia semper statuere moris erat. Quod docet nos Plutarchus, vbi de Rhetra Agidis agit, quam scribit initio à Senatu reiectam, quum vno suffragio qui eam abrogarent, superarent. Ac talis quidem antiquitus iudiciorum ratio.

Ephori iudiciorum potestatem sibi vindicarunt.

Non stetere tamen hoc modo iudicia, sed corrupta postea & peruersa, vindicantibus sibi Ephoris omnem eorum atque aliorum in Repub. potestatem. Itaq; Aristoteles ait, quod Ephori *κρίσεων εἰσι μεγάλων κύριοι ὄντες οἱ τυχόντες*, Id est, *quod dominarentur in summis iudiciis quum essent homines vulgares.* Quare & improbat hoc, quod essent *αὐτογνώμονες*, ac quod suo arbitratu sententiam proferrent, consultiusque ac vtilius fore existimat, si secundum scriptas leges iudicassent. Quod haud dubiè verum, sicut & initio Rhetoricorum idem auctor disserit. Atq; hac de causa fuerunt multa certamina Regibus & Senatui contra Ephoros, propter istam iudiciorum peruersionem & mutationem, vt & Reges vitæ periculum adirēt, & Ephori etiam necati sint. Quorum hoc factum esse Agide Rege, illud Cleomene Imperante, scribit Plutarchus in eorum vita. Quod & in multis aliis Rebuspub. contigit. Cuius ne longa exempla petamus, Respub. Romana satis nobis documento esse poterit. Et huiusmodi ordinaria iudicia.

Certamina Regum & Senatus cōtra Ephoros de iudiciorum vsurpatione.

Iudiciorum priuatorum alia forma per electos arbitros.

Postea autem & vsitatū reperio, vt arbitrio bonorum virorū multæ controuersiæ disceptarentur, quum inter se amici iudiciorum aleam periclitari nolentes, virum bonum eligerent, cuius fidei causam communem committerent. In quibus iudiciis videtur moris, vt in templis arbitrium perageretur, & sacramento adigerentur quorum erat controuersia, staturos se iudicio. Nam ita scribit Plutarchus Apophthegmatis, Archidamum arbitrum à duobus sumtum, quum adductis iis in templum Mineruæ Chaciæci, sacramento vtrunque obstrinxisset, staturos eius sententiæ, pronunciasse ipsos non prius templo excessuros, quam quæ ipsis intercederent, dimisissent. Hęc in vniuersum de iudiciis.

CAPVT

CAPVT IX.

De præmiis seu honoribus.

EXplicatis iudiciis, sequũtur præmia & pœnæ. Itaq; de iis iam tandem dicendum. Nam hęc potissimum in iudiciis spectantur, idq; in primis agitur, vt benemeriti præmiis, mali suppliciis afficiantur. Sed de præmiis prius agamus, quod ea locum mereantur priorem, vtpote digniora, & Reipub. optabiliora.

Fuerunt autem præmia Lacedæmoniis vsitata, vt plurimum in tribuendis honoribus sita, quos ita conferebant in quosuis (Nam de Regum & magistratuum honoribus suis locis à nobis dictũ) vt nulli merenti sint denegata, sine respectu generis & fortunarum. Etsi nõ admodum hîc benigni & prodigi fuerint, si ad alias gentes comparentur, sed multò iis restrictiores. Nam quod Theopompus Pyliis scripsit; mediocres honores tempore augeri, nimios aboleri, ea verò quasi publica videtur fuisse vox Lacedæmoniorum, atq; ex eorum institutis & moribus prolata. *Præmia Lacedæmoniis vsitata, vt plurimum honores.*

Fuit autem in honoribus hæc diuersitas, vt aliter ciues siue in viuis essent, siue iám mortui ornarentur: aliter exteri, vt iam ordine explanabimus, facto initio ab iis honoribus qui viuentibus habiti sunt. *In honoribus diuersitas, viuorum aut mortuorum.*

In primis itaq; is quasi publicus honos erat, vt quum aliquem ab insigni virtute commendarent, virum Diuinum vocarẽt. Sic enim Plato in Menone: οἱ λάκωνες ὅταν τινα ἐγκωμιάζωσιν ἀγαθὸν ἄνδρα, θεῖος ἀνὴρ, φασιν, οὗτος; Id est, *Lacedæmonij quum laudibus efferre volunt bonum virum, Diuinus inquiunt, hic vir est.* Quẽ honorẽ ita tamen tribuerunt, vt nec idcirco inter deos facilè quenquam retulerint. Notum enim quod Alexandri magni legato responderit Damis, quũ peteret inter Deos referri: Ait enim, concedimus Alexandro, vt si velit Deus esse, vocetur Deus. Itaq; hic honos rarus erat, vtpote quod Spartę multi prę̄stãtes essent viri, nec facilè vnus reliquos antecelluerit. Sicut mater Brasidę Argileonis Thracibus eum cõmendantibus, nullúmq; alium talem esse ferentibus, Respondens, Erraris, inquit, hospites: Vir egregius fuit Brasidás, sed multos eo prę̄stãtiores habet Sparta. Heroas tamen multos ex antiqua memoria celebrabant, quorum non paucos commemorat Pausanias. *Publicus honos, viuentibus factus. 1. Diuini viri titul.*

2. Allectio in numerũ trecentorũ. Deinde & magnus is honos, quum quis in numerum trecentorum, qui dicti sunt, allegeretur; sicut & præclarum inde honorificè dimitti. Itaque Plutarchus Lycurgo & apophthegm. de huius ordinis ingressu ait; ταύτη ἐν τῇ πόλει πρωτεύουσα τιμὴ τῇ τάξει ἦν, Id est, *hic primus ordo honorum erat in ciuitate.* Quod non *Ratio huius honoris.* immeritò ita habebat, siquidem in hunc ordinem cooptari, perinde erat, quasi publico iudicio inter viros, qui boni & strenui haberentur censeri. Qui generosis animis & veræ laudis cupidis non exiguus honos. Sicuti Phæbidas, quum quidam diceret pugnam Leuctricam manifestaturam, qui vir bonus esset: Magni, inquit, æstimanda talis dies. Ac fuit is honos tanquam gradus ad declarandum Reipub. studium & virtutem. Quare nec istum ordinem nisi optimi quíque petebant, ex quibus electio fiebat. *λογάδες qui dicti.* vnde λογάδες dicti ab Herodoto, vt narratio illa indicat, cuius antea meminimus. *Ex eodem numero honorifica dimissio.* Ac ex eodem ordine denuo demitti (vt dixi) itidem magni honoris loco erat, sicut & nomen ostendit, quo emeriti afficiebantur. Dicti enim sunt ἀγαθοεργοὶ quasi benemeriti & benefici. *Ἀγαθοεργοὶ qui dicti.* Quo nomine quinos quotannis, qui prouectiores ætatis ex eorum numero egressi fuerãt, appellare moris erat. Herodotus lib. 1. οἱ Ἀγαθοεργοὶ εἰσὶ τῶν ἀστῶν ἐξιόντες ἐκ τῶν ἱππέων ἀεὶ οἱ πρεσβύτατοι, πέντε ἔτεος ἑκάστου. Quod ex hoc loco sumtum refert etiam Hesychius, cuius verba aliâs adduximus.

3. Assurrectio & loci cessio in cõuentibus. Tertio & is insignis honos, quo ipsam ætatem senilem, & Senes quosuis etiam publicè in conuentibus prosequebantur, assurgendo iis, & loco cedendo, sicut supra indicauimus: vt rectè ille dixerit, qui aiebat pulcerrimum Spartæ consenescere. Qui quidem honos vsque adeò Lacedæmoniis vsitatus, vt eum nec *Senis cuiusdam in Olympico certamine à Spartanis honorati, apophthegma.* apud exteros negligerent. Itaque quum Senex quidam Olympiæ certamen spectare cupiens, sedem non inueniret, ac multa loca obiret, à nemine autem admissus, contumeliis insuper dicteriisque exagitaretur: Tum eo ad Lacedæmonios veniente, omnes pueri assurrexerunt, multíque viri loco cesserunt: Quod factum Græcis vniuersis plausu approbantibus, summísque laudibus vehentibus, Senex iste, *Proh*, inquit, *Calamitatem: Norunt omnes Græci quod sit honestum, sed eo vtuntur soli Spartani.* Cuius non dissimile est, quod aiunt Athenis contigisse in Panathenæis. vt

scribit

ſcribit Plutarchus, & teſtatur etiam Valerius Maximus.

Quartò Proedria, ſeu primus conſeſſus in conuentibus publicis, præclari honoris loco etiam ponebatur. Nam tametſi locum viro, non virum loco cohoneſtari verum ſit: tamen in Choro certantium non vſquequaque honorificum apud eos erat, vltimo loco ſtatui, ſicut ex apophthegmate Damonidæ patet, quãuis is nihil ſibi eo decedere iudicauit. Nam quum vltimo loco in Choro cõſtitueretur, ab eo qui chorum inſtituebat, vt ignominiam eam elueret, Laudo te, inquit, Chorage, qui rationem inueneris, qua hunc quoque locum alioqui ignominioſum, cohoneſtares. Atque hic quidem honos Proedriæ. Præ exteris omnibus apud Lacedæmonios, Decelenſibus eſt habitus, vt præterquam quod immunitate gauderent, etiam digniore loco apud eos ſederent, ſicut Herodotus ſcribit lib. vltimo. Qui oſtendit hoc eis tributum, quod Tyndaridas Helenam quærentes ad Aphidnas deduxiſſent, quas eis Titacus quidam indigena prodiderit. Quo nomine beneficij memores Lacedæmonij, tum hoc Decelenſibus habuerunt honoris, tum verò Deceleæ pepercerunt, quum poſtea Atticam popularentur.

4. Proedria in conuentibus publicis.

Decelenſes apud Lacedæmonios honore proedriæ cohoneſtati.

Quinto, Loro vel cingulo donari & religari, etiam videtur præmium quoddam fuiſſe victoriarum in certaminibus. Vocabantur autem Lacedæmoniis hæc lora βειέλοπες. Ita enim Hesychius: Βειέλοπες ἱμάντες, οἷς ἀναδοῦσι λακεδαιμόνιοι τοὺς νικηφόρους, Id eſt, *Bezelopes ſunt lora, quibus Lacedæmonij victores religant*, ſeu ornãt. Apud Suidam autem ſimpliciter exponuntur Βειέλοπες οἱ λῶροι.

5. Lori vel cinguli donatio.

Βειέλοπες quid ſint.

Sextò fuerunt & coronæ inſignia præmia rerum bene geſtarum, vt & apud alias gentes. Atque hæ quidem apud Lacedæmonios, quæ ſummæ dignationis erant, Oleaginæ fiebant. Tali corona donatum Eurybiadem à Lacedæmoniis ſcribit Herodotus lib. VIII. & Plutarchus Themiſtocle, tanquam primas rei bene geſtæ ei tribuentibus, ἀριστεῖα, inquit, μὲν ἔδοσαν Εὐρυβιάδῃ ἐλαίας στέφανον. Qui honos coronarum & exteris communicatus, vt eodem loci ſcribit Herodotus de Themiſtocle, qui itidem corona oleagina ab Lacedæmoniis donatus. Atque hos reperio viuis ciuibus honores habitos.

6 Corona oleaginæ donatio.

Mortuos autem, iis quæ ſequuntur fere rationibus ornabant.

Mortui quibus honoribus afficerentur.

1. Statuæ in publico positæ. Primò ſtatuas & effigies quibuſdam in publico ponebant ad perpetuam meritorum memoriam. Ita Polydorum Regem, tum aliis honoribus, tum effigie apud Oreſtis ſepulcrũ poſita honorarunt. Et ad aram Chalciæci duæ erant imagines Pauſaniæ, qui Perſas ad platæas vicit, ſtatuæ videlicet æreæ, vt ſcribit Thucyd. lib.1. Atq; ad eundem modum Olympionicarum illuſtrium etiam Icones poſteris reliquerunt, vt Hetęmoclis & Euryleonidis fœminæ quæ bigis in olympicis vicit, & aliorum. Quin & ita etiam vates honorabant, vt Agian qui de victoria ad Ægos potamos Lyſandro vaticinatus fuerat.

2. Monumenta ſplendida etiam allata è lõginquo reliquiis vel oſſibus. Secundò ſepulcra & monumẽta ſplendidiora aliis etiam quibuſdam ſtatuebant, allaris quandoq; reliquiis, vel oſſibus ex locis longinquis: vti Oreſtis oſſa Tegea ſunt allata ex Oraculo, Et Leonidæ oſſa Spartam deportata ſunt quadraginta annis poſt pugnam ad Thermopylas. Atque huiuſmodi ſepulcra permulta fuere Spartæ, quorum quę ἡρῷα dicta ſeu Heroum monumenta, permulta enumerat Pauſanias, vt Lelegis, Cynortæ, Caſtorum, Pleuronis & aliorum. De Regum ſepulcris quæ etiam diſcreta diuerſis vicis, ad memoriam exſtabant, ſuprà diximus. Huc pertinent Cenotaphia, ſeu honorarij tumuli alibi ſepultis erecti, vt Braſidæ & aliorum. Atque huc refero etiam Cippos, quibus nomina & res geſtæ incidebãtur: vt Pila in qua inciſa nomina cum paternis nominibus eorum, qui Perſarum impetum ad Thermopylas ſuſtinuerunt, vt eſt apud Pauſaniam. De aliis autem inſcriptionibus ſepulcrorum ſuo loco diximus.

3. Templa erecta. Tertiò templa quoque in quorundam honorem erigebant, præſertim eorum quos ſupra hominum ſortem euehere volebant. Ita enim Lycurgo templum cõſecratum, vt ſuprà diximus ex Plutarcho, quod retulit etiam Pauſanias. Qui & celebrat aliud templum Maronis & Alphei, quorum virtus in prælio ad Thermopylas poſt Leonidam maximè enituit. Sicut Hippoſthenis cuiuſdam templum idem auctor commemorat, qui multas de lucta palmas tulit, quod Oraculo monitu dicatum ſcribit, quemadmodum etiam Talthybij & alia.

4. Feſti dies conſecrati. Præter hos, exhibiti ſunt aliquibus noui & inſoliti quidam honores, vt feſti dies quidam Lycurgo conſecrati. Item Oratio-

nes

nes quæ quotannis in laudem Leonidæ & Pausaniæ ad sepulcra eorum habebantur, ac ludi in quibus soli certandi locus Lacedæmoniis. Sed hæc paucorum erant, vt dixi, nec aliorum quam iam commemoraui. *Orationes annuæ & ludi.*

Porro extraneis quibusdam & peregrinis, etsi iis parum ex instituto veteri benigni; tamen honores etiam præstiterunt eximios, eosque partim augustiores, partim cum ciuibus æquos. Nam Phliasiis, quod in fide constanter permansissent, quum Spartam venerant, bouem hospitalis muneris loco miserunt, vt scribit Xenophon lib. VII. Hellenicôn. Et Themistocles ita honoratus, vt cultu omnium qui Spartæ erant splendidissimo donatum, trecenti qui equites dicti honoris ergo, ad fines Tegeaticos in Arcadiam deducerent. Qui honos huic soli contigit, vt testatur Herodotus lib. VIII. & Plutarchus Themistocle. neque vllis aliis, nedum ciuibus tributus. Sed statuæ & monumenta vtrisque ciuibus & exteris, communia. Nam & exteros iis ornarunt admiratione virtutis, & meritis magnis impulsi. Erant enim statuæ Lacedæmone plurium Ducum Persarum, tum & Mardonij Gobryæ filij ex candido lapide: itemque Artemisiæ Cariæ Reginæ, & alia. Sicut & monumenta quorundam exterorum, & tumulos honorarios apud se extare voluerunt, vt Thesei patris & Hippolyti filij Atheniensium, nec non Aulonis patris & Tlesimenis filij Arcadum, item Epimenidæ Cretensis, Iamidarum Eleorum & aliorum. Atque hæc ferè sunt, quę de præmiis seu honoribus habuimus. *Peregrinis etiam habitus honores.*

CAPVT X.

De Pœnis.

QVæ in Repub. finem rebus omnibus imponere solent, pœnæ & supplicia, ea nobis etiam librum hunc claudēt. Nam quia hæc extrema remedia quæ tentantur, nec vlterius aliquid rebus iudicatis quæri possit, quam vt pœnis exigendis eorum fiat executio, rectè ad calcem reiecta harum explicatione, in ea nobis conquiescendum.

Erant itaque Lacedæmoniis, quamuis ij in pœnis præ aliis seueriores & rigidiores essent, non alia exquisita pœnarum gene- *Pœnarum genera sex recepta apud Lacedæmonios.*

ra recepta, quam quę passim in vsu, videlicet hęc sex, Damnum, Vincula, Verbera, Ignominia, Exilium & Mors. Nam de talione nihil apud eos statutum, sicut & seruitus nulli Spartano irrogabatur; sed tantum iure gentium victis supplicium erat. De illis sex igitur paucis separatim verba faciamus, quamuis eorum alia aliis adiuncta.

1. Damnū. Primo autem quantum ad Damna attinet, sub eorum nomine accipienda multa pecuniaria. Quæ eò minus initio vsitata, quod non essent opes & pecuniæ, vnde eam luerent. Postea tamen & hæc pœna in quibusdam delictis vindicandis adhibita, sed arbitraria tamen pro ipsius delicti ratione, non stata aliqua & legitima. Ephori enim multam pecuniariam statuebant, pro vt enormitas sceleris exigeret, & damni compensatio requireret, vnde αὐτογνώμονες Aristoteli dicti, vt supra meminimus. Atque hac quidem leuissima pœna defungebantur damnati. Ita multatum Archidamum ob exiguam vxorem ductam, scribit Plutarchus Agesilao, vt & multi alij. Huic verò multæ si non esset satisfactum, restabat exilium. Sic enim Timbro damnatus ab Ephoris, accusantibus eum sociis, quod militibus spoliandi licentiam concessisset, quum multam soluere non posset, in exilium abiit. Nam ita accipio quod apud Xenophontem lib. III. Hellenicôn de eo scribitur, ζημιωθεὶς ἔφυγε. Ζημία enim propriè de multa pecuniaria intelligēda, etsi, vt Pollux annotat, aliquando ad corporalem pœnam refertur. Deinde ad damna pertinet etiam illa pœna, qua magistratus munus quibusdā abrogatum, quibus & vetitum exinde alium vllum gerere. Sicut puniti qui capti fuerāt in insula Sphacteria, quod arma tradidissent, quamuis postea restituti, vt scribit Thucydides lib. V. Nec dissimilis pœna Regni abiudicatio, quæ Regibus quibusdā irrogata, propter ea quæ in Rempub. visi sunt delinquere. Qua ratione Leonidam, quod aduersatus fuisset Rhetrę Agidis, & liberos ex alienigena suscepisset, iudicio quo obseruando ex cœlo in Reges statui solet, Ephori damnarunt. De qua historia legatur Plutarchus Agide. Sed huc & pœna ea, quæ ius emendi & vendendi quibusdam ademtum, videtur referri posse. Quamuis Thucydides tum hanc, tum alteram de abrogatione magistratus ad ἀ-

Ephori cur αὐτογνώμονες ab Aristot. dicti.

Multa nō satisf. ei restabat exilium.

Ζημία quid propriè.

Ad damnum pertinet, Magistratus abdicatio.

Ad damnum etiam pertinuit, ademtum ius emendi & vendendi.

τιμίαν

τιμίαν seu ignominiam refert. Sed quandoquidem ea in omnibus pœnis quodammodo inest, atque hæc de qua iam diximus plus continet, distinguere eas ita nobis visum est.

In secundo genere pœnarum sunt vincula, ad quæ & carcerem refero. Inuenio autem tum collum, tum manus vinculis circumdari solitas, nec dubito quin & pedes Xenophon κλοιῷ Cinadonem & socios coniurationis conuictos & confessos, circa collum & manus religatos fuisse narrat. Ita enim scribit lib. III. Hellenicôn; δεδεμένος (inquit) καὶ τὼ χεῖρε καὶ τὸν τράχηλον ἐν κλοιῷ, καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ. Exponitur autem κλοιὸς ab Hesychio, περιτραχήλιος δεσμὸς, κολλάριον, ἤτοι μανιακης. Latinè autem ab auctore Gloss. redditur Boia & Eculeum. Carcer qui Spartanis fuerit vnum tantum obseruaui, cuius crebra apud scriptores mentio. Dicebatur is proprio apud Lacedæmonios nomine καιάδας. De quo scribit Thucydides lib. I. solere maleficos eo detrudi. Ita enim de Pausania ait, αὐτὸν ἐμέλλησαν μὲν ἐς τὸν καιάδαν, ὅπερ τοὺς κακούργους ἐμβάλλειν εἰώθησαν. Ad quem locum Thucydidæ Scholiastes Græcus Cæadam describens annotat; τόπος ὁ καιάδας ὀρυγμὸς ἐν Λακωνικῇ, ὅπου τοὺς κακούργους εἰώθασι ῥίπτειν. Idem cum Thucydide testatur Pausanias Messenicis ita scribens: ἐμβάλλουσι δὲ ἐνταῦθα, οὓς ἂν ἐπὶ μεγίστοις τιμωρῶνται. Et luculentius adhuc Strabo lib. VIII. vbi & nominis rationem reddit his verbis: οἱ ἀπὸ τῶν σεισμῶν ῥωχμοὶ καιετοὶ λέγονται, καὶ καιάδας δεσμωτήριον ἐντεῦθεν, τὸ παρὰ Λακεδαιμονίοις σπήλαιόν τι, Id est, *Rupturæ quas terræmotus efficiunt Cæeti appellantur: vnde apud Lacedæmonios Cæadas antrum quoddam, quo pro carcere vtebantur.* Ac multi alij huius meminerunt.

2. Genus pœnarum vincula.

Carcer, qui Lacedæmonius dictus καιάδας.

Tertio loco in pœnis Verbera statuimus, quibus comprehenduntur quæcunque corpori infligebantur, modò citra mortis supplicium consisterent. Et quidem simpliciter verberatos inuenio, qui corporis mole crassiore erant, quam conueniebat, qua de re suprà ex Æliano aliquid diximus. Deinde erat & morsus pollicis vsitatus, quæ erat pœna inertis & ignaui respōsi redditi à pueris. Quam pœnam Iren sumebat de iis qui commeruerant, vt scribit Plutarchus vita Lycurgi. Tum & μαστίγωσις seu flagellatio quædam apud Lacedæmonios erat, quæ videtur vsi-

3. Genus pœnarum verbera. quorum species. Simplex verberatio. Morsus pollicis. Flagellatio.

tata fuisse agendo damnatos per vrbem. Vt ex loco sequente Xenophontis demonstrabo. Sed & *κέντησις* punctio seu stimulatio quædam apud ipsos recepta fuit, qua etiam sicut flagellatione. qui per vrbem agebantur, stimulati sunt. Vt de Cinadone scribit Xenophon lib. III. Hellenicôn, ita inquiens: *μαστιγούμενος καὶ κεντούμενος αὐτός τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν πόλιν περιήγοντο.* Sed referri & huc posse videntur tormenta, quibus Lacedæmonij ad extorquendam rei veritatem, sicut alij vsi sunt. In quibus tamen magna ipsis, vt in omnibus, propositi constantia, sicut testatur Apophthegma illud Agesilai. Nam malefico quodam constanter tormenta perpetiente, quum id audisset Agesilaus, Quam valde, ait, malus hic homo est, in res malas ac turpes tolerantiam ac perseuerantiam impendens.

Κέντησις stimulatio.

4. Genus pœnarum, Ignominia.

Quarto ignominiam vsurpant etiam pro pœna, ac quidem omnium grauissima, quod generosis ipsorum animis nihil asperius, quam cum dedecore viuere. Id quod testatur Archidamus apud Isocratem, qui ait, hoc in primis ad Rempub. facere; *μηδὲν οὕτω δεινὸν νομίζειν, ὡς τὸ κακῶς ἀκούειν ὑπὸ τῶν πολιτῶν*, Id est, *vt nihil magis metuatur, quam malè audire apud ciues.* Quam notam Lacedæmonios præ omnibus maximè ait reformidasse. Ac fuerunt plerumque cum ignominia aliæ pœnæ adiunctæ, quibus ea adaugebatur. Præcipua tamen ignominiæ pœna fuit ea, qua quidam nudi cogebantur circa Brumam forum obire, ac circulãtes cantilenam in se compositam concinere, testificantes meritò se puniri, quod non paruissent legibus. Qui & arcebantur spectaculis publicis virginum nudarum certantium, honorisque insuper & obseruantiæ expertes erant, quæ Senibus præstabatur. Qua pœna afficiebãtur celibes, vt suprà retulimus ex Plutarcho. Quamuis idem in institutis Laconicis auctor est, eandem cantilenam adolescentes in se cecinisse aram circumeuntes, quum in delicto quopiam essent deprehensi. Altera ignominia erat hac nihilo inferior, quæ in his sita, vt omnibus honoribus arcerentur, vxorem alicui suam collocare, aut ab alio aliquam accipere non liceret, ac præterea pulsandi eos cuiuis obuio ius esset, illíque id tolerarent squalidi & demissi commeantes in lenis pannosis, haberéntque barbam partim rasam, partim promissam. Atque hac igno-

Ignominia præcipua.

Alia ignominiæ species

ignominia notati, qui *τρέσαντες* ipsis dicti, quasi *trepidantes* vel *bello fugientes*, vt scribit Plutarchus Agesilao. Tertia non multo huic dissimilis ignominia, *εἰς τοὺς κακοὺς* seu *prauos & ignauos*, qui ita Spartæ contemti & spreti erant, vt nemo eos in contubernium admitteret, vel cum eis se exerceret. Ac in pilæ ludo ad neutram partem assumerentur, itidem in choris vt ad abiecta loca reiicerentur. Sed & quod in via iunioribus cedendum ipsis fuit iisque assurgendum. Quódque maximum erat, virgines domi alere necesse habebant, à quibus in ius fortitudinis nomine vocarentur, nec liceret domum sine virginibus esse absque multa, neque item vt *ἀνεγκλήτους*, Id est, *Integræ famæ homines* imitari liceret. De qua re Xenophon lib. de Repub. Lacedęmoniorum. Postremo nec leuis ea ignominia, quum iubebantur aliqui à magistratibus otiosi cum scuto in publico stare. Quæ pœna legitima erat in ordinis desertores. Xenophon lib. IV. Hellenicon, vbi de Dercyllida retulit, quod accusante Pharnabazo iussus fuisset à Lysandro cum scuto stare, postea addit: ὃ δοκεῖ κηλὶς εἶναι τοῖς σπουδαίοις τῶν λακεδαιμονίων. ἀταξίας γὰρ ζημίωμα ἐστί. Hæc igitur sunt quæ grauissimam continebant ignominiam. Nam de aliis vt de prohibitis commerciis seu iure emendi & vendendi. Item de circumductione per vrbem cum boia circa collum, supra diximus, locis vt existimamus commodioribus.

Quinto numerauimus inter pœnas Exilium, quod verius tamen Spartæ quasi pœnę effugium, quam pœna. Nam id plerumque voluntarium fuit, & qui soluere multam non potuerunt, aut qui ignominiam vel mortem declinare voluerunt, sæpè sponte exulatum abierunt, cuius crebra exempla. Erat alioquin hæc etiam pœna legitima in quosuis delinquentes Reges & alios, quorum pauci restituti, multò plures in exilio vsque ad mortem degebant. Quorum tamen ea æquanimitas, vt non idcirco in exilio degētes, hostili in patriam animo essent, sed legibus hoc tribuentes earum vim & potestatem reuererentur. Sicut Demaratus etiam sui exilij causam reddidit. Nam quærenti, cur Rex quum esset, Sparta exularet, Respondit: Quia maiore vi sunt leges ciuitatis, scilicet quam Reges. Et Pausanias quum Tegeæ exul Lacedæmonios commendaret, & quidam diceret, cur ergo *5. Genus pœnarum. Exilium.*

non mansisti Spartæ, sed solum vertisti? Respondit: Quia ne medici quidem apud sanos, sed apud ægrotos solent versari. Erat autem exilij pœna aliquatenus diuersa, aliasque mitior, aliàs grauior. Nam aliqui Laconica tantum excedere iubebãtur, quibus apud socios degere & commorari ius erat: aliis maius supplicium commeritis, ne apud eos quidem degere fas, quos idcirco persequebantur dedi petentes, donec Græcia relicta longius ad hostes commearent. Cæterum in exilij pœna hoc peculiare animaduerto, vt ea vindicaretur cædes inuolũtaria. Sic Draconrium scribit Xenophon lib. IV. Anabaseos Cyri, puerum etiamnum in exilium actum, quod cædem inuoluntariam patrasset. Quamuis Thucydides lib. V. auctor; Aristoclem & Hipponoidam Polemarchos ea quoque pœna damnatos, *δόξαντας μαλακισθῆναι, quod timidi & molles visi.*

Exilij pœna diuersa.

6. Genus pœnarum. Mors.

Porro vltimo inter pœnarum genera mors nobis collocata. Quæ meritò extremum ac summum supplicium, quamuis Lacedęmoniis ex omnibus pœnis ea minus fuerit formidabilis, sicut testatus Thectamenes Spartanus. Is enim quum Ephororum iudicio addictus fuisset morti, subridens abibat. Quodam itaque eorum, qui vnà aderant, rogante an ne Spartæ leges contemneret, nequaquam respondit: sed lætor hanc mihi irrogatam esse multam, ad quam soluendum neque mutuò, neque fœnore aliquid sumere necesse. Cicero Tuscul. I. & Plutarchus apophtheg. Erat autem mortis genus vnicum hoc vsitatũ, quod nos obseruauimus, videlicet strangulatio, qua collo in laqueum inserto, anima damnati elidebatur, vt patet ex supplicio Agidis, quem scribit Plutarchus in ipsius vita & apophthegmatis, spontè laqueo collum præbuisse: *παρέδωκε τῷ βρόχῳ τὸν τράχηλον ἑκουσίως* inquit. Sumebatur tale mortis supplicium apud Lacedęmonios non publicè in foro, vel extra vrbem, sed loco quodam in carcere, qui ipsorum idiotismo dictus est *Δεκάς*. Ita enim Plutarchus Agide: *Δεκὰς οἴκημα τῆς εἱρκτῆς ἐν ᾧ θανατοῦσι τοὺς καταδίκους ἀποπνίγοντες*, Id est, Decas locus in carcere, vbi morte afficiunt damnatos strangulantes seu suffocantes. Fieri autem solebat noctu, non interdiu, vt mortis supplicium exequerentur. Quod exempla satis ostendunt, & disertè testatum reliquit Herodotus

Mortis genus strangulatio.

Locus in quo tale supplicium sumebatur.

Tempus supplicij.

rodotus lib. IV. ad hunc modum ſcribens : κτείνουσι τοὺς ἂν κτείνωσι λακεδαιμόνιοι νυκτός· μεθ' ἡμέρην δὲ οὐδένα, Id eſt, *Quicunque plectendi ſunt morte eos noctu plectũt, interdiu neminem.* Quod Valerius Maximus lib. IV. cap. VI. etiam veteris inſtituti fuiſſe apud Lacedæmonios teſtatur. Tandem cadauera carcere efferre etiam moris erat, vt ſepulturæ mandarentur. Nam tria illa cadauera Agidis, Archidamiæ auiæ, & Ageſiſtratæ matris, ſcribit Plutarchus poſt ſtrangulationem carcere exportata in magno publico metu, indignãtibus tamen ciuibus. Et Pauſanias templo extractus quum expiraſſet, humi conditus eſt, ídque loco quodam prope Cæadan, quod ſcholiaſtes Græcus annotat: vt exiſtimari poſſit, ſupplicio affectos, ſolitos ibi humari, loco minus honorato & à reliquorum ſepultura diuerſo. Quam Lacedæmoniorum humanitatẽ, vt & alia multa præclara inſtituta, quę iam rudi Minerua pro mediocritate noſtra expoſuimus, optandum eſſet Chriſtianas Reſpub. imitari, ne ſinerent mortuorum cadauera in aere librata ſuſpendi ad totius generis humani ludibrium. Sicut in aliis quibuſdam inclytis Rebuſpub. etiam hac tempeſtate moris eſt, ſupplicio defuncta cadauera terræ mandari. Quorum exemplo, itémque Lacedæmoniorum, diſcere poſſent haud dubiè multa Chriſtiani magiſtratus, quibus legum quarundam iniquitatem, & ſuppliciorum atrocitatem emendare liceret. Sed in hac iudiciorum corruptela, & ſuppliciorum diritate, qua noxij & innoxij paſſim in omnibus Rebuſpub. affliguntur, vix fortean emendatio ſperari poterit. Itaque Deo hæc cum aliis multis committamus.

Cadauera ſtrangulatorũ efferri ſoluta.

FINIS.

